

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra teologických věd

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Ústavní základy konfesního práva ČR

Vedoucí práce: doc. JUDr. Stanislav Příbyl, Ph.D., JCD

Autor práce: JUDr. Jan Klail
Studijní obor: Teologie služby
Ročník: 2. (navazující)

2013

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem svoji diplomovou práci vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění, souhlasím se zveřejněním své magisterské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

Plzeň, 18. července 2013

JUDr. Jan Klail

Poděkování

Na samého prahu této diplomové práce bych rád poděkoval doc. JUDr. Stanislavu Příbylovi, Ph.D., J.C.D., kterému vděčím vyjma trpělivého monitoringu mé osoby při zpracování této práce, za mnohé podnětné impulsy a konečně četné příspěvky na dané téma publikované postupně v Revue církevního práva a následně souhrnně v knize s názvem Konfesněprávní studie i za opakované osobní povzbuzení ke zpracování této práce. Dále bych velmi rád vyzdvihl díla a celkový přínos českému konfesnímu právu, ze kterých jsem mohl v této práci čerpat, a poděkoval tak zejména prof. JUDr. Jiřímu Rajmundu Treterovi a prof. JUDr. Antonínu Ignáci Hrdinovi DrSc., jehož doktorská disertační práce na Katolické univerzitě Lublin vydaná v České republice knižně pod názvem „Náboženská svoboda v právu České republiky“ patří mezi velmi cenné práce komplexně pojednávající o českém konfesním právu.

Významnou zásluhu na ústavní ochraně práv, kterým se tato práce věnuje, však mají i právní teoretici a praktici z řad kateder ústavního práva, advokacie a dalších právních profesí, pochopitelně zvláštní místo v tomto procesu zastávají soudci Ústavního soudu. Právě díky péli mnohých na poli ústavní ochrany těchto práv a mé inspirace z výsledků této péle jsem mohl vůbec přikročit k napsání této diplomové práce. Zvláštní místo mezi ostatními ústavními soudci, kteří se v poslední 10 letech zvláště výrazně zasadili o ochranu práv vyplývajících z čl. 15 a 16 Listiny, jakož i dalších práv církví a náboženských společností v oblasti majetkové, má soudce Miloslav Výborný, jakož i soudce Stanislav Balík, který jako soudce zpravodaj se zhostil dle mého názoru naprosto brilantním způsobem zpracování odůvodnění nálezu Ústavního soudu Pl. 10/2013 ve věci posouzení ústavnosti zákona č. 428/2012 Sb.

Neboť jsem neměl možnost tuto práci napsat zcela oddělen od ostatních součástí mého života v tichu vysokoškolské studovny, nicméně její psaní provázela i starost a péče o rodinu, plný výkon mé advokátní činnosti a plnění mnohých dalších úkolů a rolí, je plně na místě, abych poděkoval své ženě Věrice za veškerou osobní podporu i ostatním z mého širšího okolí, kteří jakýmkoliv způsobem přispěli k tomu, že jsem byl schopen napsat a dokončit tuto práci. Práci bych rád věnoval svým třem svým dcerkám Kateřině, Veronice a Terezce, které se sice toho času zajímají o zcela jiný literární žánr, nicméně jim práci věnuji s přáním, aby i ony měly tu možnost vystudovat jakýkoliv smysluplný obor, který si samy vyberou, a mohly jej svobodně užívat ve své práci k prospěchu nejen svému.

Obsah

PODĚKOVÁNÍ	4
OBSAH	6
1 PŘEDMLUVA	9
2 KONFESNÍ PRÁVO A JEHO HISTORICKÉ PRAMENY	13
2.1 HISTORICKÁ ANALÝZA	13
2.1.1 OBDOBÍ PŘED VZNIKEM ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY	13
2.1.2 OBDOBÍ PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY	17
2.1.3 OBDOBÍ PO ROCE 1945	18
3 ZÁKLADNÍ KONFESNĚPRÁVNÍ ZÁKONODÁRSTVÍ V ČR	20
3.1 ZÁKLADNÍ PODÚSTAVNÍ PRAMENY KONFESNÍHO PRÁVA	21
3.1.1 ZÁKON O CÍRKVÍCH	23
3.1.1.1 Základní ustanovení zákona (§ 1 až 5 zákona)	23
3.1.1.2 Oprávnění k výkonu zvláštních práv podle zákona o církvích	25
3.1.1.3 Registrace církve a náboženské společnosti	29
3.1.1.4 Církevní právnické osoby a rejstříky vedené ministerstvem	30
3.1.1.5 Zrušení a zánik registrované církve a náboženské společnosti, zrušení evidence církevní právnické osoby a její zánik	32
3.1.1.6 Společná ustanovení zákona o církvích	34
3.1.1.7 Velká novela zákona č. 3/2002 Sb. - zákon č. 495/2005 Sb.	35
3.1.2 ZÁKON O MAJETKOVÉM VYROVNÁNÍ S CÍRKVEMI A NÁBOŽENSKÝMI SPOLEČNOSTMI	44
3.1.3 OSTATNÍ ZÁKONNÉ A PODZÁKONNÉ PRAMENY	49
3.1.4 KONFESNĚPRÁVNÍ SMLOUVY NA VNITROSTÁTNÍ ÚROVNI	56
4 OBSAH ČLÁNKU 15 A 16 LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD	59
4.1 SVOBODA MYŠLENÍ, SVĚDOMÍ A NÁBOŽENSKÉHO VYZNÁNÍ (OBSAH ČL. 15 ODST. 1 A 3 LISTINY)	59
4.1.1 VÝJIMKA Z POVINNOSTI VÝKONU VOJENSKÉ SLUŽBY Z DŮVODU SVĚDOMÍ ČI NÁBOŽENSKÉHO VYZNÁNÍ	65
4.2 SVOBODA VÝKONU NÁBOŽENSTVÍ NEBO VÍRY (ČL. 16)	68
4.2.1 PRÁVO SVOBODNÉHO PROJEVU NÁBOŽENSTVÍ NEBO VÍRY (ČL. 16 ODST. 1 LISTINY)	68
4.2.2 VNITŘNÍ AUTONOMIE CÍRKVÍ A NÁBOŽENSKÝCH SPOLEČNOSTÍ (ČL. 16 ODST. 2 LISTINY)	71
4.2.3 PRÁVO VYUČOVAT NÁBOŽENSTVÍ NA STÁTNÍCH ŠKOLÁCH (ČL. 16 ODST. 3 LISTINY)	73
4.2.4 OMEZUJÍCÍ KLAUZULE ČL. 16 ODST. 4 LISTINY	76
4.3 MALÝ EXKURS O NAUCE CÍRKVE O VZTAHU STÁTU A CÍRKVE V UČENÍ II. VATIKÁNSKÉHO KONCILU	77
5 JUDIKATURA ÚSTAVNÍHO SOUDU ČR TÝKAJÍCÍ SE ČL. 15 A 16 LISTINY	83
5.1 NÁLEZ ÚSTAVNÍHO SOUDU ZE DNE 27.11.2002 Č. 4/2003 SB. (SP. ZN. PL. ÚS 6/2002)	84
5.1.1 PŘIJETÍ ZÁKONA Č. 3/2002 SB., ZÁKONA O CÍRKVÍCH A NÁBOŽENSKÝCH SPOLEČNOSTECH	84
5.1.2 OBSAH NÁLEZU ÚSTAVNÍHO SOUDU Č. 4/2003 SB. (PL. ÚS 6/2002)	86

5.1.2.1	Ústavní principy náboženské svobody v ústavním pořádku ČR	86
5.1.2.2	Nedůvodnost zrušení zákona č. 3/2002 Sb. jako celku	88
5.1.2.3	Otázka registrace církví a náboženských společností	88
5.1.2.4	Otázka evidence církevních právnických osob	91
5.1.2.5	Získání a zrušení oprávnění k výkonu zvláštních práv	96
5.1.2.6	Příjmy církví a náboženských společností	98
5.1.2.7	Malý exkurs týkající se právní povahy církví ve vybraných zemích EU	99
5.1.2.8	Závěrečné hodnocení otázky postavení církví ze strany ÚS	103
5.1.3	SHRNUTÍ VÝZNAMU NÁLEZU ÚSTAVNÍHO SOUDU Č. 4/2003 Sb.	103
5.2	NÁLEZ ÚSTAVNÍHO SOUDU ZE DNE 30.7.2007 Č. 10/2008 SB. (SP. ZN. PL. ÚS 2/2006).....	105
5.2.1	OBSAH NÁLEZU ÚSTAVNÍHO SOUDU PL. ÚS 2/2006	106
5.2.1.1	Ústavní principy náboženské svobody v ústavním pořádku ČR	106
5.2.1.2	Nedůvodnost zrušení zákona č. 495/2005 Sb. jako celku	107
5.2.1.3	Režim právního vzniku a zániku evidovaných právnických osob (§15a, § 16, § 16a, § 26 odst. 2 a § 26 odst. 7 zákona).....	108
5.2.2	ODLIŠNÉ STANOVISKO SOUDCŮ ÚS PODLE § 14 ZÁKONA Č. 182/1993 SB., O ÚSTAVNÍM SOUDU	113
5.2.3	SHRNUTÍ VÝZNAMU NÁLEZU ÚSTAVNÍHO SOUDU Č. PL. 2/2006	119
5.3	ROZHODNUTÍ ÚSTAVNÍHO SOUDU TÝKAJÍCÍ SE REGISTRACE CÍRKVÍ, EVIDENCE JEJICH PRÁVNICKÝCH OSOB, ORGÁNŮ CÍRKVE, PŘÍP. DALŠÍCH SOUVISEJÍCÍCH PRÁVNICKÝCH OSOB.....	120
5.3.1	NÁLEZ ZE DNE 18.6.2003 SP. ZN. I. ÚS 146/03	120
5.3.2	NÁLEZ ZE DNE 3.8.2005 SP. ZN. II. ÚS 189/02	123
5.3.3	USNESENÍ ZE DNE 8.10.1998 SP. ZN. IV. ÚS 171/97	128
5.3.4	USNESENÍ ZE DNE 9.4.1998 SP. ZN. III. ÚS 65/98	132
5.3.5	USNESENÍ ZE DNE 3.3.2000 SP. ZN. I. ÚS 540/98	133
5.3.6	NÁLEZ ZE DNE 19.10.1995 SP. ZN. I. ÚS 27/95	134
5.4	ROZHODNUTÍ ÚSTAVNÍHO SOUDU TÝKAJÍCÍ SE SLUŽEBNÍHO POMĚRU DUCHOVNÍCH	135
5.4.1	NÁLEZ ZE DNE 26.3.1997 SP. ZN. I. ÚS 211/96	136
5.4.2	USNESENÍ ZE DNE 31.8.2000 SP. ZN. III. ÚS 136/2000	137
5.4.3	USNESENÍ ZE DNE 6.3.2008 SP. ZN. II. ÚS 331/2006	138
5.4.4	NÁLEZ ZE DNE 20.10.2011 SP. ZN. IV. ÚS 3597/2010.....	140
5.5	ROZHODNUTÍ ÚSTAVNÍHO SOUDU TÝKAJÍCÍ SE RŮZNÝCH ASPEKTŮ A HRANIC NÁBOŽENSKÉ SVOBODY	142
5.5.1	USNESENÍ ZE DNE 10.4.1998 SP. ZN. II. ÚS 227/97	142
5.5.2	NÁLEZ ZE DNE 20.8.2004 SP. ZN. III. ÚS 459/03	147
5.5.3	ROZHODNUTÍ ÚSTAVNÍHO SOUDU TÝKAJÍCÍ SE NÁBOŽENSKÉ SVOBODY VE VZTAHU K BRANNÉ POVINNOSTI, POPŘ. POVINNOSTI VÝKONU CIVILNÍ SLUŽBY	150
5.6	ROZHODNUTÍ ÚSTAVNÍHO SOUDU TÝKAJÍCÍ SE MAJETKU A RESTITUČNÍCH NÁROKŮ CÍRKVÍ A NÁBOŽENSKÝCH SPOLEČNOSTÍ.....	153
5.6.1	ROZHODNUTÍ ÚSTAVNÍHO SOUDU VE VĚCECH MAJETKOVÝCH VYDANÝCH DO R. 2008	154
5.6.2	NÁLEZ ZE DNE 24.6.2009 SP. ZN. I. ÚS 663/06	161
5.6.3	NÁLEZ ZE DNE 1.7.2010 SP. ZN. PL. ÚS 9/07 (ZVEŘEJNĚNÝ POD 232/2010 SB.)	163
5.6.4	NÁLEZ ZE DNE 31.3.2011 SP. ZN. II. ÚS 2326/07	167
5.6.5	NÁLEZ ZE DNE 31.8.2011 SP. ZN. I. ÚS 562/09	168
5.6.6	NÁLEZ ZE DNE 31.8.2011 SP. ZN. III. ÚS 3207/10	170
5.6.7	NÁLEZ ZE DNE 29.8.2012 SP. ZN. II. ÚS 3120/10	171
5.6.8	NÁLEZ ZE DNE 2.10.2012 SP. ZN. I. ÚS 3314/11	172
5.6.9	NÁLEZ ZE DNE 22.2.2011 SP. ZN. I. ÚS 2166/10	173
5.6.10	NÁLEZ ZE DNE 2.10.2012 SP. ZN. I. ÚS 3314/11	176
5.6.11	NÁLEZ ZE DNE 29.5.2013 SP. ZN. PL. ÚS 10/13, 177/2013 SB.	177
6	ZÁVĚR	197

7	<u>SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ</u>	<u>202</u>
8	<u>PŘÍLOHY</u>	<u>209</u>
	PŘÍLOHA Č. I.....	209
	PŘÍLOHA Č. II.....	212
9	<u>SUMMARY.....</u>	<u>213</u>
	<u>ABSTRAKT</u>	<u>217</u>
	<u>ABSTRACT</u>	<u>218</u>

1 Předmluva

Tématem mé diplomové práce jsou ústavní základy konfesního práva ČR. Volba tohoto tématu není zcela náhodná, ale vychází jednak ze studia teologie, jež zahrnuje v sobě i obory eklesiologické včetně vztahu církve a státu, a jednak z výkonu mé advokátní praxe, při které mám možnost se zabývat praktickými dopady práv vyplývajících z čl. 15 a 16 Listiny základních práv a svobod (dále jen Listiny), aplikovat řadu předpisů, kterým bude v této práci věnována pozornost, a v neposlední řadě se rovněž opírat a ke své práci tak využívat obsah řady nálezů Ústavního soudu ČR. V dané oblasti jsem měl již i možnost se dovolávat ústavní ochrany těchto práv cestou podání ústavní stížnosti. Především však jsem se tématem téměř obdobným zabýval ve své rigorózní práci s názvem: Ústavněprávní ochrana svobody svědomí, náboženského vyznání a autonomie církví a náboženských společností na Právnické fakultě ZČU v Plzni v roce 2008. Tehdy mě můj vedoucí rigorózní práce prof. JUDr. Antonín Ignác Hrdina DrSc. určitým způsobem povzbuzoval, aby se daným tématem zabýval i do budoucna. Netušil jsem tehdy, že vyjma přirozené pozornosti vůči dané oblasti, kterou jí budovat věnovat pracovně i volnočasově, se tak stane na půdě Teologické fakulty v Českých Budějovicích pod vedením doc. JUDr. Stanislava Příbyla, Ph.D, J.C.D, navíc s požehnáním prof. ThDr. Karla Skalického, Th.D. v době úvahy o výběru tématu, vedoucího katedry systematické teologie. Při rozhodování, zda v uvedeném tématu pokračovat, jsem též zvažoval a s vybranými vyučujícími diskutoval otázku, zda dané téma není příliš „málo teologické“ ve vztahu k fakultě, na jejíž půdě má být následně práce obhajována, a oboru Teologie služby, jehož jsem studentem. Byl jsem však ubezpečen, že právě tento obor do jisté míry má být příležitostí pro určitou teologickou či minimálně spirituální reflexi světa, fungování společnosti, kultury apod. Současně má daný obor vést studenta k hledání cest a forem, jak v tomto světě jako křesťan působit a i skrze toto působení jak rozvíjet diakonický rozměr žité křesťanské víry. Ačkoliv tedy nejde o ryzí teologickou diplomovou práci, doufám, že vzhledem k zvolenému tématu, způsobu jeho uchopení a prezentace není přenesení tematiky konfesního práva z právnické fakulty na půdu fakulty teologické něčím umělým a nepřipadným tím spíše, že konfesní právo je standardním vyučovaným předmětem i na teologických fakultách a v mém osobním případě se obor práva s teologickým oborem určitým způsobem prolínají a lze i předpokládat, že v mé další práci a službě se bude v mnoha případech teologie a právo propojovat.

Na tomto místě je potřeba uvést, že po obsahové stránce tato diplomová práce zčásti vychází z výše zmiňované rigorózní práce, a to zejména co do tematických okruhů, jimiž se

práce zabývá, zčásti i co do struktury práce. Na druhou stranu se nejedná jen o aktualizované vydání práce předchozí, jakkoliv uplynutí více než 5 let od odevzdání rigorózní práce k obhajobě (únor 2008) má svůj logický důsledek v podobě rozšíření komentářů k některým tématům o vybrané nové tituly; pochopitelně bylo nutné reflektovat legislativní vývoj v dané oblasti a konečně i vývoj v oblasti rozhodovací činnosti zejm. Ústavního soudu.

Zpracovanou tematiku jsem pro přehlednost rozdělil do několika částí. Druhá kapitola následující po této předmluvě se týká vymezení pojmu konfesního práva a historických pramenů tohoto právního oboru. Tato kapitola je zcela nově zpracována, nebyla součástí rigorózní práce. Třetí část se zabývá zejm. podústavními konfesprávními prameny; oproti rigorózní práci byly vypuštěny výklady týkající se vybraných ústavněprávních pramenů, kterým se věnuji v jiné kapitole této práce samostatně, dále byly vypuštěny obsáhlé souhrnné informace ohledně mezinárodních smluv majících význam pro konfesní právo, naopak byla z pochopitelných důvodů zpracována problematika týkající se zákona č. 428/2012 Sb., zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi. Při zpracování této kapitoly bylo přihlédnuto k časovému hledisku; mojí snahou je alespoň stručně se zmínit o co nejširším okruhu předpisů obsahujících konfesněprávní normy, byť pouze s některými z nich v dalších kapitolách pracuji. Ve čtvrté kapitole se zabývám výkladem článku 15 odst. 1 Listiny (svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání), čl. 15 odst. 3 Listiny (výjimka z povinnosti výkonu vojenské služby z důvodu svědomí či náboženského vyznání), čl. 16 odst. 1 Listiny (právo svobodného projevu náboženství nebo víry), čl. 16 odst. 2 Listiny (vnitřní autonomie církví a náboženských společností), čl. 16 odst. 3 Listiny (právo vyučovat náboženství na státních školách) včetně čl. 16 odst. 4 (kautely práv zakotvených v čl. 16 odst. 1 až 3 Listiny), tedy samotným ústavním základem konfesního práva. Tato kapitola je po stránce struktury a zčásti i obsahové stejná jako v případě práce rigorózní, neboť vychází ze samotné struktury Listiny. Přesto jsem se pokusil ji v nemalém rozsahu obohatit o výklady samotného Ústavního soudu k aplikaci těchto článků Listiny, o některé komentáře a výklady vycházející z nově vyšlé literatury a konečně i v několika případech o ustanovení zejm. dokumentů II. vatikánského koncilu, které se dotýkají vybraných témat, jež otvírá aplikace čl. 15 a 16 Listiny. Tuto kapitolu jsem na doporučení vedoucího práce rozšířil též o stručný exkurs o nauce církve o vztahu státu a církve v učení II. vatikánského koncilu, v němž jsem se snažil všimnout nejen samotného obsahu této nauky, ale i její dynamiky oproti době dřívější a její shody nebo odlišností od moderních ústavněprávních doktrín západoevropských států, do které náleží i ústavněprávní pořádek ČR.

Skutečnost, že konfesní právo není čistě teoretickou disciplínou, a to ani ve své ústavněprávní rovině, je nejlépe zřejmá z další kapitoly této práce, ve které se zabývám judikaturou Ústavního soudu ČR týkající se čl. 15 a 16 Listiny. Jedná se ve své podstatě o těžiště této diplomové práce, jejímž cílem bylo shromáždit a vystihnout základní obsah rozhodnutí Ústavního soudu, v nichž jsou výše uvedené články Listiny aplikovány. Je podáván jejich výklad obecný či vztažený ke konkrétním okolnostem jednotlivých kauz, popř. rozhodnutí Ústavního soudu, která mají významný dopad na sféru zájmů církví a náboženských společností (zejm. rozhodnutí týkající se majetku a restitučních nároků církví a náboženských společností). Rozhodnutí jsou přitom uspořádána podle svého obsahu za použití časového hlediska, více pozornosti je věnováno plenárním nálezům Ústavního soudu mající minimálně v současné době vyšší společenskou aktuálnost. Oproti rigorózní práci jsem významněji zestručnil veškeré výklady týkající se nálezů Pl. 6/2002 a Pl. 2/2006, zejm. o popis návrhů na zrušení napadených zákonů, o popis odlišných stanovisek vybraných ústavních soudců apod. Naopak jsem zařadil zcela nově v této diplomové práci na místě, ve kterém se Ústavní soud zabývá otázkou postavení církví a náboženských společností ve společnosti (zda je na úrovni veřejnoprávní či ryze soukromoprávní) malý exkurs týkající se právní povahy církví ve vybraných zemích EU. Oddíly týkající se rozhodnutí Ústavního soudu stran náboženské svobody ve vztahu k branné povinnosti, popř. povinnosti výkonu civilní služby jsem zpracoval v této práci zcela nově odlišným způsobem, výrazně stručněji vzhledem ke ztrátě významu bezprostřední aktuálnosti, zcela opačně je tomu v případě oddílu ohledně rozhodnutí Ústavního soudu týkající se majetku a restitučních nároků církví a náboženských společností, který s oddílem obsaženým v rigorózní práci vyjma tématu prakticky nič společného nesdílí. Z časového hlediska jsem rozdělil rozhodnutí Ústavního soudu na rozhodnutí vydaná do r. 2008, a to pro jejich obsahovou blízkost a zásadnější odlišnost od většiny rozhodnutí tohoto soudu vydaných počínaje r. 2009. Pochopitelně nejvíce pozornosti věnuji výkladu k nálezu Pl. 10/13 týkající se církevních restitucí, když stejně jako u komentářů k ostatním rozhodnutím jsem veden snahou vystihnout to nejpodstatnější z výkladových stanovisek soudu, naopak co nejvíce utlumit to, co je příliš individuální a platné toliko pro daný pojednávaný případ. Při stále větší obsáhlosti rozhodnutí Ústavního soudu a snaze problematiku postihnout co nejpřesněji není práce s rozhodnutími soudu zrovna jednoduchá a důsledkem tohoto snažení je na jedné straně velký kvantitativní rozsah této diplomové práce, na straně druhé též nemožnost jít v některých aspektech a tématech do větší hloubky.

Přesto doufám, že význam této práce spočívající zejména v systematickém zpracování konfesněprávní problematiky zejm. co do její ústavní roviny a ústavní aplikace nebude nižší než nedokonalosti a chyby, kterých jsem se při zpracování této práce dopustil. Rovněž doufám, že tato práce prospěje hlubší znalosti rozhodnutí Ústavního soudu ve zpracované oblasti a pomůže tak se vyhnout porušování těchto ústavních práv a svobod ze strany státu či jiných osob, a to nejen v dobách pro sféru života církví a náboženských společností příhodných, ale i v dobách obtížnějších.

2 Konfesní právo a jeho historické prameny

Právní předpisy upravující poměr státu a církvi jsou předmětem právního oboru, který se utvářel od dob osvícenství a který se nazývá konfesní právo nebo někdy také státní církevní právo. Do předmětu zkoumání v tomto oboru byly postupně zařazeny rovněž předpisy, jimiž se zajišťuje svoboda víry a náboženského přesvědčení jak individuální, tak kolektivní. Jde tedy o obsahově jiný termín, než jakým se rozumí církevní právo, tedy vlastní právo církvi, které se např. u katolické církve označuje za právo kanonické. Každý stát má své vlastní konfesní právo, tj. má předpisy, které se týkají záležitostí církvi a náboženských společností působících na jeho území, a to i v případě, že je v dané zemi zaveden odlukový systém. Lze proto hovořit např. o českém, slovenském, polském konfesním právu apod.¹

2.1 Historická analýza

2.1.1 Období před vznikem Československé republiky

Konfesionálněprávní systém v Čechách a na Moravě byl pod habsburskou nadvládou od roku 1620, resp. od vydání zřízení zemských v letech 1627 a 1628, systémem katolického konfesijního státu s víceméně jedinou tolerovanou náboženskou menšinou, jež tvořili Židé. Aplikovala se tak zásada „*cuius regio, eius religio*“. V 18. století začíná panující dynastie měnit svůj vztah ke katolické církvi v duchu učení jurisdikcionalismu, podle kterého má světský panovník tzv. „*iura maiestatica circa sacra*“ – sám určuje pravidla vztahu mezi státem a církvi bez ohledu na skutečné zájmy a potřeby církve, i když navenek prokazuje církvi přízeň. Jurisdikcionalismus vyhrazoval panovníkovi zejména tato práva:

Ius advocatae seu ius protectionis – právo na ochranu a péči – toto právo se realizovalo zejména státním dozorem nad správou církevního jmění.

Ius supremi dominii – právo vrchního vlastnictví církevního majetku, které se uplatňovalo nejen zdaňováním, dohledem nad správou, ale které dokonce ospravedlňovalo vyvlastnění církevního majetku (jeho tzv. sekularizaci).

Ius inspectionis – právo dozoru nad vnějšími projevy náboženského života – publikační činností, poutěmi i nad řeholními řády a kongregacemi.

Ius appellationis neboli *recursus ab abusu* – právo odvolat se proti rozhodnutí církevních institucí ke státním orgánům.

¹ Tretera, J. R.: Stát a církev v České republice, 1. vydání, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství s.r.o., 2002, str. 57-58

Ius cavendi – právo předběžné státní kontroly církevních právních aktů, uplatňující se typicky formou placet regium – publikace papežských nařízení až po jejich schválení panovníkem.

Ius nominationis – právo rozhodovat o obsazování biskupských úřadů.²

V souvislosti s opakujícími se krizemi státních financí na počátku 18. století docházelo v majetkových záležitostech k výraznému omezování církve. Jde o tzv. amortizační zákony, kterými bylo církvim zakázáno nabývání nového majetku. Josef II. v letech 1780 – 1790 ještě více zostřil státní dohled nad církví, a to dokonce i např. ve věcech liturgických. Na druhou stranu veden osvíceneckými idejemi, jakož i snahou o germanizaci monarchie, vydal Josef II. 13.10.1781 toleranční patent, kterým povolil v českých zemích působení evangelických církví augsburského a helvetského vyznání a pravoslavné církve, tedy osobám, které patent souhrnně označuje jako akatolíky. Vedle nesporně kladného významu tolerančních aktů císaře Josefa II. nelze přehlédnout jejich slabou stránku: přinesly jen částečné osvobození dosud nepovoleným církvim, zavedly tedy toleranci nedůslednou a nedostatečnou. Některá ponižující ustanovení byla odstraněna roku 1848; evangelíci získali skutečně rovnoprávné postavení až roku 1861.

K rozšíření autonomie Židů došlo tolerančním ediktem z 2.1.1782, který je ve své podstatě určitým doplňkem výše zmiňovaného tolerančního patentu. Josef II. si rovněž předsevzal zrušit kontemplativní kláštery, které byly podle názoru osvícenců neúčinné, a ponechat pouze ty, které se věnují pastorační péči, školství, zdravotnické a sociální péči. Právní základ postupu státní moci proti těmto klášterům představoval patent z 29.11.1781. Majetek zrušených klášterů panovník nepostátnil, nýbrž jej převedl do zvláštních zemských náboženských fondů, zvaných v české verzi také „náboženské matice“. Ty měly nadále sloužit výlučně potřebám téže církve, k níž zrušená řeholní společenství příslušela. Je do jisté míry zvláštním završením tohoto v poměrně hluboké historii započatého vývoje, pokud v důsledku zákona č. 428/2012 Sb., zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi, se správa náboženské matice a tedy i právo nakládat s majetkem matice dostala plně zpět do působnosti Římskokatolické církve.

V oblasti manželského práva Josef II. Vydal patent č. 117 z 16.1.1783, kterým zrušil přímou účinnost kanonických předpisů i židovského práva ve světské oblasti. Ponechal církevní, resp. náboženskou formu uzavírání sňatků, řešení manželských sporů odňal z kompetence církevních soudů a soudů židovských obcí a

² Tretera, J. R., Příbyl, S.: Konfesní a církevní právo, Praha, nakl. J. Krigl, 1997, str. 78-81

přidělil do kompetence světských soudů.

Revoluce v roce 1848 osvobodila církve do značné míry ze státního područí. Tzv. Pillersdorfova ústava z dubna 1848 zavádí místo pojmu tolerance kategorii státem uznaných vyznání, kterým byl zaručen svobodný výkon bohoslužby. Následným výnosem ministra vnitra č. 107/1849 ř.z. bylo rozšířeno právo vést samostatné matriky na evangelické duchovní augspurského vyznání a helvetského vyznání. Další práva v oblasti svobody vyznání byla zaručena císařským patentem č. 151/1849 ř.z.; císařským nařízením č. 156/1850 ř.z. byla zaručena autonomie církve v kázeňské pravomoci nad duchovními, jakož i právo vydávat vlastní nařízení a vyhlášky bez předběžného státního souhlasu. Tzv. silvestrovskými patenty z r. 1851, č. 2 a 3/1852 ř.z., byla občanská práva suspendována a nad celou rakouskou říší zavládl opět absolutismus. Výjimku tvořila v revolučním mezidobí dosažená práva církví a náboženských společností, která zůstala zachována.³

Součástí postupné emancipace katolické církve byl konkordát z roku 1855, tedy mezinárodní smlouva uzavřená mezi rakouským mocnářstvím a Apoštolským stolcem. Upravuje se jím řada dosud neřešených otázek a církev nabývá při řešení svých vlastních záležitostí značně rozsáhlejší autonomie než dosud, a to zejména v těchto oblastech:

- svěřil katolické církvi dozor nad manželstvím svých věřících a nad veřejným školstvím;
- potvrdil, upřesnil nebo o něco rozšířil svobody církve, obsažené v dubnových nařízeních z roku 1850;
- umožnil biskupům označovat podle svého uvážení knihy škodlivé víře nebo morálce a požadovat na vládě, aby jejich vydávání zakázala;
- zaručil katolické církvi svobodně nabývat jakýkoli movitý i nemovitý majetek, avšak zcizovat jej mohla (pokud měl vyšší cenu) jen se souhlasem orgánu státu (podrobnosti obsaženy v prováděcím nařízení č. 162/1860 ř.z.);
- potvrdil, že katolická církev je vlastníkem studijních a náboženských fondů, zřízených Marií Terezií a Josefem II., a že stát je jejím jménem pouze spravuje;
- umožnil katolíkům právo svobodně vytvářet spolky, které byly vyňaty z dohledu státu;

³ Tretera, J. R.: Stát a církev v České republice, 1. vydání, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství s.r.o., 2002, str. 19-26

- obsahoval závazek státu, že nebude zasahovat do vnitřních poměrů katolických řádů a kongregací (např. stanovením numeru causu na počet osob žijících v klášteře, omezováním svobodného styku s řádovými představenými v zahraničí apod.).⁴

Naopak císaři zůstalo potvrzeno jeho právo jmenovat katolické biskupy. S ohledem na nedávné poměrně vzrušené diskuse vedené nad povahou církevního majetku se jeví zejména některé z výše uvedených obsahových součástí konkordátu z r. 1855 jako velmi zajímavé a poučné.

V roce 1861 došlo k plnému zrovnoprávnění evangelíků, v roce 1864 pak církve pravoslavné. V roce 1867 byla přijata tzv. prosincová ústava, tedy zákon č. 142/1867 ř.z., o všeobecných právech státních občanů, který obsahoval řadu moderních záruk svobody víry a svědomí. Provedením zásad ústavy v oblasti konfesněprávní byly tyto zákony: č. 47/1867 ř.z. (jím byla obnovena účinnost občanského zákoníku pro katolíky, jejich manželské spory byly opětovně svěřeny civilním soudům apod.), č. 48/1867 ř.z. (jím byl upraven vztah církví k obecnému školství, dohled katolické církve byl omezen pouze na výuku katolického náboženství), č. 49/1868 ř.z., „kterým jsou upravovány mezikonfesní poměry státních občanů ve směrech v něm označených“ je označován za první mezikonfesní zákon (upravuje pravidla přechodu z jedné církve do druhé, zakládá stav bez vyznání). V roce 1870 byl ze strany mocnářství vypovězen konkordát z r. 1855 s odůvodněním, že katolická strana se stala jinou (bylo vyhlášeno dogma o papežské neomylnosti v otázkách víry a mravů).

Z dalších konfesních zákonů 2. poloviny 19. století platných na našem území lze zmínit zákon č. 50/1874 ř.z., o vnějších poměrech katolické církve (předmětem tohoto zákona bylo především obsazování církevních úřadů a beneficí, výkon církevní moci, patronátní a majetkové právo), zákon o příspěvcích k náboženskému fondu č. 51/1874 ř.z. (úprava povinných odvodů bohatších beneficí do náboženského fondu na straně jedné, na straně druhé byla zavedena podpora nedostatečně zajištěných farností a klášterů); prozatímním zákonem kongruovým č. 47/1885 ř.z. a dalšími kongruovými zákony pak byla podpora nedostatečně zajištěných duchovních z veřejných prostředků.

Zákonem č. 68/1874 ř.z., „jenž se týče zákonného uznání společností náboženských“ byl zaručen nárok církví na uznání při splnění zákonem stanovených předpokladů. Omezení

⁴ Valeš, V.: Konfesní právo – průvodce studiem, Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2008, str. 114-115

počtem členů náboženské společnosti tehdy nebylo. Tímto zákonem dosáhla svoboda náboženského vyznání a systém paritně-koordinační v rakouském státě svého vrcholu. Zákon byl beze změn převzat první republikou československou a jeho účinnost zanikla až zákonem č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností. Svobodomyšlnost tehdejšího právního systému se projevila také tím, že nově zakládané církve nebyly nuceny žádat o uznání podle tohoto zákona, ale mohly se organizovat i jako spolky, popř. nadace. Pro úplnost je potřeba doplnit, že postupně v letech 1848, 1867 a 1890 došlo k zrovnoprávnění židovských obcí, v souvislosti s anexí Bosny a Hercegoviny v r. 1908 pak následně i k uznání islámu, a to zákonem č. 159/1912 ř.z., kterým se přívrženci islámu podle hanefitského ritu uznávají za náboženskou společnost⁵.

2.1.2 Období první Československé republiky

Československé právo za první republiky definitivně uvolnilo církve a náboženské společnosti ze státního poručnictví. Právní úprava církevních záležitostí zůstala v podstatě zachována, avšak nebyla uplatňována některá obsoletní ustanovení rakouských právních předpisů svazujících církve. Právní úprava zákona č. 215/1919 Sb. upravující pozemkovou reformu snížila církevní pozemkový fond v Čechách a na Moravě asi o 16%. Zákonem č. 320/1919 Sb. o obřadnostech smlouvy manželské, rozluce a překážkách manželství byla zavedena svoboda výběru mezi církevním a občanským sňatkem se zachováním právních účinků v obou případech. Zákon č. 96/1925 Sb., o vzájemných poměrech náboženských vyznání (mezikonfesní zákon) nově upravil pravidla uznávání členství v církvích, přestupování z jedné církve do druhé, potvrdil příslušnost ke stavu bez vyznání jako zvláštnímu náboženskému stavu a upravil svěcení nedělí a svátků.

Za první republiky byla uznána dvě založená náboženská společenství, a to Církev československá a Náboženská společnost unitářská, naproti tomu jiné nově založené církve a náboženské společnosti o uznání nežádaly. V souvislosti se ztrátou části pozemkového majetku v církevním vlastnictví byl s drobným časovým odstupem přijat zákon č. 122/1926 Sb. o úpravě platů duchovenstva církví a náboženských společností státem uznaných, případně recipovaných. Tento zákon stanovil nejnižší příjem (kongruu) duchovenstva kongruálních církví a náboženských společností státem uznaných. V roce 1928 byl uzavřen s Apoštolským stolcem *Modus vivendi*. Tato mezinárodní smlouva se týkala především obsazování biskupských stolců v ČSR, když republika měla být chráněna proti pokusům

⁵ Příbyl, S.: Konfesněprávní studie, 1. vydání, Brno, L. Marek, 2007, str. 17-37

maďarské iredenty o změnu hranic. Proto sídelní biskupové a armádní ordinář museli slibovat, že nebudou jednat proti integritě republiky a neporušitelnosti jejich hranic. Katolickým biskupem se mohl stát výhradně československý státní občan, jehož jmenování měl provádět papež se zřetelem k námitkám vlády ČSR, přičemž všechna jednání o těchto otázkách měla být neveřejná. Apoštolský stolec se zavázal dotazovat se před jejich jmenováním vlády republiky, zda proti kandidátům nemá výhrady politického rázu. Ekonomické záležitosti v Modu vivendi řešeny nebyly.⁶ Formálně nebyla tato mezinárodní smlouva nikdy vypovězena, nicméně při jednání mezi zástupci federální vlády ČSFR a Apoštolským stolcem ve dnech 18.-20.12.1989 byl Modus vivendi z roku 1928 shledán překonaným, a to na základě uplatnění mezinárodněprávní zásady o zániku platnosti smlouvy při podstatné změně okolností (clausula rebus sic stantibus).⁷

2.1.3 Období po roce 1945

V poválečném období byl ještě před komunistickým převratem přijat zákon č. 142/1947 Sb., o revizi pozemkové reformy, jímž byla postižena část majetku některých církevních institucí. K provedení zákona však došlo až po únorovém převratu, současně s prováděním zákona č. 46/1948 Sb., o nové pozemkové reformě. Zákon č. 50/1923 Sb. byl nahrazen zákonem č. 231/1948 Sb. z. a n. na ochranu lidově demokratické republiky, jež obsahoval drakonickou úpravu postihu „protistátní“ trestné činnosti.

V roce 1949 byly přijaty dva konfesněprávní zákony velmi výrazně svazující církve a náboženské společnosti, a to zákon č. 217/1949 Sb. o zřízení Státního úřadu pro věci církevní, který položil základ pro přísný státní dozor nad církvemi a náboženskými společnostmi, a dále zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem, jehož vybrané části platily až do 31.12.2012. Zákon stanovil, že duchovní svůj úřad smí vykonávat jen tehdy, má-li k tomu státní souhlas, který mu bylo možno kdykoli odebrat bez udání důvodu. K provedení uvedeného zákona byla vydána vládní nařízení 219-223/1949 Sb., týkající se jednotlivých církví či jejich skupin.

Další vývoj důležitý z hlediska církví a náboženských společností, popř. konfesních norem po r. 1949 shrnu tímto telegrafickým výčtem vybraných událostí:

- nová úprava rodinného práva a matriční agendy (zákonem č. 265/1949 Sb.

⁶ Suchánek, R.: Modus vivendi 1928, Revue církevního práva 2002, číslo 3, s. 205-224; Koniček, J.: Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa, Olomouc, Společnost pro dialog církve a státu, 2004

⁷ Tretera, J. R.: Stát a církve v České republice, 1. vydání, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství s.r.o., 2002, str. 63

účinným od 1.1.1950 zaveden obligatorní civilní sňatek)

- faktická likvidace mužských a ženských řeholí (1950)
- likvidace řeckokatolické církve (1950)
- státní zásahy do církevního školství (1948 – 1950) – viz. např. nařízení vlády č. 112/1950 Sb., o bohosloveckých fakultách
- zákaz činnosti Církve adventistů sedmého dne (1952-1956)
- převzetí Katedrály sv. Víta v Praze „československým lidem“ na základě zákona č. 2/1954 Sb., o státním plánu rozvoje národního hospodářství ČSR na rok 1954
- kompetenční změny v dohledu nad činností církví (1956 – zrušen Státní úřad pro věci církevní a dohled převzat ministerstvem školství a kultury, r. 1969 ministerstvem kultury, resp. jeho složkou Sekretariátem pro věci církevní)
- socialistická Ústava (1960) - formálně byla svoboda vyznání zaručena i v ústavě č. 100/1960 Sb., nicméně náboženská víra nebo přesvědčení nemohlo být důvodem k tomu, aby někdo odpíral občanskou povinnost, která je mu uložena zákonem.
- období normalizace (1968-1989) – církvím ponechán prostor pouze pro vykonávání náboženských obřadů, mnoho duchovních ztratilo tzv. státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti)
- skutečná obnova svobody vyznání a zakotvení autonomie církví došlo až po roce 1989; tento vývoj popíši v další části této práce.⁸

⁸ Valeš, V.: Konfesní právo – průvodce studiem, Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2008, str. 144-154

3 Základní konfesněprávní zákonodárství v ČR

Samotný základ českého konfesního práva vyplývajícího přímo z ústavněprávních norem nepochybně vytváří článek 15 odst. 1 a 3 a článek 16 odst. 1 až 4 Listiny. Práv vyplývajících pro jednotlivce i církve z uvedených článků Listiny se lze dovolávat zásadně přímo s pouhým odvoláním na Listinu.

Konfesní právo mezinárodní platné v České republice je tvořeno několika multilaterálními mezinárodními smlouvami, které jsou pro Českou republiku bezprostředně závazné. Z hlediska typu pramene práva jde o normativní smlouvy.⁹

Mezi základní mezinárodní smlouvy, které jsou pramenem českého konfesního práva, a to multilaterální patří:

- Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (International Covenant on Civil and Political Rights) - přijat dne 16.12.1966 v New Yorku rezolucí Valného shromáždění OSN, pro tehdejší ČSSR vstoupil v platnost dnem 23.3.1976
- Úmluva o právech dítěte (Convention on the Rights of the Child) - přijata dne 20.11.1989 v New Yorku Valným shromážděním OSN, pro ČSFR vstoupila v platnost dnem 6.2.1991
- Úmluva o právním postavení uprchlíků (Convention relating to the Status of Refugees) - přijata dne 28.7.1951 v Ženevě konferencí OSN o právním postavení uprchlíků, pro ČSFR vstoupila v platnost dnem 24.2.1992
- Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění protokolů č. 3, 5 a 8 (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms by protocols No 3, 5 and 8) - přijata vládami členských zemí Rady Evropy dne 4.11.1950, na ni navazuje řada jednotlivých protokolů, pro ČSFR vstoupila úmluva v platnost dnem 18.3.1992
- Ostatní mezinárodní smlouvy (např. Deklarace o odstranění forem nesnášenlivosti a diskriminace založené na náboženství nebo víře (Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief), Charta základních práv Evropské unie (Charter of Fundamental Rights of European Union)
- Mezinárodní smlouvy uzavírané mezi jednotlivými státy a Apoštolským stolcem

⁹ Hrdina, A. I.: Náboženská svoboda v právu České republiky, 1. vydání, Praha, Eurolex Bohemia, 2004, str. 62-63

(pokud jde o poslední smlouvu tohoto typu, kterou byla Česká republika, resp. Československo vázáno, jednalo se o Modus vivendi účinný ke dni 2.2.1928, nová smlouva mezi ČR a Apoštolským stolcem byla dne 25.7.2002 sice podepsána, nicméně smlouva nebyla Poslaneckou sněmovnou Parlamentu ČR schválena, v důsledku čehož nebyla smlouva ratifikována a nenabyla platnosti).

Převážná část konfesněprávní úpravy náleží do odvětví práva správního (administrativního); jde o všechny právní předpisy, které se týkají výlučně státně církevního práva. Vedle toho existuje celá řada právních předpisů různých právních odvětví (práva trestního hmotného i procesního, rodinného, finančního, práva sociálního zabezpečení apod.), které obsahují jednotlivé konfesněprávní normy.

3.1 Základní podústavní prameny konfesního práva

Do 31.12.2012 nejstarším platným konfesněprávním předpisem byl zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem ze dne 14.10.1949, ve znění pozdějších předpisů, přičemž podstatnou změnu přinesla zejména novela tohoto zákona č. 16/1990 Sb., která kromě jiného zrušila předtím povinný státní souhlas, bez kterého nemohli duchovní působit. Státní souhlas byl vyžadován již i pro kandidáty církevního úřadu (před jejich volbou či jmenováním), pro neplacené laické kazatele apod. Státní souhlas mohl být kdykoli bez odůvodnění odebrán. Zákon byl doplněn v trestním zákoníku o skutkovou podstatu trestného činu maření dozoru nad církvemi, který údajně spáchal ten, kdo porušil zákon o hospodářském zabezpečení církví. Citovaný zákon však především řešil ekonomické zabezpečení církví a náboženských společností, které po zabrání naprosté většiny církevního majetku státem bylo dosud konstruováno tak, že osobní požitky duchovním (náklady na jejich platy nazývané též „služné“), cestovní, stěhovací a jiné výlohy podle obecných předpisů, věcné náklady kultu a náklady spojené s církevní administrativou (provoz církevních ústedí) hradí stát. Tím se staly církve a náboženské společnosti ekonomicky závislé na státu. Změnu tohoto systému financování většiny církví přinesl až zákon o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi.

Na Mezinárodní pakt o lidských a občanských právech z roku 1966 a na Listinu základních práv a svobod z roku 1991 navazoval zákon o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností ze dne 4. července 1991 č. 308/1991 Sb., který platil v České republice v době od 1.9.1991 do 6.1.2002. Zákon ve své první části (Obecná ustanovení) reprodukoval a rozvedl některé normy o náboženské svobodě z Listiny, ve druhé

části (Církvě a náboženské společnosti) stanovil právní postavení církví a náboženských společností a ve třetí části (Registrace církví a náboženských společností) stanovil podmínky jejich registrace včetně evidence tzv. církevních právnických osob. Část čtvrtá pak obsahovala ustanovení závěrečná, která kromě jiného formálně zrušila zákon č. 217/1949 Sb., kterým se zřizuje Státní úřad pro věci církevní. Příloha k zákonu obsahovala výčet devatenácti církví a náboženských společností v České republice a čtrnácti církví a náboženských společností ve Slovenské republice, které ke dni účinnosti tohoto zákona vyvíjely svou činnost ze zákona nebo na základě státního souhlasu a považují se za registrované podle tohoto zákona. Z pohledu církví byl zákon považován za vyhovující, projevila se v něm dobrá invence jeho zpracovatelů, a to i přes určitou časovou naléhavost, se kterou bylo jeho zpracování po roce 1989 spojeno. Pro doplnění lze uvést, že tento zákon platí ve Slovenské republice i nadále, jen na konci roku 2000 byl zákonem č. 394/2000 z.z. novelizován, když do zákona bylo včleněno ustanovení o smlouvách, které Slovenská republika má uzavřít s jednotlivými církvemi.¹⁰

Na zákon č. 308/1991 Sb. navazoval zákon České národní rady č. 161/1992 Sb., o registraci církví a náboženských společností, který pro registraci nové církve nebo náboženské společnosti stanovil početní cenzus minimálně 10 000 zletilých osob s domilem na území České republiky, leda by šlo o členskou církev Světové rady církví, u níž stačilo k registraci 500 zletilých osob s trvalým pobytem na území České republiky. Zákon svěřil agendu registrací nových církví a náboženských společností Ministerstvu kultury, když podle tohoto zákona se po překonání početního cenzu v ČR zaregistrovaly dva subjekty: náboženská společnost Svědkové Jehovovi v roce 1993 a Luterská evangelická církev a.v. v České republice v roce 1995. Takto stanovený poměrně vysoký početní cenzus pro možnost se registrovat jako církev či náboženská společnost byl od počátku kritizován, prakticky znemožňoval se v České republice registrovat jako církev nebo náboženská společnost např. anglikánům, muslimům či budhistům, jak bylo kromě jiného uvedeno v důvodové zprávě nového zákona o církvích a náboženských společnostech z prosince roku 2000. Nevyhovující režim zákona č. 162/1992 Sb., roztržitost konfesněprávní úpravy do 3 výše uvedených zákonů, jako i potřeba nově řešit otázku financování a restituce církevního majetku byla důvodem pro přípravu nové komplexní konfesněprávní úpravy. Při přípravě této úpravy se nakonec zejména z politických důvodů rezignovalo na řešení otázky nového modelu financování církví a náboženských společností a vrácení zabaveného církevního majetku, nová právní úprava tak měla řešit pouze oblast vztahu státu a církve a zejména otázky spojené

¹⁰ Tretera, J. R.: Stát a církve v České republice, 1. vydání, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství s.r.o., 2002, str. 64-65

s registrací církví a náboženských společností. I přes opakovaně sdělený nesouhlas církví vyjadřovaný Českou biskupskou konferencí a Ekumenickou radou církví (kritika se týkala zejména registrace církví, evidence jejich právnických osob, omezení ekonomických aktivit církví) byl v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky po zamítnutí a vrácení senátem a přehlasování prezidentova suspenzivního veta dne 18.12.2001 přijat a vyhlášen ve Sbírce zákonů pod č. 3/2002 Sb. pod názvem „o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech)“.

3.1.1 Zákon o církvích

Zákonem č. 3/2002 Sb. je nepochybně stěžejním konfesněprávním předpisem, a proto se mu budu zabývat poněkud zevrubněji, a to nejdříve v jeho podobě před přijetím novely tohoto zákona č. 495/2005 Sb., následně i jeho současnému novelizovanému znění.

Zákon se člení na sedm částí a přílohu. První část („Svoboda náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností“) představuje jádro zákona a bude o ní dále pojednáno, část druhá až šestá v návaznosti na zavedení tzv. oprávnění k výkonu zvláštních práv novelizují související právní předpisy, sedmá část obsahuje ustanovení o účinnosti zákona.

3.1.1.1 Základní ustanovení zákona (§ 1 až 5 zákona)

Hlava první části první zákona „Úvodní ustanovení“ obsahuje legální definice některých pojmů, které zákon užívá, a reprodukuje základní principy svobody náboženského vyznání obsažené v Listině základních práv a svobod. Zákon tak konkretizuje ústavní úpravu zejména ve vztahu k pojmu náboženské svobody, ve vztahu k legalizaci činnosti církví a náboženských společností. Zákonné vymezení nabízené § 1 zákona však není příliš přesné, neboť individuální rozměr svobody náboženského vyznání, který je obecně Listinou základních práv a svobod, jakož i mezinárodními smlouvami, považován za primární, je až s výjimkou na ust. § 2 zákona takřka opomenut.¹¹

Zákon dále zakazuje nutit ke vstupu do církve nebo náboženské společnosti, k vystoupení z ní, k účasti či neúčasti na náboženských úkonech či úkonech církve nebo náboženské společnosti. Omezování práv z hlediska vztahu k církvi či náboženské společnosti je taktéž zakázáno. Zákon upravuje svobodu volby duchovního či řeholního stavu či života v komunitách, řádech a podobných společenstvích. Nad rámec ústavně zaručené svobody

¹¹ Kříž, J.: Zákon o církvích a náboženských společnostech. Komentář. Praha, C.H.Beck, 2011, str. 6

náboženského vyznání zaručuje toto právo i nezletilým dětem. Zákon umožňuje zákonným zástupcům nezletilých dětí výkon tohoto práva usměrňovat způsobem odpovídajícím rozvíjejícím se schopnostem nezletilých dětí.¹² V tomto směru odpovídají zákonné principy svobody náboženského vyznání nezletilých dětí Českou republikou přijaté Úmluvě o právech dětí, o níž bylo výše pojednáno. Z legálních definic základních pojmů je nejpodstatnější definice církví a náboženskou společností, za které se považuje podle zákona dobrovolné společenství osob s vlastní strukturou, orgány, vnitřními předpisy, náboženskými obřady a projevy víry, založené za účelem vyznávání určité náboženské víry, ať veřejně nebo soukromě, a zejména s tím spojeného shromažďování, bohoslužby, vyučování a duchovní služby.¹³

Hlava druhá části první zákona „Církvě a náboženské společnosti“ stanoví blíže některé podrobnosti týkající se postavení církví, podmínky vzniku a působení církví, upravuje institut tzv. zvláštních práv registrovaných církví a náboženských společností a otvírá prostor církvím a náboženským společnostem pro vytváření svazů církví a náboženských společností. Z hlediska vnitřní autonomie církví a náboženských společností zakotvené v čl. 16 odst. 2 Listiny je v ustanovení § 4 odst. 1 a 3 zákona zakotveno, že církev a náboženská společnost vzniká dobrovolným sdružováním fyzických osob, svébytně rozhoduje o věcech spojených s vyznáváním víry, o organizaci náboženského společenství a o vytváření k tomu určených institucí. Rovněž se garantuje právo církví a náboženských společností na správu svých vnitřních záležitostí, zejména ustanovování a rušení svých orgánů, ustanovování a odvolávání svých duchovních, zřizování a rušení církevních a jiných institucí podle svých předpisů nezávisle na státních orgánech. V porovnání s vymezením pojmu církve nebo náboženské společnosti v předchozí zákonné úpravě se jedná o určité zúžení: „Srovnáním těchto dvou charakteristik (nikoliv definicí) církví a náboženských společností můžeme dojít k závěru, že je nebezpečí restriktivního výkladu druhé z nich. Účel církve a náboženské společnosti je chápán více v souvislosti jen s náboženskou činností v užším slova smyslu. Zbývá církvím prostor konat vedle skutků zbožnosti také skutky lásky? Vejde se tradiční církevní činnost, jako je křesťanská služba, charita a diakonie do tohoto pojetí církví a náboženských společností? Není divu, že církve jsou po tragických zkušenostech z předcházejícího režimu opatrné a vnímavé vůči nebezpečí, aby nebyly opět zatlačeny do nějakého novodobého

¹² Klíma, K.: Ústavní právo, 1. vydání, Český Těšín, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2002, str. 303

¹³ Ust. § 3 písm. a) zákona č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech, ve znění pozdějších předpisů

ghetta.¹⁴

V dalších ustanoveních (§ 5) zákon rozšiřuje právní bariéry vzniku a činnosti církví a náboženských společností vyjmenováváním skutečností, jejichž faktické naplňování by bránilo legalizaci jejich činnosti. Právním základem vzniku církve či náboženské společnosti je registrace, tzn. že, má-li se církev nebo náboženská společnost stát právnickou osobou též podle českého právního řádu, musí podstoupit zákonem stanovenou registrační proceduru završenou vydáním rozhodnutí ústředního orgánu státní správy, tj. Ministerstva kultury o registraci.

Podle zákona je oprávněna registrovaná církev a náboženská společnost k plnění svého poslání zejména vyučovat a vychovávat své duchovní i laické pracovníky ve vlastních školách a jiných zařízeních i na vysokých školách bohosloveckých a bohosloveckých fakultách, získat oprávnění k výkonu zvláštních práv podle zákona o církvích a konečně k výkonu práva náboženské svobody podle tohoto zákona mohou registrované církve a náboženské společnosti založit svaz církví a náboženských společností.

3.1.1.2 Oprávnění k výkonu zvláštních práv podle zákona o církvích

V § 7 zákona o církvích jsou upravena tzv. zvláštní práva registrovaných církví a náboženských společností. Jedná se o nový pojem v oblasti konfesní úpravy, a to nejen české (předchozí zákon č. 308/1991 Sb. institut, resp. pojem zvláštních práv neznal), ale i zahraniční, která tento pojem rovněž nepoužívá. Při zkoumání funkce, kterou tato práva v zákoně o církvích mají a zejména, kde je může konkrétní církev či náboženská společnost získat, nelze přehlédnout, že jejich vymezení od jiných práv církví a náboženských společností úzce souvisí s dvoustupňovým systémem uznávání nově se hlásících církví a náboženských společností, který zákon č. 3/2002 Sb. zavádí. Sám zákon sice pojem dvoustupňová registrace nepoužívá, nicméně rozlišuje církve a náboženské společnosti registrované (tj. v 1. stupni) a církve a náboženské společnosti, jimž bylo přiznáno oprávnění k výkonu zvláštních práv (tj. v 2. stupni). Za cenu velmi nízkého počátečního cenzu pouhých 300 osob hlásících se k církvi nebo náboženské společnosti vyžadovaného pro registraci (tj. v 1. stupni) nejsou zvláštní práva přiznávána automaticky s registrací, ale teprve pokud je církev a náboženská společnost registrována podle zákona o církvích nepřetržitě ke dni podání návrhu na přiznání oprávnění k výkonu zvláštních práv nejméně 10 let; zveřejňovala každoročně 10 let před podáním tohoto návrhu výroční zprávy o činnosti za kalendářní rok;

¹⁴ Tretera, J. R.: Stát a církve v České republice, 1. vydání, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství s.r.o., 2002, str. 69

plní řádně závazky vůči státu a třetím osobám. Návrh na přiznání oprávnění k výkonu zvláštních práv musí obsahovat v originále podpisy tolika zletilých občanů České republiky nebo cizinců s trvalým pobytem v České republice hlásících se k této církvi a náboženské společnosti, kolik činí 1 promile obyvatel České republiky podle posledního sčítání lidu; prohlášení, že její dosavadní činnost jako právnické osoby podle tohoto zákona neodporuje podmínkám stanoveným tímto zákonem a že plní řádně závazky vůči státu a třetím osobám a dále předkládá texty výročních zpráv a účetních závěrek za dobu 10 let předcházející podání tohoto návrhu.¹⁵ Ministerstvo se souhlasem vlády může učinit výjimku a přiznat oprávnění ke zvláštním právům církvím a náboženským společnostem, které reprezentují významné světové náboženství s dlouhou historickou tradicí, působí na území České republiky, jsou registrovány podle zákona o církvích, plní řádně závazky vůči státu a třetím osobám, aniž by musely splnit další výše uvedené zákonné podmínky. Výjimku podle § 27 odst. 8 zákona o církvích lze udělit pouze do pěti let od nabytí účinnosti zákona o církvích. Pro úplnost lze dodat, že registrované církve a náboženské společnosti uvedené v příloze zákona o církvích mají tato práva přiznána ze zákona. Paradoxně by jinak výše uvedeného povinného počtu členů, tedy přibližně 10 000 obyvatel, nedosáhlo 14 z 21 náboženských společenství, které již v ČR zvláštních práv využívají.¹⁶ Taxativní výčet zvláštních práv je uveden v § 7 zákona o církvích. Jedná se o tato práva:

- a) vyučovat náboženství na státních školách podle zvláštního právního předpisu,
- b) pověřit osoby vykonávající duchovenskou činnost k výkonu duchovenské služby v ozbrojených silách České republiky, v místech, kde se vykonává vazba, trest odnětí svobody, ochranné léčení a ochranná výchova,
- c) být financována podle zvláštního právního předpisu o finančním zabezpečení církví a náboženských společností (toto právo platilo až do 31.12.2012),
- d) konat obřady, při nichž jsou uzavírány církevní sňatky podle zvláštního právního předpisu,
- e) zřizovat církevní školy podle zvláštního právního předpisu,
- f) zachovávat povinnost mlčenlivosti duchovními v souvislosti s výkonem zpovědního tajemství nebo s výkonem práva obdobného zpovědnímu tajemství, je-li tato povinnost

¹⁵ Ust. § 11 odst. 1 a 4 zákona č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech, ve znění pozdějších předpisů

¹⁶ Příbyl, S.: Význam nálezu Ústavního soudu ČR č. 4/2003 Sb. pro vývoj vztahů státu a církví v ČR, Revue církevního práva, 2004, číslo 3, str. 207

tradiční součástí učení církve a náboženské společnosti nejméně 50 let; tím není dotčena povinnost překazit trestný čin uložená zvláštním zákonem.¹⁷

Je zřejmé, že všechna tato práva církví a náboženských společností souvisejí s jejich aktivitami pronikajícími do veřejnoprávního prostoru. Zejména některá zvláštní oprávnění církví jsou oprávnění veřejnoprávního charakteru, kterými je posíleno podle názoru Karla Klímy postavení církví jako veřejnoprávní samosprávy oddělené co do správy své činnosti od státu.¹⁸ Podle důvodové zprávy zákona o církvích vychází ustanovení § 7 zákona z toho, že stát může umožnit církvím a náboženským společnostem působit i v takových oblastech veřejné sféry, do nichž běžně neumožňuje vstup všem právnickým osobám, ale ve kterých církev a náboženské společnosti, i když nejde o „hlavní“ náboženské činnosti, tradičně v demokratických státech působí. Ze strany církví a náboženských společností jsou vůči pojetí zvláštních práv vznášeny výhrady, a to zejména proto, že i ve smyslu důvodové právy se nejedná o práva náboženské svobody garantovaná Listinou, nýbrž o práva zvláštní, jejichž výkon je umožněn pouze díky blahosklonnosti státu. Naprosto tak chybí vnímání jejich úzkého provázání s právy výslovně uvedenými v čl. 15 a 16 Listiny a mezinárodními smlouvami, jimiž je Česká republika vázána (např. existence situací v životě lidského jedince, ve kterých nelze práva vyplývající z náboženské svobody běžně vykonávat – pobyt v nemocnici, ústavu sociální péče, ve výkonu vazby či trestu odnětí svobody), důvodová zpráva v těchto právech však vidí pouze jakási privilegia církví a náboženských společností a nevšímá si člověka, který má základní práva vymezená a garantovaná Listinou i mezinárodními smlouvami, jimiž je Česká republika vázána. Tento ideový omyl tvůrce zákona je zřejmý zejména u zvláštního práva „vyučovat náboženství na státních školách“, které je i formálně právem základním, protože je Listinou v čl. 16 odst. 3 garantováno.

Do značné míry bylo problematické i nahlížení práva církví a náboženských společností na financování z veřejných rozpočtů za situace nevyřešení restituce neoprávněně zabaveného církevního majetku, ale i se zřetelem ke skutečnosti, že reálný výkon některých základních práv a svobod se bez dostatečného materiálního zabezpečení neobejde: také politické strany mají Listinou garantována kolektivní práva a dostávají státní příspěvky na vedení volební kampaně.¹⁹

Další častou námitkou vůči zákonné konstrukci zvláštních práv je neúplnost jejich

¹⁷ Ust. § 7 odst. 1 zákona č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech, ve znění pozdějších předpisů

¹⁸ Klíma, K.: Komentář k Ústavě a Listině, Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, str. 719

¹⁹ Příbyl, S.: Pojetí tzv. „zvláštních práv“ církví a náboženských společností podle zákona č. 3/2002 Sb., Revue církevního práva, 2004, číslo 1, s. 7-11

výčtu, který sice v zákoně je taxativní, nicméně chybí přiznání práva vykonávat duchovenskou a pastorační službu v zařízeních poskytujících sociální služby, a ve zdravotnických zařízeních, ačkoli tato práva jsou zahrnuta do návrhu Smlouvy mezi Českou republikou a Svatým stolcem o úpravě vzájemných vztahů. V současné době tak není případné působení církví a náboženských společností v těchto zařízeních vůbec zákonem ani obecnou smluvní úpravou obdobnou dohodě uzavřené mezi Ministerstvem obrany ČR, Ekumenickou radou církví a Českou biskupskou konferencí v oblasti duchovní služby v resortu ministerstva obrany nebo dohody uzavřené mezi Vězeňskou službou České republiky a církevními sdruženími v Ekumenické radě církví a Českou biskupskou konferencí v oblasti duchovní služby poskytované ve věznicích. Přitom důvodová zpráva zákona o církvích výslovně uvádí, že předmětem právní úpravy zákona nejsou taková práva a povinnosti, která mají nebo mohou získat církve a náboženské společnosti pouze na základě splnění podmínek stejných s podmínkami ostatních právnických osob. Je zřejmé, že pastorační působení v nemocnicích a sociálních ústavech mezi takovými právy nepatří, a přesto není zahrnuto do zvláštních práv.²⁰

Konečně se stávající úpravě zvláštních práv vytýká určitá nepružnost, kdy zákon formuluje zvláštní práva pro všechny církve a náboženské společnosti bez rozdílu, zatímco ony by často raději vykonávaly pouze některá z nich, a to například taková, která by smluvně dohodly se státem. Takto učiněná nivelizace zvláštních práv se nejdramatičtěji může projevit při případném zrušení oprávnění k jejich výkonu, kdy byť by církev či náboženská společnost porušovala povinnosti při výkonu pouze jediného z nich, rozhodnutí ministerstva o zrušení oprávnění k výkonu zvláštních práv podle § 7 odst. 1 by se týkalo všech těchto práv. Nivelizaci výkonu zvláštních práv by bylo i v České republice možno nahradit individualizovanějším a diferencovanějším uplatněním smluvního principu, který by vyšel vstříc konkrétním požadavkům jednotlivých církví nebo náboženských společností.²¹ Není vůbec šťastné hovořit „o zvláštních právech“, na tuto skutečnost Ministerstvo kultury církve upozorňovaly během legislativní přípravy a jako více vyhovující a doporučovaný byl smluvní princip, který používají všechny státy sousedící s naší republikou.²² Navíc dle Jana Kříže zůstává i otazník nad úplností výčtu zvláštních práv, stejně tak i nad jejich filosofií, kdy tato práva jsou brána jako zvláštní oprávnění vymezených institucí, aniž by byl brán zřetel na

²⁰ Příbyl, S.: Pojetí tzv. „zvláštních práv“ církví a náboženských společností podle zákona č. 3/2002 Sb., Revue církevního práva, 2004, číslo 1, s. 11 -13

²¹ Příbyl, S.: Konfesionálněprávní studie, 1. vydání, Brno, L. Marek, 2007, str. 96-98

²² Tretera, J. R.: Stát a církve v České republice, 1. vydání, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství s.r.o., 2002, str. 74

práva osob nacházející se v určité životní situaci (vazba, trest odnětí svobody, služba v ozbrojených silách apod.).²³

3.1.1.3 Registrace církve a náboženské společnosti

V hlavě třetí zákona o církvích jsou obsaženy předpisy pro registraci církví v prvním i druhém stupni ve smyslu výše uvedeném, popř. registraci svazu církví a náboženských společností včetně procesních předpisů týkající se případného doplňování neúplných návrhů na registraci, postupu ministerstva a registrace změn týkající se církví a náboženských společností.

Za nejdůležitější lze považovat způsob podání návrhu na registraci církve a náboženské společnosti, který podávají ministerstvu nejméně tři fyzické osoby, které dosáhly věku 18 let, mají způsobilost k právním úkonům a jsou občany České republiky nebo cizinci s trvalým pobytem v České republice (dále jen „přípravný výbor“). Členové přípravného výboru návrh podepíší a uvedou své osobní údaje. V návrhu přípravný výbor určí, kdo z jeho členů je zmocněn jednat jménem přípravného výboru. Podpisy členů přípravného výboru musí být úředně ověřeny. Návrh na registraci církve a náboženské společnosti musí obsahovat:

- a) základní charakteristiku církve a náboženské společnosti, jejího učení a poslání,
- b) zápis o založení církve a náboženské společnosti na území České republiky,
- c) v originále podpisy 300 zletilých občanů České republiky nebo cizinců s trvalým pobytem v České republice hlásících se k této církvi a náboženské společnosti, s uvedením jejich osobních údajů podle tohoto zákona a s uvedením totožného textu na každém podpisovém archu, který uvádí plný název církve a náboženské společnosti, sbírající podpisy pro účel její registrace, a z něhož je patrné, že podpisový arch je podepisován pouze osobou hlásící se k této církvi a náboženské společnosti,
- d) základní dokument církve a náboženské společnosti.²⁴

V případě splnění zákonných podmínek zapíše Ministerstvo kultury registraci církve a náboženské společnosti, popř. přiznání oprávnění k výkonu zvláštních práv do Rejstříku registrovaných církví a náboženských společností ke dni, kdy rozhodnutí o registraci nabylo právní moci.

Hlavní význam registrace církví a náboženských společností spočívá v získání právní

²³ Kříž, J.: Zákon o církvích a náboženských společnostech. Komentář. Praha, C.H.Beck, 2011, str. 94

²⁴ Ust. § 10 odst. 1, 2 zákona č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech, ve znění pozdějších předpisů

subjektivity podle českého práva, třebaže status právnické osoby není k výkonu náboženských funkcí církví a náboženských společností nezbytný. Tato skutečnost nebyla církvemi nikdy zpochybnována, byť i podle části právní veřejnosti je jedním z možných řešení vedle registrace podle zákona o církvích a náboženských společnostech také vytvoření smluvního společenství (sdružení) věřících (tzv. *societas*), tj. společenství fyzických osob, které se hlásí k náboženské víře a které za tím účelem sdružují část svých vlastních majetků podle § 829 odst. 2 zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku (dále jen občanského zákoníku). Taková *societas* ovšem nemá právní subjektivitu. Není rovněž vyloučeno, že by materiální zajišťování potřeb církve bylo realizováno činností jednoho nebo více sponzorů jakožto fyzických nebo právnických osob, které by přitom jednaly svým jménem a na svůj účet, anebo prostřednictvím nadace, která by za tím účelem byla zřízena.²⁵

Od vstoupení nového zákona o církvích v účinnost nedošlo k nějakému překvapivě vysokému vzrůstu nově registrovaných církví. Jedná se celkem o devět církví a náboženských společností: Buddhismus Diamantové cesty linie Karma Kagjü, Církev Křesťanská společenství, Církev živého Boha, Česká hinduistická náboženská společnost, Mezinárodní společnost pro vědomí Krišny, Hnutí Hare Krišna, Obec křesťanů v České republice, Ruská pravoslavná církev, podvorje patriarchy moskevského a celé Rusi v České republice, Ústředí muslimských obcí, Višva Nirmala Dharma.

Některým ze subjektů, které žádaly o registraci, nebylo vyhověno. Jedná se například o společenství „Ekumenická církev svatého Jana Jeruzalémského, řádu rytířů Rhodosu a Malty“.²⁶

3.1.1.4 Církevní právnické osoby a rejstříky vedené ministerstvem

Čtvrtá hlava zákona o církvích upravuje otázky související s evidencí tzv. církevních právnických osob, tedy právních subjektů zakládaných registrovanými církvemi a náboženskými společnostmi. Z hlediska pojmů užívaných právní úpravou se jedná o evidenci, nikoliv registraci právních subjektů jako je tomu v případě církví a náboženských společností samých. Vyjma samotného rozlišení zákonem užívaných termínech tento princip vyplývá např. i z konstrukce, k jakému dni je zakládán subjekt do příslušného rejstříku zapisován. Zatímco v případě církví a náboženských společností je podle § 9 odst. 2 zákona o církvích

²⁵ Stuna, S., Švestka, J.: Několik úvah nad postavením církví a náboženských společností v českém právním řádu, *Právní rozhledy: časopis pro všechna právní odvětví s pravidelnou přílohou Evropské právo*, 2001, svazek 9, číslo 12, str. 578-579

²⁶ Příbyl, S.: Význam nálezu Ústavního soudu ČR č. 4/2003 Sb. pro vývoj vztahů státu a církví v ČR, *Revue církevního práva*, 2004, číslo 3, str. 206-207

církev nebo náboženská společnost registrována ke dni, kdy rozhodnutí o registraci církve a náboženské společnosti ministerstvem nabylo právní moci, v případě církevních právnických osob se podle § 16 odst. 3 zákona o církvích provede evidence zápisem ke dni jejího založení v registrované církvi a náboženské společnosti, pokud byl návrh na její evidenci podán do 10 dnů ode dne jejího založení, jinak ke dni doručení návrhu na její evidenci ministerstvu. Aplikace ustanovení zákona o církvích týkající se církevních právnických osob se ukázala jako značně problematická a stala se opakovaným důvodem podání ústavní stížnosti k Ústavnímu soudu ČR. O této problematice bude z tohoto důvodu pojednáno podrobně v další části této práce.

Hlava pátá zákona o církvích upravuje náležitosti a způsob vedení rejstříků podle zákona o církvích ministerstvem kultury. U ministerstva jsou podle zákona o církvích vedeny celkem tři rejstříky, a to:

- a) rejstřík registrovaných církví a náboženských společností,
- b) rejstřík svazů církví a náboženských společností a
- c) rejstřík církevních právnických osob

Do rejstříků se zapisují zákonem stanovené údaje, jejich součástí je sbírka listin předkládaných církvemi a náboženskými společnostmi, popř. svazy církví. Rejstříky jsou veřejnými seznamy s výjimkou některých zákonem stanovených údajů; každý má právo do nich nahlížet, pořizovat si z něj výpisy či opisy. Skutečnosti zapsané v rejstřících jsou účinné vůči každému ode dne jejich zápisu; proti tomu, kdo jedná v důvěře v zápis do rejstříků, nemůže ten, jehož se zápis týká, namítat, že zápis neodpovídá skutečnosti. Zápis do rejstříků podle zákona o církvích o skutečnostech, ke kterým vydává ministerstvo rozhodnutí, provede ministerstvo dnem, kdy rozhodnutí nabylo právní moci, ostatní zápisy a jejich změny ke dni určenému tímto zákonem. Identifikační číslo přiděluje ministerstvo registrované církvi a náboženské společnosti, svazu církví a náboženských společností a církevním právnickým osobám při zápisu těchto právnických osob do citovaných rejstříků. Zákon o církvích taxativně upravuje, jaké údaje jsou zapisovány do jednotlivých rejstříků a jaké dokumenty obsahuje sbírka listin. Zákon ve znění před nabytím účinnosti novely č. 495/2005 Sb. umožňoval, aby v případě evidence církevních právnických osob byly osobní údaje členů statutárního orgánu církevní právnické osoby a jejich změny vedeny samotnou registrovanou církvi a náboženskou společností na základě její žádosti, v takovém případě se tyto údaje v rejstřiku církevních právnických osob nahradí označením orgánu církve a náboženské

společnosti, který tyto údaje a jejich změny vede.²⁷

Podrobnosti a podmínky pro vedení rejstříku registrovaných církví a náboženských společností, rejstříku svazů církví a náboženských společností a rejstříku církevních právnických osob a vzory všech výpisů z registrace nebo evidence podle zákona o církvích je na základě zmocňovacího ustanovení § 29 zákona o církvích oprávněno stanovit ministerstvo kultury samostatnou vyhláškou.

3.1.1.5 Zrušení a zánik registrované církve a náboženské společnosti, zrušení evidence církevní právnické osoby a její zánik

Šestá hlava zákona o církvích upravuje zrušení a zánik registrované církve a náboženské společnosti, popř. jejich svazů, a rovněž zrušení oprávnění k výkonu zvláštních práv. V současné úpravě jsou pro zrušení oprávnění k výkonu zvláštních práv podle § 21 odst. 1 zákona o církvích dva důvody, a to:

- a) pokud registrovaná církev a náboženská společnost porušuje závažným způsobem nebo opakovaně závazky vůči státu nebo třetím osobám,
- b) na základě podnětu příslušného orgánu státní správy, v němž je doloženo závažné nebo opakované porušování povinností pro působení registrované církve a náboženské společnosti podle zvláštního právního předpisu nebo dohody s tímto orgánem státní správy.

Za zákonem stanovených podmínek má možnost církev či náboženská společnost zjednat nápravu s účinky vedoucími k zastavení řízení o zrušení oprávnění k výkonu zvláštních práv. Jak již bylo uvedeno, jedním z kriticky označovaných projevů nivelizace zvláštních práv je skutečnost, že rozhodnutí ministerstva o zrušení oprávnění k výkonu zvláštních práv registrované církve a náboženské společnosti se týká všech zvláštních práv, byť by k porušení zákona došlo pouze při výkonu jednoho z takových práv.²⁸ O dalším důvodu, pro který původně mohlo ministerstvo zrušit oprávnění k výkonu zvláštních práv a který byl zrušen nálezem Ústavního soudu č. 4/2003 Sb., bude dále pojednáno.

Pokud jde o ustanovení týkající se zrušení registrace církve a náboženské společnosti, popř. svazu církví a náboženských společností, jedná se o obvyklá ustanovení podobná např. ustanovením obchodníku zákoníku, pro které může rejstříkový soud rozhodnout o zrušení

²⁷ Ust. § 20 odst. 3 zákona č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech, ve znění zákonů č. 4/2003 Sb. a 562/2004

²⁸ Příbyl, S.: Konfesněprávní studie, 1. vydání, Brno, L. Marek, 2007, str. 98

obchodní společnosti, specifitější tak zůstává důvod daný v § 22 odst. 1 písm. c) zákona o církvích, podle kterého zahájí ministerstvo řízení o zrušení církve a náboženské společnosti, popř. příslušného svazu tehdy, vyvíjí-li registrovaná církev a náboženská společnost nebo svaz církví a náboženských společností činnost v rozporu s právním řádem. V tomto případě je však ministerstvo povinno registrovanou církev a náboženskou společnost nebo svaz církví a náboženských společností před zahájením řízení vyzvat, aby od vytýkané činnosti v přiměřené lhůtě upustily; k zahájení řízení dojde pouze tehdy, jestliže registrovaná církev nebo náboženská společnost nebo příslušný svaz v činnosti pokračují. Po zrušení registrace církve a náboženské společnosti, popř. jejich svazů, se provádí jejich likvidace a likvidace všech jejich evidovaných církevních právnických osob, přičemž při likvidaci se použijí přiměřeně ustanovení obchodního zákoníku, pokud zákon o církvích nestanoví jinak. Likvidace se neprovádí, pokud dochází k přechodu všech práv a závazků církve a náboženské společnosti na jinou registrovanou církev a náboženskou společnost, a tento přechod je průkazně doložen. Registrovaná církev a náboženská společnost nebo svaz církví a náboženských společností zaniká jako právnická osoba dnem jejího výmazu z příslušného rejstříku vedeného ministerstvem.²⁹

Pokud jde o otázku zrušení evidence církevní právnické osoby a o její zánik, pak specifickým důvodem k jejímu zrušení je zrušení její evidence ministerstvem z vlastního podnětu, pokud ministerstvo zjistí, že církevní právnická osoba jedná v rozporu s vymezením její působnosti v jejím návrhu na evidenci nebo v rozporu s právními předpisy, a nezjedná-li nápravu k tomu příslušný orgán registrované církve a náboženské společnosti po výzvě ministerstva.³⁰ Církevní právnická osoba zaniká výmazem z evidence v rejstříku církevních právnických osob. Zániku církevní právnické osoby předchází její zrušení s likvidací, anebo zrušení bez likvidace, přechází-li její majetek a závazky na církev a náboženskou společnost nebo její jinou církevní právnickou osobu. Ustanovení § 26 odst. 4 bylo rovněž jedním z ustanovení zákona o církvích napadených ústavní stížností, nicméně i po vydání nálezu č. 4/2003 Sb. bylo v zákoně ponecháno. Podle tohoto ustanovení nepostačuje-li při likvidaci církevní právnické osoby její majetek k úhradě závazků, ručí za tyto závazky církev a náboženská společnost, která ji navrhla k evidenci. Zákona tak současně zcela opomíjí hierarchické vztahy mezi církevními subjekty a vytváří přímou vazbu mezi každou jednotlivou evidovanou právnickou osobou a registrovanou církví jako celkem. Navíc je dle

²⁹ Ust. § 22 až 25 zákona č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech, ve znění pozdějších předpisů

³⁰ Ust. § 26 odst. 1 písm. b) zákona č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech, ve znění pozdějších předpisů

Jana Kříže otázkou, zda citované ustanovení dopadá pouze na likvidaci nebo i na insolvenční řízení.³¹

3.1.1.6 Společná ustanovení zákona o církvích

Sedmá hlava zákona o církvích obsahuje ustanovení společná, přechodná, zmocňovací a závěrečná. Důležitým ustanovením je § 27 odst. 1, podle kterého pro řízení podle zákona o církvích platí obecné předpisy o správním řízení, pokud tento zákon nestanoví jinak. Do společných ustanovení zákona o církvích je rovněž zahrnut neúplný výčet příjmů církví a náboženských společností, které tvoří zejména příspěvky fyzických a právnických osob, příjmy z prodeje a z pronájmu movitého, nemovitého a nehmotného majetku církví a náboženských společností, úroky z vkladů, dary a dědictví, sbírky a příspěvky z částí výtěžků podle zákona č. 37/1973 Sb., o veřejných sbírkách a o loteriích a jiných podobných hrách, ve znění pozdějších předpisů, půjčky a úvěry, příjmy z podnikání nebo z jiné výdělečné činnosti a dotace.³² Ve vztahu k případným podnikatelským aktivitám církví a náboženských společností upravuje zákon o církvích toliko omezení, podle kterého předmět podnikání a jiné výdělečné činnosti musí být vymezen v základním dokumentu registrované církve a náboženské společnosti. Podnikání a jiné výdělečné činnosti církve a náboženské společnosti mohou být pouze její doplňkovou výdělečnou činností. Další velmi významné omezení případného podnikání církví a náboženských společností Ústavní soud svým nálezem č. 4/2003 Sb. zrušil, jak bude dále pojednáno.

Z přechodných ustanovení vyplývá, že církve a náboženské společnosti, které ke dni nabytí účinnosti tohoto zákona vyvíjely svou činnost jako registrované ze zákona, se považují za registrované podle tohoto zákona s tím, že tyto církve a náboženské společnosti jsou povinny ve lhůtě do 1 roku ode dne nabytí účinnosti tohoto zákona doplnit ministerstvu údaje podle zákona o církvích k jejich registraci nebo evidenci.³³ Seznam těchto 21 církví a náboženských společností, které jsou ke dni účinnosti zákona považovány nejen za registrované, ale i za akreditované, tj. jsou jim přiznána i oprávnění k výkonu zvláštních práv, je uveden v příloze zákona. Obdobný princip platí i v případě církevních právnických osob evidovaných ke dni nabytí účinnosti zákona o církvích. Kriticky lze hodnotit i záměr zákonodárce vyplývající z ustanovení § 28 odst. 2 zákona o církvích nahradit konsensuální princip výkonu některých zvláštních práv (dohody o působení církví a náboženských

³¹ Kříž, J.: Zákon o církvích a náboženských společnostech. Komentář. Praha, C.H.Beck, 2011, str. 298

³² Ust. § 27 odst. 4 zákona č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech, ve znění pozdějších předpisů

³³ Ust. § 28 odst. 1, 4 zákona č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech, ve znění pozdějších předpisů

společností v oblasti vězeňství, armádě apod.) v budoucnosti přijatou právní úpravou ze strany státu, tj. bez dosažení konsensu s církvemi a náboženskými společnostmi o těchto otázkách.

3.1.1.7 Velká novela zákona č. 3/2002 Sb. - zákon č. 495/2005 Sb.

Předkladatelem výše nadepsané novely zákona o církvích bylo Ministerstvo kultury; důvody novely jsou blíže uvedeny v důvodové zprávě zákona. Ta explicitně za jediný důvod předložení novely uvádí zrušení § 6 odst. 2 nálezem Ústavního soudu publikovaným ve Sbírce zákonů pod č. 4/2003 Sb. Zrušené ustanovení zákona obsahovalo vymezení pojmu církevní právnická osoba, resp. podmínky, za jakých mohou registrované církve a náboženské společnosti navrhnout k evidenci orgán církve a náboženské společnosti nebo řeholní a jinou církevní instituci a účel, pro který mohou být založeny, resp. žádána jejich evidence v příslušném rejstříku (organizace, vyznávání a šíření náboženské víry). Ačkoliv, jak je výslovně uvedeno v důvodové zprávě, je nevyjasněným problémem, zda je vedle samotného nálezu Ústavního soudu závazné i jeho odůvodnění, došlo po zveřejnění nálezu Ústavního soudu ze strany ministerstva k rozšíření rozsahu evidence právnických osob založených církvemi a náboženskými společnostmi o charity a diakonie. Pokud tedy předkladatel novely zákona reagoval na zrušení ustanovení § 6 odst. 2 zákona o církvích, pak to odůvodňoval zejména poukazem na skutečnost, že v daném ustanovení § 6 odst. 2 byla zrušena legislativní zkratka „církevní právnická osoba“, přičemž nové vymezení tohoto pojmu není v odůvodnění nálezu Ústavního soudu obsaženo. Nebyl nikdy předtím vymezen ani v předcházejícím zákoně ani ve vnitřních předpisech církví (např. Kodex kanonického práva uvádí pouze výraz „právnické osoby v církvi“). Z textu odůvodnění nálezu Ústavního soudu lze dovodit, že je i tam používán na různých místech v různých významech. Ministerstvo se zpočátku domnívalo, že tento pojem lze vymežit ve stejném obsahu, jako tomu bylo v § 6 odst. 2 zákona o církvích v původním znění, a to na základě ustanovení § 16 odst. 1 a § 3 písm. a) zákona o církvích. Nešlo však o interpretaci jedinou, protože někteří představitelé některých církví a náboženských společností trvali na tom, aby všechny jejich subjekty, které oni sami označí jako církevní právnické osoby, byly evidovány ministerstvem.³⁴

Za hlavní cíle, resp. principy navrhované novely byly označeny tyto: přesné vymezení subjektů, které budou na MK evidovány, odstranění nejasného pojmu církevní právnická osoba, pro subjekty založené církvemi a náboženskými společnostmi za účelem konání

³⁴ Důvodová zpráva k novele zákona o církvích a náboženských společnostech, < <http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=378> > [cit. 2007-05-17]

obecně prospěšných činností (např. charity a diakonie) aplikace podmínek odpovídajících podmínkám stanoveným v zákoně č. 248/1995 Sb., o obecně prospěšných společnostech, ve znění pozdějších předpisů, a to s odůvodněním, aby pro vykonávání obecně prospěšné činnosti platily stejné podmínky pro církevní i „necírkevní“ subjekty. Konečně se podle předkladatele provádí v novele řada změn formálního charakteru, které mají povahu zejména upřesňující ve vztahu k použité terminologii apod.³⁵

Předkládaný návrh novely zákona o církvích a náboženských společnostech je podle Ministerstva kultury postaven na těchto zásadách:

- a) Zákon zachovává evidenční princip u právnických osob založených registrovanou církví a náboženskou společností včetně jeho nárokovosti.
- b) Zákon rozšiřuje okruh právnických osob založených registrovanými církvemi a náboženskými společnostmi o zařízení typu diakonií a charit označených jako „účelová zařízení církví a náboženských společností“ vykonávající obecně prospěšnou činnost charitativní a diakonickou včetně humanitárního působení a provozování sociálních a zdravotnických zařízení.
- c) Dikcí ustanovení § 16 odst. 1 se výstižněji vyjadřuje to, že evidence na ministerstvu není pro církve a náboženské společnosti povinná. Tento princip je obsažen již v současně platném zákoně o církvích a náboženských společnostech a ministerstvo jej plně respektuje tím, že např. v případě právnických osob založených Novoapoštolskou církví a Církví Ježíše Krista Svatých posledních dnů je na základě údajů v jejich základním dokumentu neeviduje.
- d) Nově se výslovně uvádí, že další právnické osoby založené církví a náboženskou společností a neevidované na ministerstvu mohou využívat jako soukromoprávní subjekty všech možností daných právním řádem České republiky i pro jiné soukromoprávní subjekty. Toto ustanovení je sice z právního hlediska nadbytečné, ale s ohledem na některé mediálně prezentované názory vytvářející dojem, že by snad byly v těchto právech registrované církve a náboženské společnosti omezeny, považuje ministerstvo takové jejich právo za potřebné potvrdit i v zákoně o církvích a náboženských společnostech.³⁶

³⁵ Důvodová zpráva k novele zákona o církvích a náboženských společnostech, < <http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=378> > [cit. 2007-05-17]

³⁶ Důvodová zpráva k novele zákona o církvích a náboženských společnostech, < <http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=378> > [cit. 2007-05-17]

V následující části se budu zabývat podstatnějšími změnami, které přinesl do zákona o církvích přijatý zákon č. 495/2005 Sb. Zákon skutečně zrušil v celém textu zákona o církvích, popř. i dalších zákonech, v nichž se termín vyskytoval, dosud používaný termín církevní právnická osoba a nahradil jej termínem „právnická osoba založená registrovanou církví a náboženskou společností a evidovaná podle tohoto zákona“, a pro takto vymezenou právnickou osobu zákon užívá legislativní zkratku „evidovaná právnická osoba“. Významným doplněním stávajících ustanovení církevního zákona byl dotčen zejména § 10 obsahující náležitosti návrhu na registraci církve a náboženské společnosti a požadované náležitosti základního dokumentu. Změněné znění § 10 zákona o církvích upřesňuje, že základní dokument obsahuje pouze ty údaje, které zákon požaduje, tedy že nejde o všechny „základní texty církve a náboženské společnosti“, ale jen o ty jejich části, které jsou předmětem zájmu zákona. Nejde tak o změnu oproti současnému zákonu, ale pouze o upřesnění, že se jedná o písemný dokument předkládaný církví a náboženskou společností a obsahující jen zákonem předepsané údaje. Zároveň se upřesňuje, že v § 10 odst. 3 písm. h) zákona o církvích nejde o popis správního řízení ministerstva, ale o uvedení způsobu schvalování dokumentů církve a náboženské společnosti nebo jejich částí, které jsou přebírány do základního dokumentu a tudíž jsou předmětem registrace na ministerstvu. Formulace v zákoně byla v této souvislosti dosud nejasná a zavádějící. Současně se upřesňuje znění § 10 odst. 3 písm. f) zákona o církvích, který upravuje, jakým způsobem a které údaje o subjektech zakládaných církví a náboženskou společností mají být v základním dokumentu vyjmenovány. Na základě zkušeností s financováním podle zákona č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem, ve znění pozdějších předpisů, se navrhuje, aby součástí základního dokumentu podle § 10 odst. 3 písm. g) bylo i označení jednotlivých duchovních. Základní dokument má podle § 27 odst. 5 obsahovat i údaje dané tímto ustanovením. Proto se navrhuje, aby v § 10 odst. 3 písm. j) bylo na toto ustanovení výslovné upozornění tak, aby nemusel být základní dokument církve a náboženské společnosti zasílán k doplnění, když si orgán této církve nevšiml této povinnosti na jiném místě zákona.³⁷

Patrně však nejdůležitější změnu co do významu i širě diskuse však přinesla nová úprava evidence právnických osob založených registrovanou církví a náboženskou společností a evidovaných podle zákona o církvích, tj. tedy zejména nové znění § 15a, 16, 16a, 17, 18, 20 a 26 zákona o církvích. Zatímco většina církví a náboženských společností

³⁷ Důvodová zpráva k novele zákona o církvích a náboženských společnostech, < <http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=378> > [cit. 2007-05-25]

pocítují novou právní úpravu za omezující ve vztahu k rozsahu právnických osob, které mohou zakládat v režimu zákona č. 3/2002 Sb., ministerstvo kultury pokládá novou právní úpravu za rozšíření rozsahu právnických osob evidovaných na ministerstvu. Podle § 15a odst. 1 zákona o církvích může orgán registrované církve a náboženské společnosti podle § 10 odst. 3 písm. d) zákona o církvích může navrhnout k evidenci podle tohoto zákona dva typy právnických osob:

- a) orgán registrované církve a náboženské společnosti, řeholní a jinou církevní instituci osob hlásících se k církvi a náboženské společnosti založené za účelem vyznávání náboženské víry,
- b) účelové zařízení registrované církve a náboženské společnosti založené církví a náboženskou společností pro poskytování charitativních služeb (dále jen „účelové zařízení“).

Pokud ministerstvo ve svém aplikačním přístupu vycházelo z ideového základu, že registrované církve a náboženské společnosti jsou oprávněny zakládat další právnické osoby podle zákona o církvích pouze za účelem organizace, vyznávání a šíření náboženské víry (viz znění § 6 odst. 2 zákona č. 3/2002 Sb. před zrušením nálezem č. 4/2003 Sb.), když tomuto typu právnických osob odpovídá povaha právnických osob podle § 15a odst. 1 písm. a) zákona o církvích, pak přípuštění evidence tzv. účelových zařízení pro poskytování charitativních služeb (tj. zejména charit a diakonií) podle § 15a odst. 1 písm. b) zákona je skutečně rozšířením rozsahu právnických osob evidovaných podle zákona o církvích. Pokud naopak církve a náboženské společnosti, vycházejíce zejména z čl. 16 Listiny a nosných závěrů nálezu Ústavního soudu č. 4/2003 Sb., byly toho názoru, že jsou oprávněny zakládat v režimu zákona o církvích i takové právnické osoby, kterými veřejně působí nejen v oblasti poskytování charitativních služeb, ale i zejména školství a kultury, pak je pochopitelné, že novelizované znění zákona vnímají jako omezující. V tomto směru lze odkázat kromě jiného i na některá menšinová stanoviska soudců Ústavního soudu k nálezu Ústavního soudu Pl. 2/2006 (např. odlišné stanovisko soudkyně Ivany Janů citované v další části této práce). Již nyní však lze poukázat na argumentaci ministerstva kultury v důvodově zprávě zákona, podle které je výčet právnických osob, které mají být evidovány podle předložené novely zákona, nutný s ohledem na existující snahu evidovat na ministerstvu i subjekty, jež nevykazují znaky právnické osoby podle právního řádu České republiky. K tomu se podrobněji uvádí, že původní záměr poskytnout možnost evidovat na ministerstvu širší spektrum subjektů, tj. všechny ty, které označí církve a náboženské společnosti jako „církevní právnické osoby“,

nebyl navržen vládě v materiálu, ke kterému přijala usnesení č. 811 ze dne 6. srpna 2003, protože podnikající subjekty, nadace a další mohou být již evidovány nebo registrovány podle jiných zákonů, neboť u nich zjevně není na místě argument o současném vykonávání náboženské činnosti. Navíc takové rozšíření subjektů evidovaných Ministerstvem kultury se požaduje výhradně a pouze od Římskokatolické církve. Na tomto místě se uvádí informace, že Římskokatolická církev v návrhu základního dokumentu uvedla jako církevní právnické osoby majetkové podstaty, kterými jsou např. kostely, obročí (beneficie), záduší apod., tedy tzv. historické právnické osoby.³⁸ Již z tohoto odůvodnění uvedeného v důvodové zprávě je tedy zřejmé, že se spíše jedná o snahu omezit rozsah právnických osob evidovaných podle zákona o církvích, resp. vymezit tento rozsah uzavřeným výčtem, který v platné právní úpravě dosud absentoval.

Zákon dále v § 15a odst. 1 stanoví, že evidenci podle tohoto zákona se právnické osoby podle písmen a) a b) stávají právnickými osobami podle tohoto zákona. V § 15a odst. 2 zákona o církvích se stanoví, že ostatní právnické osoby založené registrovanou církví a náboženskou společností, které nejsou evidovány podle tohoto zákona, se mohou stát právnickými osobami registrací nebo zápisem podle zvláštních právních předpisů. Podle § 15a odst. 4 zákona o církvích může být podnikání a jiná výdělečná činnost právnických osob evidovaných podle odstavce 1 vedle obecně prospěšné činnosti charitativní, sociální nebo zdravotnické pouze jejich doplňkovou činností. Ustanovení § 16 a 16a zákona o církvích pak upravují podmínky evidence právnických osob založených registrovanou církví a náboženskou společností podle § 15a odst. 1 písm. a), resp. § 15a odst. 1 písm. b) zákona o církvích. Navrhovaná evidence pro právnické osoby založené církvemi a náboženskými společnostmi podle zákona o církvích zůstává nároková, stejně jako jejich dosavadní evidence. Ministerstvo nemůže evidenci právnické osoby odmítnout, je-li návrh předložen k tomu oprávněným orgánem církve a náboženské společnosti a obsahuje-li návrh na evidenci všechny náležitosti podle zákona, které se co do jejich obsahu neliší od náležitostí, které byly předkládány k evidenci. Na druhou stranu z dikce zákona vyplývá, že z hlediska vzniku právní subjektivity je podstatný nikoliv pouze moment zřízení právní osoby ze strany registrované církve či náboženské společnosti, ale je zcela nezbytné i provedení evidence podle zákona a lze proto mít pochybnost o tom, zda nejde o zastřenou registraci, byť doplněnou prvkem nárokovosti ze strany církví a náboženských společností. Blíže bude o této otázce pojednáno v nálezů Ústavního soudu Pl. 2/2006. Současně se dikcí ustanovení § 15a

³⁸ Důvodová zpráva k novele zákona o církvích a náboženských společnostech, < <http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=378> > [cit. 2007-05-25]

odst. 1 novelizovaného zákona o církvích lépe podle ministerstva kultury lépe vyjadřuje to, co bylo platné i doposud, a to, že pro právnické osoby založené církvemi a náboženskými společnostmi není jejich evidence povinná, tj. nejsou-li evidovány, jsou součástí církve a náboženské společnosti s právní subjektivitou jen podle církevních předpisů, a mohou vstupovat do právních vztahů z pověření církve a náboženské společnosti. Toho do současné doby využívají např. Novoapoštolská církev a Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů (mormonská). Ministerstvo respektuje taková rozhodnutí církví a náboženských společností, a to podle toho, co uvede příslušná církev a náboženská společnost v základním dokumentu předkládaném podle zákona v § 10 odst. 3 zákona o církvích. Ustanovení § 15a odst. 2 zákona o církvích deklarující, že ostatní právnické osoby založené registrovanou církví a náboženskou společností, které nejsou evidovány podle tohoto zákona, se mohou stát právnickými osobami registrací nebo zápisem podle zvláštních právních předpisů, již bylo zmíněno v zásadách, ze kterých vychází novela zákona o církvích. Je však skutečně zcela zřetelná nadbytečnost tohoto ustanovení, neboť církve a náboženské společnosti jsou soukromoprávními subjekty a jako takové subjekty mohou proto využívat všech možností daných jim občanským zákoníkem.

V návaznosti na změny v rozsahu evidovaných právnických osob na ministerstvu se formuluje ustanovení § 20 zákona o církvích odpovídajícím způsobem tak, aby po stránce terminologické vyhovovalo dané změně. Doplnuje se předmět činnosti, který bude uváděn ve veřejné části rejstříků. Ustanovení tohoto článku již nepočítá s možností vedení osobních údajů členů statutárních orgánů právnických osob evidovaných na ministerstvu církví nebo náboženskou společností. Této možnosti do přijetí změny právní úpravy využívala pouze Římskokatolická církev, ale nikoli jako celek, nýbrž pouze v případě právnických osob, které založila arcibiskupství nebo biskupství (tedy nikoli pro právnické osoby založené Českou biskupskou konferencí nebo ženskými a mužskými řády a kongregacemi). Při rozšíření spektra právnických osob dosud evidovaných na ministerstvu se řeší případ charit, jejichž zřizovateli jsou v naprosté většině biskupství a arcibiskupství. Z důvodu požadavku na veřejnou dostupnost údajů týkajících se statutárních zástupců všech evidovaných právnických osob včetně členů statutárních orgánů charit a diakonií bylo od možnosti vedení údajů statutárních zástupců zcela upuštěno a jednotlivá biskupství tak byla povinna dodat veškeré údaje o statutárních orgánech církví zřízených a evidovaných právnických osob ministerstvu kultury, a to ve lhůtě jednoho roku. Ačkoli tomuto požadavku Římskokatolická církev vyhověla, činila tak s určitou obavou, že se postupnou evidencí těchto údajů státním orgánem

do určité míry přibližuje modelu, kdy byl vyžadován státní souhlas pro působení duchovního a kdy každá změna v osobě duchovního včetně jeho přemístění musela být fakticky odsouhlasena státním orgánem.

Pokud jde o změnu ustanovení § 26 zákona o církvích, pak se do tohoto ustanovení přidávají na základě zkušeností z aplikace zákona dvě ustanovení vymezující možnosti zrušení registrace podle tohoto zákona. Jednak jde o reakci na skutečnost, že právnická osoba evidovaná podle předcházejícího zákona již v ČR nepůsobila, protože v ČR nebyl žádný její člen a ani neměla žádný majetek. Ministerstvo však dosud její evidenci nemohlo zrušit, pokud nedostalo návrh na její vyřazení z evidence od církve. Z tohoto důvodu byl § 26 odst. 1 doplněn o ustanovení podle písm. e), z obdobných důvodů byl § 26 odst. 1 doplněn o ustanovení podle písm. f), tj. kdy právnická osoba byla zřízena na dobu určitou, která uplynula, avšak ministerstvo nemělo před novelou rovněž oprávnění vydat rozhodnutí o zániku evidované právnické osoby, pokud opět takový návrh nepodala sama konkrétní církev nebo náboženská společnost. Do § 26 odst. 2 zákona o církvích se v souvislosti s rozšířením rozsahu registrovaných právnických osob založených církví a náboženskou společnostmi vkládají ustanovení o postupu při zrušování účelových zařízení.³⁹

Změna některých přechodných ustanovení byla odůvodněna potřebností zajistit kontinuitu rejstříků vedených podle současně platného zákona s rejstříky podle novely. Současně byla stanovena roční lhůta k doplnění některých údajů podle zákona a stanoven postup ministerstva v případě, že tyto údaje nebudou doplněny. V návaznosti na zrušení termínu církevní právnická osoba byly přijaty novely dalších dvou zákonů, v nichž se tento termín vyskytoval.

Pokud jde o hodnocení zákona č. 495/2005 Sb. jako celku, dotknu se jej především v části práce zabývající se nálezem Ústavního soudu Pl. 2/2006 publikovaného pod č. 10/2008 Sb. Je však možno připomenout hodnocení právní praxe i teorie stran nálezu Ústavního soudu publikovaného pod č. 4/2003 Sb.: „Lze uzavřít, že v této oblasti by měly mít odpovědné státní orgány vždy na paměti, že jak z morálního, tak z pragmatického hlediska je vhodné a výhodné navazovat na tradice fungující k prospěchu společnosti a každý vrchnostenský zásah do úpravy činnosti církví a náboženských společností pečlivě zvážit a diskutovat s těmi, kterých se týká. Komunikace, vedoucí k dosažení konsensu, musí především zahrnovat onu schopnost – kterou lze nazvat vkusem či intuicí – jež umožňuje zbytečně se nedotýkat citění druhé

³⁹ Důvodová zpráva k novele zákona o církvích a náboženských společnostech, < <http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=378> > [cit. 2007-05-25]

strany. Pak mohou být lépe přijaty i názory zastánců zákona, nepostrádající rovněž logiku a oprávněnost, a je možné se odvolávat na skutečný, ne pouze tvrzený konsenzus.“⁴⁰ Pokud by měla být novela zákona o církvích hodnocena ve světle těchto kritérií, pak lze mít za to, že je nesplňuje a je dlužna nejen hlubší konsensusu církví a náboženských společností, ale i důslednější šetření nosných závěrů nálezu Ústavního soudu Pl. 6/2002. Cestu k nepřímému nerespektování citovaného nálezu si předkladatel zákona vytvořil již samotnou pochybností o tom, zda je směrodatné při aplikaci zákona pouze výroky nálezu Ústavního soudu, anebo výroky včetně odůvodnění nálezu. Za situace, kdy Ústavní soud se přiklání k ústavně konformnímu výkladu zákona a svoji pravomoc rušit zákonná ustanovení pro rozpor s ústavním pořádkem, využívá jenom v případech nezbytně nutných, pak takovéto pochybování o závaznosti a do značné míry tedy i obsahovém významu odůvodnění nálezu v sobě obsahuje minimálně neochotu přizpůsobit svá stanoviska a postoje prezentovanému pojetí ze strany Ústavního soudu co do své podstaty a pouze navenek svým legalistickým přístupem se tváří, že toto pojetí Ústavního soudu respektuje či z něj dokonce vychází.

Ve stěžejní oblasti, kterou novela upravuje, tj. v otázce vzniku a evidence právnické osoby založené církví či náboženskou společností, lze poukázat na stanovisko právní teorie, která zdůrazňuje, že právní řád nemůže rozlišovat mezi vznikem právnické osoby obecně a (dalším, jiným) vznikem „podle tohoto zákona“. Každá právnická osoba může mít podle právního řádu jen jednu právní subjektivitu. Jinými slovy nemůže se lišit existence nějaké právnické osoby podle celého právního řádu včetně ústavních norem a existence stejné právnické osoby „podle tohoto zákona“. V rámci úpravy zrušení evidence v § 26 odst. 3 novelizovaného zákona se již ostatně užívá přímo formulace „zánik evidované právnické osoby“, nikoli pouze evidence právnické osoby, jejíž subjektivita není evidencí narušena.⁴¹

Z dalšího možného úhlu pohledu na hodnocení novely lze konstatovat, že novela dále posiluje administrativní náročnost, jež byla příčinou zrušení § 28 odst. 5 zákona č. 3/2002 Sb. nálezem Ústavního soudu publikovaného pod č. 4/2003 Sb., a to v mnoha aspektech. Nejvýrazněji vystupuje v povinnosti účelových zařízení podávat ministerstvu výroční zprávy o své činnosti, které znamenají ve skutečnosti dublování výroční zprávy poskytnuté samotnou zřizovatelskou církví nebo náboženskou společností. Důvodová zpráva nikterak nezduodňuje, proč jsou evidované právnické osoby nuceny předkládat výroční zprávu,

⁴⁰ Dostál, M.: Zákon o církvích a náboženských společnostech II. - komentář 1., Jurisprudence. Judikatura ve světle právní vědy a praxe, 2003, číslo 1, str. 17

⁴¹ Czernin, J.: Kritická poznámka k vládnímu návrhu novely zákona č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů, Revue církevního práva, 2005, číslo 2, str. 147

příčemž analogie s obecně prospěšnými společnostmi není na místě, neboť účelová zařízení jsou součástí církve, a ta vydává výročním zprávou.⁴²

Samotná velmi obsáhlá dikce ustanovení týkající se evidence právnických osob evokuje jak teoretickoprávní aspekt, jímž lze nahlížet zákon č. 3/2002 Sb., zejména ve znění zákona č. 495/2005 Sb., tak i ústavněprávní hledisko, vyjádřené argumentací Ústavního soudu České republiky v nálezu publikovaném pod č. 4/2003 Sb. Z hlediska obecného náhledu fungování práva ve společnosti stačí porovnat ustanovení týkající se evidence právnických osob podle zákona s § 19 odst. 1 předchozího církevního zákona č. 308/1991 Sb., „podle něhož registrující orgán vede evidenci všech právnických osob podle tohoto zákona, včetně těch, které odvozují svou právní subjektivitu od církví a náboženských společností, pokud nepodléhají jiné evidenci či registraci a upraví její podmínky“. Hypertrofie nadbytečné reglementace je zde zcela patrná, není přitom odůvodněna zásadními negativními zjištěními z hlediska porušování zákonnosti ze strany církví a náboženských společností či jiným jejich protispoločenským jednáním a tato přemíra reglementace tak vůbec neodpovídá potřebě přehledné právní normotvorby. V tomto směru je nepochybně ke škodě věci, že inspiračním zdrojem novely církevního zákona nebyl ve větší míře zákon o sdružování občanů nežli zákon o obecně prospěšných společnostech, neboť právo sdružovat se v církvích a v náboženských společnostech představuje zvláštní formu výkonu sdružovacího práva. Zákon o sdružování občanů vyjadřuje svojí stručností oproti dnešním titěrným, detailním a časté novelizace vyžadujícím zákonným úpravám étos první poloviny devadesátých let, kdy byla stručnost zákonů reakcí na administrativní zbytnělost praxe komunistického režimu.⁴³

Bez významu není ani kritický důraz na příliš rozsáhlou pravomoc v oblasti zrušení evidence právnických osob na straně ministerstva, a to za situace, kdy zákon spojuje s evidencí právnických osob zřízených církví nebo náboženskou společností význam uznání právní subjektivity státním orgánem. Ustanovení o zrušení evidované právnické osoby z vlastního podnětu jsou v zásadě převzata ze zákona o obecně prospěšných společnostech, nicméně zatímco v jejich případě rozhoduje od samého počátku soudní moc, a to nikoli z vlastního podnětu, ale na návrh, v případě evidovaných právnických osob podle zákona o církvích to je orgán státní správy, tedy ministerstvo kultury, u kterého není garantována jeho nezávislost, a jeho případná tendenční rozhodnutí mohou mít likvidační charakter pro výkon

⁴² Příbyl, S.: Český zákon o církvích z roku 2002 a jeho změny, *Revue církevního práva*, 2005, číslo 3, str. 241-242

⁴³ Příbyl, S.: Český zákon o církvích z roku 2002 a jeho změny, *Revue církevního práva*, 2005, číslo 3, str. 242-245

různých oblastí náboženské činnosti.⁴⁴

Závěrem lze shrnout, že novela zákona o církvích z hlediska církví a náboženských společností nesplnila očekávání, která byla vytyčena nálezem Ústavního soudu především ve zřetelném požadavku, aby se evidence církevních právnických osob nestala skrytou registrací. Pro novelu je totiž charakteristická nadměrná administrativní náročnost podmínek pro evidenci právnických osob založených v církvích a náboženských společnostech, a to ve spojení s rozsáhlými pravomocemi ministerstva pro jejich zrušení. Přijetí zákona č. 495/2005 Sb. tak rozvoji náboženské svobody v České republice neprospělo.⁴⁵

Zákon o církvích byl následně novelizován zákony č. 296/2007 Sb., č. 129/2008 Sb., č. 41/2009 Sb., č. 227/2009 Sb., č. 420/2011 Sb. a č. 375/2011 Sb., přičemž ve všech těchto případech se jedná o změny jiných právních předpisů a tím pouze o technické novelizace ustanovení samotného zákona o církvích, jež nemá zásadní vliv na jeho základní konstrukci. Poslední novelu zákona o církvích představuje zákon o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi, kterým bylo v zákoně o církvích zrušeno právo církve být financována podle zvláštního právního předpisu o finančním zabezpečení církví a náboženských společností. O ostatních částech tohoto zákona pojednám v následujícím oddílu této práce.

3.1.2 Zákon o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi

Zákon č. 428/2012 Sb., o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi a o změně některých zákonů (zákon o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi), který nabyl účinnosti k 1.1.2013, je v současné době ve společnosti nesporně nejznámějším a nejdiskutovanějším konfesněprávním předpisem, kterým jsou řešeny tzv. církevní restituce spolu s odlukou církví od státu. Základním principem zákona jsou naturální restituce původního majetku církví a náboženských společností, který je nyní ve vlastnictví státu. Za nevydáváný majetek náleží dotčeným církvím a náboženským společnostem finanční náhrada, jejíž výše byla určena na základě kvalifikovaného odhadu hodnoty majetku církví a náboženských společností k 25. únoru 1948 po odečtení hodnoty majetku, u něhož bude umožněna naturální restituce. Finanční náhrada bude splácena po dobu

⁴⁴ Czernin, J.: Kritická poznámka k vládnímu návrhu novely zákona č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů, Revue církevního práva, 2005, číslo 2, str. 148

⁴⁵ Příbyl, S.: Český zákon o církvích z roku 2002 a jeho změny, Revue církevního práva, 2005, číslo 3, str. 246

30 let a její výše bude každý rok upravována s ohledem na míru inflace.

Vlastní struktura zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi odpovídá struktuře jiných modelů vyrovnání majetkových křivd způsobených minulým režimem. Jsou zde vymezeny oprávněné osoby, povinné osoby, rozsah vydávaného majetku. Dále jsou zde vyjmenovány církve a náboženské společnosti, které mohou požádat o finanční náhradu, výše této náhrady, podmínky a způsob její úhrady. V závěrečné části zákona je vymezen příspěvek na podporu činnosti dotčených církví a náboženských společností a doba jeho vyplácení.

Pokud bychom měli projít obsah tohoto zákona podrobnějším způsobem, pak § 1 obsahuje základní předmět úpravy, tj. zmírnění některých majetkových křivd, které byly spáchány komunistickým režimem registrovaným církvím a náboženským společenstvem v období od 25. února 1948 do 1. ledna 1990 a vypořádání majetkových vztahů mezi státem a registrovanými církvemi a náboženskými společnostmi. Důvodová zpráva k tomuto zákonu připomíná, že zmírnění některých majetkových křivd je nezbytným předpokladem k obnovení majetkové základny registrovaných církví a náboženských společností poškozených v době nesvobody. Jedním z důsledků církvím a náboženským společenstvem vnuceného systému přímého financování státem (podle zákona č. 218/1949 Sb.) je vytvoření ekonomické závislosti církví a náboženských společností na státu, když jedním z účelů tohoto zákona je tento nežádoucí stav odstranit. Zákon tak ve svém důsledku nahrazuje vztah mezi státem a registrovanými církvemi a náboženskými společnostmi, který církvím a náboženským společenstvem vnutila v době nesvobody totalitní moc, jež se v návaznosti na zbavení církví a náboženských společností veškeré hospodářské základny zavázala církve a náboženské společnosti přímo financovat.⁴⁶

V ustanovení § 2 jsou vymezeny základní pojmy užívané v zákoně, tj. tzv. původní majetek registrovaných církví a náboženských společností věci, pojem zemědělské nemovitosti složený z pozemků tvořící zemědělský půdní fond, resp. lesní půdní fond, jakož i vymezení dalších pojmů týkající se nemovitého majetku relevantního z hlediska tohoto zákona.

Oprávněnými osobami, které mohou požadovat vydání nemovitého a movitého majetku jsou: registrovaná církev a náboženská společnost, právnická osoba zřízená nebo založená jako součást registrované církve a náboženské společnosti, právnická osoba zřízená

⁴⁶ <http://cirkvni-restituce.webnode.cz/pravni-normy/duvodova-zprava-cirkvni-restituce/>

nebo založená za účelem podpory činnosti registrované církve a náboženské společnosti k duchovním, pastoračním, charitativním, zdravotnickým, vzdělávacím nebo administrativním účelům a Náboženská matice.

Povinnými osobami jsou Pozemkový fond České republiky, Lesy České republiky, s. p., stát, za který jedná příslušná organizační složka státu, státní příspěvková organizace, státní fond, státní podnik a jiná státní organizace, za podmínky, že tato osoba je oprávněna hospodařit s majetkem státu nebo vykonávat správu majetku státu, který se stal v rozhodném období předmětem majetkové křivdy v důsledku některé ze skutečností uvedených v citovaném zákoně.

Majetkem se rozumí majetková práva a jiné majetkové hodnoty, včetně spoluvlastnických podílů a součástí a příslušenství věcí, které byly alespoň část rozhodného období ve vlastnictví nebo které příslušely registrovaným církvím a náboženským společnostem, právnickým osobám zřízeným nebo založeným jako součástí registrovaných církví a náboženských společností, Náboženské matici nebo dalším právnickým osobám zřízeným nebo založeným za účelem podpory činnosti registrovaných církví a náboženských společností k duchovním, pastoračním, charitativním, zdravotnickým, vzdělávacím nebo administrativním účelům nebo jejich právním předchůdcům. Z tohoto majetku se však nevydává majetek v citovaném zákoně vyjmenovaný, jako jsou nemovitosti ve vojenských újezdech, nemovitosti potřebné pro obranu, nebo sportoviště apod.

Předmětem vydání je výhradně majetek státu. Zákon tak vylučuje z okruhu povinných osob nestátní subjekty, u nichž hrozí, že by jim odejmutí majetku mohlo způsobit významné škody.

Rozhodným obdobím je období od 25. února 1948 do 1. ledna 1990. V § 5 zákona je upraven rozsah skutečností vedoucích k majetkovým křivdám.

Následující ustanovení zákona upravují postup při vydávání věcí Pozemkovým fondem České republiky a Lesy České republiky, s. p., resp. ostatními povinnými osobami, vymezuje skupinu majetku, který nelze vydat (např. nemovitosti ve vojenských újezdech, národních parcích apod.), postup při vydání zemědělské či jiné nemovitosti a některá procesní ustanovení spojená s procesem naturální restituice.

Registrovaných církví a náboženských společností je 32. Ne všechny mají kořeny v době předlistopadové, ale jsou mezi nimi i takové, jako je např. Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů v České republice nebo Náboženská společnost Svědkové Jehovovi,

kteří komunistický režim pronásledoval a do 25.2.1948 legálně působily. I ty mohou požádat o majetek, i když jim nenáleží finanční náhrada. Armáda spásy nemá nárok na nic, protože je registrovaná jako občanské sdružení. Právníckými osobami se myslí biskupství, řády a kongregace, senioráty, sbory, farnosti, diakonie, charity apod.⁴⁷

Postup vydávání majetku je v citovaném zákoně poměrně komplikovaný. Obecně však platí, že oprávněná osoba požádá o v zákoně vymezený majetek oprávněnou osobu ve lhůtě 12 měsíců od účinnosti zákona, tedy do 31.12.2013. Majetek pak bude vydán po splnění příslušných kontrolních postupů. Pokud majetek nebude vydán, pak oprávněná osoba má možnost opravných prostředků. Oprávněná osoba má přitom právo, nikoli povinnost o majetek požádat.

Další částí vyrovnání mezi státem a církvemi a náboženskými společnostmi je paušální finanční náhrada nabídnutá 17 církvím a náboženským společnostem za předpokladu, že se státem neodmítnou uzavřít smlouvu o vypořádání. Dotčená církev nebo náboženská společnost se v této smlouvě zavazuje, že již na státu neuplatní jiné majetkové nároky, než ty, které vyplývají z předloženého zákona. Stát se na druhé straně zavazuje, že církvím a náboženským společnostem bude vyplácet paušální finanční náhradu, a to v třiceti ročních splátkách a po dobu 17 let jim bude vyplácet příspěvek na podporu činnosti.

Finanční náhrada představuje další formu zmírnění majetkových křivd obdrží každá z taxativně vyjmenovaných registrovaných církví a náboženských společností. Suma finančních náhrad určených pro všechny tyto církve a náboženské společnosti představuje náhradu za jejich původní majetek, který se v rozhodném období stal předmětem majetkové křivdy v důsledku některé ze skutečností uvedených v § 5 a nemá být těmto církvím a náboženským společnostem podle tohoto zákona vydán. Celková výše finanční náhrady činí 59 mld. Kč. Finanční náhrada bude rozdělena do 30 bezprostředně po sobě následujících ročních splátek. Počínaje druhým rokem splácení bude nesplacená částka finanční náhrady zvyšována v závislosti na inflaci. Ministerstvo kultury oznámí dotčeným církvím a náboženským společnostem novou, o inflaci navýšenou, výši nesplacené finanční náhrady v okamžiku, kdy celková částka na finanční náhrady bude schválena v rámci zákona o státním rozpočtu. Oprávněnou osobou k čerpání finanční náhrady je přímo dotčená církev nebo náboženská společnost. Vyplacení finanční náhrady je jedním z předpokladů, které by

⁴⁷ Majetkové vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi
<http://www.mkcr.cz/cirkve-a-nabozenske-spolecnosti/majetkove-narovnani/default.htm>

dotčeným církvím a náboženským společnostem měly umožnit vytvoření hospodářské základny pro trvale udržitelné samofinancování. Souhlas s navrženým řešením má být dle zákona stvrzen ve smlouvách podle § 16. Finanční náhrada není předmětem daně, poplatku ani jiného obdobného peněžitého plnění. Výše finanční náhrady byla určena po provedení kvalifikovaného odhadu současné hodnoty původního majetku v zákoně vyjmenovaných registrovaných církví a náboženských společnostech, který se stal předmětem majetkové křivdy v rozhodném období. Celková hodnota tohoto majetku dle důvodové zprávy byla stanovena na 134 mld. Kč. Od této částky byl odečten odhad hodnoty majetku, který bude moci být vydán podle tohoto zákona. Kvalifikovaný odhad vychází z dat dodaných Českým ústavem zeměměřickým a katastrálním, Výzkumným ústavem zemědělské ekonomiky a Ministerstvem zemědělství.⁴⁸

Dále má být dle zákona vyplácen registrovaným církvím a náboženským společnostem příspěvek na činnost, a to první tři roky ve výši částky poskytnuté dotčené církvi a náboženské společnosti na základě zákona č. 218/1949 Sb. v roce 2011. Počínaje čtvrtým rokem se bude tato částka každým rokem zmenšovat o 5 %. Stát má povinnost tuto smlouvu uzavřít do 9 měsíců od účinnosti zákona, pokud dotyčná církev nebo náboženská společnost o to požádá. Pokud se církev nebo náboženská společnost rozhodne smlouvu neuzavřít, z logiky citovaného zákona vyplývá, že má nárok jen na naturální vyrovnání, pokud o majetek v zákonné lhůtě požádá, ale nebude mít nárok na paušální náhradu a ani na příspěvek na podporu činnosti. Pokud smlouvu uzavře, není povinna přijmout paušální náhradu a příspěvek na činnost v plné výši či vůbec ji přijmout.

Tímto zákonem se ruší zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem, tedy se tím ruší povinnost státu platit církvím a náboženským společnostem osobní požitky duchovních, stejně tak i závazek státu mít patronát nad kostely, obrocími a jinými církevními ústavy. Patronátem se stát zavázal péčí a údržbou toho, nad čím patronát převzal. Zákon rovněž přináší dlouho žádané zrušení tzv. blokačních paragrafů obsažených v zákonech č. 92/1991 Sb., o podmínkách převodu majetku státu na jiné osoby a č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku. Zrušení zvláštního práva registrovaných církví a náboženských společností být financovány podle zvláštního právního předpisu o finančním zabezpečení církví a náboženských společností představující finanční odluku státu a církví a náboženských společností v zákoně č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech,

⁴⁸ <http://cirkevni-restituce.webnode.cz/pravni-normy/duvodova-zprava-cirkevni-restituce/>

již bylo dříve zmíněno.⁴⁹

Tomáš Sokol ve své úvaze zveřejněné 10.5.2013 (tj. před rozhodnutím Ústavního soudu ve věci ústavnosti zákona č. 428/2012 Sb.) analyzuje přijatý zákon, uznává zejména důvody, které vedly k jeho přijetí, nicméně má za to, že i přes snahu předkladatele zůstává v oblasti výčtu a ceny majetku příliš mnoho neznámých a výhrada v této oblasti je minimálně zčásti správná. Nicméně se podle Sokola nabízí otázka, nakolik by přišla detailní inventura, například pomocí znaleckých posudků. Takže Ústavní soud, byť by zákon zrušil, zřejmě se nevyhne nutnosti vyjádřit se k tomu, co lze, pokud jde o církevní restituce, považovat za ústavně konformní a co nikoliv. Současně však úsměvně uvádí, že nesdílí názor, že pro posouzení ústavnosti zákona má význam připomínka, že základy církevního majetku byly položeny hrubou nespravedlností a pohrůzkou církevního interdiktů v roce 1217. To, že stejnou výtku podali 5. února 2013 i senátoři, by si nejlépe dokázal vysvětlit prý tím, že oslavy Silvestra prostě v Senátu trvají o něco déle.⁵⁰

S ohledem na podrobný rozbor zákona provedený samotným Ústavním soudem v nálezu Pl. 10/2013, o němž pojednám na konci kapitoly V. této práce, ponechám na tomto místě uvedený zákon bez dalších rozborů a komentářů.

3.1.3 Ostatní zákonné a podzákonné prameny

Mezi další důležité konfesní vnitrostátní právní předpisy patří zejména následující:

- Vyhláška Ministerstva kultury č. 232/2002 Sb., kterou se provádí zákon č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, kterou se upravují podrobnosti a podmínky pro vedení rejstříku registrovaných církví a náboženských společností, jejich svazů a církevních právnických osob.;
- Zákon č. 163/1990 Sb., o bohosloveckých fakultách, ve znění pozdějších předpisů, které upravuje otázky týkající se bohosloveckých fakult, jejich začlenění do svazků jednotlivých univerzit, tj. např. začlenění Katolické teologické fakulty a 3 nekatolických teologických fakult v Praze pod Univerzitu Karlovu, Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci pod Univerzitu

⁴⁹ zákon č. 428/2012 Sb., o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi a o změně některých zákonů (zákon o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi)

⁵⁰ <http://www.parlamentnimagazin.cz/tomas-sokol-cirkevni-restituce/>

Palackého v Olomouci;⁵¹

- Vyhláška Federálního ministerstva práce a sociálních věcí č. 571/1990 Sb., o odměňování učitelů náboženství, ve znění pozdějších předpisů, vztahující se v současné době již pouze na odměňování učitelů náboženství, kteří jsou v pracovním poměru k církvi či náboženské společnosti nebo s ní uzavřeli dohodu o práci konané mimo pracovní poměr;
- Zákon č. 298/1990 Sb., o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého, ve znění novelizujícího zákona č. 338/1991 Sb., tj. dva zvláštní církevní restituční předpisy, na základě kterých bylo k nápravě křivd způsobených řeholním řádům a kongregacím v padesátých letech vráceny alespoň některé klášterní budovy s jejich pozemky uvedené vždy taxativním výčtem v přílohách těchto zákonů.

Další normy konfesního práva jsou roztroušeny v právních předpisech upravujících jiné oblasti společenských vztahů, z nichž některé upravují ve svých konfesněprávních normách relativně ucelenou oblast vztahů, jiné se naproti tomu dotýkají konfesněprávní problematiky jen okrajově. Mezi tyto právní předpisy patří zejména následující:

V oblasti rodinného práva zákon o rodině č. 94/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů, zejména zvláštního zákona č. 234/1992 Sb., upravuje uzavírání civilně platného manželství církevní formou, přičemž tato forma má tytéž právní účinky s tím, že případné náboženské obřady vykonané po civilním sňatku již nemají žádný civilně-právní význam; obdobně vzniklo-li civilně platné manželství formou církevního sňatku, nelze následně uzavírat další sňatek formou občanskou. V novém návrhu občanského zákoníku připravovaném v prvním desetiletí 21. století bylo původně navrhováno obnovení jediné formy uzavírání manželství, a to formou občanskou. Proti tomuto záměru však vystoupila nemalá část širší veřejnosti, když Česká biskupská konference poukázovala kromě jiného na skutečnost, že zrušení církevních jako formy uzavření manželství v českém právním řádu by z historického a hodnotového hlediska bylo krokem zpět před rok 1989.⁵² V zákoně č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, jež nabude účinnosti k 1.1.2014, je tak nadále upravena rovnocenná forma uzavření tzv. církevního sňatku, tj. projeví-li snoubenci vůli, že spolu vstupují do manželství, osobně před orgánem církve nebo náboženské společnosti oprávněné k tomu

⁵¹ Horák, Z.: Církev a české školství, Praha, Grada Publishing, 2011, s. 217-218

⁵² http://www.christnet.cz/clanky/4043/cbk_ma_radu_vyhrad_vuci_navrhu_obcanskeho_zakoniku.url

podle jiného právního předpisu, jedná se o církevní sňatek.⁵³

Zákony č. 328/1999 Sb., o občanských průkazech, ve znění pozdějších předpisů, a č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, stanoví v tomto kontextu určité povinnosti pro oddávající duchovní.

Působení církví ve školství a otázky církevního školství upravují zákony č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů. Podle § 8 odst. 6 citovaného školského zákona jsou registrované církve a náboženské společnosti, kterým bylo přiznáno oprávnění k výkonu zvláštního práva, oprávněny zřizovat církevní školy. Pokud jde o otázku financování církevních škol, jsou financovány přímo ministerstvem školství, nikoliv prostřednictvím krajských úřadů. Speciální ustanovení o schvalování vnitřních předpisů teologických fakult na veřejných univerzitách orgány církve i univerzity obsahuje § 33 odst. 4 zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

V oblasti daňové platí zákon č. 338/1992 Sb., o dani z nemovitostí, ve znění pozdějších předpisů, jenž osvobozuje církve a náboženské společnosti od daně z pozemků a staveb v případě kostelů, farních budov a pozemků, které s nimi tvoří jeden funkční celek; zákon č. 357/1992 Sb., o dani dědické, dani darovací a dani z převodu nemovitostí, ve znění pozdějších předpisů, osvobozuje církve a jejich právnické osoby od daně dědické a darovací; zákon č. 586/1992 Sb., o dani z příjmů, ve znění pozdějších předpisů, zařazuje registrované církve a náboženské společnosti k některým daňově zvýhodněným plátcům daně.⁵⁴

Působení církví v armádě a právo vojáků svobodně projevovat svou víru upravuje zákon č. 220/1999 Sb., o průběhu základní nebo náhradní vojenské služby a vojenských cvičení a o některých právních poměrech vojáků v záloze, ve znění pozdějších předpisů, který ovšem v souvislosti s úplnou profesionalizací Armády České republiky ztratil tento zákon opodstatnění, dále zákon č. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany České republiky, ve znění pozdějších předpisů. Uvedené zákony umožňují vojákům svobodně projevovat své náboženství nebo víru v době osobního volna; to se však zpravidla neobejde bez služby duchovního. Proto současná

⁵³ Ust. § 657 odst. 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

⁵⁴ Hrdina, A. I.: Náboženská svoboda v právu České republiky, 1. vydání, Praha, Eurolex Bohemia, 2004, str. 90-92

právní úprava počítá s vojáky z povolání, kteří v Armádě České republiky působí jako duchovní. O bližší formě spolupráce církví a armády a uzavřené dohodě v této oblasti bude pojednáno. Pro úplnost lze dodat, že zákon č. 18/1992 Sb., o civilní službě, ve znění pozdějších předpisů, umožňoval výkon tzv. civilní služby těm, kteří z důvodu svědomí nebo náboženství odmítali vykonávat vojenskou základní nebo náhradní službu nebo vojenská cvičení. S ohledem na již uskutečněnou profesionalizaci Armády ČR byl tento zákon zákonem č. 587/2004 Sb. zrušen.

Působení církví ve vězeňství a náboženská práva osob vazebně stíhaných nebo osob ve výkonu trestu odnětí svobody upravují zákony č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, ve znění pozdějších předpisů, včetně prováděcí vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 109/1994, kterou se vydává řád výkonu vazby, ve znění pozdějších předpisů, a č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů, včetně prováděcí vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů. Součinnost orgánů činných v trestním řízení s registrovanými církvemi a náboženskými společnostmi v průběhu jednotlivých fází trestního řízení upravují četná ustanovení zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.

V bezpečnostních sborech podle zákona č. 361/2003 Sb., zákona o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů, ve znění pozdějších předpisů, víra a náboženské vyznání nemohou být důvodem pro nepřijetí občana do služebního poměru nebo jeho bytí i nepřímé diskriminace za trvání tohoto poměru.⁵⁵

Trestněprávní ochranu náboženské svobody poskytují normy trestního zákoníku č. 40/2009 Sb., ve znění pozdějších předpisů, a to zejména speciální skutkovou podstatou omezování svobody vyznání podle § 176 trestního zákoníku, ale i dalšími skutkovými podstatami trestných činů směřujícími mimo jiné proti náboženství, např. trestné činy násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci podle § 352 odst. 2 trestního zákoníku, hanobení národa, rasy, etnické nebo jiné skupině obyvatel podle § 355 odst. 1 písm. b) trestního zákoníku, podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod podle § 356 trestního zákoníku, genocidia podle § 400 trestního zákoníku a založení, podpory a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod občanů podle § 403 trestního zákoníku. Další specifickou skupinu představují vybrané trestné činy, které jsou přísněji

⁵⁵ Hrdina, A. I.: Náboženská svoboda v právu České republiky, 1. vydání, Praha, Eurolex Bohemia, 2004, str. 92-93

postihovány tehdy, pokud byly spáchány na jiném také pro jeho vyznání; jedná se o kvalifikované skutkové podstaty trestných činů vraždy podle § 219 odst. 2 písm. g) trestního zákona, ublížení na zdraví podle § 221 odst. 1 písm. b) a § 222 odst. 2 písm. b) trestního zákona a vydírání podle § 235 odst. 2 písm. f) trestního zákona. Obdobně v § 3 odst. 3 zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů, podle kterého nemůže být náboženské smýšlení mladistvého nebo dítěte mladšího patnácti let, jeho rodiny nebo rodiny, v níž žije, důvodem k uložení výchovných, ochranných či trestních opatření podle tohoto zákona.⁵⁶

Z hlediska administrativně správní ochrany náboženské svobody je důležitým právním předpisem zejména zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů, podle kterého se přestupku na úseku kultury dopustí ten, kdo poruší obecně závazný předpis ve věcech ochrany církví a náboženských společností.⁵⁷ Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů novelizoval přestupkový zákon a zavedl v oblasti ochrany náboženství další skutkovou podstatu, když stanovil, že přestupku proti občanskému soužití se dopustí ten, kdo působí jinému újmu mimo jiné pro jeho víru či náboženství.⁵⁸

V oblasti práva shromažďovacího a spolčovacího platí zákon č. 84/1990 Sb., o právu shromažďovacím, ve znění pozdějších předpisů, který vyjímá náboženská shromáždění pořádaná církvemi a náboženskými společnostmi z oznamovací povinnosti⁵⁹ a zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, ve znění pozdějších předpisů, který vyjímá ze své působnosti sdružování občanů v církvích a náboženských společnostech. Podle doktríny Ústavního soudu „v právním prostředí České republiky právo sdružovat se v církvích a náboženských společnostech představuje zvláštní formu výkonu sdružovacího práva“.⁶⁰ Zákon č. 85/1990 Sb., o právu petičním, ve znění pozdějších předpisů, pak zakazuje petice, které by vyzývaly mimo jiné k popírání nebo omezování práv občanů pro jejich náboženské vyznání.⁶¹ Zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých předpisů, v platném znění, zásadně vyjímá církve a náboženské společnosti z povinnosti zpracovávat osobní údaje pouze se souhlasem subjektu údajů a z oznamovací povinnosti vůči Úřadu pro

⁵⁶ Hrdina, A. I.: Náboženská svoboda v právu České republiky, 1. vydání, Praha, Eurolex Bohemia, 2004, str. 242-243

⁵⁷ Ust. § 32 odst. 1 písm. c) zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů

⁵⁸ Ust. § 49 odst. 1 písm. e) zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů

⁵⁹ Ust. § 4 odst. 1 písm. b) zákona č. 84/1990 Sb., o právu shromažďovacím, ve znění pozdějších předpisů

⁶⁰ Nález pléna Ústavního soudu ze dne 27. 11. 2002, Pl. 6/2002 vyhlášený pod č. 4/2003 Sb., částka 3, str. 101

⁶¹ Ust. § 1 odst. 4 zákona č. 85/1990 Sb., o právu petičním, ve znění pozdějších předpisů

ochranu osobních údajů v případech, kdy je to nezbytné pro výkon jejich oprávněné činnosti, tj. zejména vedení tzv. matriční agendy církví.⁶²

V oblasti pohřebnictví upravuje záležitosti týkající se církevních hřbitovů a účasti duchovních při pohřebních obřadech na pohřebištích a v krematoriích zákon č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Dle tohoto zákona jsou registrované církve nebo náboženské společnosti oprávněny k provozování veřejných pohřebišť na svém pozemku (srov. § 16 odst. 2 zákona o pohřebnictví), a to bez časového omezení kdykoli. Postačí písemně oznámit obcím jako provozovatelům pohřebišť, že nadále hodlají provozovat svá pohřebiště samy a vyzvat je k navazujícím smluvnímu vypořádání vztahů. To je zásadní průlom nejen z hlediska náboženské svobody u nás, ale i z pohledu vyjasnění investičních záměrů té obce, která církevní majetek na hřbitově dosud spravuje. Podle Tomáše Kotrlého je však provozování veřejného pohřebiště s kostrovými hroby v působnosti církví u nás tak řídké se vyskytující pastorační službou, že po tříletém výzkumu se našly v České republice pouze dva takové případy, a to ve Velkých Hořticích a v Ghuttech.⁶³

V oblasti hromadných sdělovacích prostředků zákon č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání, ve znění pozdějších předpisů, jednak provozovateli vysílání ukládá povinnost sestavovat programovou skladbu tak, aby poskytoval vyváženou nabídku pro všechny obyvatele, to mimo jiné se zřetelem na jejich náboženství, jednak mu zakazuje zařazovat do vysílání pořady, které by podněcovaly k nenávisti z důvodu náboženství, a rušit bohoslužby zařazováním reklamy a teleshoppingu. Reklama rovněž nesmí obsahovat prvky, které by byly v rozporu s dobrými mravy, zejména prvky urážející národnostní nebo náboženské cítění.⁶⁴ Zákon č. 483/1991 Sb., o České televizi, ve znění pozdějších předpisů, za jeden z hlavních úkolů veřejné služby v oblasti televizního vysílání označuje vytváření a šíření programů a poskytování vyvážené nabídky pořadů pro všechny skupiny obyvatelstva mimo jiné se zřetelem na svobodu jejich náboženské víry a přesvědčení, a také umožňuje církvím předkládat Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky své návrhy kandidátů na členství v Radě České televize.⁶⁵

⁶² Ust. § 9 a 18 zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů

⁶³ Kotrlý, T.: Pohřebnictví. Právní zajištění piety a důstojnosti lidských pozůstatků a ostatků, Praha, Linde, 2013, s. 188-191

⁶⁴ Ust. § 2 odst. 2 zákona č. 40/1995 Sb., o regulaci reklamy a o změně a doplnění zákona č. 468/1991 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání, ve znění pozdějších předpisů

⁶⁵ Ust. § 2 odst. 2 a § 4 odst. 2 zákona č. 483/1991 Sb., o České televizi, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 117/2001 Sb., o veřejných sbírkách a o změně některých zákonů (zákon o veřejných sbírkách), ve znění pozdějších předpisů, vyjímá ze svého režimu shromažďování finančních prostředků registrovaných církvemi a náboženskými společnostmi k církevním a náboženským účelům, pokud se koná v kostelích a na obdobných k bohoslužbě určených místech; církve proto nemají oznamovací povinnost uloženou jinak tímto zákonem ostatním právnickým osobám.

V oblasti autorského práva zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých dalších zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, poskytuje bezúplatnou zákonnou licenci tomu, kdo vytvořené dílo nevýdělečně použije mimo jiné při náboženských obřadech.

V oblasti cizineckého režimu zákon č. 325/1999 Sb., o azylu a o změně zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů, (zákon o azylu), v platném znění, pamatuje na udělení azylu cizinci, který má odůvodněný strach z pronásledování, a to mimo jiné z důvodu náboženství; azylantovi rovněž nelze uložit povinnost vycestovat do státu, kde je ohrožen jeho život nebo svoboda mimo jiné z důvodu jeho náboženství. Obdobné ustanovení obsahuje i zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů, který takto persekovaným přiznává zásadní právo na udělení víza za účelem dočasné ochrany; při jejich umístění a stravování v ubytovacích prostorách policie se přitom má podle možností přihlížet i k náboženským zvláštostem a náboženskému přesvědčení cizince. Podle zákona č. 221/2003 Sb., o dočasné ochraně cizinců, ve znění pozdějších předpisů, poskytne Česká republika dočasnou ochranu cizincům mimo jiné z důvodu soustavného nebo hromadného pronásledování z náboženských důvodů. U dětí cizinců umístěných ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy se podle vyhlášky Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů, může při sestavování rodinné nebo výchovné skupiny přihlídnout také k jejich specifickým náboženským zvyklostem; ty mají být v rámci možností akceptovány při plnění sociálních úkolů. V rámci diagnostických úkolů má být kromě jiného zjišťována míra náboženských potřeb dětí cizinců. Při udělování státního občanství podle zákona č. 40/1993 Sb., o nabytí a pozbytí státního občanství České republiky, ve znění pozdějších předpisů, lze žadateli prominout předložení potvrzení o propuštění ze státního svazku cizího státu, pokud by podáním žádosti o propuštění z tohoto svazku mohl vystavit sebe nebo osoby blízké

pronásledování kromě jiného z důvodů náboženství.

Výčet předpisů obsahujících konfesněprávní normy zde není vyčerpávající, mezi jinými nejsou zmíněny konfesněprávní normy týkající se převážně židovského náboženství, např. ve věci nošení pokrývky na hlavě (viz § 92 odst. 4 písm. e) zákona č. 361/2000 Sb., o provozu na pozemních komunikacích a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a § 20 odst. 2 zákona č. 329/1999 Sb., o cestovních dokladech a podobně, ve znění pozdějších předpisů.⁶⁶

3.1.4 Konfesněprávní smlouvy na vnitrostátní úrovni

Povahu právního předpisu nemají dvoustranné či vícestranné smlouvy uzavřené církvemi s jinými veřejnoprávními subjekty, které však přesto jsou významným regulativem působení církvi v některých veřejnoprávních oblastech či médiích. Jedná se postupně o tyto smlouvy, přičemž pochopitelně smlouvy v pozdější době nahrazují ve shodné oblasti spolupráce (např. vězeňství) dohody dříve uzavřené:

- dohoda o duchovní službě mezi Vězeňskou službou České republiky a církvemi sdruženými v Ekumenické radě církví ČR a Římskokatolickou církví ze dne 7.1.1994⁶⁷,
- dohoda o spolupráci mezi Českým rozhlasem, Českou biskupskou konferencí a církvemi sdruženými v Ekumenické radě církví v ČR ze dne 19.12.1995⁶⁸,
- dohoda o duchovní službě v resortu ministerstva obrany uzavřená Ministerstvem obrany ČR, Ekumenickou radou církví v ČR a Českou biskupskou konferencí ze dne 3.6.1998⁶⁹,
- dohoda o duchovní službě mezi Vězeňskou službou České republiky a církvemi sdruženými v Ekumenické radě církví ČR a Českou biskupskou konferencí ze dne 28.6.1999⁷⁰,
- dohoda o spolupráci mezi Českým rozhlasem, Českou biskupskou konferencí a

⁶⁶ Hrdina, A. I.: Náboženská svoboda v právu České republiky, 1. vydání, Praha, Eurolex Bohemia, 2004, str. 94-96

⁶⁷ Dohoda o duchovní službě ve věznicích, Praha, vyd. Sekretariát České biskupské konference, 1994.

⁶⁸ Tretera, J. R.: Stát a církev v České republice, 1. vydání, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství s.r.o., 2002, str. 66

⁶⁹ Revue církevního práva 1998, číslo 2, str. 129-135

⁷⁰ Revue církevního práva 1999, číslo 3, str. 235-240

církvemi sdruženými v Ekumenické radě církví v ČR ze dne 29.6.1999⁷¹,

- Dohoda o vězeňské duchovní službě ze dne 18. srpna 2008⁷²
- Dohoda o účasti osob vykonávajících duchovenskou službu na systému poskytování posttraumatické intervenční péče, uzavřená dne 6. října 2011 mezi Ministerstvem vnitra, Ekumenickou radou církví a Českou biskupskou konferencí⁷³

S ohledem na to, že dohody týkající se spolupráce církví v oblasti armády a vězeňství blíže upravují realizaci oprávnění k výkonu zvláštních práv podle zákona o církvích v příslušných oblastech, zmínil bych stručně obsah těchto dohod.

Pokud jde o dohodu z roku 1998 uzavřenou s ministerstvem obrany, má duchovní služba za úkol zejména podporovat velitele všech stupňů v jejich odpovědnosti za naplňování a ochranu lidského rozměru života jak vojáků, tak civilních zaměstnanců v resortu obrany, nabízet jim pomoc při řešení krizí a těžkostí, které jim vzniknou v pracovním, osobním a rodinném životě, přispívat v resortu obrany a vytvářet podmínky pro naplňování ústavně zaručených lidských práv souvisejících se svobodou vyznání pro pracovníky resortu obrany ve všech situacích spojených s plněním jejich služebních a pracovních povinností. V čele duchovní služby stojí hlavní kaplan Armády České republiky, jmenovaný na návrh Ekumenické rady církví a České biskupské konference ministrem obrany a podřízený náčelníkovi generálního štábu Armády České republiky. Personální obsazení duchovní služby s předpokládaným stavem 25 vojenských duchovních se realizovalo postupně do roku 2005. Dohoda je písemně vypověditelná v jednoroční lhůtě. Je třeba zdůraznit, že dohoda má charakter normativní smlouvy, není však součástí právního řádu ČR, protože zde chybí zákonné zmocnění k uzavření normativní smlouvy a publikace ve Sbírce zákonů. Působení vojenských duchovních v Armádě České republiky je ovládáno devíti principy:

1. zásadní ekumenicita – každý kaplan vstupující do armády je společným zástupcem všech církví sdružených v těchto grémiích;
2. časová ohraničenost působení vojenského kaplana – vojenští kaplani působí v resortu obrany pouze omezenou dobu, zpravidla čtyři roky;
3. primární nemisijnost – činnost vojenských kaplanů v Armádě České republiky je

⁷¹ Tretera, J. R.: Stát a církve v České republice, 1. vydání, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství s.r.o., 2002, str. 66

⁷² Revue církevního práva 2008, číslo 3, str. 214-219

⁷³ <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/dohoda-posttraumatickapecce.pdf>

nabídkou pro všechny, tedy ne pouze službou pro věřící vojáky, náboženská témata jsou předmětem jejich služby a starosti o svěřené příslušníky ozbrojených sil v případě, kdy oni sami o to projeví zájem;

4. postupnost budování struktury duchovní služby – vojenští kaplani vstupují do armády postupně, každý rok v počtu dvou až tří kaplanů;
5. alternativní vnímání ve vztahu k vojenským psychologům (spolupráce s psychologickou službou Armády České republiky);
6. zřeknutí se práva nosit a používat služební zbraň – vojenští kaplani slouží v armádě beze zbraně;
7. přímá podřízenost veliteli – vojenský kaplan je vždy podřízen veliteli na té úrovni, na které je ustanoven;
8. stejné podmínky s ostatními důstojníky;
9. respektování duchovenského tajemství a přístupu ke každému jednotlivci.⁷⁴

⁷⁴ Tretera, J. R.: Stát a církev v České republice, 1. vydání, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství s.r.o., 2002, str. 136-137

4 Obsah článku 15 a 16 Listiny základních práv a svobod

K základním normám českého konfesního práva patří, jak již bylo uvedeno výše, především odpovídající ustanovení ústavního práva České republiky, jež se týkají svobody víry a svědomí jednotlivců i jejich společenství. Ústava České republiky ze dne 16.12.1992, č. 1/1993 Sb., v platném znění, neobsahuje bezprostředně žádnou konfesněprávní normu, nicméně ve svém čl. 3 a 11 odkazuje na Listinu základních práv a svobod jako na součást ústavního pořádku České republiky; a právě tato Listina je zdrojem ústavněprávní konfesní úpravy v ČR. Ve Sbírce zákonů byla vyhlášena ústavním zákonem č. 23/1991 Sb. z 9.1.1991, kterým se uvozuje Listina základních práv a svobod jako ústavní zákon Federálního shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky s účinností ode dne vyhlášení (tj. od 8.2.1991). Vzhledem k tomu, že by po rozpadu československé federace měl zákon č. 23/1991 Sb. právní sílu pouze běžného zákona ve smyslu čl. 112 odst. 3 Ústavy ČR, byla Listina znovu vyhlášena usnesením předsednictva České národní rady ze dne 16.12.1992, o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky publikované pod č. 2/1993 Sb.

Samotný základ českého konfesního práva tak nepochybně tvoří článek 15 odst. 1 a 3 a článek 16 odst. 1 až 4 Listiny základních práv a svobod.

4.1 Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání (obsah čl. 15 odst. 1 a 3 Listiny)

V čl. 15 Listiny je koncentrován ústavní základ svobody lidského ducha, intelektu a jeho projevu v rovině všeobecné (myšlení a svědomí), teistické či ateistické (náboženské vyznání), v odstavci 2 Listiny i v rovině badatelsko-výzkumné (vědecké bádání) a uměleckého projevu intelektu (umělecká tvorba). Vladimír Zoubek uvozuje výklad k této svobodě výstižnou latinskou zásadou „Cogitationis poenam nemo patitur“, tj. „Za smýšlení se nikdo netrestá“.⁷⁵ Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání, vědeckého bádání a umělecké tvorby tak patří v důsledku náboženských válek a konfesních smírů k základním milníkům na cestě lidstva k ústavním kodifikacím základních práv a svobod. Úzce souvisí se svobodou projevu náboženství a víry, právem na vzdělání, právem na soukromí, s právem rodičů na výchovu dětí atd. Listina výslovně nestanoví žádné podmínky pro jejich omezení. Tyto svobody zahrnují libovolné formy světového názoru včetně ateismu. S tím souvisí i svoboda projevu

⁷⁵ Zoubek, V.: Základní Práva a Svobody v České republice, Plzeň, Laiwa Press, 1997, str. 42

takového přesvědčení. Nikdo nemůže být nucen, aby sděloval, k jaké víře se hlásí nebo hlásil, zda ji chce změnit apod.⁷⁶

Svoboda lidského ducha a jeho tvůrčího „intelektu“ je ve smyslu čl. 15 svobodou neomezenou a neomezitelnou, neboť nikdo nemůže zamezit, aby člověk přemýšlel a dospěl k jakýmkoli závěrům, podle Evropského soudu pro lidská práva se „přesvědčení“ liší od prostých „názorů“ a „myšlenek“ a označuje „názory, které dosahují určitého stupně síly, závažnosti, ucelenosti a důležitosti“ (případ Campbell a Cosans, 25.2.1982, Série A, sv.č. 45, § 34). Potud lze tuto svobodu považovat za neomezenou, „absolutní, když tzv. absolutní charakter práv definuje Ústavní soud ČR ve svém nálezu sp. zn. Pl. ÚS 18/98 jako požadavek, aby nikdo nebyl podroben takovému opatření, jehož cílem je změna procesu a způsobu myšlení, tedy nelze nikoho nutit, aby změnil svoje myšlení, náboženské vyznání nebo víru. Omezení se může týkat až eventuelního projevu intelektu, pokud by se osoba na bázi této svobody dostala do rozporu s ústavním principem čl. 2 odst. 3 Listiny a činila něco, co zákon zakazuje.⁷⁷

Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání navazuje na článek 2 odst. 1 Listiny zakazující státu vázat se na výlučnou ideologii nebo na náboženské vyznání. Vyjmenované svobody má zaručit stát ústavními a zákonnými normami i svou činností. Stát má poskytnout ochranu každému, kdo by byl pro uplatnění svobody myšlení, svědomí a náboženského vyznání diskriminován či jinak postižen. Uvedené svobody mají nepochybně přirozeněprávní povahu, jsou výrazem svobody a důstojnosti člověka v duchovní a duševní sféře. Stát ani nikdo jiný, politická strana, církve či náboženská společnost nebo občanské sdružení si nesmí přivlastňovat právo rozhodovat o myšlení, svědomí a náboženském vyznání člověka, nebo na ně dozírat. Záruky těchto svobod chrání člověka před hnutími, ideologiemi a ideovými systémy snažícími se podřídit si člověka v jeho celistvosti (totalitě), nejen v jeho jednání, ale i v myšlení. Uvedené svobody se vztahují nejen na občany České republiky, ale na každého člověka, mají univerzální povahu.⁷⁸

Svoboda myšlení představuje obranu před rušivými zásahy veřejné moci do mentálního procesu zprostředkovaného poznávání vnějšího světa a identifikace jedince v rámci poznaných vztahů a jevů. Svoboda svědomí ve smyslu čl. 15 odst. 1 lze považovat za prostor pro etická a morální rozhodnutí jedince – takto pojatá svoboda svědomí zůstává zcela

⁷⁶ Filip, J.: Ústavní právo I. díl, Brno, Masarykova univerzita v Brně, 1993, str. 124

⁷⁷ Klíma, K.: Ústavní právo, 2. vydání, Český Těšín, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, str. 246

⁷⁸ Pavlíček, V.: Ústava a ústavní řád České republiky; Komentář; 2. díl: Právo a svobody, Praha, Linde a.s., 1999, str. 164-165

součástí *fori interni* a je absolutně nedotknutelná, ve výjimečných situacích se navenek projevuje ve zvláštní formě tzv. výhrady svědomí. Výhrady svědomí jsou typické pro řadu oblastí, v nichž veřejná moc (právo) konkuruje základním etickým a morálním principům (např. výhrady svědomí lékařů a zdravotnického personálu např. v otázkách provádění umělých potratů, eutanazie, lékárníků (např. poskytování antikoncepce a abortivních přípravků), pacientů (odmítání krevní transfuze, povinnosti očkování) apod. Ústavní soud však v konkrétních případech uplatněnou výhradu posuzoval spíše jako projev náboženství nebo víry dle čl. 16 odst. 1; rozhraničení čl. 15 odst. 1 a čl. 16 odst. 1 v této oblasti je proto zcela nejasné.⁷⁹ V souvislosti s uplatňováním výhrad svědomí lze zmínit encykliku *Evangelium vitae* zdůrazňující, že odmítnutí účasti na nespravedlivém konání není pouze morální povinností, ale je to i základní lidské právo. Kdyby tomu tak nebylo, lidská osoba by byla nucena konat skutky, které jsou svou podstatou zaměřeny proti její vlastní důstojnosti, a tím i sama svoboda, jejíž původní smysl a cíl je zaměření k pravdě a společnému dobru, by byla zcela potlačena. Proto se zde jedná o základní právo, které jako takové musí občanský zákon uznat a chránit. Z toho důvodu lékaři, zdravotničtí pracovníci, vedoucí zdravotnických zařízení a nemocnic musí umožnit zaměstnancům odmítnutí účasti při povolování, přípravě i výkonu takovýchto zločinů proti životu. Kdo se takto chová proto, že mu v tom brání vlastní svědomí, má být chráněn nejenom před tresty, které by mu za to mohly být uloženy, ale také před jakoukoliv újmou, která by ho postihovala v oblasti zákona, disciplíny, materiálního zabezpečení či zaměstnání. Encyklika toto téma uzavírá interpretací biblického odkazu: *Miluj ... svého bližního jako sám sebe*" (Lk 10,27): „podporuj“ život⁸⁰

Článek 15 odst. 1 věta první má generální charakter, přičemž na něj přímo navazují další konkretizující ustanovení. Konkretizace dílčích práv v dalších ustanoveních Listiny (zejm. čl. 16) tak má význam především pro identifikaci těch složek, na něž se vztahuje omezující klauzule (čl. 16 odst. 4).⁸¹

Myšlením lze ve smyslu Listiny rozumět nejširší spektrum rozumových a poznávacích činností člověka, zvláště pak zpracování poznatků o vnějším světě. Listina nedefinuje, co je svědomí. Lze předpokládat, že je to takový projev konkrétního lidského ducha (jedince) daný jeho hodnotovým systémem – o světě, pozici toho kterého člověka v něm, tedy možnost

⁷⁹ Wagnerová, E.: Listina základních práv a svobod; Komentář, Praha, Wolters Kluwer ČR, a.s., 2012, str. 376-377

⁸⁰ *Evangelium vitae*; Encyklika Jana Pavla II. O životě, který je nedotknutelné dobro z 25. března 1995, čl. 74, Praha, Zvon, 1995, s. 54

⁸¹ Wagnerová, E.: Listina základních práv a svobod; Komentář, Praha, Wolters Kluwer ČR, a.s., 2012, str. 372-373

svobodně určovat vztah ke světu a svoji roli v něm.⁸² Pojem svědomí tak může být chápán nepochybně různými náboženskými vyznáními a společenskými skupinami odlišně. V encyklice *Pacem in terris* Jan XXIII. uvádí, že mezi přirozená práva člověka patří i právo uctívat Boha podle toho, jak mu to velí jeho správně osvícené svědomí, a tedy soukromě i veřejně vyznávat své náboženství a žít podle něho a připomíná slova svého předchůdce Lva XIII.: Tato svoboda, skutečná svoboda, hodná dětí Božích, která zachovává člověku jeho vysokou osobní důstojnost, je silnější než jakékoli násilí a bezpráví; a církve tuto svobodu vždy požadovala a vážila si jí. Takovou svobodu vytrvale vyžadovali apoštolové, svými spisy ji stvrzovali apologeti a posvětili ji vlastní krví mučedníci.⁸³ Stát vázaný čl. 2 odst. 1 Listiny bude vycházet zřejmě ze stanoviska, že svědomí je složka lidského nitra posuzující nebo určující jednání člověka z hlediska jeho mravních nebo jinak určených zásad. Svědomí je u každého člověka zcela individuální, byť je spoluvytvářeno kulturními, náboženskými, etickými a jinými vlivy. Povahou svědomí je určováno chování člověka, takže z jeho chování lze činit úsudky i o jeho svědomí.⁸⁴

Deklarace II. vatikánského koncilu *Dignitatis humanae* (1965) zdůrazňuje povinnost a právo každého hledat náboženskou pravdu, aby si s použitím vhodných prostředků rozvážlivě utvořil správné a pravdivé úsudky svědomí. Pravdu je podle deklarace potřeba hledat způsobem přiměřeným důstojnosti lidské osoby a její společenské povaze, totiž svobodným bádáním, za pomoci vyučování či vzdělávání, výměny myšlenek a dialogu. Takto jedni druhým vykládají pravdu, kterou našli, nebo o které se domnívají, že ji našli, aby si při jejím hledání navzájem pomáhali. K poznání pravdy se však musí pevně přimknout osobním souhlasem.⁸⁵

Listina v souvislosti s náboženským vyznáním garantuje nejen svobodu náboženského vyznání, ale i volnost změny příslušnosti (subjektivní i objektivní, registrované či neregistrované) ke konfesi či opuštění konfese. Pojem víra je uveden vedle náboženství a lze tím tedy rozumět i jinou víru než náboženskou, tedy jakékoli přesvědčení, zpravidla nezaložené na poznacích vědy. Smysl druhé věty čl. 15 odst. 1 Listiny spočívá v právu změnit přesvědčení tohoto druhu. I když toto právo úzce souvisí s obsahem předchozích

⁸² Klíma, K.: Ústavní právo, 2. vydání, Český Těšín, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, str. 246-247

⁸³ *Pacem in terris*; Encyklika Jana XXIII. o míru mezi všemi národy v pravdě, spravedlnosti, lásce a svobodě z 11. dubna 1963, čl. 14, Praha, Zvon, 1996, s. 8

⁸⁴ Pavlíček, V.: Ústava a ústavní řád České republiky; Komentář; 2. díl: Právo a svobody, Praha, Linde a.s., 1999, str. 166

⁸⁵ Deklarace o náboženské svobodě *Dignitatis humanae*, č. 3, in *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Praha, Zvon, 1995, str. 565

svobod, neomezuje se jen na vnitřní přesvědčení. Zahrnuje i právo určitým způsobem jednat – svobodně přestoupit ze sdružení vyznávajícího určité náboženství nebo víru do jiného sdružení, nebo z nich vystoupit. V souladu s judikaturou Evropského soudu pro lidská práva to znamená povinnost státu zřídit takové zákonné mechanismy, které umožní jednotlivci tak učinit.⁸⁶ Pro úplnost lze doplnit, že pokud jde o změnu náboženství včetně tzv. vystoupení z církve, nebylo třeba žádné prováděcí právní úpravy, protože evidence náboženského vyznání byla v bývalém Československu zrušena ministerstvem vnitra na základě usnesení vlády ze dne 27.7.1954 publikovaného v Úředním listu ze dne 31.8.1954, částka 107.⁸⁷

Ústavní zakotvení svobody každého změnit své náboženství či víru má jak materiální, tak i formální charakter. Materiální charakter se vztahuje k vnitřnímu životu a myšlení jednotlivce, který může dojít ke změně své víry. Formální charakter je naopak vztažen ke skutečnosti, že nikomu nelze bránit, aby změnil, popř. zrušil svou příslušnost k určité církvi či náboženské společnosti, tedy aby navenek potvrdil změnu svého vnitřního přesvědčení. S formální změnou náboženské příslušnosti nelze spojovat žádné oprávnění státu ji regulovat.⁸⁸

Podle Antonína Hrdiny představuje „obohacení“ reprodukováných ustanovení mezinárodních smluv o náboženské svobodě v Listině o ustanovení zaručující právo na bezkonfesijnost z legislativně technického hlediska superfluum, protože jednoznačně vyplývá z textu normy.⁸⁹ Téže otázky si všímají Viktor Knapp a Aleš Gerloch, podle nichž zakotvení práva „být bez náboženského vyznání v textu Listiny chce ochranu bezkonfesijnosti povýšit na ústavní úroveň“.⁹⁰

Na otázku, zda jsou přímými nositeli základního práva i právnické osoby (církve a náboženské společnosti), lze dát toliko diferencovanou odpověď. V rozsahu fori interni se jedná o záruky, které jsou dány jen myslícím lidským bytostem. V zásadě platí, že právnická osoba si nemůže oprávněně stěžovat na porušení základních práv a svobod svých členů, mají-li tato práva individuální charakter, tím však není vyloučeno, aby, s ohledem na zásadní roli institucionalizovaných církví a náboženských společností v náboženském životě, se svobody náboženského vyznání dovolávaly vůči státu i církve a náboženské společnosti.

⁸⁶ Pavlíček, V.: Ústava a ústavní řád České republiky; Komentář; 2. díl: Právo a svobody, Praha, Linde a.s., 1999, str. 166

⁸⁷ Hrdina, A. I.: Náboženská svoboda v právu České republiky, 1. vydání, Praha, Eurolex Bohemia, 2004, str. 103

⁸⁸ Klíma, K.: Komentář k Ústavě a Listině, Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, str. 713

⁸⁹ Hrdina, A. I.: Náboženská svoboda v právu České republiky, 1. vydání, Praha, Eurolex Bohemia, 2004, str. 102

⁹⁰ Knapp, V., Gerloch, A.: Logika v právním myšlení, Praha, Eurolex Bohemia, 2001, str. 120

K porušení základního práva v interní složce dochází, pokud na jedince působí takové prostředky nátlaku, jež jedince zbavují svobodné volby (zásadní existenční hrozba, metody poškozující psychiku jedince, brainswashing, zneužití nadřazené pozice či tísně apod.) či mají charakter přímého donucení.⁹¹

Na tomto místě bych rád připojil doktrinální výklad Ústavního soudu zejména k čl. 15 Listiny. Práva obsažená v článku 15 odst. 1 Listiny mají dle Ústavního soudu absolutní charakter v tom smyslu, že nikdo nemůže být podroben takovému opatření, jehož cílem je změna procesu a způsobu myšlení, nikoho nelze nutit, aby změnil svoje myšlení, náboženské vyznání nebo víru. Při jejich ochraně se jedná o respektování „vnitřního“ rozměru těchto práv, který vylučuje jakýkoliv nátlak nebo ovlivňování myšlení, svědomí a náboženského vyznání. Tato práva v důsledku jejich absolutního charakteru není proto možné omezovat zákonem. Součástí svobody myšlení, svědomí a náboženského vyznání je i právo nevykonávat vojenskou službu, pokud je výkon takové služby v rozporu se svědomím nebo náboženským vyznáním jedince. V obecné rovině proto i pro právo nevykonávat vojenskou službu platí výše uvedená charakteristika, tj. jedná se o právo absolutní s vnitřním rozměrem, jež není možno omezovat zákonem. Svědomí, myšlení, náboženské vyznání, víra včetně zákazu donucování k výkonu vojenské služby, pokud je v rozporu s těmito kategoriemi, jsou svou vnitřní povahou nedotknutelné, a proto ani nepodléhají (nemohou podléhat) žádným zákonným omezením. Současně však je třeba vidět, že většina těchto práv nabývá reálné hodnoty jen tehdy, jestliže je možné tato práva i veřejně, tj. navenek identifikovatelným způsobem projevit. Právo veřejně projevovat svoje myšlení, přesvědčení, náboženské vyznání nebo víru je rovněž garantováno Listinou, a to v čl. 16 ve vztahu k náboženství a víře a v čl. 17 jako svoboda projevu obecně. Je samozřejmé, že spektrum či rozsah vnějších projevů jsou velmi široké a s některými z nich právní řád spojuje i konkrétní právní následky.

Veřejné projevy myšlení, svědomí, náboženského vyznání nebo víry však podle Listiny (a na rozdíl od jejich vnitřní podstaty) nepožívají absolutní volnost projevu jejich nositelů. Stejně jako čl. 9 odst. 2 Úmluvy, tak i čl. 16 odst. 4 Listiny pro právo svobodně projevovat své náboženství a víru a čl. 17 odst. 4 obecně pro svobodu projevu podřizují výkon těchto práv potřebám demokratické společnosti a připouštějí možnost jejich omezení, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých, bezpečnosti státu, veřejnou bezpečnost, ochranu veřejného zdraví a morálky. Omezení těchto

⁹¹ Wagnerová, E.: Listina základních práv a svobod; Komentář, Praha, Wolters Kluwer ČR, a.s., 2012, str. 374-378

práv může být učiněno jen zákonem a musí respektovat další obecné principy zakotvené Ústavou a Listinou, zejména zákaz diskriminace.⁹²

4.1.1 Výjimka z povinnosti výkonu vojenské služby z důvodu svědomí či náboženského vyznání

Ustanovení čl. 15 odst. 3 Listiny navazuje na obsah svobody svědomí a náboženského vyznání zaručené v odstavci 1 tohoto článku. V souvislosti s jejich důsledky stanoví výjimku ze státem sankcionované občanské povinnosti vykonávat vojenskou službu, pokud by to bylo v rozporu se svědomím nebo náboženským vyznáním jednotlivce. Právo nebýt nucen vykonávat vojenskou službu ze stanovených důvodů není výslovně obsaženo v žádné z mezinárodních úmluv, jimiž je Česká republika vázána. Několika případy týkající se této problematiky se však zabývala i Komise zřízená Evropskou úmluvou v souvislosti s interpretací jejího článku 9.

I když je tato výjimka z povinnosti konat vojenskou službu formulována univerzálně, vztahuje se jen na toho, kdo by jinak této povinnosti podléhal. Předpokladem je tedy zákonem uložená povinnost služby v ozbrojených silách ve státě. Branná povinnost je stanovena v čl. 4 úst. zák. č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti České republiky, ve znění pozdějších předpisů, její rozsah pak zákonem 585/2004 Sb., o branné povinnosti a jejím zajišťování (branný zákon), ve znění pozdějších předpisů. Důvodem k poskytnutí této výjimky je rozpor se svědomím nebo náboženským vyznáním občana. Komentář k pojmu svědomí je obsažen výše a je zřejmé, že je třeba jej posuzovat individuálně. Obsah náboženského vyznání bude možno zpravidla zjišťovat z článků víry daného náboženství. Práva vyplývající z takové výjimky jsou založena přímo Listinou, zákonu je svěřeno jen stanovit podrobnosti.

Ústavní úprava možnosti odmítat vojenskou službu je velmi obecně formulována a umožňuje zákonodárci použít řadu variant k jejímu provedení. Určité meze jsou však stanoveny v jiných ustanoveních ústavních norem i mezinárodních úmluv. Je to především princip rovných práv a povinností občanů. Jde o jeden ze základních rysů právního státu. Evropská komise pro lidská práva zdůvodňovala, že režim povinné vojenské služby je přijatelný pouze tehdy, jestliže je rovnoměrně rozložen na všechny a jestliže vynětí z povinností splnit vojenskou službu se zakládá na poctivých, řádných důvodech. „Kdyby někteří občané byli vyňati bez přesvědčivých důvodů, vyvstala by otázka diskriminace vůči

⁹² Nález pléna Ústavního soudu ze dne 2. 6. 1999, Pl. 18/1998 vyhlášený pod č. 151/1999 Sb., částka 52, str. 3026-3029

jejich spoluobčanům“. Komise neshledala porušení čl. 9 ve věci, kdy Švýcarsko odsoudilo podle ustanovení trestního práva muže, jenž odmítl vojenskou službu, nebo kdy Spolková republika Německo odmítla navrhovatele zprostit náhradní vojenské služby. Za porušení čl. 9 a 14 této Úmluvy nebylo uznáno ani to, že švédské právo dovoluje zprostit vojenské služby i služby náhradní jen členy určitých náboženských společností (Svědkové Jehovovi). Z hlediska mezinárodních smluv je státům ponechána v této oblasti značná volnost a široké spektrum možné právní úpravy.⁹³

Komise pro lidská práva OSN v rezolucích 1987/47 a 1989/59 doporučila členským státům „vytvořit nezávislé a nestranné rozhodovací orgány, jejichž úkolem by bylo stanovit, zda námitka přednášená z důvodu svědomí nebo přesvědčení je ve specifickém případě platná“. Zákon č. 18/1992 Sb., o civilní službě, touto cestou nešel. Podle § 1 tohoto zákona je civilní služba službou, jíž je občan podléhající služební povinnosti povinen vykonávat, jestliže z důvodů svědomí nebo náboženského vyznání odmítá vykonávat vojenskou základní či náhradní službu nebo vojenská cvičení. Služební povinností se rozumí povinnost, která je uložena podle branného zákona. Tato civilní služba se vykonávala formou pomocných prací jak ve státních, tak v obecních a nevýdělečných nestátních organizacích, a to zejména v oblasti zdravotnictví, sociálních služeb, při ochraně životního prostředí, při likvidaci následků živelních pohrom, popř. v jiných obecně prospěšných společnostech. Tato služba byla pro odvedence o polovinu delší než vojenská základní či náhradní služba. Výkonem civilní služby by občanu, který ji koná, neměly vzniknout neodůvodněné výhody proti těm občanům, kteří vykonávají vojenskou základní či náhradní službu nebo vojenská cvičení. K odepření výkonu vojenské služby postačovalo prohlášení odvedence nebo vojáka, v němž jsou uvedeny důvody o skutečnostech, jimiž chce občan své tvrzení doložit. Že za této právní situace nebylo možné zabránit tomu, aby oprávnění vyplývající ze zákona o civilní službě nebylo nadužíváno (tj. že bylo nutno vyhovět i těm žadatelům o civilní službu, jejichž pohnutky očividně nepramenily ani ve svědomí ani v náboženském vyznání), je evidentní.⁹⁴

Pokusíme-li se vyložit čl. 15 odst. 3 Listiny skrze dosavadní rozhodovací praxi Ústavního soudu, pak je potřeba zejména zdůraznit, že podle názoru Ústavního soudu, jestliže právo nevykonávat vojenskou službu, pokud je v rozporu se svědomím nebo náboženským vyznáním, je začleněno v čl. 15 odst. 3 Listiny, pak z toho vyplývá, že i v případě tohoto

⁹³ Pavlíček, V.: Ústava a ústavní řád České republiky; Komentář; 2. díl: Právo a svobody, Praha, Linde a.s., 1999, str. 168-169

⁹⁴ Hrdina, A. I.: Náboženská svoboda v právu České republiky, 1. vydání, Praha, Eurolex Bohemia, 2004, str. 111,114

práva je nezbytné rozlišovat jeho vnitřní a vnější stránku, tj. vnitřní přesvědčení nevykonávat vojenskou službu pro rozpor se svědomím nebo náboženským vyznáním, a vnější projev takového přesvědčení, tj. odmítnutí výkonu vojenské služby. Vnitřní stránka tohoto práva je absolutní a neregulovatelná, vnější stránka, tj. výkon tohoto práva navenek, je naopak regulovatelná a může být i omezena za určitých stanovených podmínek. Pro vnější projev práva nevykonávat vojenskou službu je možnost jeho regulace zákonem navíc samostatně stanovena přímo v čl. 15 odst. 3 větě druhé Listiny.

Skutečnost, že vnější projevy svědomí a náboženského vyznání s cílem odmítnout vojenskou službu nemají „autonomní“ charakter a od jiných projevů náboženského vyznání či svědomí oddělený (odlišný) právní režim, plně potvrzuje i dosavadní judikatura Evropské komise pro lidská práva. I když v Úmluvě není možno najít základní právo odmítnout vojenskou službu z důvodů svědomí nebo náboženského vyznání a čl. 4 odst. 3 písm. b) Úmluvy ponechává smluvním stranám volnost uznat nebo neuznat důvody svědomí pro odmítnutí vojenské služby, stížnosti jednotlivců přicházející této komisi ze států, v nichž se uznává právo odmítnutí vojenské služby z důvodů svědomí, jsou pravidelně zařazovány do celkového rámce práva na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání podle čl. 9 Úmluvy. Pokud se jedná o omezení vnějšího projevu náboženského vyznání nebo přesvědčení (čl. 9 odst. 2 Úmluvy), Evropská komise pro lidská práva v případě Grandrath (stížnost 2299/64) zdůraznila: „Každý z článků 8 až 11 garantuje ve svém odstavci 1 určitá práva, ale ve svém odstavci 2 současně smluvní strany zmocňuje k jejich omezení za předpokladu splnění určitých podmínek. V případě, že strany tato práva omezí, jsou stále vázány ustanoveními čl. 14 Úmluvy. Stanovení omezení diskriminačním způsobem vede k porušení čl. 14 Úmluvy ve spojení s čl. 9 Úmluvy.“ Jinými slovy řečeno Evropská komise pro lidská práva respektuje omezení vnějších projevů náboženského vyznání nebo přesvědčení, včetně těch, jejichž cílem je odmítnutí vojenské služby, ale zkoumá, zda takováto omezení stanovená zákonem a „nezbytná v demokratické společnosti v zájmu veřejné bezpečnosti, ochrany veřejného pořádku, zdraví nebo morálky anebo ochrany práv a svobod druhých“ nemají diskriminační charakter.⁹⁵

S ohledem na již uskutečněnou profesionalizaci Armády ČR však byl zákon č. 18/1992 Sb., o civilní službě zákonem č. 587/2004 Sb. zrušen a tato problematika přestala být aktuální.

⁹⁵ Nález pléna Ústavního soudu ze dne 2. 6. 1999, Pl. 18/1998 vyhlášený pod č. 151/1999 Sb., částka 52, str. 3029-3031

4.2 Svoboda výkonu náboženství nebo víry (čl. 16)

Článek 16 Listiny lze považovat za speciální konkretizaci svobody náboženského vyznání upravené ve článku předcházejícím. Týká se svobodného projevu (výkonu) náboženství nebo víry osobou samostatnou nebo společně s jinými, a to různými způsoby. Listina výslovně upravuje formy výkonu náboženské víry, čímž částečně předurčuje i zákonnou konkretizaci. Stejně tak předurčuje způsob „kolektivního“ výkonu náboženství či víry v podobě církví a náboženských společností, řeholních či jiných církevních institucí.⁹⁶

4.2.1 Právo svobodného projevu náboženství nebo víry (čl. 16 odst. 1 Listiny)

Na rozdíl od svobody svědomí a náboženského přesvědčení, které jsou záležitostmi jednotlivce, a nelze je nijak omezit, je svoboda výkonu náboženství nebo víry spjata s projevem těchto postojů lidské osoby navenek. Listina přitom uvádí způsoby, kterými se tak děje. Jestliže však uvádí např. výkon soukromý nebo veřejný, jednotlivě nebo společně s jinými, bohoslužbou, vyučováním, náboženskými obřady nebo zachováváním obřadu, neznamená to, že reguluje náboženský ritus. Úprava náboženského ritu není věcí práva státu. Úprava forem projevu náboženství nebo víry má však podle Jana Filipa zásadní význam z hlediska forem výkonu náboženství a víry, které lze omezit.⁹⁷

Jedná se o element lidské důstojnosti a svobody pojímat život dle svého přesvědčení. Individuální a kolektivní aspekt představuje odraz svobody jednotlivce počínat si při výkonu svého náboženského přesvědčení samostatně nebo se za tímto účelem spojovat, shromažďovat a sdružovat se s jinými. Sdružovací aspekt kolektivního výkonu základního práva představuje základ pro ústavní zakotvení náboženských společenství (korporativní složka základního práva) – v českém právu hovoříme o církvích a náboženských společnostech.⁹⁸

Podle deklarace o náboženské svobodě *Dignitatis humanae* ze dne 7.12.1965 nikomu nesmí být zabraňováno jednat podle svého svědomí soukromě i veřejně, buď sám, nebo spolu s jinými, v náležitých mezích. Společenská povaha člověka vyžaduje, aby člověk vnitřní náboženské úkony projevovat navenek, aby měl s jinými společenství ve věcech náboženských, aby své náboženství projevovat ve společenství. Děje se tedy bezpráví lidské osobě i řádu, který stanovil lidem Bůh, jestliže se člověku odpírá svobodné projevování

⁹⁶ Klíma, K.: Ústavní právo, 2. vydání, Český Těšín, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, str. 248

⁹⁷ Filip, J.: Ústavní právo I. díl, Brno, Masarykova univerzita v Brně, 1993, str. 125

⁹⁸ Wagnerová, E.: Listina základních práv a svobod; Komentář, Praha, Wolters Kluwer ČR, a.s., 2012, str. 394-396

náboženského života ve společnosti. Proto občanská moc, jejímž vlastním cílem je starat se o časné obecné blaho, má uznávat náboženský život občanů a stavět se k němu příznivě. Opovazuje-li se však zasahovat do náboženských úkonů nebo jim zabraňovat, je třeba říci, že překračuje své meze.⁹⁹

Rozhodnutí o svobodném projevu náboženství nebo víry přísluší každému, tedy každé fyzické osobě. Předmětem ochrany poskytované tímto ustanovením jsou tak projevy náboženství nebo víry. Jde tedy o lex specialis k ustanovení o svobodě projevu obsaženém v čl. 17 Listiny. Jejich zvláštní formulace v tomto článku a v mezinárodních úmluvách, o nichž pojednávála též předchozí kapitola, je dána jejich významem a častým porušováním ve státech, které k těmto svobodám nebyly ideologicky neutrální. Projevit svobodně náboženství nebo víru může proto každý sám nebo společně s jinými. Je tím zaručeno i právo shromažďovat se a sdružovat za účelem uplatňování náboženství nebo víry. Z tohoto hlediska jde rovněž o speciální ustanovení k svobodě shromažďovací a sdružovací.

Pojmu „veřejně“ je třeba v této souvislosti rozumět na místě veřejně přístupném či na místě umožňujícím přístup veřejnosti. Soukromě vyznávat svoje náboženství nebo víru znamená právo zabránit přítomnosti jiných osob než těch, které jsou pozvány. Pokud jde o způsoby, jimiž lze projevovat náboženství nebo víru podle Listiny, pak bohoslužbou je třeba rozumět zvláštní obřady spojené s uctíváním boha u jakéhokoliv vyznání (křesťanského, muslimského, židovského či jiného), pokud podle vnitřních pravidel daného náboženství se takové obřady předpokládají. Není jí tedy uctívání jiné nadpřirozené bytosti než boha. Další ústavně chráněnou formou náboženské svobody je vyučování náboženství, a to ve školách i v soukromí. Vyučování náboženství ve školách zabezpečuje především školský zákon poskytnutím možnosti zřizovat školy církevní nebo školy náboženských společností. Takovými církevními školami jsou základní školy, základní umělecké školy, speciální školy, střední školy, střediska praktického vyučování a učiliště. Vzdělání získané v církevních školách je přitom rovnocenné vzdělání získanému na ostatních školách za podmínek stanovených školským zákonem. Listina rovněž poskytuje ochranu projevům náboženství nebo víry uskutečňovaným náboženskými úkony nebo zachováváním obřadů. Obřady nejsou jen ryze kultovní úkony, ale i jiné činnosti (rituální příprava pokrmů apod.), jež dotyčné náboženství nebo víra od svých příslušníků nebo vyznavačů požaduje.¹⁰⁰

⁹⁹ Deklarace o náboženské svobodě *Dignitatis humanae*, č. 3, in *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Praha, Zvon, 1995, str. 565

¹⁰⁰ Pavlíček, V.: *Ústava a ústavní řád České republiky; Komentář*, 2. díl: *Právo a svobody*, Praha, Linde a.s., 1999, str. 171-172

Podrobnější úpravu těchto práv obsahuje zákon o církvích. V důvodové zprávě k zákonu se kromě jiného uvádí: „K obsahu ústavně zaručené náboženské svobody patří i právo každého svobodně projevit své náboženství nebo víru buď sám nebo společně s jinými, soukromě nebo veřejně, bohoslužbou, vyučováním náboženství, náboženskými úkony nebo zachováváním obřadu. Tato práva se zpravidla realizují v církvích a náboženských společnostech nebo jejich prostřednictvím. Jsou však právem každého a každý může svobodně zvolit, zda chce své náboženství nebo víru projevit sám nebo společně s jinými v takových sdruženích. O tom, jakým způsobem tak může činit v církvích a náboženských společnostech pojednává čl. 16 odst. 2 Listiny. Listina nepreferuje ani způsob projevu náboženské svobody a víry v církvích a náboženských společnostech, ani mimo ně, a nikomu nemůže být bráněno, aby tak činil podle vlastní volby. Církev a náboženské společnosti jsou hlavními, nikoli však výlučnými vyjadřovateli náboženského přesvědčení občanů. Při výkladu obsahu těchto ustanovení je významné ustanovení čl. 9 Evropské úmluvy o lidských právech a základních svobodách. Obsahuje vedle principů a hodnot obsažených v Listině i ustanovení o projevech přesvědčení. V čl. 18 odst. 2 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech je norma vyjadřující, že nikdo nemůže být podroben donucování, které by narušovalo jeho svobodu vyznávat nebo přijímat víru podle vlastní volby. I taková ochrana každého ve státě se musí uplatnit ve vnitrostátním právu. Při respektování principu rovnosti mezi jednotlivci navzájem i mezi sdruženími navzájem při zajišťování náboženské svobody musí být na tato ustanovení vzat zřetel.“¹⁰¹

Podle Antonína Hrdiny tak je tedy zřejmé, že česká právní úprava rozlišuje mezi vyznáváním víry společně (in community), anebo v nějaké církvi či náboženské společnosti, přitom však ani jednu z těchto forem nefavorizuje. Současně podotýká, že právu jedince na vyznávání své víry v církvi nebo náboženské společnosti odpovídá právní povinnost státu umožnit takové církvi nebo náboženské společnosti na svém území existenci; výslovně konstatuje, že se jedná o líc a rub téže mince.¹⁰²

S právem na veřejné a svobodné vyznávání víry bezprostředně souvisí a jeho realizaci napomáhají vyjma citovaného zákona o církvích i další právní předpisy, uvedené ve třetí kapitole této práce, které upravující výkon tohoto práva při různých zvláštních příležitostech, životních situacích, povoláních apod.

¹⁰¹ Důvodová zpráva k zákonu o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech), <http://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?C=342&T=k1998psp3t&E=doc> [cit. 2006-09-15]

¹⁰² Hrdina, A. I.: Náboženská svoboda v právu České republiky, 1. vydání, Praha, Eurolex Bohemia, 2004, str. 106-107

4.2.2 Vnitřní autonomie církví a náboženských společností (čl. 16 odst. 2 Listiny)

V ustanovení čl. 16 odst. 2 Listiny je zaručena církevní autonomie, tedy církvím a náboženským společnostem je garantována nezávislost na státu včetně práva spravovat své záležitosti samostatně. Uvedené je především průsečíkem institucionálního principu oddělení státu a církví a konfesní neutrality státu (čl. 2 odst. 1) a svobody náboženského vyznání v kolektivním (korporativním) aspektu (čl. 16 odst. 1). Nositeli základního práva jsou výhradně společenství (komunity) příslušníků konkrétního náboženského směru, lhotejně, zda se jedná o právnickou osobu či nikoliv.¹⁰³

Významným znakem tohoto ustanovení Listiny je, že církve a náboženské společnosti spravují své záležitosti nezávisle na státních orgánech. V demonstrativním výčtu se uvádí, že se touto nezávislostí zejména rozumí ustavování orgánů, duchovních a zřizování řeholních a jiných církevních institucí. Jiné případy nezávislého spravování záležitostí takových sdružení, které tento ústavní předpis připouští, by neměly svou povahou vybočovat z případů, které jsou demonstrativně uvedeny, zejména nemohou narušovat suverenitu státu a demokratický řád lidských práv.

Použití pojmu „jiné církevní instituce“ zřejmě neznamená, že by je nemohly zřizovat i náboženské společnosti, které se za církve nepovažují. Takový výklad by byl v rozporu s principy rovných práv všech lidí (a všech věřících) bez ohledu na jejich náboženství. Podle Václava Pavlíčka je možný i výklad, že Listina v tomto ustanovení překračuje vymezenou úpravu lidských a občanských práv a výjimečně zakotvuje právo těchto sdružení vzhledem ke státu. V takovém případě by se ustanovení týkající přirozených práv jedinců na uvedené vztahy nevztahovala. Pro takový výklad by svědčilo, že v mezinárodních úmluvách o lidských právech nenalezneme pro vztahy uvedené v tomto odstavci oporu.¹⁰⁴ Podle Ústavního soudu ČR jde o tzv. vyšší standard ochrany základních práv a svobod.¹⁰⁵

Ustanovením tohoto odstavce bylo zrušeno předchozí právo státu spolurozhodovat (většinou však rozhodovat) o obsazování církevních úřadů. Bylo tím však i zrušeno tradiční právo státu, které přešlo z panovníka po vzniku Československé republiky ve vztahu k Římskokatolické církvi a bylo znovu dohodnuto v Modu vivendi mezi Vatikánem a

¹⁰³ Wagnerová, E.: Listina základních práv a svobod; Komentář, Praha, Wolters Kluwer ČR, a.s., 2012, str. 396-403

¹⁰⁴ Pavlíček, V.: Ústava a ústavní řád České republiky; Komentář; 2. díl: Právo a svobody, Praha, Linde a.s., 1999, str. 173

¹⁰⁵ Nález pléna Ústavního soudu ze dne 27. 11. 2002, Pl. 6/2002 vyhlášený pod č. 4/2003 Sb., částka 3, str. 93

československou vládou v roce 1928.¹⁰⁶

Církev a náboženské společnosti mohou v rámci těchto oprávnění svobodně určovat své náboženské učení a obřady, vydávat právní předpisy, pokud nejsou v rozporu s obecně závaznými právními předpisy, poskytovat duchovní a hmotné služby, vyučovat a vychovávat své duchovní i laické pracovníky ve vlastních školách a jiných zařízeních i na vysokých školách bohosloveckých a bohosloveckých fakultách za podmínek stanovených obecně závaznými právními předpisy, organizovat bez oznámení svá shromáždění, zřizovat a provozovat vlastní zdravotnická zařízení a zařízení sociálních služeb a účastnit se na poskytování těchto služeb i ve státních zařízeních v souladu s obecně závaznými právními předpisy.

Osoby vykonávající duchovenskou činnost ji vykonávají z pověření církví a náboženských společností, podle jejich vnitřních předpisů a obecně závazných předpisů. Církev a náboženské společnosti posuzují způsobilost osob k výkonu duchovenské činnosti a podle toho určují jejich zařazení. Rovněž ustanovují osoby vykonávající duchovenskou činnost a učitele náboženství do funkce, a to podle svých vnitřních předpisů. Stát uznává povinnost mlčenlivosti osob pověřených vykonávat duchovenskou činnost.¹⁰⁷

Listina tak zakládá plnou autonomii církví a náboženských společností v oblasti jejich vnitřní správy současně s garancí zákazu státních zásahů do vnitrostruktur, personální či jiné kreativní vnitřní činnosti těchto sdružení. Bohoslužby, úkony, obřady, náboženská výuka a další psané i tradované zvyklosti jsou věci konkrétní věrouky. Podle Karla Klímy se tak jedná o typ veřejnoprávně uznané samosprávy, přičemž z obecného pojetí samosprávných institucí v podmínkách právního státu přitom současně vyplývá nutnost, aby jakákoli společenská samospráva při možné úpravě svého vnitřního režimu vlastními regulemi neporušovala obecný ústavní a právní řád. To je zajištěno veřejnoprávním režimem registrace církví a náboženských společností.¹⁰⁸ Je tedy zřejmé, že nezávislost církví a náboženských společností na státních orgánech nelze chápat jako jejich absolutní nedotknutelnost; naopak ustanovení odst. 4 předpokládá vykonávání zejména vnějšího státního dohledu z hlediska zachování zákonů v sdruženích. Na druhou stranu by však zákonná úprava vztahu státu k těmto sdružením neměla omezit nezávislost církví a náboženských společností, pokud jde

¹⁰⁶ Pavlíček, V.: Ústava a ústavní řád České republiky; Komentář; 2. díl: Právo a svobody, Praha, Linde a.s., 1999, str. 173

¹⁰⁷ Pavlíček, V.: Ústava a ústavní řád České republiky; Komentář; 2. díl: Právo a svobody, Praha, Linde a.s., 1999, str. 174

¹⁰⁸ Klíma, K.: Ústavní právo, 2. vydání, Český Těšín, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, str. 248-249

o zřizování jejich orgánů a jiné otázky vnitřního života.

4.2.3 Právo vyučovat náboženství na státních školách (čl. 16 odst. 3 Listiny)

Výuka náboženství na státních školách je otázkou respektu veřejné moci k výkonu práva rodičů projevat své náboženství při výchově a vzdělávání dětí, a zároveň je jednou ze složek působení církví v oblasti vzdělávání, jehož dalšími elementy je provozování církevních škol a vzdělávání vlastních duchovních. Jeho podstatou je zaručení možnosti výuky náboženství na veřejných školách za podmínek stanovených zákonem. Zákonem stanovené podmínky vyučování náboženství na státních školách musí respektovat zejména ustanovení čl. 16 odst. 1 a 4 podmínky, dále též ustanovení čl. 2 odst. 1, čl. 3 odst. 1, 3 a čl. 15 Listiny. Znamená to, že státní školy se nesmí vázat ani na výlučnou ideologii, ani na náboženské vyznání, státní škola musí být laická a vyloučit jakoukoliv preferenci či diskriminaci ve vztahu k náboženské výchově. Jak stát, tak i církve a náboženské společnosti odpovídají za to, že ve výuce náboženství nebudou překročeny limity stanovené v čl. 16 odst. 4 Listiny a že děti nebudou vystaveny působení v duchu nesnášenlivosti či diskriminace, založené na náboženství či víře.¹⁰⁹

Zákonem upravujícím podmínky této výuky byl do přijetí platného zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol (školský zákon) ve spojení se zákonem č. 308/1991 Sb. a následně platným zákonem o církvích č. 3/2002 Sb. Pokud jde o stávající ideové zásady a cíle vzdělávacího školského systému ve vztahu k víře a náboženství, ten je založen na zásadách rovného přístupu každého státního občana České republiky nebo jiného členského státu Evropské unie ke vzdělávání bez jakékoli diskriminace z důvodu rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, víry a náboženství, národnosti, etnického nebo sociálního původu, majetku, rodu a zdravotního stavu nebo jiného postavení občana; na vzájemné úctě, respektu, názorové snášenlivosti, solidaritě a důstojnosti všech účastníků vzdělávání; na svobodném šíření poznatků, které vyplývají z výsledků soudobého stavu poznání světa a jsou v souladu s obecnými cíli vzdělávání, jakými jsou zejména rozvoj osobnosti člověka, který bude vybaven poznávacími a sociálními způsobilostmi, mravními a duchovními hodnotami pro osobní a občanský život, výkon povolání nebo pracovní činnosti, získávání informací a celoživotní vzdělávání; na utváření vědomí národní a státní příslušnosti

¹⁰⁹ Pavlíček, V.: Ústava a ústavní řád České republiky; Komentář; 2. díl: Právo a svobody, Praha, Linde a.s., 1999, str. 174

a respektu k etnické, národnostní, kulturní, jazykové a náboženské identitě každého a poznání světových a evropských kulturních hodnot a tradic, pochopení a osvojení zásad a pravidel vycházejících z evropské integrace jako základu pro soužití v národním a mezinárodním měřítku.¹¹⁰

Pokud se jedná o zákonem provedenou úpravu podmínek výuky náboženství, jak ji předjímal Listina, základ této úpravy je obsažen v § 15 zákona č. 561/2004 Sb., školského zákona, ve znění pozdějších předpisů. Předně je dána legální licence v souladu se zásadami a cíli vzdělávání obsažených ve školském zákoně vyučovat náboženství, a to registrovaným církvím nebo náboženským společnostem, které získaly oprávnění k výkonu zvláštních práv, neboť výuka náboženství na státních školách je jedním z těchto zvláštních práv, jak již bylo uvedeno. Tato úprava se netýká pouze státních škol, nýbrž i škol zřizovaných státem, krajem, obcí nebo svazkem obcí. Pokud jde o podrobnosti výuky náboženství, podle zákona se v základních a středních školách výše uvedených zřizovatelů vyučuje náboženství jako nepovinný předmět, pokud se k předmětu náboženství uskutečňovanému danou církví nebo náboženskou společností přihlásí ve školním roce alespoň sedm žáků školy. K vyučování náboženství lze spojovat žáky z několika ročníků jedné školy nebo více škol, nejvýše však do počtu 30 žáků ve třídě. Spojovat žáky z více škol k vyučování náboženství lze na základě smlouvy mezi příslušnými školami, která upraví rovněž úhradu nákladů spojených s tímto vyučováním. Ve vztahu k osobě vyučující náboženství zákon pouze stanoví, že vyučovat náboženství může v pracovněprávním vztahu k právnické osobě, která vykonává činnost dané školy, pověřený zástupce církve nebo náboženské společnosti, který splňuje předpoklady pro výkon činnosti pedagogického pracovníka podle zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů. Takovému vyučujícímu vydává pověření statutární orgán církve nebo náboženské společnosti, v případě Římskokatolické církve statutární orgán příslušného biskupství.¹¹¹

Ještě podrobnější úprava výuky náboženství na školách zřizovaných obcemi, kraji nebo státem je obsažena v pokynu ministra školství, mládeže a tělovýchovy ČR k organizování a realizaci náboženské výchovy v základních, středních a speciálních školách č.j.: 25029/2002-22 vydaný dne 27.6.2003. Vychází z principu výuky náboženství jakožto nepovinného předmětu, přičemž výuka náboženství se uskutečňuje v souladu s mravními a

¹¹⁰ § 2 odst. 1 a 2 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), v platném znění

¹¹¹ § 15 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), v platném znění

humánními zásadami vzdělávání a na základě principu tolerance a náboženské plurality. Ve skupině žáků pro výuku náboženství příslušné církve mohou být zařazeni žáci z více ročníků. Při malém počtu přihlášených žáků lze spojit žáky z několika základních škol (popř. obcí) do jedné skupiny. Náboženství může případně vyučovat i společný zástupce několika církví, který obdrží jejich pověření. Náboženství není klasifikovaným předmětem, na vysvědčení se uvede formulace „pracoval úspěšně“, „pracoval“. V otázce odměňování učitelů náboženství pak uvedený pokyn odkazuje u učitelů náboženství, kteří mají uzavřený pracovní poměr s příslušnou školou, na zákon č. 143/1992 Sb., o platu a odměně za pracovní pohotovost v rozpočtových a v některých dalších organizacích a orgánech, v platném znění, a na nařízení vlády č. 251/1992 Sb., o platových poměrech zaměstnanců rozpočtových a některých dalších organizací, resp. je v současné době již tato problematika obsažena v zákoně č. 262/2006 Sb., zákoníku práce, ve znění pozdějších předpisů. Učitelé náboženství, kteří jsou v pracovním poměru k církvi nebo s církvi uzavřeli dohodu o pracích konaných mimo pracovní poměr, jsou odměňováni na základě vyhlášky Federálního ministerstva práce a sociálních věcí č. 571/1990 Sb., o odměňování učitelů náboženství, v platném znění.¹¹²

Shora uvedená ustanovení se nevztahují na školy církevní ani na školy soukromé. Na církevních školách je náboženská výuka zpravidla výběrovým předmětem, alternativním předmětem k ní je etika. Prof. Tretera však tuto alternaci nepovažuje za vhodnou, neboť etika je natolik důležitým předmětem, že by měla být přístupná veškeré mládeži. Za vhodnější protějšek k náboženství tak považuje religionistiku, která by přibližovala žákům jednotlivá světová náboženství ze svého zvláštního, náboženstvím neovlivněného pohledu. Alternace náboženství-religionistika by umožňovala, aby veškerá mládež tak získala základní přehled o tak důležité součásti života všech národů světa jako je náboženství, a vyvedla současný školský systém z propasti nevzdělanosti a zoufalého vzdělanostního vakua v této oblasti.¹¹³ Zákonní zástupci žáka a od dovršení patnáctého roku věku žák sám volí mezi náboženstvím a etikou. Na některých církevních školách je náboženství povinným předmětem. Soukromé školy mají úplnou volnost v tom, zda poskytnou povinnou nebo nepovinnou výuku náboženství jednoho nebo více vyznání nebo zda výuku náboženství zcela vyloučí. Ani v takovém případě však nemohou být porušeny zásady uvedené v Listině a v dalších ústavních normách, jež zakazují diskriminaci z důvodu náboženství nebo víry.¹¹⁴

¹¹² Tretera, J. R.: Stát a církve v České republice, 1.vydání, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství s.r.o., 2002, str. 102-103

¹¹³ Tretera, J. R.: Náboženství jako povinně volitelný školní předmět. Úvaha de lege ferenda, Revue církevního práva, 2012, číslo 3, str. 13-14

¹¹⁴ Robbers, G.: Church Autonomy, A Comparative Survey, Frankfurt a/M., 2001, s. 640

Vyučování náboženské výchovy na veřejných školách se obvykle chápe jako jeden ze čtyř základních pilířů uplatňování náboženské svobody a působení církví ve školství a ve vzdělávacím procesu, vedle něhož se za další považují: zřizování církevních škol a jejich účast na všeobecném vyučování, výuka teologie a postavení teologických škol na úrovni školství středního, vyššího a vysokého školství a konečně spoluúčast církví a náboženských společností na kontrole náboženské a ideologické neutrality výuky nenáboženských předmětů, zejména v obsahu učebních textů.¹¹⁵ Poslední z uvedených pilířů v právní úpravě České republiky zcela chybí a i fakticky se církve na kontrole neutrality výuky a obsahu učebnic žádným způsobem neúčastní, zbývající dva pilíře jsou v zákonné právní úpravě obsaženy, nejsou však garantovány na úrovni ústavních předpisů, proto se jimi nebudu blíže zabývat.

4.2.4 Omezující klauzule čl. 16 odst. 4 Listiny

Ustanovení čtvrtého odstavce umožňuje, aby zákon stanovil meze výkonu všech práv zakotvených v tomto článku. Nevztahuje se na svobody vyjádřené v čl. 15. Žádná norma nižší právní síly než zákon nesmí výkon těchto práv omezovat. To ostatně vyplývá i z ustanovení čl. 4 Listiny. Zákon tak může učinit pouze tehdy, jsou-li taková opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu jen taxativně vypočtených hodnot:

- a) veřejné bezpečnosti a pořádku
- b) zdraví
- c) mravnosti
- d) práv a svobod druhých.

Znamená to, že ani zákon nemůže stanovit opatření, jež by v demokratické společnosti pro ochranu vyjmenovaných hodnot nezbytná nebyla a mohla by být zabezpečena jiným způsobem. Hodnoty takto vypočtené jsou chápány alternativně, nikoli kumulativně. Znamená to, že postačí, aby tato opatření byla nezbytná buď pro ochranu veřejné bezpečnosti a pořádku, nebo zdraví, nebo mravnosti, nebo práv a svobod jiných. Listina používá pojmů velmi obecných, zákonná úprava by je měla specifikovat. Pro jejich interpretaci by měla mít značný význam již tradičně judikatura. V zásadě identicky vyjadřuje tato omezení Mezinárodní pakt o občanských a politických právech v čl. 15 a Evropská úmluva o lidských právech a základních svobodách v čl. 9 odst. 2. Použitelná bude proto i rozhodovací praxe zejména Evropského soudu a Komise. Ta považuje za základní potřeby demokratické

¹¹⁵ Tretera, J. R.: Stát a církve v České republice, 1. vydání, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství s.r.o., 2002, str. 92

společnosti toleranci a pluralismus. Naproti tomu vychází z pojetí, že v Evropě není jednotná koncepce morálky a názor na ni se mění v závislosti na čase i tradicích každého státu.¹¹⁶

Zatímco práva a svobody uvedené v odst. 1 až 3 jsou aplikovatelné bezprostředně, k omezení, která jsou uvedena v tomto odstavci, je třeba zákona. Tímto zákonem je zejména zákon o církvích, trestní zákon a další zákonné úpravy uvedené v předchozí kapitole této práce. O tom, jak judikatura Ústavního soudu ČR interpretuje kautely čl. 16 odst. 4 Listiny, jakož i v několika případech Evropský soud a Komise ve vztahu k obdobným ustanovením Mezinárodního paktu o občanských a politických právech a Evropské úmluvy o lidských právech a základních svobodách, bude ještě pojednáno v dalších částech této práce.

4.3 Malý exkurs o nauce církve o vztahu státu a církve v učení II. vatikánského koncilu

Dříve než se dotknu konkrétních dokumentů II. vatikánského koncilu dotýkajících se vztahu státu a církve, alespoň krátce bych se zmínil obecněji o dialogu, do kterého vstoupila katolická církev se světem během II. vatikánského koncilu, neboť vztah církve a státu patří v širším smyslu do vztahu církve a světa - společnosti. Podle prof. Karla Skalického byla církev do nedávné doby (tj. období před II. vatikánským koncilem) tak trochu jako hrad obehnaný hradbami nedůvěřivosti, podezíravosti a odstupu vůči všemu novému. Příčiny tohoto stavu shledává ve středověku, kdy církev po rozpadu Římské říše zůstala v západním evropském světě jedinou kulturní silou schopnou opět vytvořit lidský pořádek. Naneštěstí si však církev na tuto svoji nouzovou úlohu tak zvykla, že se do ní vžila a zamilovala, že jen nerada a jakoby uraženě se jí zříkala a postupně se čím dále tím více uzavírala do nedůvěřivě obranného postoje a káravého mentorování. Když se následně církev v době Francouzské revoluce začala zajímat o moderní svět, jenž tak náhle skoncoval s „ancien régime“, její první reakce byla záporná. Od encykliky *Mirari vos* (1832) až po encykliku *Quanta Cura* (1864) a hlavně v průvodním dokumentu k Sylabu papeže Pia IX. je vidět odmítavý postoj, který církev zaujímá vůči modernímu světu. Církev se snaží vytvářet „katolickou“ kulturu, kterou by mohla postavit proti kultuře „laické“. Lze zjednodušeně říci, že mezi církví a moderním světem se rozevírala stále hlubší propast. Tento stav se však radikálně změnil právě v době koncilu, kdy se církev otvírá dialogu se současným světem. Církev se tak setkává s dnešním lidstvem v srdečném a upřímném rozhovoru, neboť s hlubším pochopením své podstaty lépe

¹¹⁶ Pavlíček, V.: Ústava a ústavní řád České republiky; Komentář; 2. díl: Právo a svobody, Praha, Linde a.s., 1999, str. 174

postihla i hlubokou solidaritu, která ji spojuje s celým lidským rodem. Úvodní slova konstituce jsou téměř básnickým vyjádřením tohoto postoje, který se pak projevuje ve všech oblastech nejrůznějším způsobem, a to včetně otázek vztahu církve a státu.¹¹⁷

Zaměříme-li nyní pozornost na stěžejní dokument II. vatikánského koncilu v této oblasti, tj. na pastorální konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes*, konkrétně pak její 4. kapitolu o životě politického společenství. Ta totiž obsahuje inspirativní výklady o vztahu státu a církve. Určení vládní formy se přenechává v rámci zachování obecného blaha občanům státu (čl. 74, odst. 3), přitom obecné blaho je chápáno zřetelně dynamicky (čl. 74, odst. 4). Konstituce stanoví dále právo na odpor v mezích přirozeného práva a zásad evangelia, jestliže se politické moci zneužívá (čl. 74, odst. 5). Podle čl. 75 odst. 1 je v naprosté shodě s lidskou přirozeností, že existují právně politické struktury, které poskytují všem občanům stále lépe a bez jakékoli diskriminace účinnou možnost podílet se svobodně a aktivně na stanovení právních základů politického společenství, na řízení veřejných záležitostí, na vymezení pole působnosti a cílů různých institucí a na volbě vládních činitelů. Ať tedy všichni občané pamatují na své právo a zároveň povinnost užívat svého svobodného volebního hlasu k podporování obecného blaha. Z citovaných článků vyplývá velký obdiv, který církev na těchto místech věnovala demokracii, patrně i pod vlivem obou hrůzných diktatur 20. století, tedy nacionálního socialismu a sovětského komunismu. Konstituce též připomíná velkou odpovědnost nositelů moci, aby nečinili překážky rodinným, sociálním a kulturním skupinám, zprostředkujícím korporacím a institucím; jakož i nutnou bdělost občanů před přiznáním přílišné moci veřejné autoritě. Považuje přitom za nelidské, jestliže politická moc upadne do totalitních nebo diktátorských způsobů, které porušují práva osob nebo společenských skupin. Při řízení časných záležitostí mají křesťané uznávat oprávněnou různost názorů a mají zachovat úctu k občanům i jejich sdružením, která tyto názory poctivě zastávají. Takto vyslovená úcta k názorové pluralitě je výrazem překonání dříve zdůrazňované politické jednomyslnosti katolíků v politických otázkách.¹¹⁸

Podle citovaných ustanovení konstituce tak výkon politické moci musí splňovat tři podmínky: 1) musí se vždycky řídit mravním zákonem; 2) musí vždy jít za dynamicky chápaným obecným blahem (obecné blaho tak není nikdy hotová věc a nikdy nelze udělat úplný inventář jeho položek) a 3) musí se dít podle právoplatně ustanoveného právního řádu.

¹¹⁷ Skalický, K.: *Radost a naděje; Církev v dnešním světě*, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství v Kostelním Vydří, 2000, str. 249-251

¹¹⁸ Konstituce *Gaudium et spes*, o církvi v dnešním světě, č. 74-75, in *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Praha, Zvon, 1995, str. 248-250

Jsou-li tyto podmínky splněny, jsou občané ve svědomí zavázáni poslušností. Koncil tak má na zřeteli jednoznačně demokratický stát. Ve vztahu k osobám (občanům) koncil zdůrazňuje: volební povinnost, politickou angažovanost, občanskou a politickou výchovu a osobní kvality nutné pro ty, kdo mají politickou odpovědnost. Pokud jde o struktury, způsob uspořádání vztahů mezi státní mocí a soukromým sektorem: rozsah, povaha, stupeň i způsob těchto vztahů se může měnit podle země i podle stupně hospodářského vývoje. Velmi důležité jsou pak tyto výzvy konstituce: k vlastenectví bez šovinismu, k příkladnému politickému jednání křesťanů, k uznávání oprávněné různosti názorů v časných věcech a nakonec k tomu aby politické strany nedávaly přednost vlastním zájmům před obecným blahem a prosazovaly to, co podle jejich mínění je nutné k jeho uskutečnění.¹¹⁹

Následující článek 76 konstituce lze považovat za vlastní jádro nauky církve o jejím vztahu se státem, proto si dovoluji na počátku provést alespoň zkrácený souhrn tohoto článku.

Odstavec 1 citovaného článku začíná proklamací, že je velmi důležité, a to zvláště v pluralistické společnosti, mít správný názor na vztah mezi státem a církví a jasně rozlišovat, co jednotliví nebo sdružení křesťané dělají svým jménem jako občané vedení křesťanským svědomím a co spolu se svými duchovními pastýři dělají jménem církve.

Následuje nesmírně významná pasáž zdůrazňující, že církev, která se vzhledem k svému úkolu i kompetenci nemůže nijak zaměřovat se státem a neváže se na žádný politický systém, je zároveň znamením a záštitou transcendence lidské osoby. Stát a církev, každý ve své oblasti, jsou jeden na druhém nezávislí a autonomní. Obě společenství však slouží, i když z různého titulu, osobnímu i společenskému povolání člověka. Tuto službu pro dobro všech mohou vykonávat tím účinněji, čím lépe pěstují mezi sebou zralou spolupráci, ovšem s přihlédnutím k místním a dobovým okolnostem. Člověk není omezen jen na časný řád, ale i když žije v lidských dějinách, uchovává své věčné povolání nedotčeno. A církev, mající svůj základ ve Vykupitelově lásce, přispívá k tomu, aby se uvnitř národa a mezi národy stále více rozmáhala spravedlnost a láska. Tím, že hlásá pravdu evangelia a osvětluje svým učením a svědectvím věrných křesťanů všechny oblasti lidské činnosti, zároveň ctí a podporuje i politickou svobodu a odpovědnost občanů. Ustanovení konstituce dále připomíná, že pozemské věci jsou ovšem těsně spojeny s tím, co v člověku převyšuje tento svět; i církev používá pozemských věcí, pokud to vyžaduje její poslání. Neskládá však naději ve výsady, které jí uděluje státní moc; dokonce se za určitých okolností i zřekne výkonu některých

¹¹⁹ Skalický, K.: Radost a naděje; Církev v dnešním světě, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství v Kostelním Vydří, 2000, str. 287-290

právoplatně nabytých práv. Článek 76 konečně na závěr s odkazy na jiné církevní dokumenty a biblické odkazy připomíná, že úkolem církve je podporovat a povznášet všechno, co je v lidské společnosti pravdivé, dobré a krásné; proto, když se věrně drží evangelia a vykonává ve světě své poslání, upevňuje mír mezi lidmi k Boží slávě.¹²⁰

Prof. Karel Skalický připomíná, že tato kapitola měla oproti ostatním velkou nevýhodu – prošla jen jednou sněmovní rozpravou, a ta ji ještě odbyla velmi rychle. Text přechází mnoho ožehavých politických problémů, jako problém národní svrchovanosti, demokracie, úlohy veřejného mínění, práva na opozici, pluralismu politických stran adal. Kapitola se tak smířlivým způsobem dotýká jen některých otázek života politického společenství, hlavně však jeho poměru k církvi. Způsob, jakým se na tuto otázku odpovídá, znamená pro stát popření jeho absolutnosti a pro církve vymanění z nepřírozené poplatnosti světovým politickým mocnostem a státní moci.¹²¹

Podle komentáře O. H. Pesche k danému článku konstituce lze dovést jednoznačný argument pro to, že přátelské oddělení církve a státu podle anglosaského vzoru by se nemělo odmítat. Současně si však všímá skutečnosti, že proklamace koncilu o tom, že se církví zřídka získaných práv, snižuje-li to věrohodnost jejího svědectví, zůstala v pokoncilním vývoji do značné míry nenaplněna, neboť církve uzavírala se státy konkordáty, jejichž výsledkem bylo, že stát uděloval privilegia a církve je aktivně přijímala a spojovala s nimi různé naděje.¹²²

Výše uvedený článek týkající se vztahu církve a státu na koncilu je považován za určité maximum, které byla sněmovní většina ve vztahu k státu vyjádřit. Přitom se ukazuje, nakolik se tento text dotkl neuralgických bodů reality a křesťanského svědectví v ní. Je však současně potřeba připomenout, že se koncil vzdal opětovného odsouzení marxismu a komunismu a že vyvinul úsilí o to, aby se upustilo od seznamů norem týkajících se společenského vystupování, které počínaje encyklikou *Rerum novarum* byly vždy odvozovány z abstraktních a obecných principů.¹²³

Ohledně hodnocení přínosu této konstituce bych připomenul, že ukázala věřícím důležitost pozitivního přístupu ke světu, možnost a potřebnost politické angažovanosti ve světě a že se vyjádřila i k problematice řady politických otázek. Prof. Petr Fiala svůj článek na

¹²⁰ Konstituce *Gaudium et spes*, o církvi v dnešním světě, č. 76, in *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Praha, Zvon, 1995, str. 250-251

¹²¹ Skalický, K.: *Radost a naděje; Církev v dnešním světě*, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství v Kostelním Vydří, 2000, str. 290-291

¹²² Pesch, O. H.: *Druhý vatikánský koncil 1962 - 1965*, Praha, Nakladatelství Vyšehrad, 1996, str. 328-329

¹²³ Albergio, G.: *Stručné dějiny II. vatikánského koncilu*, Brno, Nakladatelství Barrister & Principal, 2008, str. 145-146

téma „Politické aspekty konstituce Gaudium et spes“ uzavírá, že „kdyby pro nic jiného, tak pro ono pozitivní směřování katolíků k politice a pro onen otevřený a dialogický charakter zůstane konstituce Gaudium et spes nadále aktuální.“¹²⁴

Vedle dosud zmiňované konstituce si lze ve vztahu zejm. organizačního uspořádání církve k státu povšimnout i Dekretu o pastýřské službě biskupů v církvi, *Christus Dominus*, který v čl. 19 pojednává o svobodě biskupů a jejich vztahu k státní moci. Biskupové mají podle tohoto článku při vykonávání svého apoštolského úřadu, který je zaměřen na spásu duší, mají zásadně plnou a dokonalou svobodu a nezávislost na jakékoli světské moci. Proto není dovoleno ani přímo či nepřímo omezovat vykonávání jejich církevního úřadu nebo jim bránit, aby se svobodně stýkali s Apoštolským stolcem nebo jinými církevními představiteli a se svými podřízenými. Je ovšem jisté, že když se biskupové věnují duchovní péči o své stáde, pečují ve skutečnosti také o sociální a občanský pokrok a blahobyť. K tomuto cíli aktivně spolupracují se státními orgány, ovšem v rámci svého úřadu a jak se na biskupy sluší, a vybízejí k tomu, aby se poslouchalo spravedlivých zákonů a zachovávala úcta právoplatně ustanovené veřejné moci. Následující článek 20 se dotýká svobody při jmenování biskupů a zdůrazňuje, že apoštolský úřad biskupů byl ustanoven samotným Kristem a sleduje duchovní a nadpřirozený cíl. Proto koncil prohlašuje, že jmenovat a ustanovovat biskupy je vlastní, zvláštní a zásadně výhradní právo příslušné církevní autority. Aby tedy byla řádně chráněna svoboda církve a aby bylo lépe a bez překážky postaráno o dobro věřících, vyslovuje koncil přání, aby se v budoucnosti státním úřadům neudělovalo žádné právo nebo výsada volit, jmenovat, prezentovat nebo designovat na biskupský úřad. Státní úřady, jejichž blahovolnost vůči církvi koncil vděčně uznává a vysoce oceňuje, se žádají co nejzdvořileji, aby se zmíněných práv nebo výsad, kterých nyní na základě smlouvy nebo zvykového práva požívají, po dohodě s Apoštolským stolcem dobrovolně zřekli.¹²⁵

Z citovaných ustanovení dekretu je zcela zřejmé, že církev touží po hluboké vnitřní autonomii a nestojí o to, aby stát jakýmkoliv způsobem ovlivňoval otázku obsazování uvolněných biskupských úřadů. Uvedené přání církve, vyslovené do určité míry ještě nesměle ve shora citovaných ustanoveních dekretu, pak najde poměrně striktní výraz v ustanovení Kodexu církevního práva – CIC 1983, ust. Kánonu 377 § 5, podle kterého se světským představeným do budoucna neposkytují práva a privilegia volit, jmenovat nebo závazně

¹²⁴ Hanuš, J. a kolektiv: *Ve znamení naděje; Proměny teologie a církve po II. vatikánském koncilu*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997, str. 56

¹²⁵ Dekret o pastýřské službě biskupů v církvi, *Christus Dominus*, č. 19-20, in *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Praha, Zvon, 1995, str. 283

navrhovat biskupa.¹²⁶

Podle mého pohledu se nauka II. vatikánského koncilu o vztahu církve a státu v zásadních otázkách neliší od moderních ústavněprávních doktrín západoevropských států, do které náleží i ústavněprávní pořádek ČR, zejm. pak ustanovení čl. 15 a 16 Listiny. Je zřejmé, že obě strany si jsou vědomy svých odlišných rolí a funkcí, pravděpodobně i s určitou historickou reflexí nutností tyto role nesměšovat, naopak je vzájemně respektovat a rozumným způsobem vedle sebe koexistovat. Je pochopitelné, že nauka církve se ve svém vymezení své role, jakož i svého vztahu k státu opírá o důležitá teologická východiska vyplývající z biblického zjevení, jakož i církevní tradice, zatímco stát stejné cíle odůvodňuje nábožensky neutrálním způsobem.

¹²⁶ Kodex kanonického práva; Úřední znění textu a překlad do češtiny, Kán. 377 § 5, Praha, Zvon, 1994, str. 169

5 Judikatura Ústavního soudu ČR týkající se čl. 15 a 16

Listiny

Pro interpretaci práv a povinností vyplývajících z čl. 15 a 16 Listiny je pochopitelně velmi důležitá judikatura vyšších soudů, zejména pak soudu ústavního s ohledem na povahu a zakotvení práv, o něž se jedná. Bez menšího významu pak zůstává i judikatura Evropského soudu pro lidská práva, a to i z toho důvodu, že Ústavní soud ČR ji ve svých rozhodnutích často cituje, inspiruje se jí a v neposlední řadě může i v konkrétní věci tento soud rozhodovat. Konečně právě díky konkrétní judikatuře nabývají poněkud obecně formulovaná a obecně interpretovaná práva vyplývající z čl. 15 a 16 Listiny a dále blíže upravovaná zákonnými předpisy praktického významu, reálného využití pro jejich adresáty a do značné míry právě díky možnosti se jich dovolávat zejména u Ústavního soudu se i tato část ústavního práva stává právem majícím význam nejen pro právní teorii, legislativu, ale i pro každého z nás, kteří jsme nositeli těchto práv.

V přehledu judikatury Ústavního soudu týkající se čl. 15 a 16 Listiny, popř. obecně náboženské svobody v České republice či též utváření konfesního práva prostřednictvím rozhodnutí soudu budu blíže odkazovat a dále v souvislostech poukazovat na ta nejvýznamnější rozhodnutí Ústavního soudu dané oblasti, nečiním si tedy nárok na úplný přehled rozhodnutí Ústavního soudu v této oblasti, přesto by neměla v uvedeném přehledu scházet významnější rozhodnutí Ústavního soudu. Přehled a komentář jednotlivých rozhodnutí Ústavního soudu je učiněn i se zřetelem na různé konkrétní sféry života, ve kterých se mohou práva vyplývající z čl. 15 a 16 uskutečňovat jako je např. vnitřní autonomie církví a náboženských společností, a to např. v otázkách vytváření vlastní struktury, zřizování právnických osob, povaze služebního poměru duchovních, práva na vrácení zabaveného církevního majetku, v otázce civilní služby a dalších. Nejvíce pozornosti si dovoluji věnovat z důvodů dále uvedených dvěma nálezům Ústavního soudu, které byly přijaty plénem Ústavního soudu ve věci zrušení zákona č. 3/2002 Sb., resp. jeho novely č. 495/2005 Sb., tj. nálezům Pl. ÚS 6/2002 a Pl. ÚS 2/2006. Konečně se alespoň v základních aspektech dotknu i problematiky blokace, resp. restituce církevního majetku, zejm. pak rovněž nálezu Pl. ÚS 9/07 ze dne 01.07.2010.

5.1 Nález Ústavního soudu ze dne 27.11.2002 č. 4/2003 Sb. (sp. zn. Pl. ÚS 6/2002)

Nález Ústavního soudu č. 4/2003 Sb. ze dne 27. listopadu 2002 ve věci návrhu na zrušení zákona č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech), nebo na zrušení některých ustanovení tohoto zákona, který byl ve Sbírce zákonů publikován pod č. 4/2003, lze z různých důvodů považovat za jeden z nejvýznamnějších nálezů Ústavního soudu v dané oblasti, a proto se jím budu zabývat podrobněji včetně zejména legislativního vývoje, který podání ústavní stížnosti skupiny senátorů a následně rozhodování Ústavního soudu předcházelo. Tímto nálezem se totiž Ústavní soud zabýval problematikou zejm. čl. 16 odst. 2 Listiny velmi komplexně, netýkala se jen určité konkrétní sporné skutečnosti, nález zrušil některá ustanovení zákona č. 3/2002 Sb., provedl současně i výklad mnohých dalších ustanovení zákona a konečně sám na tento svůj nález nejednou odkázal ve svých dalších rozhodnutích. Z těchto důvodů se budu tímto nálezem Ústavního soudu obšírněji zabývat včetně stručného připomenutí vývoje, který mu předcházelo.

5.1.1 Přijetí zákona č. 3/2002 Sb., zákona o církvích a náboženských společnostech

Jak bylo blíže pojednáno v II. kapitole této práce, základními zákony upravující náboženskou svobodu, práva a povinnosti církví a s tím související otázky před přijetím zákona č. 3/2002, Sb. byly zákon č. 308/1991 Sb., o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností a zákon České národní rady č. 161/1992 Sb., o registraci církví a náboženských společností a zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem, ve znění pozdějších předpisů. Zejména poměrně vysoký početní cenzus pro možnost se registrovat jako církev či náboženská společnost byl od počátku kritizován. Roztříštěnost konfesněprávní úpravy do 3 výše uvedených zákonů, jako i potřeba nově řešit otázku financování a restituce církevního majetku byla důvodem pro přípravu nové komplexní konfesněprávní úpravy. Při přípravě této úpravy nakonec bylo zejména z politických důvodů rezignováno na řešení otázky nového modelu financování církví a náboženských společností a vrácení zabaveného církevního majetku, nová právní úprava tak měla řešit pouze oblast vztahu státu a církve a zejména otázky spojené s registrací církví a náboženských společností. Ve společném prohlášení tiskového střediska České biskupské konference a sekretariátu Ekumenické rady církví v ČR k návrhu zákona o svobodě

náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností z 12.10.2001 je kromě jiného uvedeno: „Konstatujeme, že církve jsou znepokojeny omezováním dosavadní svobody, které se díky zákonu č. 308 z roku 1991 těšily. Zákon zasahuje do práva církví a náboženských společností zřizovat své instituce, které jsou zaměřeny na tradiční působení církví v oblasti sociální a charitativní. Zákon omezuje dosavadní právo církví rozhodovat o svých vnitřních záležitostech a staví je do role organizací podřízených státu, nad kterými se zavádějí mnohá administrativní opatření a kontroly. Podnikání církví zákon ztěžuje tím, že možnost církví podnikat radikálně omezuje diskriminačním ustanovením, že se smí dosažený zisk použít jen k naplnění cílů činnosti církve a náboženské společnosti, tedy nikoli také k podnikání“.¹²⁷ V prohlášení Ekumenické rady církví k návrhu zákona o církvích z 20.11.2001 adresovaném prezidentovi ČR, ústavním a zákonodárným činitelům ČR se dále konstatuje znepokojení při přijímání zákona o církvích nad nepřihlídnutím k připomínkám církví a náboženských společností sdružených v ERC ČR a České biskupské konferenci a dále se výslovně uvádí: „Představitelé a zástupci všech církví se shodli na tom, že jeho případné schválení ve stávajícím znění by vedlo k diskriminaci křesťanství a omezení dosavadní svobody zaručené Ústavou a současnými zákony. Řídící výbor ERC v ČR vyslovil také obavu, že díkce tohoto zákona není v souladu s legislativou členských zemí Evropské unie“. Z podobných důvodů, tj. zejména z důvodu přísné státní reglementace života církví, komplikací, které by diakoniím a charitám novým zákonem vznikly, jakož i omezování autonomie církví, které nový zákon přináší, byl zákon odmítnut v Senátu Parlamentu ČR. Po jeho znovupřijetí Poslaneckou sněmovnou ČR dne 27.11.2001 se v duchu svých předchozích vyjádření opakovaně vyjádřila Česká biskupská konference i Ekumenická rada církví. Prezident republiky Václav Havel odmítl zákon podepsat a dne 6.12.2001 jej vrátil poslanecké sněmovně, když vrácení zákona zdůvodnil zejména tím, že zákon znemožňuje církvím samostatně zřizovat a provozovat vlastní zdravotnická zařízení a zařízení sociálních služeb. Zákon je podle prezidenta vyjímá ze staletého, stále živého poslání církví, které od prvopočátku spojuje službu slovem (kult) a službu činem (charitu). Podle prezidenta se schválený zákon v rozporu s Listinou snaží omezit působnost církví toliko na činnost kultovní a odnímá jim tak jednu složku jejich poslání. Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR i přes tyto výhrady prezidentovo suspenzivní veto přehlasovala a návrh zákona dne 18.12.2001 schválila

¹²⁷ Hrdina, A. I.: Náboženská svoboda v právu České republiky, 1. vydání, Praha, Eurolex Bohemia, 2004, str. 79

pod č. 3/2002 Sb., když zákon nabyl účinnosti dnem vyhlášení, tj. 7.1.2002.¹²⁸

Skupina 21 senátorů Senátu Parlamentu České republiky navrhla zrušení zákona č. 3/2002 Sb., popř. jeho vybraných ustanovení, a to pro obsáhlou řadu v návrhu vyjmenovaných důvodů, jejichž společným jmenovatelem v obecné rovině je snížení standardu ochrany svobody náboženského vyznání v České republice oproti předchozí právní úpravě a zvýšení státní reglementace života občanské společnosti.

5.1.2 Obsah nálezu Ústavního soudu č. 4/2003 Sb. (Pl. ÚS 6/2002)

Ústavní soud rozhodl dne 27. listopadu 2002 v plénu o shora uvedeném návrhu skupiny senátorů na zrušení zákona č. 3/2002 Sb., nebo na zrušení některých ustanovení tohoto zákona, ve výrokové části takto:

- I. Ustanovení § 6 odst. 2, § 21 odst. 1 písm. b), § 27 odst. 5 věty druhé v části „a dosažený zisk smí být použit jen k naplnění cílů činnosti církve a náboženské společnosti“ a §28 odst. 5 zákona č. 3/2002 Sb., se dnem vyhlášení nálezu ve Sbírce zákonů zrušují.
- II. V ostatních částech se návrh zamítá.¹²⁹

Pokud jde o odůvodnění, pak toto obsahuje ve své první části zejména citaci podstatné části obsahu návrhu skupiny senátorů, o kterém bylo již pojednáno výše, dále pak Ústavním soudem vyžádaná stanoviska obou komor Parlamentu ČR, Ministerstva kultury ČR, Ekumenické rady církví v ČR a České biskupské konference, včetně připojeného vyjádření Sdružení Česká katolická charita. Následně Ústavní soud provedl rozbor ústavních principů náboženské svobody v ústavním pořádku České republiky z různých hledisek, stejně tak i rozbor napadeného zákona č. 3/2002 Sb. jako celku i jeho jednotlivých ustanovení. S ohledem na význam tohoto nálezu, jak byl již výše naznačen, si dovoluji v následující části práce provést podrobnější citaci obsahu nálezu.

5.1.2.1 Ústavní principy náboženské svobody v ústavním pořádku ČR

Poté, co si Ústavní soud vyžádal výše uvedená stanoviska, zkoumal ve smyslu § 68 odst. 2 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů, ústavnost procesu přijetí zákona, a to s tím závěrem, že zákon 3/2002 Sb. byl přijat a vydán ústavně předepsaným způsobem a v mezích Ústavou stanovené kompetence při dodržení kvór

¹²⁸ Hrdina, A. I.: Náboženská svoboda v právu České republiky, 1. vydání, Praha, Eurolex Bohemia, 2004, str. 80-81

¹²⁹ Nález pléna Ústavního soudu ze dne 27. 11. 2002, Pl. 6/2002 vyhlášený pod č. 4/2003 Sb., částka 3, str. 82

stanovených v čl. 39 odst. 1 a 2 Ústavy.

Ústavní soud dále při posuzování návrhu skupiny senátorů především pocítil potřebu nejprve se v obecné rovině a alespoň ve stručnosti – vyjádřit k jednotlivým ústavním principům náboženské svobody v ústavním pořádku České republiky. Dedukce tzv. ústavních principů z textu ústav a z ústavní praxe v konkrétních zemích patří k nejzávažnějším úkolům ústavních soudů, ty často přitom postupují velmi tvořivě, nespokojují se s pouhou reprodukcí ústavních norem.¹³⁰ V tomto směru vycházel Ústavní soud zejména z následujících skutečností.

Česká republika je založena na principu laického státu. Podle čl. 2 odst. 1 Listiny je totiž stát založen na demokratických hodnotách a „nesmí se vázat ani na výlučnou ideologii, ani na náboženské vyznání.“ Je tedy zřejmé, že Česká republika musí akceptovat a tolerovat náboženský pluralismus, tzn. především nesmí diskriminovat či naopak bezdůvodně zvýhodňovat některý z náboženských směrů. Z citovaného článku dále vyplývá, že stát musí být oddělen od konkrétních náboženských vyznání.

Zásada náboženského pluralismu a tolerance je dále provedena v čl. 15 odst. 1 a v čl. 16 Listiny. Jak již Ústavní soud vyslovil v minulosti, na rozdíl od svobody svědomí a náboženského vyznání, u níž Listina výslovně nestanoví žádné možné podmínky pro její omezení, lze svobodu výkonu náboženství nebo víry omezit zákonem z uvedených důvodů. Jde zde však přitom o možnost omezení výkonu těchto práv, nikoliv jejich úpravu státem (usnesení z 8.10.1998 sp. zn. IV. ÚS 171/97, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení, sv. 12, str. 457 a násl.).

Z toho je zřejmé, že náboženskou svobodu lze zásadně vymezit především jako „forum internum“ (čl. 15 odst. 1 Listiny), tzn. jako svobodu každého vyznávat určité náboženství a víru, do níž není možno ze strany třetích osob a zejména veřejné moci zasahovat. Jde o tzv. „status negativus“, resp. „libertatis“ (G. Jellinek), charakteristický vymezením svobodného prostoru jedince, do něhož veřejná moc nemůže vstupovat. Zároveň však je zřejmé, že omezení náboženské svobody na „forum internum“ je nepostačující, neboť již pojmovým znakem náboženské svobody je právo každého projevat svoje náboženské vyznání navenek, přirozeně při respektování omezujících kautel stanovených v čl. 16 odst. 4 Listiny.

¹³⁰ Příbyl, S.: Význam nálezu Ústavního soudu ČR č. 4/2003 Sb. pro vývoj vztahů státu a církví v ČR, Revue církevního práva, 2004, číslo 3, str. 210

Z toho, co bylo uvedeno, rovněž přímo vyplývá zásada autonomie církví a náboženských společností, spočívající především v tom, že stát do činnosti církví a náboženských společností nesmí zasahovat, a pokud se aktivita církví omezí na vnitřní záležitosti (zejména na organizační členění), není principiálně možno tato opatření přezkoumávat před státními soudy. Obdobně například judikoval německý Spolkový ústavní soud ve věci BVerfGE 18/385. Konečně Ústavní soud konstatoval, že náboženská svoboda není zaručena pouze na úrovni vnitrostátního práva (tedy především citovaných ustanovení Listiny), nýbrž je rovněž předmětem ochrany mezinárodněprávní (např. čl. 18 Paktu a čl. 9 Úmluvy).¹³¹

5.1.2.2 Nedůvodnost zrušení zákona č. 3/2002 Sb. jako celku

K návrhu na zrušení celého zákona č. 3/2002 Sb. Ústavní soud uvedl, že ani sami navrhovatelé v podstatě nepředkládají relevantní argumenty pro důvodnou domněnku o protiústavnosti celého zákona. Jestliže totiž navrhovatelé – toliko obecně – konstatují, že napadený zákon poskytuje nižší standard lidských práv oproti zákonu č. 308/1991 Sb., který derogoval, a již v této skutečnosti spatřují jeho protiústavnost, nezbyvá Ústavnímu soudu než připomenout svoji ustálenou judikaturu, podle níž zrušením napadeného zákona neožívá zákon dřívější, který byl protiústavním zákonem zrušen či změněn (nález z 12.2.2002 sp. zn. Pl. ÚS 21/01, vyhlášený dne 11.3.2002 pod č. 95/2002 Sb.). Navíc je nutno připomenout, že důvodem zrušení právního předpisu nemůže být pouze jeho komparace s předchozí právní úpravou, jak naznačují navrhovatelé, nýbrž výhradně zjištění rozporu s ústavním pořádkem České republiky. Již z těchto důvodů Ústavní soud konstatuje, že – blíže neodůvodněný – návrh na zrušení celého zákona č. 3/2002 Sb. neshledal důvodným a dále se proto zabýval pouze návrhem na zrušení jednotlivých ustanovení zákona č. 3/2002 Sb., resp. návrhem na zrušení některých jejích částí. Přitom postupoval vždy tak, že se současně věnoval těm ustanovením, jež obsahově vzájemně bezprostředně souvisejí.¹³²

5.1.2.3 Otázka registrace církví a náboženských společností

K otázce registrace církve a náboženské společnosti uvedl Ústavní soud následující:

1. Podle ustanovení § 6 odst. 1 zákona č. 3/2002 Sb. se církev a náboženská společnost stává právnickou osobou registrací podle tohoto zákona, pokud tento zákon nestanoví jinak. To znamená, že dikce zákona č. 3/2002 Sb., který je součástí vnitrostátního

¹³¹ Nález pléna Ústavního soudu ze dne 27. 11. 2002, Pl. 6/2002 vyhlášený pod č. 4/2003 Sb., částka 3, str. 92-93

¹³² Nález pléna Ústavního soudu ze dne 27. 11. 2002, Pl. 6/2002 vyhlášený pod č. 4/2003 Sb., částka 3, str. 93-94

práva, pozitivně upravuje vznik právní subjektivity uvedených náboženských sdružení a že tedy právní vznik těchto subjektů je odvozen od registrace prováděné ministerstvem. Individuální právní akt, kterým je registrace, má proto konstitutivní účinky a svou podstatou představuje akceptaci státu ve vztahu ke vzniku konkrétního sdružení.

2. V této souvislosti Ústavní soud nemohl přehlédnout úpravu, obsaženou ve zrušeném zákoně č. 308/1991 Sb., na který navrhovatelé ostatně také výslovně poukazují. Podle ustanovení § 4 odst. 2 tohoto zákona totiž platilo, že „Církvě a náboženské společnosti působí na území České a Slovenské Federativní Republiky na základě registrace.“ Předchozí zákonná úprava vycházela v zásadě z toho, že církve a náboženské společnosti mohly právně existovat nezávisle na akceptaci státní mocí, nicméně pokud chtěly právně relevantně působit na území státu, vyžadovala se k tomu jejich registrace. Jiné než registrované církve a náboženské společnosti stát jako právnické osoby neuznával (§ 4 odst. 4 zákona č. 308/1991 Sb.).
3. Z výše uvedeného srovnání právních úprav Ústavní soud učinil závěr, že formulace použitá v ustanovení § 6 odst. 1 zákona č. 3/2002 Sb. je značně odlišná od úpravy předchozí. Zatímco zákon č. 308/1991 Sb. upravoval proces registrace církví a náboženských společností výslovně toliko pro účely působení ve vnitrostátním prostředí a činil tak především z důvodu nutnosti právní jistoty třetích osob, aspiruje znění nové zákonné úpravy na první pohled na konstitutivnost účinků registrace těchto právnických osob, tzn. vyvolává zdání, že vnitrostátním správním aktem dochází k právnímu vzniku církví a náboženských společností, tedy jejich obecné právní způsobilosti. K tomu je však nutno uvést, že takovýto přístup by zjevně nekorespondoval s povahou řady církví a náboženských společností, jejichž právní existence často vyplývá nikoliv ze státního, nýbrž z církevního práva (popř. z práva mezinárodního) a státní moc proto nemůže mít ambici tyto instituce právně regulovat (včetně jejich konstituování), nýbrž pouze omezovat jejich činnost v případech stanovených taxativním způsobem v čl. 16 odst. 4 Listiny.
4. Ústavní soud dále připomněl, že např. vztahy mezi katolickou církví (Svatým stolcem) a jednotlivými státy jsou tradičně upravovány mezinárodními smlouvami (konkordáty). Obsahem těchto smluv je především úprava organizace církevních institucí uvnitř daného státu. Je zřejmé, že právní subjektivita katolické církve je nesporná a vnitrostátní právní řád do ní nemůže nikterak zasahovat a zpochybňovat ji.

Potvrzením této úvahy je např. dikce čl. 1 návrhu Smlouvy mezi Českou republikou a Svatým stolcem o úpravě vzájemných vztahů, podle něhož jmenované smluvní strany uznávají vzájemnou mezinárodněprávní subjektivitu a navzájem se považují za nezávislé a samostatné subjekty podle mezinárodního práva a zavazují se tuto subjektivitu plně respektovat.¹³³ Dovolávání se dosud neratifikované Smlouvy mezi Českou republikou a Svatým stolcem, a to jednak v otázce vzájemného uznání suverenity obou těchto subjektů podle mezinárodního práva, jakož i ve věci zřizování právnických osob katolickou církví, se označuje za odvážný krok, který Ústavní soud v odůvodnění svého nálezu učinil.¹³⁴ Z citací smluvního dokumentu, který dosud nenabyl právní účinnosti, je přitom zřejmé, a to i ve světle názoru soudců, kteří uplatnili separátní vótum (o němž bude níže krátce pojednáno), že ratifikace Smlouvy mezi Českou republikou a Svatým stolcem by povýšila normativní hodnotu dohodnutých článků o vzájemné spolupráci státu a církve do kategorie takových právních ustanovení, jež nelze zrušit obecným zákonem. Výsledkem takové souhry smluvního práva a vnitrostátního zákonodárství jsou tedy zákony, jež např. italská konfesněprávní jurisprudence označuje jako „posílené zákony“ (leggi rinforzate).¹³⁵

5. Ústavní soud v řadě svých dřívějších rozhodnutí zdůraznil skutečnost, že preferuje princip ústavně konformní interpretace právních předpisů před jejich derogací. V daném případě je zřejmé, že zákonodárce rozdílnou formulací citovaného ustanovení – oproti dřívějšímu ustanovení § 4 odst. 2 zákona č. 308/1991 Sb. – vytvořil poněkud nepřehlednou právní situaci, která zcela nekoresponduje např. s požadavky kladenými na tvorbu zákonů Evropským soudem pro lidská práva a spočívajícími v respektování podmínek dostupnosti zákona, jeho srozumitelnosti a předvídatelnosti (prévisibilité, foreseeability) následků, které vyvolá. Ústavní soud se však domnívá, že navrhovateli namítaný rozpor ustanovení § 6 odst. 1 zákona č. 3/2002 Sb. s uvedenými ústavními kautelami lze překlenout ústavně odpovídajícím výkladem a že proto není nezbytná jeho derogace.
6. V tomto směru proto Ústavní soud uvedl, že ustanovením § 6 odst. 1 zákona č. 3/2002 Sb. nemůže být dotčena právní subjektivita církví podle církevních řádů či mezinárodního práva, nýbrž jedná se spíše jen o stanovení určitých podmínek pro

¹³³ Nález pléna Ústavního soudu ze dne 27. 11. 2002, Pl. 6/2002 vyhlášený pod č. 4/2003 Sb., částka 3, str. 97-98

¹³⁴ Příbyl, S.: Význam nálezu Ústavního soudu ČR č. 4/2003 Sb. pro vývoj vztahů státu a církve v ČR, Revue církevního práva, 2004, číslo 3, str. 209

¹³⁵ Příbyl, S.: Český zákon o církvích z roku 2002 a jeho změny, Revue církevního práva, 2005, číslo 3, str. 229

uznání jejich právní osobnosti zaručujících též minimum ochrany ostatních účastníků soukromoprávních majetkových vztahů. Ústavně konformní interpretace ustanovení § 6 odst. 1 zákona č. 3/2002 Sb. je tedy především taková, že z tohoto ustanovení nelze dovozovat jakékoliv zpochybnění již existující obecné subjektivity církví a náboženských společností a práva na jejich existenci nezávisle na akceptaci státem (Českou republikou). Funkce jejich registrace je tedy stejná jako v případě úpravy obsažené v zákoně č. 308/1991 Sb., který však tuto skutečnost co do zvolené dikce reflektoval podstatně věrněji - tedy pouze stanovení podmínek působení a právně relevantní činnosti církví a náboženských společností na území České republiky, nikoliv vznik jejich obecné právní způsobilosti.

7. Ústavní soud dále uvedl, že obdobně jako shora uvedeným způsobem je nutno v souladu s Ústavou interpretovat též zrušení registrace církve a náboženské společnosti (příp. zrušení registrace svazu církví a náboženských společností), obsažené v ustanoveních § 22 odst. 1 písm. d) a § 28 odst. 4 zákona č. 3/2002 Sb.
8. Proto Ústavní soud dospěl k závěru, že ustanovení § 6 odst. 1 , § 22 odst. 1 písm. d) a § 28 odst. 4 zákona č. 3/2002 Sb. neodporují čl. 16 odst. 2 , 4 Listiny a proto zamítl návrh na jejich zrušení.¹³⁶

5.1.2.4 Otázka evidence církevních právnických osob

K jedné z nejspornějších otázek původního znění zákona č. 3/2002 Sb., která byla nejčastěji namítána ze strany zástupců církví, ale i skupiny senátorů, tj. k otázce evidence církevních právnických osob uvedl Ústavní soud následující:

1. Ústavní soud především konstatuje, že čl. 16 odst. 2 Listiny upravuje právo církví a náboženských společností spravovat své záležitosti, zejména ustavovat své orgány, ustanovovat své duchovní a zřizovat řeholní a jiné církevní instituce nezávisle na státních orgánech. Jedná se tedy o základní právo, kterým disponují církve a náboženské společnosti jako specifické právnické osoby (viz např. usnesení Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 171/97, Sbírka nálezů a usnesení, sv. 12, str. 468; obdobně též usnesení Ústavního soudu SR z 10.10.1995 sp. zn. II. ÚS 128/95, Zbierka nálezov a uznesení Ústavného súdu Slovenskej republiky 1995, Košice, 1996, str. 322 a násl.). Obsahem tohoto práva je právo na autonomii, tzn. právo na nezávislost na státu při správě svých záležitostí. Garance svobodné organizace a správy vlastních záležitostí

¹³⁶ Nález pléna Ústavního soudu ze dne 27. 11. 2002, Pl. 6/2002 vyhlášený pod č. 4/2003 Sb., částka 3, str. 98-99

totiž představuje nezbytný předpoklad pro svobodu náboženského života a působení církve, vyžadující pro zachování jejích úkolů svobodu stanovení organizace, prosazování norem a správy. Rovněž stanovisko odborné literatury vychází z toho, že čl. 16 odst. 2 Listiny nevylučuje a předpokládá vykonávání vnějšího státního dohledu z hlediska zachování zákonů v těchto zvláštních sdruženích, aby byly chráněny hodnoty uvedené v odst. 4 tohoto článku. Taková zákonná úprava vztahu státu k těmto sdružením by však nemohla omezit nezávislost církví a náboženských společností pokud jde o zřizování jejích orgánů a jiné otázky vnitřního života.

2. Na tomto místě citoval Ústavní soud opětovně stanovisko Ministerstva kultury, a to zejména jeho interpretaci pojmů „církevní instituce“ a „církevní právnická osoba“ s vyjádřenou obavou, že extenzivní výklad Listiny ve smyslu autonomního zřizování církevních právnických osob údajně „porušuje ústavní princip suverenity státu“.
3. Spornou otázkou v daném případě je proto zejména posouzení toho, zda vytváření církevních právnických osob lze podřadit pod čl. 16 odst. 2 Listiny či nikoliv. Vyjádřeno jinými slovy, zda zřizování řeholních a jiných církevních institucí je možno chápat buď restriktivně v tom smyslu, že toto ústavně chráněné právo se vztahuje pouze na vnitrocírkevní instituce nedisponující samostatnou právní subjektivitou, či zda se naopak - v extenzivním smyslu - toto ustanovení vztahuje též na instituce s vlastní právní subjektivitou.
4. Např. německý Spolkový ústavní soud ve věci BVerfGE 70/138; 57/220 akceptoval, že „pojetí katolické církve zahrnuje výkon náboženství nejen v oblasti víry a bohoslužby, nýbrž také svobodu k rozvoji a působení ve světě, což odpovídá jejím náboženským úkolům. K tomu patří obzvláště charitativní působení. Aktivní láska k bližním je podstatným úkolem křesťanů a křesťanskými církvemi je chápána jako základní funkce. Nezahrnuje pouze církevně zajišťovanou nemocniční péči, nýbrž obecně je podle základních náboženských požadavků orientována na zabezpečení potřebných lidí včetně jejich výchovy a vzdělání“. V této souvislosti je vhodné rovněž upozornit na čl. 10 návrhu Smlouvy mezi Českou republikou a Svatým stolcem o úpravě vzájemných vztahů (na tuto Smlouvu ve svém vyjádření k návrhu odkazuje především ministr kultury), podle něhož si katolická církev zřizuje v souladu se svými vlastními předpisy právnické osoby pro organizaci a vyznávání katolické víry „a pro své působení zejména v oblastech školství, zdravotnictví, sociální a charitativní péče“. To znamená, že předmětný návrh smlouvy jednoznačně akceptuje, že (katolická)

církev je oprávněna zřizovat si církevní právnické osoby a respektuje jejich působení nejen v oblasti vyznávání víry, nýbrž i v dalších oblastech, které jsou neoddělitelnou a nepostradatelnou součástí každé aktivní církve a náboženské společnosti.

5. Jestliže tedy ustanovení § 6 odst. 2 zákona č. 3/2002 Sb. omezuje právo církve a náboženské společnosti navrhnout k evidenci církevní právnickou osobu pouze „za účelem organizace, vyznávání a šíření náboženské víry“, je takto restriktivně vymezené pojetí ve zjevném rozporu se samotným cílem a smyslem církví a náboženských společností a svědčí o jejich zásadním nepochopení, neboť jejich aktivity se přirozeně neredukují pouze na prezentaci náboženské víry, nýbrž svojí činností navenek, překračující omezení na pouhý výkon náboženství, vyznačují do celé společnosti a představují tak i nezbytný předpoklad fungování občanské společnosti. Toto omezení zjevně odporuje čl. 16 odst. 2 Listiny, neboť tento článek garantuje právo církví a náboženských společností zřizovat řeholní a jiné církevní instituce nezávisle na státních orgánech, zatímco ustanovení § 6 odst. 2 (stejně jako ustanovení navazující - § 28 odst. 5) podmiňuje právní vznik církevních právnických osob evidencí prováděnou ministerstvem.¹³⁷ Podle odborné veřejnosti je v uvedené snaze zákonodárce vyjádřená ve výše citovaných ustanovení zákona rozpoznatelná možnost excesivního zasahování státní administrativy do záležitosti ústavně zaručené garance vnitrocírkevní autonomie.¹³⁸
6. Přitom je zřejmé, že omezení právního vzniku církevních právnických osob, vyplývající z citovaných ustanovení, nekoresponduje ani s taxativně vyjádřenými důvody, pro které je možné omezit výkon těchto práv a pozitivně zakotvenými v čl. 16 odst. 4 Listiny. Tato omezení, která již s ohledem na jejich povahu je nutno interpretovat restriktivně, totiž že mohou nastat pouze tehdy, „jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu veřejné bezpečnosti a pořádku, zdraví a mravnosti nebo práv a svobod druhých“. S použitím argumentu „a contrario“ je totiž zjevné, že zákonem stanovené omezení základního práva zakotveného v čl. 16 odst. 2 Listiny podmínkou evidence církevních právnických osob ministerstvem nespadá pod žádnou z uvedených ústavních kautel a jedná se proto i z tohoto důvodu o omezení protiústavní, nerespektující autonomii církví a náboženských společností a

¹³⁷ Nález pléna Ústavního soudu ze dne 27. 11. 2002, Pl. 6/2002 vyhlášený pod č. 4/2003 Sb., částka 3, str. 99-100

¹³⁸ Příbyl, S.: Význam nálezu Ústavního soudu ČR č. 4/2003 Sb. pro vývoj vztahů státu a církví v ČR, Revue církevního práva, 2004, číslo 3, str. 204

pluralitu jejich činnosti. Jak ostatně vyplývá též z konstantní judikatury Evropského soudu pro lidská práva, k omezení základních práv musí být splněny tři základní podmínky: musí být stanoveno zákonem, musí směřovat k legitimnímu cíli a musí být nezbytným v demokratické společnosti. V posuzované věci je však zřejmé, že je splněna pouze první z uvedených podmínek a státní zásahy při zřizování církevních právnických osob nelze označit za směřující k legitimnímu cíli ani za opatření nezbytné v demokratické společnosti.

7. Ústavní soud dále uvádí, že podle dikce citovaných ustanovení je právní vznik církevních právnických osob vázán na evidenci a nikoliv na registraci. Z hlediska právně teoretického by tedy pro vznik církevních právnických osob měl být stanoven podstatně „volnější režim“ než pro jiné právnické osoby, které zná české právo. Evidence totiž svojí podstatou (na rozdíl od registrace) nepředstavuje konstitutivní, nýbrž pouze deklaratorní právní akt. Proto také může být k evidenci navrhována již „založená“ instituce a účinky evidence se zásadně datují zpětně, tzn. již ke dni založení církevní právnické osoby registrovanou církví nebo náboženskou společností a nikoliv až ke dni evidence. Z faktického a aplikačního hlediska však nelze přehlédnout, že mezi evidencí a registrací tak, jak je upravena v napadeném zákoně, neexistuje výraznější rozdíl, jelikož zákon pro návrh na evidenci stanoví jasné podmínky, při jejichž nesplnění – což je oprávněno posuzovat ministerstvo – k evidenci nedojde (rozuměj: nedojde k právnímu vzniku této církevní instituce) a ministerstvo je v taxativních případech rovněž oprávněno zrušit evidenci církevní právnické osoby, pokud kupř. zjistí, že církevní právnická osoba jedná v rozporu s vymezením její působnosti nebo v (blíže nespecifikovaném) rozporu s právními předpisy.¹³⁹
8. V právním prostředí České republiky Ústavní soud nemohl přehlédnout ani fakt, že právo sdružovat se v církvích a v náboženských společnostech představuje zvláštní formu výkonu sdružovacího práva. Přitom však platí, že „běžná“ sdružení mají podle zákona č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, ve znění pozdějších předpisů, právo zřizovat své organizační složky jako tzv. vedlejší právnické osoby, odvozené od spolku jako celku a disponující právní subjektivitou (blíže viz např. I. Telec, Spolkové právo, C.H. Beck, 1998, str. 148 a násl.) a ke zřízení těchto právnických osob v zásadě

¹³⁹ Nález pléna Ústavního soudu ze dne 27. 11. 2002, Pl. 6/2002 vyhlášený pod č. 4/2003 Sb., částka 3, str. 100-101

postačuje úprava ve stanovách spolku tuto možnost připouštějící. Vznik těchto vedlejších právnických osob tedy není podmíněn akceptací ze strany státu. Za připomenutí stojí v této souvislosti rovněž způsob právního vzniku odborové organizace a organizace zaměstnavatelů, k němuž dochází ex lege již dnem následujícím poté, co byl ministerstvu doručen návrh na evidenci (§ 9a odst. 1 zákona č. 83/1990 Sb.). Rovněž z tohoto vnitrostátního komparativního hlediska je zákonný požadavek na evidenci církevních právnických osob neopodstatněný. Jinak řečeno, jelikož církve a náboženské společnosti jsou svým významem nezaměnitelné s tzv. běžnými spolky (sdruženími) a jestliže běžné spolky mohou bez státní ingerence zřizovat právnické osoby, není odůvodněno zákonné omezení pro vznik církevních právnických osob evidencí státním orgánem.

9. Argumentaci Ministerstva kultury o tom, že autonomní zřizování církevních právnických osob porušuje ústavní princip suverenity státu, je nutno odmítnout, a to již z toho důvodu, že koncepce demokratického právního státu je úzce spjata s myšlenkou liberálního státu tolerujícího pluralitu společenských fenoménů a institucí. Princip suverenity státu proto není možno chápat natolik extenzivním způsobem, že mu bude nutně odporovat již jen samotná právní existence jakýchkoliv právních subjektů odvozených z jiné právní skutečnosti, než je výslovná akceptace státní mocí. Myšlenka liberálního právního státu totiž vychází z toho, že stát má omezovat svoje státní zásahy a vliv pouze na takové případy, kdy je to nezbytné a kdy to jednoznačně koresponduje s veřejným zájmem. Přebujelost státního vlivu a svévolná reglementace společenských jevů je pak ve zjevném rozporu s tímto pojetím. V případě církví a náboženských společností je navíc nutno přihlídnout k tomu, že se jedná často o historické instituce existující kontinuálně v různých formách vlády a v rozdílných státních zřízeních. Stát by proto k těmto institucím představujícím realizaci náboženské svobody měl přistupovat obzvlášť citlivě a měl by velmi bedlivě zvažovat své restriktivní zásahy a omezovat je na skutečně odůvodněné případy.
10. Na základě toho, co bylo uvedeno, Ústavní soud dospěl – veden zásadou sebeomezování a minimalizace zásahů (self restraint) – k závěru o protiústavnosti ustanovení § 6 odst. 2 a § 28 odst. 5 zákona č. 3/2002 Sb. Z těchto ustanovení totiž podle přesvědčení Ústavního soudu přímo vyplývá podmíněnost právního vzniku církevních právnických osob rozhodnutím státu, tzn. de facto jejich registrace, byť v zákoně formálně označená jako evidence. Protože však Ústavní soud neshledal

přesvědčivé důvody pro zpochybnění samotného principu evidence těchto subjektů (a to v jejím skutečném smyslu, nikoliv ve významu zastřené registrace, jak tomu je v kontextu derogovaného ustanovení § 6 odst. 2 zákona) a zastává názor, že jejich evidence je případná zejména z hlediska naplnění informační funkce a funkce ochrany práv třetích osob, zamítl návrh na zrušení ustanovení § 16, § 20, § 26 a na zrušení citovaných slov v ustanovení § 29 zákona č. 3/2002 Sb. Zbývající ustanovení týkající se evidence církevních právnických osob je možno podle přesvědčení Ústavního soudu za současného zrušení § 6 odst. 2 a § 28 odst. 5 zákona č. 3/2002 Sb. interpretovat v tom smyslu, že nepodmiňují právní vznik a zánik církevních právnických osob konstitutivním právním aktem státního orgánu, nýbrž že jejich evidence má pouze deklaratorní povahu a uvedené funkce informační a ochrany práv třetích osob.¹⁴⁰

5.1.2.5 Získání a zrušení oprávnění k výkonu zvláštních práv

Pokud jde o navrhovatelí označovanou protiústavnost ustanovení § 11 a 21 zákona, jejichž podstatou je zákonem stanovený způsob přiznání a zrušení oprávnění registrované církve a náboženské společnosti k výkonu zvláštních práv, pak se Ústavní soud touto problematikou zabýval z níže uvedených hledisek:

1. Ústavní soud nejprve provedl stručné vymezení zvláštních práv podle uvedeného zákona. O zvláštních právech již bylo v této práci výše pojednáno.
2. Ústavní soud přitom vychází ze skutečnosti, že podstatou náboženské svobody je zajištění možnosti každého svobodně projevat své náboženství bez zásahu státu. Zároveň však stát, důsledně oddělený od církví a náboženských společností, nemůže být povinován k aktivnímu napomáhání činnosti jednotlivých církví a náboženských společností (obdobně viz usnesení z 10.4.1998 sp. zn. II. ÚS 227/97, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení, sv. 10, str. 447 a násl.). Jestliže zákonodárce stanoví, že stát bude napomáhat činnosti náboženských subjektů, jedná se o jeho vlastní rozhodnutí a pouze stát je proto také způsobilý stanovit podmínky, které musí tyto subjekty splnit, aby jim vznikl nárok na součinnost státu. Ústavní maximou při stanovování těchto podmínek je vyloučení svévolné diskriminace.
3. Z povahy tzv. zvláštních práv je zřejmé, že se jedná o případy, kdy stát oprávněným

¹⁴⁰ Nález pléna Ústavního soudu ze dne 27. 11. 2002, Pl. 6/2002 vyhlášený pod č. 4/2003 Sb., částka 3, str. 101-102

církvím a náboženským společnostem umožní „nadstandardní“ nároky na konkrétní plnění, tzn., že se jedná o případy aktivního a pozitivního přístupu státu. Těmito pozitivními plněními je např. přístup ke státnímu financování, právo vyučovat na státních školách, právo zřizovat církevní školy apod. Je proto také zřejmé, že stát je zásadně oprávněn i stanovit podmínky, za jakých jednotlivé subjekty budou mít k těmto plněním přístup. Úkolem Ústavního soudu přitom není posuzovat a hodnotit vhodnost či účelnost těchto podmínek, nýbrž pouze jejich ústavnost. To v daném případě znamená, že Ústavní soud se musel zabývat pouze tím, zda některá ze zákonem stanovených podmínek nevykazuje rysy svévole a diskriminace.¹⁴¹

4. V tomto směru však Ústavní soud v napadených ustanoveních § 11 a § 21 zákona č. 3/2002 Sb., neshledal příznaky protiústavnosti. Hrozba odebrání výkonu zvláštních práv za pouhé nedodržení administrativní povinnosti byla pro Ústavní soud důvodem ke zrušení tohoto ustanovení, přičemž soud kreativně stanovil pro posuzování této otázky zásadu proporcionality, a to porovnáním nesplněné povinnosti církve s omezením práv plynoucích z náboženské svobody. Za použití této zásady dospěl soud k závěru, že ustanovení § 21 odst. 1 písm. b) zákona č. 3/2002 Sb. zjevné znaky protiústavnosti vykazuje. Jeho podstatou je totiž možnost ministerstva zrušit oprávnění k výkonu zvláštních práv, pokud registrovaná církev a náboženská společnost nezveřejňuje každoročně výroční zprávu podle § 7 odst. 3 zákona č. 3/2002 Sb. Tuto možnost zákon stanoví paušálně, tzn. napadené ustanovení umožňuje např. odnětí práva církvi nebo náboženské společnosti vyučovat náboženství na státních školách, uzavírat církevní sňatky nebo zachovávat povinnost mlčenlivosti duchovními jen z toho důvodu, že registrovaná církev nebo náboženská společnost každoročně nezveřejňuje výroční zprávu. Tato úprava podle názoru Ústavního soudu zjevně nerespektuje princip proporcionality, podle něhož by měla zákonná úprava důsledně zachovávat vyváženost vztahu mezi porušením práva ze strany církve a náboženské společnosti na straně jedné a mezi uplatněnou sankcí státem na straně druhé. V daném případě však zmíněná proporcionalita není zachována, jelikož za pochybení církví a náboženských společností v oblasti výhradně informační povinnosti následuje sankce spadající svojí povahou do oblasti náboženské činnosti. Ústavní soud připomíná, že podobným způsobem principiálně argumentoval již ve věci vedené pod sp. zn. Pl. ÚS 26/94 (Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení, sv. 4, str. 113 a násl.), a proto na tuto

¹⁴¹ Nález pléna Ústavního soudu ze dne 27. 11. 2002, Pl. 6/2002 vyhlášený pod č. 4/2003 Sb., částka 3, str. 103-104

argumentaci pro stručnost přiměřeně odkazuje, a to přesto, že se v tomto nálezu jednalo o případ jiné zvláštní formy soukromoprávních korporací – politických stran a hnutí. Proto Ústavní soud jako protiústavní zrušil ustanovení § 21 odst. 1 písm. b) zákona č. 3/2002 Sb., a to pro rozpor s čl. 16 Listiny.¹⁴²

5.1.2.6 Příjmy církví a náboženských společností

1. Obsahem napadeného ustanovení § 27 odst. 4 zákona č. 3/2002 Sb. je výčet příjmů církví a náboženských společností, k tomu Ústavní soud uvedl, že tento výčet je proveden demonstrativním a nikoliv taxativním způsobem (srov. slovo „zejména“) a že toto vymezení zásadně koresponduje se soukromoprávní podstatou církví a náboženských společností a i když je lze do určité míry považovat za nadbytečné, nelze v této skutečnosti spatřovat rysy protiústavnosti (*superfluum non nocet*). Ústavní soud sám neshledal důvod domnívat se, že toto ustanovení je protiústavní, návrh na jeho zrušení jako nedůvodný zamítl.

2. K návrhu na zrušení ustanovení § 27 odst. 5 zákona č. 3/2002 Sb. Ústavní soud uvedl, že první věta tohoto ustanovení, podle níž předmět podnikání a jiné výdělečné činnosti církve a náboženské společnosti musí být vymezen v jejím základním dokumentu, nezavdává důvod k domněnkám o její protiústavnosti. Ve své podstatě se totiž jedná pouze o informační povinnost církve a náboženské společnosti, která je legitimována zájmy ostatních účastníků soukromoprávních vztahů a nemůže být proto interpretována jako nepřipustné omezování autonomie církví a náboženských společností. Nic takového ostatně blíže netvrdí ani sami navrhovatelé. Proto část návrhu se rovněž jako nedůvodná zamítá.

3. Podle druhé věty citovaného ustanovení platí, že podnikání a jiná výdělečná činnost církve a náboženské společnosti mohou být pouze její doplňkovou výdělečnou činností a dosažený zisk smí být použit „jen k naplnění cílů činnosti církve a náboženské společnosti“. K tomu Ústavní soud uvedl, že církve a náboženské společnosti představují – jakožto zvláštní forma výkonu sdružovacího práva – soukromoprávní korporace, které mohou zásadně činit vše, co není zákonem výslovně zakázáno (čl. 2 odst. 3 Listiny, čl. 2 odst. 4 Ústavy). V souladu s čl. 16 odst. 4 Listiny dále platí, že výkon těchto práv lze omezit jen v nezbytných a Listinou vymezených případech. V daném případě však zákon stanoví, že zisk dosažený z podnikání a jiné výdělečné činnosti může církev a náboženská společnost použít pouze k naplnění svých cílů. Tyto cíle přitom vymezuje zákon č. 3/2002 Sb. v ustanovení § 3 písm. a), podle něhož účelem církve a náboženské společnosti je „vyznávání určité náboženské víry,

¹⁴² Nález pléna Ústavního soudu ze dne 27. 11. 2002, Pl. 6/2002 vyhlášený pod č. 4/2003 Sb., částka 3, str. 104-105

ať veřejně nebo soukromě, a zejména s tím spojeného shromažďování, bohoslužby, vyučování a duchovní služby.“ Je tedy zřejmé, že napadené ustanovení znemožňuje církvím a náboženským společnostem použít dosažený zisk jiným než legálně vymezeným způsobem. Toto ustanovení je rovněž v rozporu s čl. 11 odst. 1 Listiny.

4. Toto omezení však podle názoru Ústavního soudu zjevně nekoresponduje se smyslem a posláním církví a náboženských společností. Jak je totiž uvedeno na jiném místě tohoto nálezu, úkol těchto subjektů v žádném případě nelze redukovat na pouhé vyznávání určité náboženské víry, jak fakticky stanoví napadené ustanovení, nýbrž jejich činnost ve společnosti je podstatně širší a spočívá též ve vyzařování náboženských hodnot navenek, a to prostřednictvím nejen religiózní činnosti, ale také např. činnosti charitativní, humanitární a obecně vzdělávací. Omezování církví a náboženských společností svobodně disponovat svými legálně nabytými příjmy pouze na oblast vyznávání náboženské víry proto představuje svévolný zásah ze strany státu do soukromoprávní podstaty těchto subjektů, přičemž tento zásah zjevně není legitimován žádným relevantním veřejným zájmem. Obdobná argumentace, byť ve vztahu k podnikání politických stran a nikoli církví a náboženských společností, byla Ústavním soudem použita ve věci vedené pod sp. zn. Pl. ÚS 26/94 (nález z 18.10.1995, Sbírka nálezů a usnesení Ústavního soudu ČR, sv. 4 str. 129 a násl.). Vzniká tedy rozpor tohoto omezení s čl. 4 odst. 4 Listiny, podle něhož při používání ustanovení o mezích základních práv a svobod musí být šetřeno jejich podstaty a smyslu, a taková omezení nesmějí být zneužívána k jiným účelům, než pro která byla stanovena. Proto Ústavní soud část druhou věty ustanovení § 27 odst. 5 zákona č. 3/2002 Sb. pro její rozpor s čl. 4 odst. 4 Listiny ve spojení s čl. 16 odst. 2 a čl. 11 odst. 1 Listiny jako protiústavní zrušil.¹⁴³

5.1.2.7 Malý exkurs týkající se právní povahy církví ve vybraných zemích EU

Dříve, než se budu zabývat dalšími úvahami Ústavního soudu týkajícími se otázky právní povahy subjektivity církví (soukromoprávní či veřejnoprávní charakter), učiním na tomto místě malou vsuvku ohledně právního postavení církví v tomto smyslu ve vybraných zemích EU, neboť i Ústavní soud tak činí stručným odkazem na postavení církví v Rakousku. V případě sousedního Rakouska lze konstatovat, že církvím je přiznáno veřejnoprávní postavení, které po roce 1867 bylo považováno za výborný prostředek, kterým bylo možné uplatňovat státní vliv na činnost církví a náboženských společností; dnes je veřejnoprávní postavení spíše než záležitostí pozitivněprávního obsahu něčím, co signalizuje, že stát

¹⁴³ Nález pléna Ústavního soudu ze dne 27. 11. 2002, Pl. 6/2002 vyhlášený pod č. 4/2003 Sb., částka 3, str. 105-106

nepovažuje náboženství pouze za privátní věc a že by chtěl zamezit privatizaci náboženské sféry. Na církve a náboženské společnosti je tak v Rakousku potřeba nahlížet jako na korporace veřejného práva *sui genesis*. Z toho důvodu jsou zásadně zahrnuty mezi veřejnoprávní korporace, kdykoliv jsou církve v legislativě zmíněny, ledaže jsou výslovně zákonem vyloučeny. Zařízení katolické církve, kterým kanonické právo přiznává právní subjektivitu, mají charakter veřejnoprávní instituce také v oblasti státního práva. Nabytí právní subjektivity dosáhla uložením oznámení o zřízení u příslušného ministerstva. Evangelické církve, požívající podle církevního práva právní subjektivity, získávají postavení veřejné právnické osoby dnem, kdy oznámení o zřízení ze strany vedení Evangelické církve došlo na příslušné ministerstvo. Pro všechny ostatní uznané církve a náboženské společnosti platí, že v zásadě mohou veřejnoprávní postavení získat pouze kultovní obce nebo jejich sdružení. Lze tedy uzavřít, že v Rakousku mají církve povahu veřejnoprávních korporací.¹⁴⁴

V případě Spolkové republiky Německo je postavení korporace veřejného práva přiznáno všem náboženským společnostem bez ohledu na počet jejich členské základny. Tento status je v různé formě přiznán jednotlivým farnostem, diecézím, zemským církvím a federacím církví. Na rozdíl však od jiných veřejnoprávních korporací však nejsou součástí státní struktury. Jakožto korporace veřejného práva mají plnou autonomii. Tato právní forma nevyjadřuje žádnou zvláštní identifikaci státu a církve; stát tímto uznává význam církevního společenství pro veřejný život. Každé náboženské společenství tak získá na vlastní žádost od příslušné spolkové země status korporace veřejného práva, pokud poskytuje způsobem své správy a počtem členů záruku trvání; ostatní náboženská společenství dosáhnout právní způsobilosti podle občanského práva, tedy jako soukromoprávní zapsané spolky, kvůli záruce náboženské svobody je však potřeba i u těchto spolků přihlížet ke zvláštnostem jejich náboženského zaměření; kde je to nutné, musí být dle Spolkového ústavního soudu civilněprávní ustanovení upraveno podle náboženských požadavků, z tohoto důvodu bylo nutné vyhovět např. při zápisu místního duchovního rádce Bahá'í do rejstříku společností, ačkoliv v rozporu s obecnými požadavky civilního práva nebyl dotyčný považován za nezávislého na ostatních orgánech náboženského hnutí Bahá'í.¹⁴⁵

Zcela zvláštní režim vyplývající z plné odluky církve od státu mají církve a náboženské společnosti ve Francii. Nejedná se přitom o postavení, které by obecně příslušelo

¹⁴⁴ Potz, R.: Stát a církev v Rakousku, in: Robbers, G.: Stát a církev v zemích EU, Praha, Academia, 2001, str. 264

¹⁴⁵ Robbers, G.: Stát a církev ve Spolkové republice Německo, in: Robbers, G.: Stát a církev v zemích EU, Praha, Academia, 2001, str. 67-68

určité církvi, ale o právní úpravy, které lze aplikovat na řadu institucí, organizací nebo na uskupení, jež je podstatné pro život určité církve. Článek 4 zákona z roku 1905 pamatuje na zřizování associations culturelles (náboženských sdružení), na která mohl být převáděn majetek dřívějších veřejných církevních zařízení, jež roku 1905 zmizela. Jedná se o sdružení, která se řídí obecnou úpravou sdružovacího práva; navíc sdružení musejí zachovávat ustanovení zákona z r. 1905, dle kterých například tato sdružení musí výlučně sloužit potřebám církve a nesmějí ani získávat jiným způsobem subvence od státu, departmentů a obcí. Přesně vymezeny jsou povolené finanční příjmy; vždy musejí pocházet od věřících, vyjma prostředků nepovažovaných za zakázané subvence, které jsou určeny k opravám zapsaných budov. Tyto associations culturelles požívají díky stále příznivějšímu daňovému zákonodárství značných výhod, jsou proto oblíbené v řadách protestantů i židů; zakládat je může ostatně každá skupina, jíž je přiznána příslušnost k určitému kultu. S tím mohou být spojeny určité problémy při vymezení definice náboženství nebo kultu, k jejichž řešení jsou příslušné soudy. Zejména z důvodu obavy vzniku velkého množství spolků, jež by se dovolávaly příslušnosti ke katolické církvi s rozhodujícím vlivem laiků na jejich vedení a dále z důvodu faktické nemožnosti kontroly takových spolků, se katolická církev ve Francii odmítla podřídit zákonu z roku 1905 a využila možnosti zřizovat tzv. diecézní sdružení (associations diocésaines), která se řídila zvláštní právní úpravou. V důsledku naznačeného legislativního vývoje ve Francii tak přešla vlastnická práva církevních budov protestantských a židovských náboženských společenství na příslušné associations culturelles, naproti tomu zákony z r. 1907 a 1908 přenesly vlastnická práva ke stávajícím církevním katolickým budovám, stejně jako odpovědnost za jejich udržování, na stát nebo obce (katedrály a arcibiskupské paláce na stát, kostely a fary na obce). Naopak po roce 1924 získaly associations diocésaines možnost rozhodovat a financovat stavby nových bohoslužebných míst a jako jejich vlastníci zajistit jejich údržbu.

Ve vztahu k novým náboženským hnutím má francouzské právo jisté potíže, neboť se zdráhá definovat pojem náboženství. Status associations culturelles je přiznáván spíše zdrženlivě, především se snaží francouzské soudy ve své rozhodovací praxi nepřiznávat tento status sektám.¹⁴⁶

Chceme-li obdobné otázky posoudit ve Velké Británii, je potřeba konstatovat, že ostatní církve, římskokatolická stejně jako protestantské církve a jiné náboženské směry,

¹⁴⁶ Basdevant-Gaudamet, B.: Stát a církve ve Francii, in: Robbers, G.: Stát a církev v zemích EU, Praha, Academia, 2001, str. 137-142

nemají v zásadě více práv než jakýkoliv jiný typ dobrovolného sdružení. Jejich kanonické právo (pokud tento pojem používají; většina z nich to nedělá) má statut smlouvy mezi jejich členy. Vlastnické záležitosti většinou spravuje „trust“, onen všudypřítomný nástroj anglického vlastnického práva; tato úprava však bývá zvláště u větších církví, kdy je zapotřebí komplexnějšího vymezení pravomocí mezi národními a místními orgány církve, doplněna zákonem. Ze stejného důvodu neexistuje žádný formální seznam státem uznaných církví. Z různých důvodů existuje toliko seznam bohoslužebných prostor, především pro konání svatebních obřadů. Anglické právo také nezná plně rozvinutý pojem veřejnoprávního statutu; charakteristika církve jakožto veřejnoprávní korporace nemá tak pro anglické právníky význam.¹⁴⁷

V Řecku nenajdeme jednotnou právní úpravu pro postavení církví a náboženských společností, nýbrž zde nalezneme zcela vlastní úpravu postavení Pravoslavné církve. Východní pravoslavná církev byla v minulosti prohlášena za „převládající“ či za „státní náboženství“. Pravoslaví tak je oficiálním náboženstvím řeckého státu. Pravoslavná církev má vlastní právní status, je korporací veřejného práva, podobně jako její podřízené složky. Podle některých právníků mají i jiné církve, tedy římskokatolická i protestantské v Řecku postavení korporací veřejného práva. Například žádat o osvobození od branné služby lze nezávisle na příslušnosti k pravoslavné církvi; pravoslavné i nepravoslavné církve a kláštery jsou osvobozeny od daně z příjmu právnických osob nebo od daně z nemovitosti.¹⁴⁸

Tento exkurs týkající se veřejnoprávní či spíše v některých zemích soukromoprávní povahy postavení církví a náboženských společností ve vybraných zemích EU by bylo možné pochopitelně rozšířit i o další v této práci nezmíněné země EU, nicméně se domnívám, že vzorek vybraných zemí je dostatečně reprezentativní pro možný nabízející se závěr stran položené otázky, a to ten, že povaha postavení církví a náboženských společností v právních rádech jednotlivých zemí není unifikovaná, často se poměrně zásadním způsobem liší a odpovídá historickému a kulturnímu vývoji příslušné země. Lze též vyzorovat, že určitá míra přiznaného veřejnoprávního statutu převazuje a že i v zemích s deklarovaným soukromoprávním statutem postavení církví a náboženských společností (např. Francie, Velká Británie) existují církvím přiznané vybrané prvky typické pro spíše pro jejich veřejnoprávní status (příznivější daňové zákonodárství, přiznané právo uzavírat před orgánem církve

¹⁴⁷ McClean, D.: Stát a církev ve Spojeném království, in: Robbers, G.: Stát a církev v zemích EU, Praha, Academia, 2001, str. 343

¹⁴⁸ Papastathis, Ch.: Stát a církev v Řecku, in: Robbers, G.: Stát a církev v zemích EU, Praha, Academia, 2001, str. 81-100

manželství ve spojení se seznamem bohoslužebných prostor, v nichž lze konat svatební obřady) apod.

5.1.2.8 Závěrečné hodnocení otázky postavení církví ze strany ÚS

Dilematu, zda jsou církve a náboženské společnosti podle právního řádu České republiky soukromoprávní nebo veřejnoprávní subjekty, předcházela u nás také doktrinální diskuse se závěrem, že postavení církví a náboženských společností nelze v současném českém právním řádu z hlediska dělení soukromého a veřejného práva definitivně určit a nelze ani určit prognózu, kterým směrem se bude jejich postavení ubírat; prozatím lze říci, že v některých oblastech se registrované církve projevují jako subjekty práva veřejného, v jiných jako subjekty práva soukromého.¹⁴⁹ Z pohledu ústavních soudců se musí církve v České republice spokojit se soukromoprávním statutem, což je jim ovšem k dobru, neboť právě jako takové mohou ve smyslu čl. 2 odst. 3 Listiny a čl. 2 odst. 4 Ústavy zásadně činit „vše co není zákonem výslovně zakázáno“.¹⁵⁰

Odlišná stanoviska podle § 14 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, zaujali a to pouze k odůvodnění nálezu Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 6/02, o ústavnosti zák. č. 3/2002 Sb. soudci JUDr. Pavel Holländer a JUDr. Jiří Malenovský. Pro stručnost lze uvést, že oba soudci neakceptovali obecně ty části odůvodnění nálezu, které se vztahují k ustanovením, jejichž zrušení žádali navrhovatelé, avšak Ústavní soud příslušné části návrhu zamítl, tedy dle jejich názoru bylo na místě zrušit i další ustanovení zákona.

5.1.3 Shrnutí významu nálezu Ústavního soudu č. 4/2003 Sb.

Nález Ústavního soudu příliš nenarušil samotný normativní text nového českého zákona o církvích, avšak ve dvou záležitostech významně prolomil jeho koncepci, podle níž je třeba důsledně oddělit to, co podle názoru zákonodárce je typicky církevní, od činností vykonávaných také jinými subjekty: zrušil ustanovení o evidenci církevních právnických osob toliko náboženského charakteru a obdobně i ustanovení znemožňující reinvestice do samostatného podnikání církví.

Nález také nijak podstatně nezměnil etatistické vyznění zákona v porovnání s jeho předchůdcem, otupil však nejostřejší hrany možné administrativní svévole zrušením ustanovení o eventuálním odnětí zvláštních práv církví, která pouze neplní informační

¹⁴⁹ Tretera, J. R.: Stát a církve v České republice, 1. vydání, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství s.r.o., 2002, str. 72

¹⁵⁰ Příbyl, S.: Význam nálezu Ústavního soudu ČR č. 4/2003 Sb. pro vývoj vztahů státu a církví v ČR, Revue církevního práva, 2004, číslo 3, str. 211

povinnost, jakož i zrušení evidence církevních právnických osob, které pouze nedodají zákonem nově uložené údaje. Nález nezkomplikoval cestu dosud neregistrovaných subjektů k uznání statusu církve nebo náboženské společnosti a naopak byl pozitivně přivítán Českou biskupskou konferencí. Zároveň má tento nález určitý precedenční ráz, neboť se na něj odvolává již další nález Ústavního soudu ČR, ze dne 18. června 2003, (sp. zn. I. ÚS 146/03), týkající se neprovedení evidence Oblastní charity v Lipníku nad Bečvou. V odůvodnění tohoto nálezu se uvádí: „Po stránce věcné – pokud jde o evidenci církevních právnických osob – Ústavní soud především uvádí, že touto problematikou se podrobně zabýval v odůvodnění nálezu č. 4/2003 Sb., na který pro stručnost v plném rozsahu odkazuje“.¹⁵¹ Je tedy zřejmé, že Ústavní soud se i nadále míní řídit principy vytyčenými v nálezu č. 4/2003 Sb., a posilovat tak zachování dosavadních standardů vnitřní autonomie církví a náboženských společností v České republice. Spolu s nepopíratelně pozitivním faktem, že zákon č. 3/2002 Sb. liberalizoval přístup nových subjektů mezi registrované církve, bylo odstranění některých jeho pro církve nepříznivých norem nálezem Ústavního soudu pozitivním krokem k uskutečňování náboženské svobody v České republice.¹⁵²

Zrušení pouze čtyř ustanovení zákona o církvích se může na první pohled jevit jako chabý výsledek oproti podanému návrhu. Opak je však pravdou. Ústavní soud ČR zasáhl do zákona o církvích velice citlivě, zároveň však odstranil zcela jasný a zásadní rozpor tohoto zákona s Listinou základních práv a svobod. Velice důležité je podle názoru části odborné veřejnosti též skutečnost, že i po zrušení čtyř protiústavních ustanovení je zákon i nadále funkční a nevyžaduje v souvislosti s tímto zásahem novelizaci. Je přitom pochopitelné, že nález Ústavního soudu přivítaly především církve a náboženské společnosti. Nález Ústavního soudu však údajně všichni nevnímají kladně, zejména tomu tak není u některých politiků a tehdejších zástupců Ministerstva kultury. Podle názoru části odborné veřejnosti to svědčí nadále o tom, že „ani po podrobném a ústavními principy podloženém výkladu Ústavního soudu nejsou někteří činitelé dosud schopni správně chápat postavení a úlohu církví a náboženských společností ve státě. U ministerstva kultury, které církve a náboženské společnosti registruje a eviduje jimi zřízené právnické osoby, je to obzvlášť smutné.“¹⁵³

Lze tedy zopakovat názor, podle něhož by v této oblasti měly mít odpovědné státní orgány vždy na paměti, že jak z morálního, tak z pragmatického hlediska je vhodné a výhodné

¹⁵¹ Nález pléna Ústavního soudu ze dne 27. 11. 2002, Pl. 6/2002 vyhlášený pod č. 4/2003 Sb., Ústavní soud: Sbirka nálezů a usnesení, svazek 31, č. 115 Praha C.H. Beck, 2003, str. 295 a násl.

¹⁵² Příbyl, S.: Význam nálezu Ústavního soudu ČR č. 4/2003 Sb. pro vývoj vztahů státu a církví v ČR, Revue církevního práva, 2004, číslo 3, str. 211-212

¹⁵³ Kallistová, J.: Zákon č. 3/2002 Sb. před Ústavním soudem, Revue církevního práva, 2002, číslo 2, s. 160

navazovat na tradice fungující k prospěchu společnosti a každý vrchnostenský zásah do úpravy činnosti církví a náboženských společností pečlivě zvážit a diskutovat s těmi, kterých se týká. Komunikace, vedoucí k dosažení konsensu, musí především zahrnovat onu schopnost – kterou lze nazvat vkusem či intuicí – jež umožňuje zbytečně se nedotýkat citění druhé strany. Pak mohou být lépe přijaty i názory zastánců zákona nepostrádající rovněž logiku a oprávněnost, a je možné odvolávat se na skutečný, ne pouze tvrzený konsenzus.¹⁵⁴

5.2 Nález Ústavního soudu ze dne 30.7.2007 č. 10/2008 Sb. (sp. zn. Pl. ÚS 2/2006)

Ústavní soud obdržel dne 16.1.2006 návrh skupiny senátorů Senátu Parlamentu České republiky na zrušení zákona č. 495/2005 Sb., kterým se mění zákon č. 3/2002 Sb., ve znění pozdějších předpisů, nebo eventuálně na zrušení některých konkrétně blíže specifikovaných ustanovení tohoto zákona a dalších vybraných zákonů, neboť obojí bylo podle jejich názoru v rozporu s ústavním pořádkem, jmenovitě čl. 1 a čl. 6, věty druhé, Ústavy, čl. 4 odst. 4, čl. 15 a čl. 16 Listiny základních práv a svobod, jakož i s nálezem Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 6/02. Podle skupiny senátorů vybočuje zákon č. 495/2005 Sb. ze závazných názorů Ústavního soudu a bezdůvodně omezuje dosažený standard ochrany lidských práv, zakládá „absenci normotvorné kompetence Parlamentu“.

O tomto návrhu rozhodl Ústavní soud svým nález č. Pl. ÚS 2/2006 ze dne 30. července 2007, který se tak stal druhým nálezem Ústavního soudu přijatým plénem tohoto soudu ve věci posuzování ústavnosti zákona č. 3/2002 Sb., resp. jeho novely provedené zákonem č. 495/1995 Sb., a to tak, že tímto nálezem Ústavní soud zamítl návrh skupiny senátorů na zrušení citovaného zákona, resp. jeho jednotlivých ustanovení. Již na tomto místě je potřeba zdůraznit, že nález byl přijat nejtěsnější možnou většinou (8 z 15 soudců) a prakticky ve všech odlišných stanoviscích se poukazuje na skutečnost, že uvedeným nálezem došlo k překonání vlastní judikatury vyjádřené zejména v nálezech Pl. ÚS 6/02 a I. ÚS 146/03, aniž pro takový postup byly splněny podmínky vytýčené nálezem Pl. ÚS 11/02 a dále aniž by se postupovalo podle § 13 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů, podle kterého je pro přijetí rozhodnutí přijímaného na základě právního názoru, který se odchyluje od právního názoru Ústavního soudu vysloveného v nález, potřeba alespoň devět přítomných soudců.

¹⁵⁴ Dostál, M.: Zákon o církvích a náboženských společnostech II. – Komentář, Jurisprudence. Judikatura ve světle právní vědy a praxe, 2003, číslo 1, str. 17

5.2.1 Obsah nálezu Ústavního soudu Pl. ÚS 2/2006

Ústavní soud dne 30. července 2006 v plénu zamítl oba návrhy skupiny senátorů na zrušení zákona č. 495/2005 Sb., nebo na zrušení některých ustanovení tohoto zákona.

Pokud jde o odůvodnění, pak toto obsahuje ve své 1. části zejména citaci podstatné části obsahu návrhu skupiny senátorů, o kterém bylo již pojednáno výše, dále pak Ústavním soudem vyžádaná stanoviska obou komor Parlamentu ČR, stanovisko Ministerstva kultury ČR včetně jeho „Doplnění a změny vyjádření Ministerstva kultury ČR“, stanovisko Ekumenické rady církví v ČR a České biskupské konference. Následně Ústavní soud konstatoval aktivní legitimaci navrhovatelů k podání návrhu a ústavní konformitu legislativního procesu, který vyústil v přijetí napadeného zákona. Poté se Ústavní soud zabýval ústavními principy náboženské svobody v ústavním pořádku České republiky, jakož i rozbořem napadeného zákona jako celku i jeho jednotlivých ustanovení. I v případě tohoto nálezu s ohledem na jeho význam si dovoluji citovat jeho obsah poněkud podrobněji.

5.2.1.1 Ústavní principy náboženské svobody v ústavním pořádku ČR

V tomto oddíle především Ústavní soud poukázal na svůj předchozí nálezn sp. zn. Pl. ÚS 6/02, v němž se již vyslovil k jednotlivým ústavním principům náboženské svobody v ústavním pořádku České republiky s tím, že z názorů tehdy vyjádřených vychází i nyní. Ústavní soud dále poukázal na odůvodnění rozsudku Evropského soudu pro lidská práva ze dne 26.10.2000 ve věci Hasan a Chaush v. Bulharsko, stížnost č. 30985/96, odst. 62, v níž soud konstatoval, že „pokud se jedná o organizaci náboženské společnosti, čl. 9 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod musí být interpretován ve světle čl. 11, který chrání výkon sdružovacího práva proti neoprávněným zásahům státu. Viděno v této perspektivě, právo věřících na náboženskou svobodu zahrnuje očekávání, že (náboženskému) společenství bude umožněno působit mírumilovně, bez svévolných státních zásahů. Autonomní existence náboženských společností je nepostradatelná pro pluralismus v demokratické společnosti, a je tedy otázkou spočívající v samotném jádru ochrany, kterou čl. 9 poskytuje. To přímo zahrnuje nejen organizaci náboženské společnosti, ale i efektivní výkon náboženské svobody všemi jejími aktivními členy. Kdyby organizační život náboženské společnosti nebyl chráněn čl. 9 Úmluvy, všechny jiné aspekty individuální náboženské svobody by tím byly dotčeny.“¹⁵⁵

Na druhou stranu není podle Ústavního soudu důvod nezastávat názory, že stát je

¹⁵⁵ Nález pléna Ústavního soudu Pl. 2/2006 Sb. ze dne 30. 7. 2007 vyhlášený pod č. 10/2008 Sb., částka 4, str. 354-356

povinen též „chránit práva a svobody jiných – a v rámci této ochrany je povinen garantovat, aby jakýkoli subjekt, který vstupuje do soukromoprávního vztahu, jehož předmětem je vlastnické právo či právo od tohoto práva odvozené, se subjektem jiným, věděl, nebo mohl bez nesnáží přinejmenším vědět, na základě čeho a jak právnická osoba vznikla, jakou má způsobilost nabývat práva a povinnosti a od kdy má tuto způsobilost, jaký je její s nikým nezaměnitelný název, kde má své sídlo a kdo je oprávněn za tuto právnickou osobu jednat.“¹⁵⁶

Na závěr svých obecnějších úvah nad ústavními principy náboženské svobody v České republice Ústavní soud uvádí, že vzhledem k normativní změně ve vymezení „evidovaných právnických osob“ se oproti původnímu hodnocení (v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 6/02) kontextuálně posouvá i dříve vyjádřená argumentace za použití pojmů „registrace“ a „evidence“, které nemusí již stát v ostré kontrapozici. V obecné rovině lze předeslat, že konkrétní „evidence“, byť i opticky „konstitutivní“, svými podmínkami nejenže nemusí vykazovat veškeré znaky „registrace“, nýbrž je způsobilá se spíše blížit „deklaraci“, zejména respektuje-li vznik právnické osoby již k datu zřízení a jestliže musí být provedena v zákonem stanoveném čase vždy, splní-li navrhovatel objektivně rozumné formální podmínky. Spíše než spor o evidenci a registraci pak materiálně jde o posouzení, jaké (akceptovatelné, a contrario nevěcné, neúměrně zátěžlivé či dokonce šikanózní) podmínky zákon pro vznik evidované právnické osoby klade, resp. zda svojí povahou jsou – ve vztahu k proklamované ochraně jiných ústavních hodnot – legitimní a zda v adekvátní proporcii vystihují střet dotčených ústavních hodnot obou.¹⁵⁷

5.2.1.2 Nedůvodnost zrušení zákona č. 495/2005 Sb. jako celku

K návrhu na zrušení celého zákona č. 495/2005 Sb. Ústavní soud odmítl jednotlivé argumenty navrhovatelů (argument absence normotvorné kompetence Parlamentu České republiky, argument snížení dosavadního standardu práv a svobod, jako použitelnost odkazovaných nálezů Ústavního soudu a rozsudků Evropského soudu pro lidská práva v dané věci) a zejména s odkazem na již dříve judikovaný názor Ústavního soudu, že „novelizující zákon nemá samostatnou právní existenci a stává se součástí novelizovaného zákona“, Ústavní soud uzavřel, že již proto návrhu na jeho zrušení jako celku vyhovět nelze.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Nález pléna Ústavního soudu Pl. 2/2006 Sb. ze dne 30. 7. 2007 vyhlášený pod č. 10/2008 Sb., částka 4, str. 356

¹⁵⁷ Nález pléna Ústavního soudu Pl. 2/2006 Sb. ze dne 30. 7. 2007 vyhlášený pod č. 10/2008 Sb., částka 4, str. 357

¹⁵⁸ Nález pléna Ústavního soudu Pl. 2/2006 Sb. ze dne 30. 7. 2007 vyhlášený pod č. 10/2008 Sb., částka 4, str. 364-365

5.2.1.3 Režim právního vzniku a zániku evidovaných právnických osob (§15a, § 16, § 16a, § 26 odst. 2 a § 26 odst. 7 zákona)

Ústavní soud se především zabýval ustanoveními zákona, která blíže upravují režim právního vzniku a zániku evidovaných právnických osob, neboť právě nesoulad těchto ustanovení s ústavním pořádkem ČR byl nejvíce ze strany navrhovatelů namítán.

Pokud se jedná o ustanovení § 15a odst. 2 zákona o církvích, zákon rozlišuje mezi právnickými osobami „evidovanými podle tohoto zákona“ (zákona č. 3/2002 Sb.) a „ostatními právnickými osobami“, jejichž právní vznik je podmíněn „registrací nebo zápisem“ podle „zvláštních právních předpisů“ (uvedený pojem normativně užitý v ustanovení § 15a odst. 2 zákona tím odkazuje na úpravu obsaženou v jiném právním předpisu než v zákoně č. 3/2002 Sb.). Ústavní soud především zdůraznil, že neobsahoval ustanovení obdobné § 15a odst. 2 zákona ve znění, které bylo předmětem ústavněprávního přezkumu v řízení vedeném pod sp. zn. Pl. ÚS 6/02. Podle zákona č. 3/2002 Sb. však měly být evidovány jen církevní právnické osoby ve smyslu jeho ustanovení § 6 odst. 2, které Ústavní soud nálezem sp. zn. Pl. ÚS 6/02 zrušil. Oproti tomu zákon č. 308/1991 Sb., o svobodě víry a postavení náboženských společností, v § 19 odst. 1 stanovoval: „Registrující orgán vede evidenci všech právnických osob podle tohoto zákona, včetně těch, které odvozují svou právní subjektivitu od církví a náboženských společností, pokud nepodléhají jiné evidenci či registraci a upraví její podmínky“.

Navrhovatelé ve vztahu k uvedenému ustanovení argumentovali stanoviskem církví, které „považují za správné, aby jejich pojetí vlastního výkonu náboženství prováděly v rámci své vlastní organizační struktury ve svých církevních právnických osobách a nikoli v právních formách, které jsou světské a vyřazují tyto činnosti do jakýchsi externích právnických osob, které jsou vytvořeny státem, nikoli církvemi samotnými. Obecně prospěšné společnosti a podobné světské právnické osoby již nejsou součástí církve, církev však může být jejich zřizovatelem, ale ony již nikdy nebudou součástí církve jako takové“.

Ústavní soud ve svém nálezu k tomuto bodu především podotkl, že požadavek, aby církve a náboženské společnosti mohly zakládat právnické osoby (osoby s právní subjektivitou podle práva České republiky) nepodléhající zápisu do rejstříku podle zákona č. 3/2002 Sb., a ani podle jiného („zvláštního“) právního předpisu, nenachází oporu v nosných důvodech nálezu sp. zn. Pl. ÚS 6/02. Pokud by měly být podle zákona č. 3/2002 Sb. evidovány všechny církvemi a náboženskými společnostmi založené právnické osoby bez ohledu na předmět činnosti, představovala by kategorie „ostatní právnické osoby založené

registrovanou církví a náboženskou společností, které nejsou evidovány podle tohoto zákona“, prázdnou množinu. Ustanovení by bylo neaplikovatelné, což však nelze zaměňovat s protiústavností. K tomuto bodu Ústavní soud uzavírá, že i kdyby navrhovatelům vyhověl a napadené ustanovení zrušil, situace by se nezměnila a bylo by nutné postupovat podle normativních řešení předjímaných – slovy zákonodárce – zvláštními právními předpisy (tak jako tak). Z těchto důvodů Ústavní soud návrh na zrušení ustanovení § 15a odst. 2 zákona č. 3/2002 Sb. důvodným neshledal.¹⁵⁹

Pokud jde o ostatní případné návrhy proti ustanovením § 15a, § 16, § 16a, § 26 odst. 2 a § 26 odst. 7 zákona, zabýval se Ústavní soud nejprve otázkou zákonem pojaté autonomie církví a náboženských společností ve vztahu ke zřizování právnických osob. S navrhovatelem lze podle Ústavního soudu souhlasit v tom, že právě s předmětem činnosti právnických osob zakládaných církvemi a náboženskými společnostmi (předmětovými možnostmi, resp. vymezením jejich rozsahu) se spojuje sporná otázka ústavněprávní ochrany podle čl. 16 odst. 2 Listiny. Ústavní soud zde opětovně konstatoval, že úlohu církví a náboženských společností nelze redukovat na pouhé vyznávání určité náboženské víry, nýbrž že jejich činnost ve společnosti je podstatně širší a spočívá též ve vyzařování náboženských hodnot navenek, a to prostřednictvím nejen religiozní činnosti, ale také např. činností charitativní, humanitární a obecně vzdělávací (obdobně nálezy sp. zn. I. ÚS 146/03, sp. zn. Pl. ÚS 6/02). Přestože uvedený výčet činností má povahu pouze demonstrativní, podle Ústavního soudu nese závěru, že církve a náboženské společnosti požívají podle čl. 16 odst. 2 Listiny absolutní „autonomii“ při zakládání právnických osob, bez ohledu na předmět jejich činnosti. S ohledem na interpretačně významné ustanovení § 15a odst. 4 zákona č. 3/2002 Sb., které připouští existenci nejen „obecně prospěšné činnosti charitativní, sociální nebo zdravotnické“ coby naplně činnosti evidovaných osob, nýbrž – jakožto „doplňkovou činnost“ uvedených právnických osob při zachování režimu evidence podle zákona č. 3/2002 Sb. – i „podnikání a jinou výdělečnou činnost“, dospěl Ústavní soud k závěru, že současná úprava, návrhem zpochybňovaná, tedy – oproti řešení předchozímu – nebrání tradičnímu spojení organizace, vyznávání a šíření náboženské víry s působením kulturním, charitativním a sociálním, včetně jejich „podnikatelského“ působení (a to v režimu právnických osob evidovaných podle zákona č. 3/2002 Sb.), a proto tím bylo podle většinového názoru pléna Ústavního soudu korespondujícím požadavkům nálezu Pl. ÚS 6/02 zásadně vyhověno. Ani omezení „podnikání a jiné výdělečné činnosti“ osob evidovaných podle § 15a odst. 1 – vedle obecně prospěšné

¹⁵⁹ Nález pléna Ústavního soudu Pl. 2/2006 Sb. ze dne 30. 7. 2007 vyhlášený pod č. 10/2008 Sb., částka 4, str. 374-375

činnosti charitativní, sociální nebo zdravotnické – na „doplňkovou činnost“ (§ 15a odst. 4) nelze považovat (není přesvědčivého důvodu) za „svévolné“. V dalších právních předpisech se též užívá obdobný pojem (např. v zákoně č. 248/1995 Sb., o obecně prospěšných společnostech, ve znění pozdějších předpisů, zákoně č. 111/1998 Sb., o veřejných vysokých školách, ve znění pozdějších předpisů, zákoně č. 250/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech územních rozpočtů, ve znění pozdějších předpisů, zákoně č. 561/2004 Sb., školském zákoně, ve znění pozdějších předpisů, a konečně zákoně č. 245/2006 Sb., o veřejných neziskových ústavních zdravotnických zařízeních, ve znění pozdějších předpisů).¹⁶⁰

Ústavní soud se dále zabýval režimem vzniku a nabytí právní subjektivity těmito evidovanými právníckými osobami. Ústavní soud v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 6/02 deklaroval, že podle čl. 16 odst. 2 Listiny je obecně „právní vznik církevních právníckých osob vázán na evidenci a nikoliv na registraci“, přičemž evidence představuje „deklaratorní právní akt“ a „je případná zejména z hlediska naplnění informační funkce a funkce ochrany práv třetích osob“. „Funkce ochrany práv třetích osob“, jak se z tohoto nálezu rovněž podává, má souvztažnost s ustanovením čl. 16 odst. 4 Listiny. Podle současného většinového názoru pléna Ústavního soudu je významné, že zákon č. 3/2002 Sb., ve znění zákona č. 495/2005 Sb., předmět činnosti evidovaných právníckých osob vymezuje – jak plyne z výše uvedeného – podstatným způsobem odlišně, resp. v rozsahu nepřehlédnutelně širším, a proto je nevyhnutelné klást a posoudit znovu otázku, zda jím zakotvenou úpravou vzniku (evidované) právnícké osoby (podle tohoto zákona) nedochází k ústavně nepřípustnému omezení autonomie církví a náboženských společností. Z hlediska metodologického je namístež použití testu proporcionality spočívajícího na třech kritériích (srov. kupř. sp. zn. Pl. ÚS 41/02, Pl. ÚS 34/04). Vycházejí z prvního kritéria, tzn. z pohledu postulátu vhodnosti, tj. vztahu mezi použitými právními prostředky a cíli zákonodárce, spojení právního vzniku právníckých osob (podle tohoto zákona) se zápisem do veřejnoprávní evidence prostředek k dosažení ochrany práv a svobod druhých a právní jistoty představuje zjevně. Co do naplnění druhého kritéria, tzn. kritéria potřeby, je Ústavní soud názoru, že není normativního prostředku méně závažně omezujícího práva garantovaná v čl. 16 odst. 2 Listiny, jenž by vedl k obdobnému stupni právní jistoty, jaký lze dosáhnout spojením právního vzniku se zápisem v evidenci, a zároveň byl způsobilý všeobecného uplatnění. Požadavek (kritérium) potřeby lze mít proto za splněný rovněž. Ústavní soud proto přistoupil k prověření třetího kritéria, tj. k zásadě poměrování v kolizi stojících ústavních hodnot, kterými jsou na jedné straně ochrana

¹⁶⁰ Nález pléna Ústavního soudu Pl. 2/2006 Sb. ze dne 30. 7. 2007 vyhlášený pod č. 10/2008 Sb., částka 4, str. 375-376

autonomie církví a náboženských společností a na straně druhé ochrana práv a svobod třetích osob a právní jistoty. Po citaci a analýze v zákoně stanovených podmínek zápisu do Rejstříku evidovaných právnických osob, tj. zejména podmínek upravených v ustanovení § 15a odst. 1 písm. a) a b), § 16, § 16a dospěl Ústavní soud k závěru, že zhodnocením vyložených podmínek – z pohledu jejich účelu, tj. ve vztahu k principům právní jistoty, resp. ochrany třetích osob – se nabízí úsudek, že za objektivně nerozumné či dokonce šikanózní je považovat nelze; na druhé straně – ve vztahu k principu autonomie církví a náboženských společností – též platí, že nepředstavují nepřiměřenou (neúnosnou) zátěž nároky, jež na tyto subjekty coby zřizovatele právnických osob kladou. Podle Ústavního soudu je podstatné, že je splněno kritérium „nárokovosti“ zápisu v případě právnických osob evidovaných podle zákona, neboť ministerstvo posuzuje úplnost předložených podkladů a na případné nedostatky reaguje postupy podle § 16 odst. 5, resp. § 16a odst. 7.¹⁶¹

Pokud jde o okamžik právního vzniku právnické osoby a jeho spojení se zápisem do veřejnoprávní evidence, pak je podle Ústavního soudu prvek evidenčního režimu zakotven pro osoby evidované podle § 15a odst. 1 písm. a) zákona tím, že se evidence – zásadně – provede zápisem ke dni jejího založení v registrované církvi a náboženské společnosti (§ 16 odst. 3 zákona), čímž se posiluje i znak „deklaratornosti“ zápisu. Na druhé straně však podle Ústavního soudu zřejmě platí, že do okamžiku zápisu do evidence zde právnické osoby – z pohledu právního řádu – není a k jejímu vzniku dochází v čase „zpětně“. Přestože však k právnímu vzniku nedochází samotnou perfekcí zřizovacího aktu, lze mít za to, že toto omezení je ústavněprávně konformním způsobem vyváženo konfrontovaným principem právní jistoty a ochrany třetích osob. Tento názor Ústavního soudu lze hodnotit jako průlomový a zřetelně odlišný od názorů vyjádřených v nálezu Pl. ÚS 6/02, což ani většinové stanovisko pléna nezastírá, nicméně odůvodňuje tento odlišný názor skutečností, že nadále jde o evidenci subjektů podstatně širšího předmětového vymezení, s významně širším „veřejným“ záběrem, včetně předjímaných prvků působení „podnikatelského“ (srov. § 15a odst. 4 zákona o církvích). Podle mého názoru však toto odchýlení Ústavního soudu od svého původního názoru dostatečně odůvodněno nebylo, neboť větší šíře subjektů evidovaných podle zákona o církvích se týkala pouze samotné zákonné úpravy (tj. původní znění zákona č. 3/2002 Sb. oproti znění tohoto zákona ve znění zákona č. 495/2005 Sb.) a z původního nálezu Pl. ÚS 6/02 nelze dovodit, že pokud by šíře evidovaných subjektů podle zákona o církvích byla větší, když tento požadavek navrhovatelů považoval tehdy Ústavní soud za zcela legitimní, bylo by

¹⁶¹ Nález pléna Ústavního soudu Pl. 2/2006 Sb. ze dne 30. 7. 2007 vyhlášený pod č. 10/2008 Sb., částka 4, str. 377-378

na místě zúžit autonomii církví ve prospěch ochrany práv druhých. Ústavní soud se ve svém nynějším nálezu vydal cestou určité bagatelizace registračních prvků vzniku evidovaných právnických osob podle zákona, když kromě jiného argumentoval tím, že nejde o „konstitutivnost“ v pravém slova smyslu, neboť právní existence není spojena s rozhodnutím (povolením) veřejnoprávního orgánu, nýbrž s faktickým úkonem (zápisem) ohledně subjektu logicky již založeného, jehož provedení je při splnění formálních zákonných podmínek nárokem navrhovatele a je svázáno se zákonem stanovenou lhůtou (§ 16a odst. 8 zákona o církvích). Tato tendence bagatelizovat rozdíl mezi „evidencí“ a „registrací“ je pak patrná i z další argumentace Ústavního soudu, podle níž se v nových souvislostech (novém vymezení evidovaných osob) jeví rozdíl mezi oběma principy v poněkud jiném světle; přechod z jednoho režimu do druhého není příkrý (nespojité), na obojí existuje „právní nárok“, pročež není přiléhavé (a ani účelné) je – nadto bez podrobnějšího konkrétního vymezení – klást proti sobě. Podle mého názoru tak Ústavní soud ve svém většinovém stanovisku přehlédl bolestnou zkušenost církví z doby totalitních režimů, kdy působení duchovních bylo podvazováno vydáváním, resp. odnímáním státního souhlasu s jejich působením, jakož i volání církví, aby napříště jejich působení bylo na jakémkoliv typu rozhodování státu nezávislé, neboť na otázku, zda právnická osoba založená registrovanou církví vzniká rozhodnutím oprávněného zástupce církve či nikoliv, bude ve světle tohoto nálezu Ústavního soudu nutno odpovědět negativně, tj. právnická osoba vzniká až zápisem ve státem vedené evidenci. Ústavní soud se pak na podporu přípuštění tohoto závěru snažil argumentačně snížit význam s tím spojených důsledků. Odkázal na obvyklost režimu oddělení „založení“ od „vzniku“ právnické osoby a možnost takového subjektu vstupovat do právních vztahů i ve vzniklém „mezidobí“ (např. ustanovení § 64 zákona č. 513/1991 Sb., obchodníku zákoníku, ve znění pozdějších předpisů), možnost, aby úkoly instituce, kterou církev založily, a jež se později má stát evidovanou právnickou osobou, zaštiťovala po právní stránce církev svým vlastním jménem. Dále se Ústavní soud věnoval opakované námitce navrhovatelů v dané věci, kterou v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 6/02 akceptoval a na ni poukázal i Ústavní soud, tj. na „volnější“ režim zakládání právnických osob s odvozenou právní subjektivitou (organizačních jednotek sdružení), respektive odborových organizací a organizací zaměstnavatelů, jež stanoví např. zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, ve znění pozdějších předpisů, a další zákony. Tuto námitku Ústavní soud nově překlenuje poukazem na podstatný rozdíl v odlišném vymezení předmětu činnosti sdružení na straně jedné a evidovaných právnických osob na straně druhé. Poukázal na zákaz provozování výdělečné činnosti ze strany sdružení a na skutečnost, že i tato „liberálnější“ koncepce v případě

organizačních jednotek sdružení bývá právě z hlediska nedostatku účinné ochrany práv jiných účastníků právních vztahů v teorii kritizována (Chalupa, L. Právní subjektivita organizačních složek občanských sdružení podle zákona č. 83/1990 Sb., Právní rádce, roč. 1998, č. 1, str. 9). Podle Ústavního soudu lze tedy v reakci na samotné argumentační těžiště podaného návrhu uzavřít, že není spolehlivého důvodu, aby návrhem dotčená ustanovení § 15a, § 16 a § 16a zákona o církvích mohla být hodnocena jako kolizní s čl. 16 odst. 2 Listiny, neboť (určitá) omezení autonomie církví a náboženských společností jsou vyvažována jiným ústavně relevantním zájmem, jež představuje – jak bylo uvažováno – ochrana práv třetích osob, resp. princip právní jistoty (čl. 1 odst. 1 Ústavy, čl. 16 odst. 4 Listiny). Nelze efektivně doložit, že zákonem zakotvený proces a podmínky vzniku právnických osob založených z vnitřních poměrů registrovaných církví a náboženských společností není podložen legitimním cílem a že vybočuje z požadavků proporcionality. Pro úplnost lze již nyní předznamenat, že právě k této otázce směřovalo nejvíce odlišných stanovisek soudců Ústavního soudu, jak bude dále pojednáno.

Konečně Ústavní soud zcela odmítá argument navrhovatelů, že zákon „poškozuje práva menšiny“ (jímž mají být věřící), a tím je v rozporu s čl. 6, větou druhou, Ústavy, neboť Listina chrání menšiny „národnostní nebo etnické“, zatímco „věřící“, ať je jich podle „Sčítání lidu, domů a bytů“, jak uvádějí navrhovatelé, více nebo méně, jsou ve svém ústavním postavení chráněni speciálně – rozhodným (a uvažovaným) – článkem 16 (a čl. 15 odst. 1) Listiny. Ze všech výše uvedených důvodů proto Ústavní soud návrh na zrušení shora citovaných ustanovení zákona zamítl. Ústavní soud zamítl i ostatní eventuální zrušovací návrhy skupiny senátorů, současně Ústavní soud ve svém většinovém stanovisku podotkl, že ve vztahu k ustanovení § 13 zákona o Ústavním soudu Ústavní soud vycházel ze závěru, že se neodchyluje od právních názorů, jež vyjádřil ve zmiňovaném nálezu ve věci sp. zn. Pl. ÚS 6/02, když – jak bude dále uvedeno – právě tento názor je často soudci v jejich odlišných stanoviscích rozporován.¹⁶²

5.2.2 Odlišné stanovisko soudců ÚS podle § 14 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu

Jakkoli je zřejmé, že za situace, kdy Ústavní soud vyšel ve vztahu k ustanovení § 13 zákona o Ústavním soudu ze závěru, že se neodchýlil od svých právních závěrů v nálezu sp.zn. Pl. ÚS 6/02, byl nález platně přijat, byť tím nejtěsnějším poměrem hlasů, neboť pro jeho přijetí

¹⁶² Nález pléna Ústavního soudu Pl. 2/2006 Sb. ze dne 30. 7. 2007 vyhlášený pod č. 10/2008 Sb., částka 4, str. 378-383

hlasovalo 8 z 15 soudců Ústavního soudu. Tato vysoká míra menšinových stanovisek podle mého názoru ukazuje nutnost věnovat těmto stanoviskům zvýšenou pozornost. Odlišné stanovisko podle § 14 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, zaujali k nálezu Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 2/06 soudci Michaela Židlická, Miloslav Výborný, Stanislav Balík, Dagmar Lastovecká, Eliška Wágnerová, Vlasta Formánková a Ivana Janů.

V odlišném stanovisku soudkyně Michaela Židlická především zdůrazňuje, že ač odůvodnění přijatého nálezu, tedy jeho jednotlivé slovní formulace, naznačují či deklarují přidržení se závěrů, na nichž byl vystavěn předchozí nález sp. zn. Pl. ÚS 6/02, zabývající se do značné míry shodnou problematikou, a jejich případné pozměnění pouze tam, kde je to žádáno odlišností předmětu přezkoumávaného, podle přesvědčení této soudkyně odůvodnění přijatého nálezu a nález samotný nešetří podstatu argumentace přednesené Ústavním soudem v jeho nálezu sp. zn. Pl. ÚS 6/02, čehož důsledkem je, že se tato rozhodnutí Ústavního soudu dostávají do vzájemného rozporu. Skutečnost, že Ústavní soud opustil názor ve smyslu nálezu sp. zn. Pl. ÚS 6/02 bez přesvědčivého osvětlení, na jakém podkladě tak činí, vnímá jako nedostatek přijatého nálezu. S ohledem na výše předestřené tak s výrokem, stejně jako s odůvodněním přijatého nálezu nesouhlasí.¹⁶³

Obdobně s většinově přijatým nálezem nesouhlasil soudce Miloslav Výborný v přesvědčení, že jím jsou popřeny právní názory, k nimž ve vztahu k řešené problematice Ústavní soud opakovaně v minulosti dospěl zejména v nálezech Pl. ÚS 6/02 a I. ÚS 146/03. Přitom podmínky k překonání vlastní judikatury Ústavním soudem v doktríně souhrnně vytýčené nálezem Pl. ÚS 11/02 v projednávané věci podle jeho úsudku naplněny nebyly; absence vysvětlení, proč dřívější názory Ústavního soudu zůstaly opomenuty, v odůvodnění přijatého nálezu je nahrazena opakovaným – avšak podle názoru soudce nepřiléhavým – tvrzením, že prý k odklonu od dosavadní rozhodovací praxe Ústavního soudu v projednávané věci nedošlo. Ve věci se zcela ztotožnila s odlišným stanoviskem soudce Miloslava Výborného a připojila se k němu soudkyně Vlasta Formánková.¹⁶⁴

Soudce Stanislav Balík ve svém odlišném stanovisku především poukazuje na historické aspekty vztahu státu a církve a připomíná celou záležitost v širším dějinném kontextu a úvahách o tradičních duchovních hodnotách. Pro uvedení příkladu připomenutí této polohy argumentace lze uvést dvě řečnické otázky autora: Měl Michelangelo pochybnost

¹⁶³ Nález pléna Ústavního soudu Pl. 2/2006 Sb. ze dne 30. 7. 2007 <<http://nalus.usoud.cz/Search/Results.aspx>> [cit. 2008-01-24]

¹⁶⁴ Nález pléna Ústavního soudu Pl. 2/2006 Sb. ze dne 30. 7. 2007 <<http://nalus.usoud.cz/Search/Results.aspx>> [cit. 2008-01-24]

o tom, pro koho zdobí Sixtinskou kapli, resp. s kým by snad měl uzavírat – řečeno dosud nepozapomenutou terminologií – hospodářskou smlouvu o přípravě dodávek? Měly být více zohledněny jednotlivé kapitoly z dějin poměru státu a církve nebo vážně šlo „jen“ o tu hypotetickou neproplacenou fakturu? Soudce Balík především zdůrazňuje, že představa, že návrhem napadená úprava zjednoduší orientaci o „evidovaných právnických osobách“, vychází z premisy, že drobná chybička v označení účastníka právního vztahu či soudního řízení je téměř fatální. Bylo by nutné přistoupit k formalismu a z hlediska ústavnosti diskutabilnímu řešení danému napadenou právní úpravou, pokud bychom si osvojili čtvrt století starý judikát (R 22/1982), podle něhož „jestliže však z obsahu podání je jasné, že jde jen o nesprávné označení skutečného účastníka, který subjektivitu má (žalována je např. stavební správa podniku, ač správně měl jako žalovaný být označen podnik), nepostupuje soud podle § 104 odst. 1; tu postačí, když účastníci – za případné pomoci soudu – toto formální pochybení opraví“ Zejména s podrobným odkazem na rozebrané a zde pouze naznačené historické souvislosti soudce Balík uzavírá, že nenalezl dost věcných argumentů pro odchylku od nosných důvodů nálezu Ústavního soudu, sp. zn. Pl. ÚS 6/02.¹⁶⁵

Soudkyně Dagmar Lastovecká především ve svém stanovisku připomněla některé nosné pilíře nálezu Ústavního soudu v nálezu ve věci sp. zn. Pl. ÚS 6/02. Podle jejího názoru nová právní úprava provedená zákonem č. 495/2005 Sb. respektuje závěry vyjádřené v citovaném nálezu pouze zdánlivě, respektive částečně. Provedenou novelizací se sice rozšířil okruh právnických osob zřizovaných církví, na něž dopadá čl. 16 odst. 2 Listiny, a to i o právnické osoby, které „doplňkově“ podnikají nebo mají jinou výdělečnou činnost (příčemž však např. školy a nemocnice zřizované církví jsou nadále podřazeny režimu jiných zákonů). Ve vlastním zřizování církevních právnických osob ve smyslu nezávislosti na státu (čl. 16 odst. 2 Listiny) však k žádným změnám v podstatě nedošlo, neboť proces a obsah evidence, se všemi vytykanými znaky registrace, nenaplňujícími princip nezávislosti na státu, zůstal zachován a dopadá pouze na širší okruh církví zřizovaných právnických osob. Proto je soudkyně toho názoru, že přijatým nálezem sp. zn. Pl. ÚS 2/06 byla nová právní úprava shledána ústavně souladnou, a to v důsledku uznání priority ochrany práv třetích osob před nezávislostí církví na státu při zřizování právnických osob, a to v rozporu se závěrem Ústavního soudu v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 6/02. Rovněž poukazuje, že odůvodnění nálezu Pl. ÚS 2/06 zužuje derogační důvody předchozího nálezu, neboť Ústavní soud v předchozím případě posuzoval soulad příslušných ustanovení zákona s čl. 16 odst. 2 Listiny primárně

¹⁶⁵ Nález pléna Ústavního soudu Pl. 2/2006 Sb. ze dne 30. 7. 2007 <<http://nalus.usoud.cz/Search/Results.aspx>> [cit. 2008-01-24]

z jiných hledisek, zejména z hlediska naplnění principu nezávislosti při zřizování subjektů registrovanými církvemi. Stávajícím nálezem je podle názoru této soudkyně zcela opomíjen závěr o právní úpravě „evidence“, která je ve skutečnosti zastřena registrací, nesplňuje tedy požadavek zřizování církevních právnických osob nezávisle na státu a není ani přiměřeným prostředkem k omezení výkonu práva ve smyslu čl. 16 odst. 4 Listiny. V nové právní úpravě tak nejsou podle jejího názoru adekvátně promítnuty závěry předchozího nálezu Ústavního soudu k postavení církví a jí zřizovaným subjektům, a takto přijatá právní úprava nadále porušuje principy zakotvené v čl. 16 odst. 2 a odst. 4 Listiny. Z těchto důvodů se domnívá, že napadená ustanovení zákona č. 3/2002 Sb., ve znění zákona č. 495/2005 Sb., měla být jako protiústavní zrušena a že se Ústavní soud zamítavým nálezem, jakož i jeho odůvodněním, odchýlil od právního názoru vysloveného v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 6/02, tudíž mělo být postupováno podle § 13 zákona o Ústavním soudu.¹⁶⁶

Rovněž podle názoru soudkyně Elišky Wágnerové se mělo návrhu skupiny senátorů v této věci vyhovět, neboť napadenou právní úpravu považuje za takovou, která neproporcionálně omezuje právo sdružovací, které církvím garantuje čl. 20 odst. 1 Listiny. Zákon o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností (církevní zákon) je totiž třeba považovat za speciální právní úpravu ve vztahu k obecnému zákonu o sdružování. Neproporcionálnost omezení sdružovacího práva, které musí být interpretováno tak, že dopadá i na možnost kreovat právnické osoby, vynikne při srovnání možností odborových organizací a organizací zaměstnavatelů, kde pro ustavení samostatné právnické osoby stačí, aby se tak stalo v souladu se stanovami a vznik takové právnické osoby je vázán pouze na její evidenci Ministerstvem vnitra, přičemž právnická osoba vytvořená odborovou organizací nebo organizací zaměstnavatelů se stává právnickou osobou dnem, který následuje po dni, ve kterém byl ministerstvu doručen návrh na její evidenci. Oproti tomu podléhá vznik církevních právnických osob z hlediska obsahu nároků na množinu zákonem vyžadovaných podkladů principu registračnímu. Protože soudkyně Wágnerová nevidí rozumný důvod pro odlišení způsobu vytváření právnických osob církvemi z jedné strany a z druhé strany odbory, resp. organizacemi zaměstnavatelů, a také z nálezu takový odlišovací důvod nevyplývá, je samotná právní úprava týkající se odborů a organizací zaměstnavatelů příkladem pro to, že lze omezit základní právo sdružovací způsobem šetrnějším. Soudkyně Wágnerová se konečně rovněž domnívá, že nálezný znamená názorový posun při hodnocení obdobné problematiky, která byla řešena v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 6/02

¹⁶⁶ Nález pléna Ústavního soudu Pl. 2/2006 Sb. ze dne 30. 7. 2007 <<http://nalus.usoud.cz/Search/Results.aspx>> [cit. 2008-01-24]

(byť v b. 145 tvrdí opak), aniž by v odůvodnění nálezu byly obsaženy důvody pro takový názorový posun Ústavního soudu korespondující nárokům obecně definovaným v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 11/02.¹⁶⁷

Proti výroku a části odůvodnění nálezu podala konečně odlišné stanovisko i soudkyně Ivana Janů. Ta v souhrnu vymezila především tyto dva problematické okruhy, které jsou v odůvodnění nálezu pojednány: otázku rozsahu činnosti církví a náboženských společností spadajících pod čl. 16 Listiny a otázku režimu evidence/registrace církevních právnických osob. Odůvodnění nálezu soudkyně Janů považuje za formálně konstruované a v určitých okruzích postrádající nezbytné nosné (byť interpretativní) závěry. Je přesvědčena, že některými závěry vyslovených většinovým stanoviskem pléna dochází ke změně právních závěrů dřívějších nálezů sp. zn. Pl. ÚS 6/02 (a sp. zn. I. ÚS 146/03). Podle názoru soudkyně Janů tak mělo být předmětem posouzení Ústavního soudu, zda v zákoně č. 3/2002 Sb. obsažené vymezení účelu činnosti církevních právnických osob dostatečně a v plné šíři naplňuje požadavky kladené na zákon článkem 16 Listiny a nálezy Ústavního soudu, a ačkoli si většina pléna Ústavního soudu takto formulovanou otázku skutečně položila, nenachází na ni v odůvodnění nálezu odpověď. Soudkyně rovněž poukazuje na skutečnost, že jsou v nálezu zodpovídány otázky, které však navrhovatelé nepoložili či které sice položili, ale jsou interpretovány nepřesně, resp. zkresleně. Například závěr odůvodnění vztažený k úvaze, zda mají církve „absolutní autonomii“ při zakládání právnických osob, je rovněž odpovědí na požadavek, který nikdo nepředkládá, resp. závěr o tom, že autonomie církví není bezbřehá, neodpovídá na otázku v bodech 67. a 78. nálezu. K otázce rozsahu činnosti právnických osob spadajících pod čl. 16 Listiny soudkyně uzavírá, že zpochybněná novela zákona č. 3/2002 Sb. přinesla opět určitou kategorizaci a omezení účelů, pro které mohou být evidovány církevní právnické osoby. Uvedený výčet je sice širší než v původním znění zákona č. 3/2002 Sb., ve znění, ve kterém byl již dříve předmětem přezkumu Ústavním soudem, avšak opět obsahuje pouze některé z činností, které církve tradičně vyvíjejí, a ostatní aktivity bez zřejmého důvodu vytěšňuje do jiných právních forem mimo církve. A to v situaci, kdy po rozhodnutí Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 6/02 byl již jednou navozen vyvážený stav ústavně konformním výkladem. Soudkyně se přitom nedomnívá, že požadavku náboženské svobody a autonomie církví v České republice vyhovuje koncept církví jako konglomerátu mnoha, byť personálně a majetkově provázaných, samostatných (civilních) právnických osob. V tom nejsou splněny nároky čl. 16 Listiny ve spojení s nálezem sp. zn. Pl. ÚS 6/02. Zákonný odkaz na jiné právní

¹⁶⁷ Nález pléna Ústavního soudu Pl. 2/2006 Sb. ze dne 30. 7. 2007 <<http://nalus.usoud.cz/Search/Results.aspx>> [cit. 2008-01-24]

formy subjektů zakládaných církvemi (§ 15a odst. 2 zákona č. 3/2002 Sb.) by se měl týkat především typicky aktivit podnikatelských, přičemž je známo, že církve např. právních forem obchodních společností pro podnikatelské aktivity běžně využívají, což lze ověřit v obchodním rejstříku.¹⁶⁸

Pokud jde o druhou problematickou otázku týkající se procesu evidence církevních právnických osob, spatřuje v řešení této otázky zásadní nedostatek většinového názoru, neboť k posouzení okolností založení a vzniku církevních právnických osob došlo již v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 6/02, a to v dostatečně obecné rovině a za společenské a právní situace, která se dosud nezměnila. Není tedy dle soudkyně důvodu tyto závěry měnit, neboť současné „evidované právní osoby“ jsou stejnými entitami, na něž dopadají závěry ve věci sp. zn. Pl. ÚS 6/02. Neaplikovatelnost režimu obdobného pro vznik organizačních jednotek občanských sdružení ve smyslu § 6 odst. 2 písm. e) zákona č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, v platném znění, na vznik církevních právnických osob je dovozována z existence ustanovení § 15a odst. 4 zákona č. 3/2002 Sb., které omezuje oprávnění církevních právnických osob podnikat pouze na „doplňkovou činnost“ k hlavní „obecně prospěšné činnosti charitativní, sociální nebo zdravotnické“. „Klíčovou odlišností“ podle většinového odůvodnění má být, že občanským sdružením je v § 1 odst. 3 písm. b) a § 12 odst. 3 písm. a) zákona č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, v platném znění, výdělečná činnost (podnikání) zakázána, rozuměno zcela. S touto interpretací soudkyně nesouhlasí. V uvedených ustanoveních citovaného zákona č. 83/1990 Sb., ani v jiných ustanoveních právního řádu, podle názoru soudkyně Janů, není obsažen absolutní zákaz provozovat výdělečnou činnost, nýbrž toliko zákaz sdružovat se podle tohoto zákona za primárním („hlavním“) účelem výkonu výdělečné činnosti. Výdělečnou činnost jako vedlejší („doplňkovou“) aktivitu lze podle soudkyně považovat, v souladu s cíli stanov, za přirozenou součást spolkové činnosti. Tomu odpovídá i koncepce zákona č. 116/1985 Sb., o podmínkách činnosti organizací s mezinárodním prvkem v Československé socialistické republice, ve znění pozdějších předpisů, podle kterého je „mezinárodní nevládní organizací“ (rovněž spolku) výslovně umožněno vedle své (hlavní) činnosti provozovat ještě „hospodářskou činnost“ (srov. § 3 odst. 2 cit. zákona č. 116/1985 Sb.). K obcházení § 2 odst. 1 zákona č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, podle názoru soudkyně dochází až za situace, kdy občanské sdružení je založeno právě za účelem podnikání (výdělečné činnosti). Bod 118. odůvodnění většinového stanoviska proto považuje za zcela zásadní a extenzivní

¹⁶⁸ Nález pléna Ústavního soudu Pl. 2/2006 Sb. ze dne 30. 7. 2007 <<http://nalus.usoud.cz/Search/Results.aspx>> [cit. 2008-01-24]

výklad § 1 odst. 3 písm. b) citovaného zákona č. 83/1990 Sb. a práva svobodně se sdružovat podle čl. 20 odst. 1 Listiny a odkazuje na odbornou literaturu týkající se předmětné oblasti.¹⁶⁹

Většinové odůvodnění nálezu tak dovozuje, že pouhá evidence církevních právnických osob nezaručuje „ochranu práv a svobod třetích osob a právní jistotu“. Není však zřejmé, jaké úvahy vedou většinu pléna Ústavního soudu k závěru, že „volný“ evidenční princip vede ke snížení ochrany práv třetích osob a právní jistoty (bod 97.). Není spolehlivě doloženo, resp. není doloženo nijak, že by (pouhá) evidence církevních právnických osob vedla k nejasným či nespolehlivým údajům o právní existenci konkrétního církevního subjektu. A to za situace, kdy typy zakládaných právnických osob a způsoby jednání jsou obecně uvedeny v již dříve zaregistrovaných tzv. základních dokumentech církví, které jsou součástí veřejně přístupného rejstříku vedeného Ministerstvem kultury (Rejstřík registrovaných církví a náboženských společností), a za situace, kdy prostřednictvím internetu je informativně přístupný samotný Rejstřík evidovaných právnických osob (www.mkcr.cz).

Soudkyně své odlišné stanovisko uzavírá konstatováním, že je názoru, že při rozhodování Ústavního soudu mělo být aplikováno ustanovení § 13 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů, o Ústavním soudu, podle kterého je pro přijetí rozhodnutí přijímaného na základě právního názoru, který se odchyluje od právního názoru Ústavního soudu vysloveného v nálezu, potřeba alespoň devět přítomných soudců.¹⁷⁰

5.2.3 Shrnutí významu nálezu Ústavního soudu č. Pl. 2/2006

Význam citovaného nálezu Ústavního soudu lze spatřovat především v komplexnosti problematiky, kterou se zabývalo celé plénum Ústavního soudu, když, jak bude zřejmé z dalšího výčtu nálezu Ústavního soudu, přece jen v dále citovaných nálezech již z povahy věci převládá úvaha s následným ústavněprávním rozбором určité dílčí problematiky týkající se článku 15 a 16 Listiny. Navíc se zohledňuje i skutečnost, že v daném případě přezkoumával Ústavní soud zákon o církvích ve znění zákona č. 495/2005 Sb., nikoliv pouhé rozhodnutí obecných soudů. Především v této skutečnosti lze spatřovat význam a přínos tohoto rozhodnutí, které se bude nepochybně v další rozhodovací praxi Ústavního soudu dále citovat a na jeho nosné závěry se bude poukazovat.

Na druhou stranu však nelze přehlédnout skutečnost, že oproti původnímu nálezu Pl.

¹⁶⁹ Nález pléna Ústavního soudu Pl. 2/2006 Sb. ze dne 30. 7. 2007 <<http://nalus.usoud.cz/Search/Results.aspx>> [cit. 2008-01-24]

¹⁷⁰ Nález pléna Ústavního soudu Pl. 2/2006 Sb. ze dne 30. 7. 2007 <<http://nalus.usoud.cz/Search/Results.aspx>> [cit. 2008-01-24]

6/02 byl tento nález přijat již uváděnou nejtěsnější většinou, ovšem při založené pochybnosti, zda s ohledem na ustanovení § 13 zákona o Ústavním soudu neměl být přijat kvórem devíti přítomných soudců, když jsou podle mého názoru v tomto bodě odlišná stanoviska jednotlivých soudců nejen jednotná, ale i velmi přesvědčivá. Rovněž pak při srovnání obou nálezů co do způsobu zpracování, přesvědčivosti a šíře odůvodnění zůstává tento nález ve svém odůvodnění podstatně vzdálen nálezu dříve vydanému. Za jeho snad největší nedostatek však lze považovat skutečnost, že faktické opuštění nosných závěrů předchozího citovaného nálezu se děje skrytě, tváříc se navenek, že tento nález respektuje a z něj obsahově vychází. Za poctivější bych považoval, kdyby Ústavní soud tento názorový posun pojmenoval a řádně odůvodnil.

5.3 Rozhodnutí Ústavního soudu týkající se registrace církví, evidence jejich právnických osob, orgánů církve, příp. dalších souvisejících právnických osob

V tomto oddíle této práce se chci zabývat rozhodnutími Ústavního soudu týkající se zejména registrace církví, evidencí jimi zřizovaných právnických osob, právní subjektivitou organizačních složek církve, jakož i případným rušením jejich složek či subjektů s církvemi a náboženskými společnostmi spojenými. Pochopitelně by do takto po obsahové stránce vymezené skupiny rozhodnutí Ústavního soudu patřil i nález výše citovaný publikovaný pod č. 4/2003 Sb. a nález publikovaný pod č. 10/2008 Sb., nicméně pro jeho komplexnost a šíři otázek, jimiž se zabývá, se o něm již pojednávalo v samostatném oddíle této práce. Cílem autora této práce bylo shromáždění rozhodnutí Ústavního soudu dané problematiky, jejich analýza a v důsledku toho tak poskytnutí přehledu aplikace příslušné ústavněprávní materie čl. 15 a 16 Listiny včetně z toho vyplývajícího výkladu těchto ustanovení v právní praxi.

5.3.1 Nález ze dne 18.6.2003 sp. zn. I. ÚS 146/03

Nálezem I. ÚS 146/03 z 18.6.2003 rozhodl Ústavní soud o ústavní stížnosti Oblastní charity Lipník nad Bečvou a Mons. Jana Graubnera, kterou navrhovali (I.) zakázat Ministerstvu kultury ČR pokračovat v porušování práva zakotveného v čl. 15 a 16 Listiny základních práv a svobod spočívajícího v neprovedení evidence Oblastní charity Lipník nad Bečvou a přikázat obnovit stav před porušením práva, tedy provést evidenci předmětné charity v souladu se zákonem církvích, a neuvádět v části „Ostatní skutečnosti“ výpisu z Rejstříku církevních právnických osob žádné údaje nenavržené příslušnou církevní právnickou osobou, a – in

eventum – (II.) zrušení dopisu Ministerstva kultury ČR ze dne 13.1.2003, zn. 853/2003, kterým byla evidence charity odmítnuta. Ústavním soudem bylo shora uvedeným nálezením Ministerstvu kultury zakázáno pokračovat v porušování práv a svobod stěžovatelů, zakotvených v čl. 15 a čl. 16 Listiny základních práv a svobod, spočívajícím v neprovedení evidence charity; co do zbytku byla ústavní stížnost zamítnuta.

V souzené věci zřídil v souladu s příslušnými předpisy Římskokatolické církve a podle čl. 16 odst. 2 Listiny Mons. Jan Graubner jakožto arcibiskup olomoucký Oblastní charitu Lipník nad Bečvou a pověřil Arcidiecézní charitu Olomouc (dále jen ACHO), aby požádala Ministerstvo kultury o evidenci zřízené charity v rejstříku církevních právnických osob. Tento postup odpovídal i dřívějšímu postupu při zřizování charit a jejich evidenci u Ministerstva kultury. Dopisem ze dne 13.1.2003, zn. 853/2003 sdělilo Ministerstvo kultury ČR Arcidiecézní charitě Olomouc, že jí vrací materiály, které měly být použity jako podklad pro evidenci Oblastní charity Lipník nad Bečvou jako církevní právnické osoby, neboť ve stanovách Arcidiecézní charity Olomouc (čl. IV. odst. 1), jimiž se řídí rovněž Oblastní charita Lipník nad Bečvou, je jako jeden z cílů a činností ACHO uvedeno „zřizování a provozování zdravotnických zařízení“, přičemž údajně „takovýto subjekt nelze evidovat podle zákona č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech“. Uvedeným postupem ministerstva tak podle stěžovatelů ministerstvo porušilo čl. 16 odst. 2 Listiny a postupovalo v rozporu rovněž s nálezením Ústavního soudu ze dne 27.11.2002, sp. zn. Pl. ÚS 6/02. Pokud jde o část ústavní stížnosti, jež je směřována proti praxi ministerstva spočívající v tom, že ministerstvo ve všech výpisech z Rejstříku církevních právnických osob v části „Ostatní skutečnosti“ uvádí (a to bez návrhu církve či církevní právnické osoby), že „předmětem této právnické osoby není provozování sociálního, zdravotnického, školského či jiného obdobného zařízení ani výdělečná nebo podnikatelská činnost“, pak stěžovatelé v této části namítali, že ministerstvo provedlo svůj vlastní výklad zákona č. 3/2002 Sb. a citovaného nálezu Ústavního soudu, který označují za protiústavní, nezákonný a účelový, neboť z něj vyplývá, že církevní právnické osoby nesmějí provozovat školská, sociální, zdravotnická či jiná obdobná zařízení ani vykonávat výdělečnou nebo podnikatelskou činnost.

Ve svém vyjádření k ústavní stížnosti Ministerstvo kultury ČR namítalo zejména skutečnost, že návrh na evidenci předmětné charity, jakož i následně samotná ústavní stížnost nebyla podána oprávněnou osobou. Současně ministerstvo samo požádalo Ústavní soud, aby provedl „výklad evidence církevních právnických osob ve smyslu zákona č. 3/2002 Sb.“ a ve svém vyjádření připojilo svůj výklad této evidence.

Ústavní soud se nejprve zabýval splněním procesních náležitostí a podmínek podané ústavní stížnosti, a to zejména s přihlédnutím k námitkám ministerstva otázkou aktivní legitimace stěžovatelů k podání ústavní stížnosti a otázkou její přípustnosti. Soud proto provedl právní rozbor se zřetelem k ustanovení § 72 odst. 1 písm. a) zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu a § 16 odst. 1 zákona č. 3/2002 Sb. a z obecnějších tezí tohoto rozboru lze zdůraznit zejména toto stanovisko Ústavního soudu. Soud jako již v řadě svých dřívějších judikátů opakovaně vyslovil právní názor, že preferuje princip materiálního právního státu a že objektivní kategorii ústavnosti nekoresponduje přílišný formalismus ze strany orgánů veřejné moci při výkonu jejich kompetencí. Při aplikaci tohoto principu dospěl Ústavní soud k závěru, že projev vůle orgánu registrované církve, kterou v daném případě reprezentoval arcibiskup olomoucký, ke vzniku předmětné charity byl dán a že se jednalo o projev vůle srozumitelný a vážný. Ministerstvo kultury se proto mělo podanou žádostí o evidenci věcně zabývat, což ostatně učinilo a žádosti nevyhovělo z důvodu materiálních, tj. kvůli obsahu stanov ACHO. Současně k námitce ministerstva ohledně podání návrhu na evidenci neoprávněnou osobou se Ústavní soud zabýval hodnocením předchozí odlišné praxe ministerstva při provádění evidence charit v jiných případech a upozornil na další významný ústavní princip rozhodovací činnosti státních orgánů, kterým je její předvídatelnost; i z tohoto důvodu nemohl Ústavní soud přijmout námitku ministerstva týkající se procesních pochybení stěžovatelů při předložení návrhu na evidenci příslušné charity ministerstvu.

Po stránce věcné – pokud jde o evidenci církevních právnických osob – Ústavní soud především poukázal, že se již touto otázkou podrobně zabýval v odůvodnění nálezu č. 4/2003 Sb., na který pro stručnost v plném rozsahu odkázal, a to zejména na část odůvodnění tohoto nálezu, kterým zrušil ustanovení § 6 odst. 2 zákona č. 3/2002 Sb., tj. že citované ustanovení zákona bylo „ve zjevném rozporu se samotným cílem a smyslem církví a náboženských společností a svědčilo o jejich zásadním nepochopení“. Ústavní soud poukázal na rozpor takového omezení s článkem 16 odst. 2 Listiny a zabýval se významem evidence církevních právnických osob, která nesmí být zaměňována s registrací, a je nutné ji interpretovat ústavně konformně tak, že „nepodmiňuje právní vznik a zánik církevních právnických osob konstitutivním právním aktem státního orgánu, nýbrž že jejich evidence má pouze deklaratorní povahu a je případná zejména z hlediska naplnění informační funkce a funkce ochrany práv třetích osob“. Ústavní soud konečně uzavírá, že aktivity církví a náboženských společností – a tedy i jimi zřizovaných církevních právnických osob – se nemohou redukovat pouze na oblasti náboženské víry, zatímco mezi ně patří i aktivity orientované navenek,

typicky např. činnosti humanitární, charitativní, vzdělávací apod. Provozování zdravotnických zařízení je přitom zcela jednoznačně v souladu s posláním církví a náboženských společností. Stát jim proto v těchto aktivitách nesmí bránit, což učinil právě tím, že v dané věci neprovedl evidenci prvního stěžovatele. Napadený zásah tak zjevně dosáhl protiústavní dimenze, neboť porušil čl. 15 a čl. 16 Listiny. Přitom Ústavní soud shledal, že napadený postup (včetně citovaného přípisu) ministerstva svojí materií představuje „jiný zásah“ orgánu veřejné moci ve smyslu čl. 87 odst. 1 písm. d) Ústavy ČR a § 72 odst. 1 písm. a) zákona č. 182/1993 Sb. Z tohoto důvodu vyslovil Ústavní soud ve výrokové části svého nálezu pouze zákaz pokračovat v porušování citovaných práv a svobod stěžovatelů, z logických důvodů pak nikoliv obnovu původního stavu.¹⁷¹

Význam nálezu lze spatřovat zejména v aplikaci a rozvinutí již dříve zaujatých právních názorů a stanovisek obsažených v nálezu č. 4/2003 Sb. v konkrétní právní věci se zřetelem zejména k otázce evidence církevních právnických osob, nutnosti neredukovat oblast činnosti církví a náboženských společností na šíření náboženské víry, nýbrž v poskytnutí možnosti, aby mohly rozvíjet i další činnosti, které jsou v souladu s jejich smyslem a posláním, mezi něž patří i provozování zdravotnických zařízení. Ve vztahu k požadavkům, které z nálezu vyplývají ve vztahu k Ministerstvu kultury při jeho výkonu činnosti správního orgánu vůči církvím a náboženským společnostem, se pak jeví jako velmi případné konstatování ústavního principu předvídatelnosti rozhodovací činnosti správního orgánu, jakož i principu materiálního právního státu s tím, že objektivní kategorii ústavnosti nekoresponduje přílišný formalismus ze strany orgánů veřejné moci při výkonu jejich kompetencí. Zejména tato stanoviska Ústavního soudu mohou být významným podkladem a návodem pro správnou aplikaci zákona o církvích ze strany ministerstva kultury i samotných církví a náboženských společností.

5.3.2 Nález ze dne 3.8.2005 sp. zn. II. ÚS 189/02

Nálezem II. ÚS 189/02 z 3.8.2005 rozhodl Ústavní soud o ústavní stížnosti České biskupské konference, Konference vyšších představených mužských řádů, Konference vyšších představených ženských řádů a Dozorčí rady Náboženské matice proti rozhodnutí Ministra kultury ČR č. 1/2002, č.j. 1786/2002, ze dne 19. února 2002 a č. 1/2003 (č.j. neuvedeno) ze dne 21. února 2003 a proti usnesení Nejvyššího správního soudu, č.j. 5A 35/2002-29, ze dne 2. února 2004. Ústavní soud rozhodl shora uvedeným nálezem tak, že usnesení Nejvyššího

¹⁷¹ Nález Ústavního soudu ze dne 18. 6. 2003, I. ÚS 146/2003, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení – svazek 31. Praha, C.H. Beck, 2004, str. 33 a násl.

správního soudu ze dne 2. února 2004, č.j. 5A 35/2002 - 29, porušilo základní práva stěžovatelů zaručená v čl. 6 odst. 1 Evropské úmluvy a v čl. 36 odst. 1 a 2 Listiny základních práv a svobod a bylo nálezem Ústavního soudu zrušeno; co do zbývající části byla ústavní stížnost odmítnuta.

Stěžovatelé měli za to, že stížností napadená rozhodnutí správního orgánu a obecného soudu jsou v rozporu s principem náboženské svobody podle čl. 15 a 16 Listiny, čl. 18 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, čl. 9 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, dále s principem demokratického právního státu a zákazu vazby státu na výlučnou ideologii nebo náboženské vyznání, tedy s čl. 1 Ústavy ČR a dále čl. 2 odst. 1 a 2 Listiny (princip demokratického právního státu) a čl. 11 Listiny, neboť uvedená rozhodnutí představovala podle stěžovatelů riziko zmenšení majetku, který má Náboženská matice pouze ve své správě.

V uvedené věci se nejednalo sice o spor týkající se zřízení církevní právnické osoby, nýbrž o konkrétní rozhodnutí ministra kultury České republiky, kterým byla zrušena Náboženská matice s tím, že k datu zrušení vstupuje do likvidace, je jmenován likvidátor a jsou stanovena pravidla pro vypořádání zjištěného majetku matice. Pozdějším rozhodnutím ministra kultury České Republiky, proti kterému též ústavní stížnost brojila, již byla závěrečná zpráva o průběhu likvidace Náboženské matice včetně návrhu na rozdělení likvidačního zůstatku, a byly splněny podle ministerstva i další podmínky nezbytné v souladu se zákonnými předpisy pro zánik Náboženské matice. Proti rozhodnutí o zrušení Náboženské matice a jejímu vstupu do likvidace podali současně stěžovatelé i žalobu podle ustanovení § 244 a následujících zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen o.s.ř.). Žaloba byla původně určena Vrchnímu soudu v Praze, avšak s ohledem na změny organizace správního soudnictví a příslušných procesních předpisů ji projednal Nejvyšší správní soud. Ten také následně žalobu odmítl, a to z důvodu ze strany ministerstva namítaného nedostatku aktivní legitimace na straně stěžovatelů. Podle Nejvyššího správního soudu byla rozhodnutím ministra kultury bezesporu přímo dotčena na právech Náboženská matice jakožto samostatná právnická osoba, římskokatolická církev, resp. stěžovatelé, byli bezesporu dotčeni ve svých zájmech a při existenci případných právních vztahů mezi nimi a Náboženskou maticí i ve svých právech, ovšem pouze nepřímou (prostřednictvím těchto právních vztahů). Samotné žalované rozhodnutí podle Nejvyššího správního soudu tedy nezakládá, nemění ani závazně neurčuje žádná práva či povinnosti stěžovatelů, a proto soud žalobu odmítl. Po zamítavém rozhodnutí Nejvyššího správního

soudu stěžovatelé svoji stížnost rozšířili návrhem na zrušení rozhodnutí ministra kultury České republiky č. 1/2003 a zároveň i zrušení výše uvedeného rozhodnutí Nejvyššího správního soudu, podrobně se vyjádřili k otázce aktivní legitimity k podání ústavní stížnosti, smyslu existence Náboženské matice, historickým souvislostem jejího zřízení a škodlivým důsledkům jejího případného zrušení.

Ministerstvo kultury jako účastník řízení nesouhlasilo s podanou ústavní stížností, je podle jeho názoru nepřijatelná z důvodu jejího podání zjevně neoprávněnými osobami; stížností napadená rozhodnutí ministra kultury byla podle jeho názoru plně v jeho kompetenci a nebyla vydána v rozporu s žádným zákonem ani obecným ani ústavním. Ze zprávy o likvidaci Náboženské matice, kterou si Ústavní soud vyžádal, vyplynulo, že příjmy z likvidace majetku Náboženské matice pokryly rozpočet likvidace pouze z větší části, část nákladů na rozpočet byla kryta z nákladů Ministerstva kultury. Církev tedy žádný prospěch z likvidace Náboženské matice neměla, naopak likvidace si ještě vyžádala prostředky ze státního rozpočtu.

Ústavní soud podrobil stížnost přezkumu z hlediska její přípustnosti z procesních hledisek a dospěl k závěru, že je přípustná, pokud se jedná o věcné důvody jejího podání, a pak dospěl k závěru, že ústavní stížnost je částečně opodstatněná. Základním sporným momentem a v podstatě jádrem sporu se stala otázka posouzení, zdali stěžovatelé, konkrétně představitelé poslední Dozorčí rady Náboženské matice, jsou oprávněni k obrácení se ve věci zrušení Náboženské matice na obecný soud, když Nejvyšší správní soud totiž ochranu práv stěžovatelů odepřel prakticky pouze na základě své interpretace jednoduchého práva, která spočívá v tvrzení, že stěžovatelé nejsou legitimováni podat správní žalobu a z obdobných důvodů nemohou podat ani ústavní stížnost, neboť nebyli účastníky žádného předešlého řízení. Podle Ústavního soudu však Nejvyšší správní soud v tomto případě opomněl velice důležitou dimenzi celého případu – dimenzi ústavní. Nejvyšší správní soud se tak při svém rozhodování zcela zřekl zabývat se klíčovou otázkou, tj. zda existuje de iure vůbec někdo, kdo by skutečně mohl spravedlivě chránit zájem Náboženské matice, když po formální stránce mohl zájem matice chránit pouze její ředitel, případně likvidátor, přičemž oba tyto činitele jsou do funkce dosazováni přímo Ministerstvem kultury ČR, konkrétně ministrem kultury, který sám rozhodl o zrušení matice, a proto jen stěží mohli tyto činitele jednat na ministerstvu zcela nezávisle. Ústavní soud na tomto místě dospívá k velmi důležitému právnímu stanovisku, když konstatuje, že za dané situace se jeví jako správné a odpovídající principům spravedlnosti pokusit se najít i nějaký jiný subjekt, který by mohl mít na existenci

Náboženské matice daleko reálnější zájem. Je zjevné, že členové její poslední dozorčí rady mají k Náboženské matici užší vztah než subjekty, které sice stanovy formálně k jejímu zastupování zmocňují, ale zjevně nemají na další existenci matice žádný hlubší zájem. Ústavní soud podtrhuje, že je proto v souladu s ústavním pořádkem, základními principy spravedlnosti a mezinárodními smlouvami, že práva Náboženské matice má hájit ten, kdo na ní má opravdu nějaký reálný zájem. V této souvislosti se jeví Ústavnímu soudu jako logické a spravedlivé, že by zájmy matice mohli zastupovat právě stěžovatelé, jakožto představitelé její poslední legitimní dozorčí rady. V případě, že v okamžiku zrušení matice již žádná dozorčí rada nefunguje, je analogicky možné toto právo přenést na představitele její poslední legitimní dozorčí rady, která v daných podmínkách byla orgánem byť jmenovaným a odvolávaným ministrem kultury, přesto však díky pravidlům navrhovaných osob k jmenování, orgánem nezávislejším na Ministerstvu kultury. Ústavní soud pro ilustraci dané věci analogicky odkázal na ustanovení § 131 odst. 6 obchodního zákoníku a s ním související judikaturu, zejména judikát Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 29 Odo 1154/2003.¹⁷²

Za velmi cennou součást odůvodnění předmětného nálezu považují dále citaci judikátu Evropského soudního dvora pro lidská práva (dále jen „Evropský soud“) s názvem „Katolický kostel v Chaniá versus Řecko“ z roku 1997, a proto si dovoluji tuto část nálezu podrobněji citovat. Zde Evropský soud shledal, že není možné, aby bylo i subjektu ne přímo vybavenému právní subjektivitou (v tomto případě katolickému kostelu) znemožňováno chránit svá práva. V něm tehdy Msgre. Papamanolis, katolický biskup ostrovů Syros, Milos a Théra a prozatímní biskup Kréty, zastupoval kostel, který neměl podle řeckých soudů status právnické osoby požadovaný řeckými soudy pro procesní způsobilost. Biskup se nakonec obrátil na Evropskou komisi pro lidská práva. Stěžoval si na odmítnutí řeckých soudů přiznat katolickému kostelu Panny Marie v Chaniá postavení právnické osoby. Tím bylo podle něj porušeno právo na přístup k soudu, právo na respektování svobody náboženského vyznání a právo na pokojné užívání majetku. Dovolával se článků 6 odst. 1, 9 a 14 Úmluvy a čl. 1 Protokolu č. 1. Příklad byl Komisí postoupen Evropskému soudu, který mj. shledal, že kostelu byla řeckými soudy uložena skutečná omezení, která mu v daném případě bránila nechat soudně rozhodnout spor týkající se jeho práv. Rozhodnutím, že katolický kostel v Chaniá nemá procesní způsobilost, řecké soudy nejen sankcionovaly nedodržení prosté formality nezbytné k ochraně veřejného pořádku. Kostelu byla uložena také skutečná omezení, která mu v daném případě bránila, aby nechal soudně rozhodnout spor týkající se jeho vlastnických

¹⁷² Nález Ústavního soudu ze dne 3. 8. 2005, II. ÚS 189/2002, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení – svazek 38. Praha, C.H. Beck, 2007, str. 175-185

práv. Avšak taková omezení porušila samou podstatu „práva stěžovatele na soud“ a dostala se do rozporu s čl. 6 odst. 1 Úmluvy. Navíc se Evropský soud domnívá, že byl také porušen i čl. 14, neboť nebylo předloženo žádné objektivní a rozumné ospravedlnění pro takovou nerovnost v zacházení.¹⁷³

Ústavní soud se tak i s přihlédnutím k citovanému judikátu Evropského soudu již dále nezabýval posuzováním správnosti či nesprávnosti ministrova rozhodnutí, podstatou v daném případě je, že stěžovatelé měli právo obrátit se ve věci na nezávislý soud, to jim bylo upřeno, a proto bylo předmětné usnesení Nejvyššího správního soudu zrušeno. Přesto však nad rámec dosud uvedeného Ústavní soud provedl v odůvodnění svého rozhodnutí historickoprávní exkurs významu, způsobu založení Náboženské matice, otázky závaznosti či nezávaznosti aktů panovníka z 18. století či otázky právního nástupnictví Náboženské matice s dřívějšími náboženskými fondy, změn v jejím fungování po roce 1948 apod. Obdobně za zajímavý, nicméně přesahující účel této práce je exkurs Ústavního soudu týkající se poznatků vyplývajících ze spisového materiálu ministerstva kultury, ze kterého je zřejmá významná aplikační změna v přístupu k této instituci, jakož i církvím samým v závislosti na personálních změnách Ministerstva kultury, jakož i jmenovaných činitelů Náboženské matice.

Ačkoli v dané věci neshledal Ústavní soud porušení práv a svobod vyplývajících z čl. 15 a 16 Listiny, má podle mého názoru tento nález přímou souvislost s principy náboženské svobody, zejména autonomií církví a náboženských společností, jejich organizačních složek, popř. orgánů s jejím životem souvisejících, neboť popírání právní subjektivity jejich složek ze strany státu, popř. odpírání práva zástupců církví a náboženských společností za určitou instituci jednat, není bezvýjimečné, a proto má toto rozhodnutí ve své podstatě precedenční význam pro další obdobné případy. Ze velmi přínosné pak považuji přiblížení citovaného judikátu Evropského soudu v rámci konkrétní sporné záležitosti týkající se zrušení Náboženské matice. Konečně z uvedeného případu je rovněž zřejmé, že práva vyplývající z náboženské svobody jsou sice zakotvena primárně v čl. 15 a 16 Listiny a v dalších dříve citovaných ustanoveních mezinárodních smluv, ty však nelze chápat odděleně od ostatních částí ústavních předpisů a mezinárodních smluv, neboť i tato ostatní práva mohou být v konkrétních věcech klíčová z hlediska poskytnutí právní ochrany před pravomocnými rozhodnutími a jinými zásahy orgánů veřejné moci do ústavně zaručených základních práv a svobod týkajících se právní sféry církví a náboženských společností. Lze

¹⁷³ Nález Ústavního soudu ze dne 3. 8. 2005, II. ÚS 189/2002, Ústavní soud: Sbírka náleží a usnesení – svazek 38. Praha, C.H. Beck, 2007, str. 185-186

proto uzavřít, že Ústavní soud v dané věci došel k jednoznačnému závěru, že v daném případě došlo k porušení čl. 6 odst. 1 Evropské úmluvy, hlavně v části, která konstatuje, že „každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem, zřízeným zákonem, který rozhodne o jeho občanských právech nebo závazcích nebo o oprávněnosti jakéhokoli trestního obvinění proti němu“. Rovněž tak i principy zakotvené v čl. 36 odst. 1 a 2 Listiny došly v dané věci podle Ústavního soudu k újmě, neboť bylo znemožněno, aby stěžovatelé měli možnost se dovolat svého práva u nezávislého a nestranného orgánu, kterým je soud rozhodující podle pravidel zaručujících spravedlivé posouzení věci.¹⁷⁴

5.3.3 Usnesení ze dne 8.10.1998 sp. zn. IV. ÚS 171/97

Usnesením IV. ÚS 171/97 z 8.10.1998 odmítl Ústavní soud ústavní stížnost stěžovatele vybraných funkcionářů Náboženské společnosti českých unitářů proti rozhodnutí Vrchního soudu v Praze z 28.3.1997 sp. zn. 7 A 189/95, rozhodnutí Ministerstva kultury z 6.1.1994 č. j. 13170/93 a rozhodnutím ministra kultury z 29.3.1995 č. j. 15044/94 a z 12.10.1995 č. j. 4923/94, v opraveném znění z 27.10.1995 č. j. 12178/95, jimiž byla registrována nová ústava Náboženské společnosti českých unitářů. Stěžovatelé se domáhali s odvoláním na čl. 1, čl. 2 odst. 3, čl. 4, čl. 90 a čl. 95 odst. 1 Ústavy České republiky a čl. 1, čl. 6 odst. 1, čl. 36 odst. 1, 2, čl. 37 odst. 3 a čl. 38 odst. 2 Listiny zrušení shora označených rozhodnutí Vrchního soudu v Praze, Ministerstva kultury a ministra kultury.

Stěžovatelé brojili zejména proti usnesení Vrchního soudu v Praze, kterým bylo zastaveno řízení ve věci správní žaloby stěžovatelů proti rozhodnutím Ministerstva a ministra kultury, jimiž byla (k návrhu podle tvrzení stěžovatelů nelegitimních osob) registrována nová ústava Náboženské společnosti českých unitářů (dále jen „NSČU“), která vzešla ze sněmu konaného 23.10.1993, který, jak stěžovatelé tvrdí, byl svolán v rozporu s původní ústavou NSČU osobu protiústavně jmenovanou do funkce předsedy Ústředního správního sboru. Podstatou sporu tedy byla obrana části náboženské společnosti, která byla poražena a které se tak nepodařilo zabránit přijetí změn, jež kromě jiného našly svůj výraz v přijetí nové ústavy NSČU. Vrchní soud rozhodl o zastavení řízení na základě zjištění, že účastníkem registračního řízení podle § 18 zákona č. 308/1991 Sb., o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností, je výhradně náboženská společnost, která žádala o registraci změn ústavy, a nikoliv stěžovatelé jako fyzické osoby a jednotlivé obce NSČÚ.

¹⁷⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 3. 8. 2005, II. ÚS 189/2002, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení – svazek 38. Praha, C.H. Beck, 2007, str. 186-188

Ústavní stížnost byla velmi obsáhle odůvodněna a rozvedena včetně analýzy platné právní úpravy dotýkající se poměrů církví a náboženských společností, přičemž v podrobnostech lze odkázat na citaci této stížnosti v samotném usnesení Ústavního soudu, kterým bylo o stížnosti rozhodnuto.

Dříve než přejdu k úvahám a závěrům Ústavního soudu učiněným při rozhodování o výše uvedené stížnosti, rád bych se zastavil u obecnějších pasáží předmětného usnesení Ústavního soudu, ve kterých byl proveden výklad ústavních principů náboženské svobody jako svobody náboženského vyznání a svobody výkonu náboženství nebo víry, vztahu státu a církví.

Ústavní soud na začátku výkladu především poukázal na základní prameny současné úpravy konfesního práva, čili soubor právních norem, kterými stát upravuje vztahy v oblasti uplatňování náboženské svobody, konkrétně čl. 15 odst. 1 a čl. 16 odst. 1 Listiny, přičemž na rozdíl od svobody svědomí a náboženského vyznání (čl. 15 odst. 1 Listiny), u níž Listina výslovně nestanoví žádné možné podmínky pro její omezení, lze svobodu výkonu náboženství nebo víry omezit za podmínek stanovených v čl. 16 odst. 4 Listiny. Jde přitom o možnost omezení výkonu těchto práv, nikoliv jejich úpravu ze strany státu. Subjektem této shora uvedené svobody svědomí a náboženského vyznání a svobody výkonu náboženství nebo víry mohou být pouze fyzické osoby.

Dále Ústavní soud poukázal na skutečnost, že Listina současně vytváří institucionální záruky pro činnost církví a náboženských společností jako dobrovolných sdružení osob stejné náboženské víry, v organizaci s vlastní strukturou, orgány, vnitřními předpisy a obřady, jak je vymezoval § 4 odst. 1 zákona č. 308/1991 Sb. Ústavní model vztahu mezi státem a církvemi a náboženskými společnostmi je přitom založen na reflektování zásadního oddělení státu od církví a náboženských společností (čl. 2 odst. 1 Listiny), při dodržování principu vzájemné nezávislosti a respektování autonomie církví a náboženských společností. Toto autonomní postavení náleželo podle Ústavního soudu církvím a náboženským společnostem působícím na území České republiky na základě registrace podle tehdy platného zákona č. 308/1991 Sb. jako právními osobám. V provedeném výkladu principů náboženské svobody byla zdůrazněna zejména autonomie církví vyplývající z čl. 16 odst. 2, která může být omezena pouze na základě podmínek stanovených v čl. 16 odst. 4, a uvedená ustanovení Listiny pak našla svůj výraz i v principech obsažených v zákoně č. 308/1991 Sb. Listina u těchto práv církví a náboženských společností vyplývajících z citovaného ustanovení Listiny navazuje na náboženskou svobodu ústavně zaručenou fyzickým osobám v čl. 15 odst. 1 a čl. 16 odst. 1

Listiny; tato práva však náležejí podle Ústavního soudu výlučně církvím a náboženským společnostem jako právníckým osobám a jejich subjekty nemohou být jednotlivé fyzické osoby jako členové náboženské společnosti. Z pohledu systematického je třeba dovodit posloupnost individuálních a korporativních náboženských práv, založenou i na jejich zakotvení v tomtéž článku Listiny. Případná kolize těchto individuálních a korporativních práv nemůže však podle Ústavního soudu jít na úkor autonomie církví a náboženských společností na státní moci. Tyto korporativní svobody církví a náboženských společností náležejí registrovaným církvím a náboženským společnostem a ty je uplatňují prostřednictvím svých příslušných orgánů.

Po provedení výše uvedeného rozboru ustanovení Listiny týkající se principů náboženské svobody se Ústavní soud ztotožnil s názorem Vrchního soudu v Praze, podle kterého v případě registrace církví a náboženských společností a registrace změn údajů uvedených v § 12 a 13 zákona č. 308/1991 Sb. jde o vztah mezi státem a náboženskou společností, a je tedy zjevné, že je to pouze církev sama jako celek, která je nositelem subjektivního práva svědčícího jí vůči státu a jíž přísluší práva, jichž se mohla registrace změn dotknout. Je proto vyloučeno, aby toto právo příslušelo jednotlivým členům náboženské společnosti (byť by se jednalo o její funkcionáře) nebo jejím jednotlivým obcím. Uvedenou zjevnost by nemohlo ovlivnit ani zjištění potvrzující správnost tvrzení stěžovatelů o tom, že žadatelé o registraci změn nebyli k tomuto úkonu legitimováni. Za tohoto stavu nelze v postupu vrchního soudu, který řízení o žalobě zastavil s odůvodněním, že žaloba byla podána osobami neoprávněnými, spatřovat porušení čl. 1, 4 a 90 Ústavy České republiky, ani zásah do práv stěžovatelů na soudní ochranu (čl. 36 a násl. Listiny základních práv a svobod). Soudní ochranu je možno poskytovat nositelům práv, jichž se mohlo napadené rozhodnutí přímo dotknout. V daném případě je však evidentní, že stěžovatelé – jednotliví členové náboženské společnosti – jimi nejsou. Žalobu proti rozhodnutí správních orgánů o registraci změn tedy měla podat právnícká osoba – náboženská společnost sama.¹⁷⁵

Význam tohoto nálezu lze spatřovat zejména v provedeném výkladu ustanovení Listiny týkajících se principů náboženské svobody, a to zejména se zřetelem k otázce vztahu individuálních práv náležejících fyzickým osobám a korporativních práv přiznaných církvím a náboženským společnostem.

Nad rámec řešení sporu Ústavním soudem si dovoluji poukázat v souvislosti

¹⁷⁵ Usnesení Ústavního soudu ze dne 8. 10. 1998, IV. ÚS 171/1997, Ústavní soud: Sbírká nálezů a usnesení – svazek 12. Praha, C.H. Beck, 1999, str. 457 a násl.

s usnesením Ústavního soudu i na některá výkladová stanoviska a závěry, které učinil Vrchní soud v Praze a které byly buď přímo či nepřímo podpořeny v samotném rozhodnutí Ústavního soudu. Klíčovým je především závěr soudu spočívající v nedostatku aktivní legitimace fyzických osob ve vztahu k registraci změn ústavy náboženské společnosti, resp. obraně proti provedení této registrace, jak bylo výše popsáno. Tento závěr pak vrchní soud opřel kromě jiného i o tyto historické souvztažnosti. Církev a náboženské společnosti obecně existují nezávisle na určitém státním útvaru a neodvozují svoji moc od moci státní. Koexistence státní moci a církevní moci na území určitého státního útvaru má různou podobu. Tam, kde stát uznává vedle svého práva i samostatné právo církevní, jde o poměr koordinace obou právních systémů a vzájemného respektu. Zákon č. 308/1991 Sb. vymezoval podle vrchního soudu tento poměr vzájemné koexistence na území České republiky tak, že jako předpoklad působení náboženské společnosti na jejím území a jejího uznání ze strany státu stanoví registraci náboženské společnosti (§ 4 odst. 2 a 4 citovaného zákona). Význam obnovy kanonického práva, resp. vnitřních předpisů církví a náboženských společností, pak odráží výraznou změnu postoje státu ve sféře suverenity – územní jurisdikce. Stát uznává samostatnost vnitřního života náboženské společnosti a nepřipustnost svého zásahu do tohoto života. Právě i ve světle těchto skutečností byla vrchním soudem posuzována otázka, zda žaloba proti rozhodnutí o registraci změn byla podána oprávněnou osobou. Jak vyplývá již z výše uvedeného, vrchní soud došel k závěru, že žaloba byla podána neoprávněnou osobou a nemohl proto jinak, než žalobu odmítnout, pokud v daném případě byla nositelem práv, o nichž se v řízení jednalo, a jimž lze ochranu poskytnout, toliko náboženská společnost. Soud navíc opřel úvahu o účastenství v řízení o registraci a o registraci jako institutu i o srovnání s právní úpravou obsaženou v ustanoveních zákona č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, ve znění pozdějších předpisů (§ 6 a násl.), zákona č. 424/1991 Sb., o sdružování v politických stranách a v politických hnutích, ve znění pozdějších předpisů (§ 8 odst. 5, odmítnutí registrace), a zákona č. 172/1990 Sb., o vysokých školách (§ 28 odst. 3), a přihlédl, pokud jde o speciálně zakotvenou soudní ochranu, i ke znění § 15 zákona č. 83/1990 Sb., k § 9 odst. 2 písm. j) o. s. ř., i k § 19b odst. 2 občanského zákoníku. V podstatě ze stejných důvodů nemohlo podle vrchního soudu dojít ani k tvrzenému porušení čl. 4 a čl. 90 Ústavy.¹⁷⁶ Mám za to, že i tyto závěry a poukazy vrchního soudu jsou významné z hlediska principů současného konfesního práva a jeho dotváření soudní judikaturou.

¹⁷⁶ Usnesení Ústavního soudu ze dne 8. 10. 1998, IV. ÚS 171/1997, Ústavní soud: Sbírnka nálezů a usnesení – svazek 12. Praha, C.H. Beck, 1999, str. 461-464

5.3.4 Usnesení ze dne 9.4.1998 sp. zn. III. ÚS 65/98

Usnesením III. ÚS 65/98 z 9.4.1998 odmítl Ústavní soud ústavní stížnost stěžovatele Náboženské společnosti českých unitářů proti rozhodnutí Ministerstva kultury ČR ze dne 3.11.1995, čj. 12413/95, kterým byla zamítnuta registrace „novelizované ústavy přijaté Celounitářským sněmem dne 18. června 1994“, přičemž tímto rozhodnutím mělo ministerstvo, jako orgán veřejné moci, podle stěžovatele porušit ústavně zaručené základní právo stěžovatele dané jak Listinou základních práv a svobod (čl. 16 odst. 2), tak Mezinárodní úmluvou o občanských a politických právech (čl. 18), jíž je Česká republika vázána (čl. 10 úst. zák. č. 1/1993 Sb.).

Shora uvedený spor mezi Náboženskou společností českých unitářů a Ministerstvem kultury vznikl poté, co mezi představiteli stěžovatele došlo k výrazným rozporům při výkonu a pro výkon jednotlivých funkcí a tyto rozpory, resp. schizma vrcholných představitelů náboženské společnosti mělo být odstraněno „novelizovanou ústavou“; vlastní zákonný důvod – co do procesní stránky věci – je založen výslovným odkazem na ustanovení § 75 odst. 2 písm. b) zákona o Ústavním soudu (č. 182/1993 Sb.), s tvrzením, že Vrchní soud v Praze, který výše označené rozhodnutí ministerstva má přezkoumat v rámci správního soudnictví, je (od prosince 1995) až dosud nečinný, a proto bez ohledu na řízení zahájené před Vrchním soudem v Praze stěžovatel žádal, aby Ústavní soud předmětné rozhodnutí Ministerstva kultury ČR zrušil.

Ústavní soud stížnost odmítl a došel k tomuto závěru. Ustanovení § 75 odst. 2 písm. b) zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, v platném znění, umožňuje sice – za splnění tímž ustanovením daných podmínek – ingerenci Ústavního soudu do dosud nepravomocně skončeného řízení, to však za předpokladu, že ke značným průtahům dochází v řízení o opravném prostředku (nikoli tedy o prostředku k ochraně práva vůbec – § 75 odst. 1 zák. č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, v platném znění); takovým prostředkem dlužno však rozumět procesní (opravný) prostředek v řádném instančním postupu a v jedné soustavě orgánů veřejné moci, a nikoli jiný prostředek v řízení odlišném a instančně zcela odděleném. Podnět k soudnímu přezkumu správního rozhodnutí však očividně takovým opravným prostředkem není a ani být nemůže, neboť jím bylo založeno (zahájeno) řízení zcela samotné a od rozhodování ve správním řízení odlišné; podmínky dané ustanovením § 75 odst. 2 písm. b) zák. č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, v platném znění, v zákonném znaku „řízení

o podaném opravném prostředku“ proto dány nejsou.¹⁷⁷

Význam tohoto nálezu lze spatřovat zejména ve výkladu procesních norem a jejich aplikaci, a to zejména ve vztahu k ustanovení § 75 odst. 2 písm. b) zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, které sice umožňuje ingerenci Ústavního soudu do dosud nepravomocně skončeného řízení, avšak za předpokladu, že ke značným průtahům dochází v řízení o opravném prostředku; takovým prostředkem není podání žaloby, jíž se žádá přezkum rozhodnutí v rámci správního soudnictví.

5.3.5 Usnesení ze dne 3.3.2000 sp. zn. I. ÚS 540/98

Usnesením I. ÚS 540/98 z 3.3.1998 odmítl Ústavní soud ústavní stížnost stěžovatele – členů přípravného výboru občanského sdružení proti usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 14.10.1998 sp. zn. 5 A 41/98, který odmítl opravný prostředek stěžovatelů proti rozhodnutí Ministerstva vnitra, jímž byla zamítnuta registrace sdružení s názvem „Pražská mise Scientologické církve“.

Z pohledu konfesního práva zajímavým aspektem předmětné kauzy bylo odmítnutí registrace založeného občanského sdružení s názvem „Pražská mise Scientologické církve“, s odkazem na ustanovení § 8 odst. 1 písm. a) zákona č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, v platném znění, a to z důvodu, že sdružení má charakter subjektu podle zákona č. 308/1991 Sb. Uvedeným rozhodnutím tak byl aplikován princip, že sdružování v církvích a náboženských společnostech je speciální formou práva sdružovacího upravenou v ústavní i zákonné rovině zvláštními ustanoveními a předpisy, v jejichž důsledku je vyloučena aplikace obecných předpisů, tj. v daném případě např. zákona č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, v platném znění, který navíc tuto skutečnost explicitně vyjadřuje v ustanovení § 1 odst. 3.

V citovaném usnesení Ústavního soudu pak byly řešeny otázky procesního charakteru ve vztahu k zákonu č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, v platném znění, přičemž se Ústavní soud ztotožnil se závěry Vrchního soudu v Praze spočívajícími ve stanovisku, že mohou-li podle § 6 odst. 2 zákona č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, v platném znění, návrh na registraci sdružení podat občané (v legislativní zkratce „přípravný výbor“), jsou tito občané jako členové přípravného výboru také účastníky řízení před správním orgánem, který o registraci sdružení rozhoduje. Jsou-li tedy účastníky tohoto řízení občané jako fyzické osoby, jsou potom tyto osoby také účastníky řízení o opravném prostředku. Účastníkem řízení

¹⁷⁷ Usnesení Ústavního soudu ze dne 9. 4. 1998, III. ÚS 65/1998, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení – svazek 10. Praha, C.H. Beck, 1998, str. 443 a násl.

před správním orgánem ani řízení o opravném prostředku není tedy přípravný výbor jakožto subjekt.¹⁷⁸

5.3.6 Nález ze dne 19.10.1995 sp. zn. I. ÚS 27/95

Nálezem I. ÚS 27/95 z 19.10.1995 řešil Ústavní soud negativní kompetenční spor Ministerstva vnitra a Ministerstva kultury ve věci příslušnosti přezkoumání pravomocného správního rozhodnutí, kterým byla odmítnuta registrace Nadace pro rozvoj Boží církve v České republice mimo odvolací řízení. Řízení o registraci nadace u tehdy příslušného okresního úřadu předcházela snaha registrovat Boží církve u Ministerstva kultury, k registraci této církve však nedošlo, neboť ministerstvo řízení z formálních důvodů zastavilo, protože v žádosti nebyl uveden požadovaný počet osob s trvalým pobytem na území ČR, které se k této církvi hlásí, a tudíž nebyla splněna podmínka § 1 tehdy platného zákona č. 161/1992 Sb., o registraci církví a náboženských společností.

Později byla podána u okresního úřadu žádost o registraci Nadace pro rozvoj Boží církve v České republice, rozhodnutím okresního úřadu však této žádosti nebylo vyhověno, přičemž toho rozhodnutí nabylo právní moci, když proti němu nebylo podáno odvolání podle poučení k Ministerstvu vnitra ČR. Při opětovné snaze navrhovatelů o registraci této nadace byla žádost odmítnuta s tím, že se jedná o věc již rozhodnutou, a proto nelze ve věci znovu rozhodovat. Okresní úřad při odmítnutí žádosti současně navrhovatelům sdělil, že mohou uplatnit u Ministerstva kultury ČR podnět k přezkoumání původního rozhodnutí v mimoodvolacím řízení. Této možnosti žadatelé využili a obrátili se na Ministerstvo kultury ČR.

Ministerstvo kultury postoupilo tento podnět Ministerstvu vnitra ČR k přezkoumání s tím, že není ve smyslu ustanovení § 8 zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České socialistické republiky, ve znění pozdějších předpisů, příslušné, neboť „Boží církve v České republice“, pro jejíž podporu má být nadace zřízena, není církve registrovanou. Nejedná se tedy o církve, ani náboženskou společnost, ale pouze o skupinu fyzických osob. Ministerstvo vnitra ČR vrátilo věc zpět Ministerstvu kultury ČR s poukazem na ustanovení § 17 odst. 1 písm. b) zákona č. 425/1990 Sb. České národní rady o okresních úřadech, úpravě jejich působnosti a o některých dalších opatřeních s tím souvisejících a dále s odkazem na charakter a poslání nadace. Ministerstvo vnitra především poukázalo, že v případě této nadace je cílem vytvoření materiálního, morálního, právního a

¹⁷⁸ Usnesení Ústavního soudu ze dne 3. 3. 2000, I. ÚS 540/1998, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení – svazek 17. Praha, C.H. Beck, 2001, str. 357 a násled.

duchovního zázemí pro rozvoj Boží církve v ČR, a proto ministerstvo vnitra dovozuje, že kompetentní k rozhodnutí o přezkumu v mimoodvolacím řízení je Ministerstvo kultury ČR, do jehož působnosti tento úsek státní správy patří.

Ústavní soud po zhodnocení právní úpravy, na kterou obě ministerstva poukazovala, došel k závěru, že navrhovaná řešení obou ministerstev se po formální stránce opírají – každé o své – právně relativně významné důvody, avšak při posouzení celé věci akcentoval především obsahovou spojitost mezi nadací a církví, o jejíž registraci se ostatně usiluje. Z této spojitosti vyplývá, že nelze ani odborné posouzení povahy, účelu a smyslu nadace odtrhnout od úvahy o povaze té církevní organizace, k jejímuž zřízení nadace směřuje. Takové odborné posouzení přitom nepochybně spadá do sféry Ministerstva kultury, a to tím více, že dříve podaný návrh na registraci Boží církve byl Ministerstvem kultury zamítnut pouze z formálních důvodů (pro nedostatek potřebného počtu podpisů), aniž byla celá záležitost hodnocena z materiálně-právního hlediska. Vzhledem k této obsahové vazbě obou otázek (povahy církve a účelu nadace) jeví se podle Ústavního soudu právně přiměřenějším, aby rozhodlo Ministerstvo kultury v obou záležitostech, protože stojí svou věcnou kompetencí této problematice blíže. I kdyby mělo ve věci rozhodnout Ministerstvo vnitra, bylo by patrně v rozhodnutí samém stejně vázáno na součinnost a odborné stanovisko Ministerstva kultury.¹⁷⁹

Význam tohoto rozhodnutí Ústavního soudu je z hlediska jeho dalšího preventivního působení poněkud omezen tím, že v mezidobí se registračním orgánem nadací a nadačních fondů staly rejstříkové soudy v rámci obecné soustavy soudů a lze tedy pochybovat o tom, že by odvolacím orgánem vůči rozhodnutí prvoinstančního rejstříkového soudu mohlo být Ministerstvo kultury. Pochopitelně však by nic nebránilo prvoinstančnímu ani odvolacímu soudu si získat vyjádření tohoto ministerstva stran problematiky týkající se úvahy o povaze té církevní organizace, k jejímuž zřízení nadace směřuje.

5.4 Rozhodnutí Ústavního soudu týkající se služebního poměru duchovních

V tomto oddíle se hodlám zabývat rozhodnutími Ústavního soudu, týkajícími se zejména zvláštní problematiky, a to povahy služebního poměru duchovních, pravomoci obecných soudů přezkoumávat například platnost zrušení tohoto služebního poměru a dalších aspektů

¹⁷⁹ Nález Ústavního soudu ze dne 19. 10. 1995, I. ÚS 27/1995, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení – svazek 4. Praha, C.H. Beck, 1996, str. 139 a násl.

tohoto služebního poměru, a to zejména se zřetelem k čl. 16 odst. 2 Listiny zakotvujícímu autonomii církví a náboženských společností ve vztahu ke správě svých vnitřních záležitostí.

5.4.1 Nález ze dne 26.3.1997 sp. zn. I. ÚS 211/96

Nálezem I. ÚS 211/96 z 26.3.1997 rozhodl Ústavní soud o ústavní stížnosti stěžovatelů manželů Dudových proti usnesením obecných soudů tak, že ty co do části týkající se zastavení řízení, pokud jde o žalobu stěžovatelů o náhradu mzdy zrušil, v ostatním ústavní stížnost zamítl. Stěžovatelé se ve své ústavní stížnosti domáhali zrušení prvoinstančního i odvolacího usnesení obecných soudů, jimiž bylo zastaveno řízení v jejich sporu proti Ústřední radě Církve československé husitské o náhradu mzdy a o určení neplatnosti rozvázání služebního poměru.¹⁸⁰

Soud prvního stupně i soud odvolací dospěly k závěru, že pro nedostatek pravomoci soudu je třeba řízení podle § 104 odst. 1 o. s. ř. zastavit a věc postoupit věcně příslušnému orgánu, tj. Ústřední radě Církve československé husitské, ve smyslu čl. 20 zřizovací listiny této církve a § 34 jejího organizačního řádu. Důvody směřující k zastavení řízení spočívaly v právním závěru, že platnost skončení služebního poměru navrhovatelů nelze pro jeho církevní charakter (služba Bohu a lidem) zkoumat v občanskoprávním soudním řízení, neboť to mohou posoudit jedině příslušné církevní orgány, které navrhovatelům službu umožnily; naopak zásah moci, byť soudní, do těchto vztahů by bylo možno považovat za protiústavní.

Pokud jde o předmět ústavní stížnosti zabýval se Ústavní soud nejprve otázkou určení neplatnosti rozvázání služebního poměru a dospěl k závěru shodnému v zásadě se soudem odvolacím, tj. že podle čl. 16 odst. 2 Listiny základních práv a svobod církve spravují své záležitosti, zejména ustavují své orgány, ustanovují své duchovní a zřizují církevní instituce nezávisle na státních orgánech. Podle § 7 odst. 1 a 2 zákona č. 308/1991 Sb. platného v době rozhodování soudu, osoby vykonávající duchovenskou činnost ji vykonávají z pověření církví a náboženských společností podle jejich vnitřních předpisů a obecně závazných právních předpisů. Obecné soudy proto podle Ústavního soudu správně zaujaly stanovisko, že rozhodováním o dalším trvání služebního poměru duchovního k církvi by došlo k nepřípustnému zásahu do vnitřní autonomie církve a do její samostatné a nezávislé rozhodovací pravomoci, jak vyplývá z vnitřních předpisů této církve. Ústavní soud proto shledal, že pokud jde o určení neplatnosti rozvázání služebního poměru duchovních osob, je třeba v této části ústavní stížnost zamítnout. Pokud však jde o uplatňování náhrady mzdy,

¹⁸⁰ Příbyl, S.: Konfesionálněprávní studie, 1. vydání, Brno, L. Marek, 2007, str. 75-81

příp. jiných majetkových nároků podle platných předpisů, v těchto věcech již podle Ústavního soudu nejde o zásah do vnitřní autonomie církve a její rozhodovací pravomoci, neboť zde již vystupuje do popředí soukromoprávní charakter církve jako právnické osoby, která má či nemá závazky vůči jiným osobám fyzickým či právnickým, a tyto osoby mají rovné postavení před zákonem. Ústavní soud proto rozhodnutí obou soudů týkající se zastavení řízení ve věci žaloby stěžovatelů o náhradu mzdy s odkazem na ustanovení čl. 36 odst. 1 Listiny a čl. 90 Ústavy ČR svým nálezem zrušil.¹⁸¹

Význam tohoto nálezu Ústavního soudu spočívá zejména v interpretaci čl. 16 odst. 2 Listiny ve vztahu k řešení konkrétní právní otázky spočívající v daném případě na skutečnosti, zda obecné soudy mají pravomoc rozhodovat o platnosti rozvázání služebního poměru duchovních či nikoli. Je třeba podotknout, že se jednalo o první rozhodnutí tohoto druhu ve vztahu k řešení této otázky, a proto má daný nález nepochybně i významný precedenční význam, jak bude zřejmé i z dalšího rozhodování Ústavního soudu v daném typu záležitostí. Z pohledu ústavně chráněné náboženské svobody a příslušné církevní autonomie lze tedy přivítat výše uvedený právní názor Ústavního soudu ve vztahu k absenci pravomoci obecných soudů rozhodovat o trvání služebního poměru duchovních, na druhou stranu je správné i vymezení hranic této autonomie ve vztahu k majetkovým nárokům vyplývajícím ze služebního poměru, tj. mzdovým nárokům apod. Je nepochybně správné, aby v těchto otázkách byli duchovní chráněni možností soudního přezkumu a ve smyslu čl. 36 odst. 1 Listiny a čl. 90 Ústavy ČR se tak mohli domáhat stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu, jenž poskytl ochranu právům. Jak bude zřejmé z další kapitoly této práce, měl výše uvedený spor své pokračování u Evropského soudu pro lidská práva a bude proto zajímavé rozebrat názorová východiska a interpretaci příslušných platných mezinárodních úmluv tímto soudem ve vztahu k řešené problematice.

5.4.2 Usnesení ze dne 31.8.2000 sp. zn. III. ÚS 136/2000

Jak bylo předznamenáno v komentáři k nálezu I. ÚS 211/96, měl tento nález určitý precedenční význam ve vztahu k přezkoumávané problematice. V podstatě zcela obdobnou záležitost, která byla řešena již citovaným nálezem, byla opětovně rozhodována Ústavním soudem usnesením III. ÚS 136/2000 z 31.8.2000. V dané věci byla předmětem sporu mezi účastníky otázka, zda obecné soudy mají pravomoc rozhodovat o neplatnosti rozvázání pracovního poměru kazatele, spor se tedy na rozdíl od nálezu I. ÚS 211/96 nevedl ohledně

¹⁸¹ Nález Ústavního soudu ze dne 26. 3. 1997, I. ÚS 211/1996, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení – svazek 7. Praha, C.H. Beck, 1997, str. 227 a násl.

pravomoci soudu ve vztahu k majetkovým nárokům vyplývajícím ze služebního poměru duchovního. Ústavní soud v podstatě ze shodných důvodů, jak již byly popsány výše u nálezu I. ÚS 211/96, tj. zejména že případným soudním rozhodováním o dalším trvání služebního poměru duchovního k Jednotě bratrské by došlo k nepřipustnému zásahu do vnitřní autonomie a do její samostatné a nezávislé rozhodovací pravomoci v této věci, ústavní stížnost zamítl. V tomto směru je na místě upozornit na výklad Ústavního soudu ve vztahu k povaze služebního poměru duchovního Jednoty bratrské. Ten, jak podotýká Ústavní soud, vzniká dvoustranným projevem vůle a v zásadě má tedy podobnou smluvní povahu, jako je tomu u pracovněprávních vztahů. Podobně jako u pracovněprávního vztahu také u služebního poměru duchovního rozhodují příslušné orgány v otázkách vzniku, změny a zániku v obdobném postavení, v jakém rozhoduje ve vztahu k zaměstnanci zaměstnavatel. Takové rozhodování se však neděje u služebního poměru podle pracovněprávních předpisů, ale podle vnitřních předpisů schválených k tomu příslušnými orgány Jednoty bratrské. Jde v zásadě o podobný postup, jaký je uplatňován při skončení pracovního poměru, s tím, že ze strany Jednoty bratrské se služební poměr rozvazuje „propuštěním ze služeb církve“.¹⁸²

Za významné na tomto nálezu lze spatřovat zejména potvrzení již dříve formulovaného právního názoru Ústavního soudu v dané problematice a tedy dostatečně zřetelné zaujetí stanoviska i pro případné další podobné spory týkajících se služebního poměru duchovních.

5.4.3 Usnesení ze dne 6.3.2008 sp. zn. II. ÚS 331/2006

Uvedený nálezn se týká zvláštního práva zachovávat povinnost mlčenlivosti duchovními církví a náboženských společností, neboť Ústavní soud v dané věci přezkoumával ústavnost rozsudku Nejvyššího správního soudu ze dne 28.2.2006 č. j. 5 As 25/2005-63, za účasti Nejvyššího správního soudu, který odmítl kasační stížnost proti rozsudku Městského soudu v Praze ve věci posouzení, zda Náboženská společnost Svědkové Jehovovi má duchovní, a tedy zda po splnění dalších zákonných podmínek má právo, resp. povinnost mlčenlivosti, kterou budou chránit a respektovat i státní orgány. Náboženská společnost tvrdila, že předchozími rozhodnutími obecných soudů byla porušena její základní práva, a to právo na rovnost podle čl. 3 odst. 1 Listiny základních práv a svobod (dále jen "Listina"), právo na náboženskou svobodu podle čl. 15 odst. 1 Listiny, čl. 18 Všeobecné deklarace lidských práv, čl. 18 odst. 1 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech a čl. 9 odst. 1, 2 ve

¹⁸² Usnesení Ústavního soudu ze dne 31. 8. 2000, III. ÚS 136/2000, Ústavní soud: Sbírnka nálezů a usnesení – svazek 19. Praha, C.H. Beck, 2001, str. 283 a násl.

vztahu k čl. 14 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, právo na zachovávání obřadu podle čl. 16 odst. 1 Listiny, právo na správu svých záležitostí podle čl. 16 odst. 2 Listiny a právo na přijetí účinného opatření pro svobodný výkon kultu podle čl. 4 odst. 1 a čl. 6 písm. a) Deklarace o odstranění všech forem nesnášenlivosti a diskriminace založených na náboženství či víře.

Ústavní soud shledal za řádně odůvodněnou a z ústavního rámce ochrany základních práv nevybočující argumentaci předchozích rozhodnutí, pokud v nich nebylo stěžovatelce přiznáno oprávnění k výkonu zvláštního práva zachovávat povinnost mlčenlivosti duchovními v souvislosti s výkonem zpovědního tajemství nebo s výkonem práva obdobného zpovědnímu tajemství, neboť tyto dospěly k závěru, že stěžovatelka nemá duchovní ve smyslu ustanovení § 7 odst. 1 písm. f) zákona č. 3/2002 Sb. a nelze jí tudíž přiznat oprávnění k výkonu požadovaného zvláštního práva. Postavení osob odpovědných za vedení sboru a projednávání záležitostí, které podle stěžovatelky je třeba považovat za osoby postavené na úroveň duchovním, nelze podle názoru ve věci činných správních orgánů, jakož i soudů, ztotožňovat s postavením duchovních v církvích a náboženských společnostech, tedy s osobami, na které se vztahuje povinnost mlčenlivosti duchovními v souvislosti s výkonem zpovědního tajemství nebo s výkonem práva obdobného zpovědnímu tajemství. Duchovní ve smyslu uvedeného zákona si musí stěžovatelka jako registrovaná náboženská společnost ustanovit sama, nezávisle na státních orgánech.

Podle Ústavního soudu správní soudy postupovaly konformně, pokud vyšly z účelu a smyslu institutu povinnosti mlčenlivosti duchovních (tedy osob, na které se tato povinnost v souvislosti s výkonem zpovědního tajemství nebo s výkonem práva obdobného vztahuje) a jeho promítnutí do právního řádu (předpisů trestních, správních aj.) a dovedily, že tento institut je omezen na osoby, které v příslušné církvi nebo náboženské společnosti představují jasně identifikovatelnou a definovanou skupinu zřetelně vymezenou oproti ostatním členům jednak v registrovaném základním dokumentu podle zákona č. 3/2002 Sb., a zpravidla také ve vnitřních předpisech církve nebo náboženské společnosti, a která je takto vnímána i třetími osobami, orgány činnými v trestním řízení, správními orgány apod. Informovanost třetích osob o registrovaných subjektech, která může být podstatná i pro účely zjištění, zda určitá osoba má či nemá právo zachovat mlčenlivost o určitých skutečnostech, je mj. zajištěna veřejnou informací o tom, jak může dojít k ustavení nebo odvolání duchovního (podle § 10 odst. 3 písm. g) zákona č. 3/2002 Sb. musí být v základním dokumentu církve nebo náboženské společnosti, který je součástí veřejné části Rejstříku registrovaných církví a

náboženských společností, uveden způsob ustavování a odvolávání duchovních). Tyto údaje ovšem, jak vyplývá z obsahu vyžádaného spisového materiálu, nelze ze základního dokumentu stěžovatelky zjistit a ani jinak nelze jasně identifikovat osoby, které by měly postavení obdobné „duchovním“. Pokud tedy nejsou osoby, o nichž stěžovatelka tvrdí, že vykonávají duchovní činnost, transparentně uvedeny a nadány tímto právem v jejich oficiálních dokumentech, nemohou být duchovními ve smyslu zákona č. 3/2002 Sb.¹⁸³

5.4.4 Nález ze dne 20.10.2011 sp. zn. IV. ÚS 3597/2010

Uvedený nález po obsahové stránce navazuje na v tomto oddíle předešle shrnutý případ trvání služebního poměru manželů Dudových řešený u Ústavního soudu nálezem I. ÚS 211/96 z 26.3.1997 a lze již na tomto místě stručně shrnout, že Ústavní soud po více než čtrnácti letech neshledal důvod se od nosných závěrů svého předchozího rozhodnutí odchylovat, proto dále pojednám o této kauze pouze ve stručnosti. V posuzované věci bylo podstatou sporu to, zda je v pravomoci civilních soudů rozhodovat o určovací žalobě, jejímž předmětem je otázka trvání služebního poměru duchovních. Podle názoru Ústavního soudu není z hlediska posuzované problematiky pravomoci civilních soudů rozhodovat o dalším trvání služebního poměru duchovních žádný rozumný důvod rozlišovat, zda je tvrzená neplatnost rozvázání služebního poměru, respektive zpochybnění jeho dalšího trvání, opřeno o skutečnost, že akt, jímž mělo dojít k rozvázání služebního poměru, je neplatný (podle judikatury Nejvyššího soudu případně nicotný) z toho důvodu, že jej vydal podle církevních předpisů nepříslušný orgán, nebo že je neplatný proto, že trpí jinou vadou spočívající v jakémkoli jiném rozporu s církevními předpisy. Nemá žádné opodstatnění, aby jeden důvod eventuální neplatnosti rozvázání služebního poměru (spočívající v tom, že akt, jímž byl služební poměr rozvázán, vydal nepříslušný orgán) mohl být podroben přezkumu civilními soudy, zatímco jiné důvody (spočívající například v nedostatku věcného obsahu takového aktu nebo v nedostatku jeho formy) by již podrobeny přezkumu civilních soudů být nemohly.

Ústavní soud se dále neztotožňuje ani s Nejvyšším soudem judikovaným (viz např. usnesení sp. zn. 20 Cdo 1487/2003 ze dne 30.11.2004) rozlišováním mezi nicotností aktu (neexistencí způsobilého aktu) a neplatností aktu, jímž je ukončován služební poměr duchovních, které Nejvyšší soud pro účel posouzení pravomoci civilních soudů k rozhodování o trvání služebního poměru duchovních ve své judikatuře koncipoval, neboť z hlediska práva na církevní samosprávu je zcela nerozhodné, zda je akt, jímž má být skončen služební poměr

¹⁸³ <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=57985&pos=1&cnt=1&typ=result>

duchovního, označen za nicotný nebo neplatný. Ať už lze obecně s takovýmto teoretickým rozlišením souhlasit, z hlediska posuzované problematiky a práva na církevní samosprávu musí posouzení takto konstruované nicotnosti i neplatnosti spadat do působnosti stejných orgánů (stále se totiž jedná o posouzení trvání služebního poměru duchovních). Těmito orgány jsou nepochybně orgány církevní, a nikoli civilní soudy.

Ústavní soud není (na rozdíl od Nejvyššího soudu) toho názoru, že osoba tvrdící, že její služební poměr k církvi byl ukončen v rozporu s církevními předpisy, neboť zde není k tomu způsobilý akt, resp. jej vydal k tomu nezpůsobilý orgán církve, je odepřením soudní ochrany (v rovině ochrany soukromých práv) nepřipustně diskriminována. Tato osoba diskriminována není, stejně jako by nepochybně nebyla diskriminována osoba, která by tvrdila, že její služební poměr k církvi byl ukončen v rozporu s církevními předpisy tím, že sice existuje k tomu způsobilý akt, nicméně např. nemá předepsanou formu nebo neobsahuje jiné náležitosti podle církevních předpisů, a je proto neplatný. V obou uvedených případech je s ohledem na Listinou zaručené právo na církevní samosprávu na místě, aby takovým osobám byla poskytnuta ochrana nikoli civilními soudy, nýbrž autonomními církevními orgány, přičemž se nejedná o diskriminaci, nýbrž právě o projev uvedeného Listinou zaručeného práva. Konstrukci zastávanou obecnými soudy nelze akceptovat též z toho důvodu, že by vedla k absurdní situaci v případech, kdy by obecné soudy shledaly existenci aktu, kterým byl rozvázán služební poměr duchovního k církvi, vydaného příslušným orgánem. Jeho platností by se totiž (jak vyplývá z výše uvedené judikatury) dále zabývat nemohly, a proto by nemohly o věci dále rozhodovat, ztratily by tedy svoji pravomoc k rozhodování, a řízení by musely zastavit a odkázat účastníky na řízení před příslušným církevním orgánem. Takový postup, mimo své absurdity, je naprosto nelogický.

Ačkoli se podle Ústavního soudu pozice daných duchovních jeví vůči církvi (Československé církvi husitské) nerovná, vyplývá z Listinou zaručeného práva na církevní samosprávu. Bylo na duchovních, aby při vstupu do služebního poměru se stěžovatelkou i tento aspekt vzali do úvahy a případně do služebního poměru se stěžovatelkou nevstoupili. V této souvislosti lze odkázat také např. na usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 20 Cdo 1487/2003 ze dne 30. listopadu 2004, v němž Nejvyšší soud uvádí, že právem zaručená dobrovolnost, svoboda a existence svobodné vůle při vstupu do církevního (služebního) poměru vytváří rozumný (a přijatelný) předpoklad pro úsudek, že není v rozporu s právem (ústavněprávními principy), pakliže je jednání určité osoby zde spojeno se (svobodně) přijímanými, a předem danými, (právními) omezeními pro případ, že má takový poměr

zaniknout. Ani podle Nejvyššího soudu nelze mít obecně nic proti tomu, jestliže se tato osoba (svobodně) vzdá (určité míry) soudní ochrany služebního poměru, do něhož vstoupila, totiž ochrany prostřednictvím těch právních institutů, jež jsou jinak upraveny jako základní (viz výše zmíněná ustanovení § 61 a násl. zákoníku práce). Shodně považuje Nejvyšší soud za akceptovatelné – k prosazení zvláštního zájmu na zajištění vnitřní autonomie církve – že subjekt církevně právního vztahu (duchovní) přijímá i to, že o zániku jeho poměru k církvi, byť by byl v nikoli nevýznamných znacích připodobnitelný obecnému vztahu pracovnímu, nebudou (vždy) rozhodovat soudy, nýbrž (zásadně) orgány církevní. V témže rozhodnutí pak Nejvyšší soud též konstatuje, že není důvod nepřijmout ani takové pojetí „nezávislosti na státních orgánech“ (jež vyložil Ústavní soud v dřívější věci účastníků), které zahrnuje stav, kdy jsou soudy vyloučeny z přezkumu aktů, jimiž příslušný církevní orgán podle vnitřních předpisů církve rozhodl, že služební poměr duchovního k církvi skončil.

Ústavní soud proto uzavřel, že pokud obecné soudy dospěly k závěru, že v projednávané věci byla k řízení dána pravomoc obecných soudů a tuto věc projednaly, došlo k porušení základního práva stěžovatelky spravovat své záležitosti nezávisle na státních orgánech, zakotveného v čl. 16 odst. 2 Listiny.¹⁸⁴

5.5 Rozhodnutí Ústavního soudu týkající se různých aspektů a hranic náboženské svobody

V této kapitole bych se rád dotkl rozhodnutí Ústavního soudu dotýkajících se určitých aspektů a hranic náboženské svobody, a to zejména v určitých vyhraněných životních situacích, jak bude z obsahu odůvodnění těchto rozhodnutí zřejmé. Jde zejména o hranice náboženské svobody a jejího obsahu u vazebně stíhaného, léčeného nezletilého v rozporu s náboženským přesvědčením rodičů nezletilého a dále je připojena souhrnná informace ohledně obsáhlé skupiny rozhodnutí Ústavního soudu týkající se osob, které různým způsobem a za rozdílných okolností odmítly výkon branné povinnosti, popř. i výkon civilní služby z náboženských důvodů, a jejichž případy vyvolaly hledání řešení nejednoduchých právních otázek, jak bude z popisu zcela základního obsahu těchto rozhodnutí zřejmé.

5.5.1 Usnesení ze dne 10.4.1998 sp. zn. II. ÚS 227/97

Shora uvedeným usnesením Ústavní soud odmítl ústavní stížnost, kterou se domáhal vazebně stíhaný obviněný, který byl umístěn v době podání ústavní stížnosti ve Vazební věznici

¹⁸⁴<http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=71752&pos=1&cnt=1&typ=result>

Pankrác, Praha 4, v době rozhodování sice již na základě amnestie prezidenta republiky propuštěn z vazby, nicméně zčásti na svém návrhu trval a požadoval vydání nálezu, ve kterém bude vysloveno, že stěžovatel byl nucen přijímat potravu, která odporovala jeho židovskému náboženskému vyznání a byl tak vystaven strádání, případně smrti hladem, čímž došlo k porušení čl. 6 odst. 1 a 2, čl. 7 odst. 2 a čl. 16 odst. 1 Listiny.

Stěžovatel se svou ústavní stížností domáhal zajištění takového druhu stravování, které by odpovídalo jeho židovskému náboženskému vyznání. Kromě jiného uvedl, že je mu povoleno požívat pouze tzv. košer stravu, navíc se k dosažení vyššího stupně zřekl požívání jakéhokoli masa (nejen vepřového) mimo rybího. To podle jeho názoru vazební věznice nerespektovala, což mělo pro něj závažné následky. V době podání stížnosti ztratil na váze dvanáct kilogramů, neměl zajištěnu odpovídající teplou stravu a bylo mu podle jeho tvrzení bráněno v obstarávání doplňkové stravy. Tato situace spojená s dlouhodobým hladověním měla vést i k jeho pokusu o sebevraždu. Stěžovatel rovněž uvedl, že je cizinec a hovoří pouze anglicky, což ztěžuje jeho komunikaci se správou Vazební věznice Pankrác.

Svůj návrh stěžovatel spojil s návrhem na vydání předběžného opatření, kterým by se upravilo jeho postavení a stravování ve Vazební věznici Pankrác do doby, než bude o jeho ústavní stížnosti rozhodnuto. Ústavní soud zvážil podmínky a okolnosti, které stanoví § 80 odst. 2 zákona č. 182/1993 Sb. ČR, o Ústavním soudu, pro rozhodnutí o vydání předběžného opatření. Vzhledem k tomu, že neměl dostatek podkladů pro rozhodnutí ve věci samé, došel k závěru, že by neodpovídalo veřejnému zájmu návrh na vydání předběžného opatření „a limine“ zamítnout. Veřejný zájem na odvrácení závažné újmy na zdravotním stavu stěžovatele, který se dovolává své základní svobody podle čl. 16 odst. 1 Listiny a čl. 9 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (č. 209/1992 Sb.), vedl Ústavní soud k názoru, že vyhovět návrhu na vydání předběžného opatření je ve shodě nejen s podmínkami, stanovenými v § 80 odst. 1 zákona č. 182/1993 Sb. ČR, o Ústavním soudu, nýbrž i v § 80 odst. 2 téhož zákona, a rozhodl usnesením ze dne 17.9.1997 čj. II. ÚS 227/97 - 10 tak, že návrhu na vydání předběžného opatření vyhověl a správě Vazební věznice Pankrác, Praha 4 uložil, aby až do rozhodnutí Ústavního soudu ve věci ústavní stížnosti navrhovatele, vedené pod sp. zn. II. ÚS 227/97, nepokračovala v podávání stravy, jejíž požívání je v rozporu s praktikami náboženské víry, ke které se navrhovatel hlásí.

Ústavní soud si dodatečně vyžádal vyjádření správ Vazební věznice Praha-Pankrác a vnitřní řád této věznice. Její ředitel odmítl tvrzení stěžovatele o mučení a nelidském zacházení se stěžovatelem jako nepravdivé a dále uvedl, že stěžovatel není izolován, nýbrž

umístěn na cele, kde jsou anglicky hovořící vězni. Rovněž vězeňský psycholog hovoří anglicky, psychiatrická péče byla stěžovateli též zajištěna. Pokud jde o stravování, uvedl, že požadavek na podávání košer stravy vznesl stěžovatel dodatečně. Vazební věznice Praha-Pankrác připravuje osm druhů jídel včetně šesti diet, není však již v jejích možnostech připravovat muslimskou stravu či košer stravu, když se ve věznici nachází jedna třetina cizinců, z nichž každý má nějaké zvláštní náboženství. Co se týče osoby stěžovatele, bylo v červenci 1997 provedeno jednání s konzulem USA a žádosti konzula ohledně dovozu košer stravy bylo vyhověno, stejně jako nabídce na dovoz této stravy ze strany Židovské obce v Praze.

Ústavní soud došel k závěru, že uvedená práva podle Listiny ve vztahu ke stěžovateli porušena nebyla a že ústavní stížnost je zjevně neopodstatněná. Na tom nic nemění skutečnost, že bylo stěžovateli vyhověno v jeho žádosti na vydání předběžného opatření. Takový postup byl žádoucí právě proto, aby bylo učiněno zadost ustanovení čl. 6 odst. 1 a 2 Listiny z důvodů uvedených v usnesení čj. II. ÚS 227/97 - 10. Další šetření ukázala, že tvrzení stěžovatele v tomto bodě zcela neodpovídají skutečnosti.

Pokud jde o námitku porušení čl. 7 odst. 2 Listiny, byl podle Ústavního soudu návrh zjevně neopodstatněný. V daném případě nejde o mučení, které lze definovat jako úmyslné působení bolesti nebo tělesného či duševního utrpení. V daném případě mělo mučení a ponižující a nelidské zacházení spočívat v postupu správy věznice, která odmítala stěžovateli podávat košer stravu. To samo o sobě nemůže splňovat ústavně stanovené požadavky čl. 7 odst. 2 Listiny, neboť ve vztahu k jiným vězňům nepodání takové stravy nemá vůbec žádný důsledek. Proto posouzení možného zásahu do těchto práv stěžovatele závisí na posouzení, zda bylo porušeno jeho právo svobodně projevat náboženství tak zásadním způsobem, že to mohlo ohrozit jeho život nebo způsobit tíživý pocit ponižujícího zacházení.

Ústavní soud následně cituje ustanovení čl. 16 odst. 1 a 4 Listiny s tím, že oblast náboženské svobody ještě šířeji upravuje čl. 18 odst. 1 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech (vyhlášky č. 120/1976 Sb.), který hovoří o zachovávaní obřadů (v autentickém znění „observance, praktice“) a zakazuje (odst. 2) podrobit někoho donucování, které by narušovalo mimo jiné jeho svobodu vyznávat náboženství podle jeho vlastní volby. Ústavní soud následně provádí výklad těchto ustanovení ve vztahu ke konkrétnímu případu, jež usnesení řeší, a zdůrazňuje, že citovanými ustanoveními je garantována svoboda, která zajišťuje možnost každého projevat své náboženství bez zásahu

státu. Naopak stát není obecně vzato povinen opatřovat vyznavačům nějakého náboženství pomůcky, místnosti, zařízení, neboť mu to přímo zakazuje čl. 2 odst. 1 Listiny, zdůrazňující požadavek náboženské neutrality státu. Stát je povinen respektovat onen autonomní prostor věřících, do kterého nebude zasahovat. V daném případě se však stěžovatel nedomáhá zachování náboženské svobody jako prostoru volného od zásahu státu, nýbrž jako práva na to, aby mu stát poskytoval nějaké věcné plnění, jehož obsah stát nemůže ovlivnit, neboť je určeno náboženskými představami stěžovatele.

Ústavní soud dále konstatoval, že kautely č. 16 odst. 4 Listiny a čl. 18 odst. 3 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech se na tento konkrétní případ nevztahují. Možnost omezit náboženský projev z důvodu ochrany zdraví zde nepřichází v úvahu, neboť přijímání košer stravy k ohrožení zdraví vést nemůže. Rozhodující pro vyřešení případu je proto odpověď na otázku, zda je Česká republika jako veřejná moc povinna poskytnout speciální stravu, jejíž požívání je součástí výkonu náboženství, jestliže se vyznavač takové víry nachází ve věznici, tj. v moci státu, a je omezen v osobní svobodě. Ústavní soud zde zastává názor, že není možné dát obecnou odpověď na výše položenou otázku, a poukazuje na skutečnost, že ji nenašly ani soudy v jiných státech, které se problémy projevu náboženství v případech vězňů zabývaly (např. soudy USA v případech *Northern v. Nelson*, *Childs v. Pegelow*, *Barnett v. Rogers* a zejména pro případ *United States v. Huss*, *United States v. Kahane* a *Kahane v. Carlson - J. W. Palmer: Constitutional Rights of Prisoners*. 4. vyd., Cincinnati 1991, v jiném ohledu *W. Michale: Recht und Pflicht zur Zwangsernährung bei Nahrungsverweigerungen in Justizvollzugsanstalten*. Frankfurt am Main 1983).¹⁸⁵

Správa věznice zde má podle názoru Ústavního soudu prostor k uvážení pro výběr rozumných prostředků, které v rámci principu přiměřenosti a respektování čl. 4 odst. 4 Listiny zajistí možnou míru respektování projevu náboženské svobody v případě osob ve vazbě. Osoby ve vazbě jsou tak podrobeny omezením, ta však nejsou bez hranic, zejména ve vztahu k jejich jiným základním právům a svobodám. Řešení bude podle Ústavního soudu vždy záviset na konkrétních okolnostech případu, kde bude hrát významnou roli:

- konkrétní aspekt svobody projevu náboženství (zda jej může provádět sám nebo jen spolu s jinými),
- povaha náboženství (každý o své víře rozhoduje sám),

¹⁸⁵ Usnesení Ústavního soudu ze dne 10. 4. 1998, II. ÚS 227/1997, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení – svazek 10. Praha, C.H. Beck, 1998, str. 447-450

- zda náboženská pravidla nestanoví pro takové situace výjimku, před omezením osobní svobody (např. rabín) nebo se jich dotyčná osoba dožaduje až ve věznici (stěžovatel zprvu běžnou stravu přijímal),
- počet takových osob ve věznici,
- možnosti státu financovat takové zvýšené nároky,
- možnosti poskytnout náhradní formu stravování,
- povaha takových potravin (v případě epidemiologicky rizikových potravin),
- nenarušení účelu omezení osobní svobody (potrava je dopravována určitému vězni, což lze zneužít k pašování zakázaných předmětů, ostatní vězni to mohou pociťovat jako svou diskriminaci),
- možnosti dopravovat stravu do věznice (čl. 15 Vnitřního řádu VV Praha-Pankrác umožňuje denní návštěvy zástupců církví) atd.

Ústavní soud analýzu této kauzy ve smyslu širě náboženské svobody u osoby, která je z důvodu vazebního stíhání omezena na své svobodě, uzavírá názorem, že jestliže v daném případě našla správa Vazební věznice Pankrác způsob, jak svobodu projevu židovského náboženského vyznání zajistit, když stěžovateli umožnila, aby dostával požadovanou stravu zvenku, nenarušila tím v žádném případě ustanovení čl. 16 odst. 1 Listiny z toho důvodu, že ji měla poskytovat sama. Pokud by takový způsob neumožnila, např. z důvodu nebezpečí ohrožení účelu vazby, bylo by nutno posoudit možnosti státu zajistit jiný způsob košer stravování. V daném případě to nutné nebylo, neboť byla zvolena doprava stravy zvenčí. Proto Ústavní soud ústavní stížnost podle ustanovení § 43 odst. 1 písm. c) zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu ČR, v platném znění, odmítl jako zjevně neopodstatněnou.¹⁸⁶

Domnívám se, že význam tohoto nálezu značně přesahuje řešení konkrétního sporného případu, a to zejména s ohledem na rozsáhlost odůvodnění a v něm obsaženého výkladu rozsahu a širě práva náboženské svobody. Za významnější lze pak mít výklad pojímající náboženskou svobodu jako možnost každého projevovat své náboženství bez zásahu státu, avšak z této svobody nelze obecně dovozovat povinnost státu opatřovat vyznavačům nějakého náboženství materiální zajištění výkonu tohoto náboženství, a to vzhledem k náboženské neutralitě státu, zakotvené v čl. 2 odst. 1 Listiny. Zaujaté postoje a výkladová stanoviska bude možné nepochybně aplikovat i v jiných druhově odlišných případech.

¹⁸⁶ Usnesení Ústavního soudu ze dne 10. 4. 1998, II. ÚS 227/1997, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení – svazek 10. Praha, C.H. Beck, 1998, str. 450-451

5.5.2 Nález ze dne 20.8.2004 sp. zn. III. ÚS 459/03

Podanou ústavní stížností se stěžovatelé domáhali zrušení usnesení obecných soudů, neboť jimi měla být podle stěžovatelů porušena jejich práva zakotvená v čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, čl. 32 odst. 4 a čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod, čl. 6 odst. 2 Úmluvy na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny (dále jen „Úmluva o lidských právech a biomedicíně“) a čl. 9 odst. 1, 2 a čl. 12 Úmluvy o právech dítěte.

V dané věci nařídil soud I. stupně předběžné opatření, kterým nezletilého syna stěžovatelů předal do péče Kliniky dětské onkologie Fakultní nemocnice Brno a ustanovil mu podle § 76a odst. 3 o. s. ř. opatrovníka pro řízení v osobě v usnesení jmenované justiční čekatelky Krajského soudu v Ostravě. Ve stručnosti lze z odůvodnění tohoto rozhodnutí uvést, že ve věci péče o nezletilého syna stěžovatelů bylo diagnostikováno vysoce zhoubné nádorové onemocnění, které vede nezvratně, není-li adekvátně léčeno, ke smrti pacienta. Rodiče jakožto členové náboženské společnosti Svědkové Jehovovi v průběhu nemoci dítěte nemocnici sdělili, že přestože jsou si vědomi závažnosti onemocnění, pokud bude léčení nezletilého vyžadovat další transfuze krve, nemohou s nimi pro náboženské přesvědčení a ze zdravotních důvodů souhlasit. Rodiče tak nadále odmítli další léčbu chemoterapií spojenou s transfuzemi krve, jež však nemá žádnou alternativu. Tím je však nezletilému odňata jediná naděje na vyléčení a závažně je tak přístupem rodičů ohrožen zdravotní stav a život jejich dítěte. Z těchto důvodů soud vyhověl a nařídil výše citované předběžné opatření podle ustanovení § 76a odst. 1 o. s. ř. Odvolací soud pak k odvolání stěžovatelů citované usnesení soudu I. stupně potvrdil, a zcela se ztotožnil s jeho závěry. K tomu uvedl, že nařízení předběžného opatření podle § 76a o. s. ř. je dáno naléhavou potřebou rychlého operativního zákroku, kterou nelze vyřešit ani rozhodnutím ve věci samé, ani nařízením předběžného opatření podle § 76 odst. 1 písm. b) o. s. ř.¹⁸⁷

V ústavní stížnosti stěžovatelé uvedli, že jsou zákonnými zástupci nezletilého, řádně se o něj starali a žádali pro něj léčbu v souladu s vědeckými poznatky bez rizik transfuze. Podle jejich názoru pouze jiný názor na léčení svého dítěte se nesmí stát důvodem k omezení jejich rodičovských práv předběžným opatřením. Stěžovatelé rovněž namítali, že soudy nepostupovaly v souladu s § 76a odst. 3 o. s. ř., protože neprovedly jejich výsledky a neumožnily jim nezletilého v řízení zastupovat, jakož i skutečnost, že soudy vůbec

¹⁸⁷ Příbyl, S.: Konfesněprávní studie, 1.vydání, Brno, L. Marek, 2007, str. 146-154

nezjišťovaly, jaký je vztah dítěte k rodičům, případně zda je dítě schopno formulovat svůj názor na léčbu, při které by mu byla podána transfuze krve. V důsledky chybného postupu obou soudů tak byla porušena výše citovaná ustanovení Listiny a příslušných mezinárodních úmluv.

Ústavní soud si vyžádal vyjádření účastníků a vedlejších účastníků řízení k ústavní stížnosti, jakož i vyjádření veřejného ochránce práv JUDr. Otakara Motejla, jenž byl ustanoven nezletilému opatrovníkem pro řízení před Ústavním soudem. Veřejný ochránce práv uvedl, že pokud se stěžovatelé dovolávají výše zmíněných mezinárodních úmluv a ústavních dokumentů, pak tyto právní prameny deklarují a zajišťují soubor práv a povinností sledujících ochranu především dítěte, přičemž však podle opatrovníka pomíjejí skutečnost, že nespornou prioritou v soustavě práv lidské bytosti a současně podmínkou realizace všech dalších ústavních práv lidské bytosti je její právo na život. Vzhledem k diagnóze by však postup podle pokynu stěžovatelů znamenal nezvratný konec života, takže podle opatrovníka vznikla nesporně situace, kterou k realizaci práva na život a ochranu zdraví zákon v ustanovení § 76a o. s. ř. předpokládá, a nic nemohlo zpochybnit v souvislosti s předpokládanými výjimkami autoritativního rozhodování rodičů postup, který obecné soudy zvolily. Opatrovník proto navrhuje, aby Ústavní soud ústavní stížnost zamítl.

Ústavní soud přezkoumal napadená rozhodnutí z hlediska tvrzeného porušení ústavně zaručených práv a svobod a dospěl k závěru, že ústavní stížnost není důvodná, a to zejména z níže uvedených důvodů. Stěžovatelé se v ústavní stížnosti dovolávají, kromě jiného, svého práva upraveného v čl. 32 odst. 4 Listiny. Uvedené ustanovení má podle Ústavního soudu pro posouzení věci klíčový význam, když zakotvuje na straně jedné právo rodičů na péči a výchovu dítěte, na straně druhé ovšem i právo dítěte na rodičovskou výchovu a péči. Uvedené právo však může být omezeno, a to za podmínky, že se tak stane rozhodnutím soudu na základě zákona. Pokud obecné soudy rozhodly, že se nezletilý svěruje do péče uvedeného léčebného zařízení, nepochybně tím zasáhly do ústavně zaručeného práva stěžovatelů ve smyslu čl. 32 odst. 4 věta první Listiny, jakož i do práva zakotveného v čl. 8 odst. 1 Evropské úmluvy, když omezily právo rodičů rozhodovat o léčení jejich dítěte. Nicméně k posouzení, zda k zásahu došlo oprávněně, je nutné zkoumat, zda v daném případě byly naplněny podmínky přípustnosti takového zásahu podle čl. 32 odst. 4 věta druhá Listiny, resp. čl. 8 odst. 2 Evropské úmluvy, tj. zda se jednalo o zásah nezbytný v demokratické společnosti na základě a v souladu se zákonem.

Ústavní stížností napadené prvostupňové rozhodnutí bylo vydáno na základě § 76a

odst. 1 o. s. ř. poté, co příslušný soud dospěl k závěru, že zdravotní stav nezletilého, příp. jeho život jsou vážně ohroženy. V první řadě je třeba uvést, že Ústavní soud nemá žádnou pochybnost o tom, že do sféry regulace dané normy spadají i případy, kdy je nezletilému dítěti odepírána nezbytná lékařská péče, zvláště pak tehdy, je-li tím přímo ohrožován jeho život. Nelze tedy souhlasit s názorem stěžovatelů, že došlo k porušení čl. 9 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, neboť se u nezletilého nejednalo o zneužívané či zanedbané dítě. Dále je třeba konstatovat, že obecné soudy postupovaly správně i z pohledu důvodů, z nichž došlo k odmítnutí léčby. Jde-li o první, tedy náboženský důvod, výkon práva zakotveného v čl. 16 odst. 1 Listiny lze za určitých podmínek omezit, přičemž podmínky pro to, jak bude dále uvedeno, naplněny byly, a v podrobnostech lze odkázat na závěry Ústavního soudu uvedené níže. Jde-li o údajné zdravotní důvody, ty ovšem blíže specifikovány nebyly, a tvrzená alternativa léčby ze strany stěžovatelů nemá oporu ve spisovém materiálu, a tak ji Ústavní soud jako účelovou odmítl.

V posouzení otázky, zda uvedený postup soudů představoval zásah v demokratické společnosti nezbytný, tedy zda pro něj existovaly relevantní a dostatečné důvody [srov. rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva (ES) ze dne 27.11.1992 ve věci *Olsson v. Sweden*, publ. in: A250], dospěl Ústavní soud k závěru, že ochrana zdraví a života dítěte, o niž vzhledem ke konkrétním okolnostem skutečně šlo (viz výše), je zcela relevantním a více než dostatečným důvodem pro zásah do rodičovských práv, kdy jde o hodnotu, jejíž ochrana je v systému základních práv a svobod jednoznačně prioritní. Jinak řečeno, obecné soudy jsou podle Ústavního soudu povinny zajistit spravedlivou rovnováhu mezi zájmy dítěte a zájmy jeho rodiče, zvláštní pozornost však musí být věnována zájmu dítěte, který může – v závislosti na své povaze a závažnosti – převážit nad zájmem rodiče (viz citované rozhodnutí); především nelze připustit, aby rodiče přijímali opatření škodlivá pro zdraví nebo rozvoj dítěte (viz rozhodnutí ES ze dne 7.8.1996 ve věci *Johansen v. Norway*, publ. in: Reports 1996-III).

Pokud jde o ostatní námitky stěžovatelů, pak Ústavní soud uvedl, že pokud odmítají rodiče léčbu nezletilého dítěte, jež je v bezprostředním ohrožení života, nepředstavuje vydání předběžného opatření podle § 76a o. s. ř., kterým se dítě svěří do péče příslušného léčebného zařízení, porušení jejich práv zakotvených v čl. 32 odst. 4 či čl. 16 odst. 1 Listiny. Vzhledem k nutnosti okamžitého zásahu není zpravidla možno v řízení o vydání takového předběžného opatření řešit případný spor rodičů s léčebným zařízením o vhodnosti té které léčby. Týká-li se věc přitom dítěte ve věku okolo šesti let, není porušením čl. 12 odst. 1 Úmluvy o právech

dítěte, pokud toto dítě nebylo v daném řízení soudem vyslechnuto. Výslech rodičů musí soud provést pouze v případě, že by to pro rozhodnutí bylo nezbytné a z hlediska zákonné lhůty pro vydání rozhodnutí možné. Vzhledem k výše uvedenému tak Ústavnímu soudu nezbylo, než ústavní stížnost podle ustanovení § 82 odst. 1 zákona o Ústavním soudu zamítnout.¹⁸⁸

Domnívám se, že význam tohoto nálezu rovněž přesahuje řešení konkrétního sporného případu, a to zejména s ohledem na rozsáhlost odůvodnění a v něm obsaženého výkladu základních práv zahrnujícího i určitou jejich posloupnost a podtržení významu základního práva člověka na život, kterému je nutné za určitých okolností podřídit i jiná ústavně chráněná práva.

5.5.3 Rozhodnutí Ústavního soudu týkající se náboženské svobody ve vztahu k branné povinnosti, popř. povinnosti výkonu civilní služby

Do kategorie vymezení hranic náboženské svobody ve vztahu k různým jiným zákonem uloženým povinnostem patří i poměrně bohatá judikatura Ústavního soudu, týkající se odmítání branné povinnosti, popř. i výkonu civilní služby z náboženských důvodů, jakož i rozhodování otázek s tím souvisejících, nicméně vzhledem ke skutečnosti, že tato problematika již není kvůli zrušení všeobecné branné povinnosti v ČR zcela aktuální, uvedu na tomto místě toliko přehled nejdůležitějších rozhodnutí, která přijímal Ústavní soud v plénu, a následně toliko položkový přehled nejdůležitějších senátních rozhodnutí soudu v této oblasti.

Nálezem ÚS ČSFR ze dne 10.12.1992 sp. zn. Pl. ÚS 78/1992 řešil tehdejší ústavní soud spornou skutečnost; tj. nastalou situaci, že u odvedenců, u kterých odvodové řízení skončilo za účinnosti předchozího zákona č. 73/1990 Sb., o civilní službě, který umožňoval odmítnutí vojenské služby bez stanovení jakékoliv lhůty, zatímco nový zákon č. 18/1992 Sb., o civilní službě umožňuje odmítnutí vojenské služby z důvodu svědomí či náboženského přesvědčení ve lhůtě do 30 dnů od skončení odvodového řízení, dochází k situaci, kdy tito odvedenci již fakticky nemohou prohlášení o odmítnutí vojenské služby učinit, neboť jim uplynula třicetidenní lhůta od ukončení odvodového řízení. V přechodných ustanoveních zákon č. 18/1992 Sb. přitom tuto otázku neřeší. Ústavní soud dospěl k závěru, že návrh Vyššího vojenského soudu v Trenčíně je důvodný, neboť přijetím nového zákona o civilní službě nastala situace, kdy občané odvedení více než 30 dní přede dnem účinnosti nového

¹⁸⁸ Nález Ústavního soudu ze dne 20. 8. 2004, III. ÚS 459/2003, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení – svazek 34. Praha, C.H. Beck, 2005, str. 223 a násl.

zákona, tj. 16.1.1992, ztratili možnost učinit prohlášení o odmítnutí vojenské služby. Zákon tak občanům neposkytl lhůtu pro takové prohlášení a se zpětnou účinností je zbavil ústavního práva nevykonávat vojenskou službu z důvodu svědomí nebo náboženského vyznání (čl. 15 odst. 3 Listiny), tedy práva, které je podle čl. 1 Listiny nezcizitelné.¹⁸⁹

V nálezu ze dne 2.6.1999 č. 151/1999 Sb. (sp. zn. Pl. ÚS 18/1998), kterým zrušil Ústavní soud ustanovení § 2 odst. 2 zákona č. 18/1992 Sb., o civilní službě, a naopak zamítl návrh na zrušení ustanovení § 2 odst. 1 písm. a) téhož zákona, lze nalézt vyjma skutkových okolností konkrétního případu, i rozbor právní úpravy tehdy platného zákona o civilní službě ve spojení s výkladem ustanovení čl. 15 a 16 Listiny. Ústavní soud zaujal k problematice časové lhůty poskytované odvedenci pro odmítnutí vojenské služby následující postoj. Časová neomezenost práva odmítnutí vojenské základní (náhradní) služby nebo vojenských cvičení by mohla vážně narušit bezpečnost státu a ohrozit plnění jeho úkolů souvisejících s jeho obranou nejen uvnitř, ale i navenek v rámci mezinárodních smluv přijatých Českou republikou. Obdobné zkušenosti se objevily v souvislosti s aplikací dřívější právní úpravy civilní služby, tj. v souvislosti se zákonem č. 73/1990 Sb., o civilní službě, kdy neudržitelnost v tomto zákoně široce koncipovaného práva odmítnout výkon vojenské služby z hlediska zajištění bezpečnosti státu byla jedním z hlavních důvodů nové právní úpravy civilní služby v relativně krátkém čase. Podle Ústavního soudu je zřejmé, že aby armáda mohla efektivně plnit své poslání, musí k tomu mít vytvořeny základní předpoklady, mimo jiné také jasně a přehledně určené podmínky i ve vztahu k počtu občanů, o kterých s určitostí ví, že vojenskou službu v určité době vykonají a že je bude moci pro případnou obranu státu využít. Bez této možnosti by obrana státu a jeho občanů (a v konečném důsledku i hodnot, na kterých Česká republika stojí), byla velmi komplikovaná a v zásadě (při neexistenci armády profesionální) takřka nemožná. Z tohoto pohledu se potom § 2 odst. 1 písm. a) zákona o civilní službě jeví jako přiměřený uvedeným skutečnostem, a to včetně stanovení doby plynoucí od skončení odvodního řízení.¹⁹⁰

Nálezem ze dne 3.2.1999 č.38/1999 Sb. (sp. zn. Pl. ÚS 19/1998) zamítl Ústavní soud návrh senátu trestního kolegia Nejvyššího soudu ČR na zrušení ustanovení § 22 odst. 1 branného zákona, jakož i ustanovení § 269 a § 270 trestního zákona. Ústavní soud se uvedenou problematikou zabýval velmi podrobně, nicméně z již uváděných důvodů ztráty

¹⁸⁹ Nález Ústavního soudu ČSFR ze dne 10. 12. 1992, Pl. ÚS 78/1992, Ústavní soud: Sbíрка nálezů a usnesení ÚS ČSFR pod č. 15

¹⁹⁰ Nález pléna Ústavního soudu ze dne 2. 6. 1999, Pl. 18/1998 vyhlášený pod č. 151/1999 Sb., částka 52, str. 3026-3031

aktuálnosti tohoto tématu shrnu pouze stručný závěr: Ústavní soud i s přihlédnutím k tzv. principu minimalizace zásahu, z jehož podstaty vyplývá, že z mnoha myslitelných výkladů zákona je třeba v každém případě použít pouze takový, který respektuje ústavní principy (je-li takovýto výklad možný), a ke zrušení ustanovení zákona pro neústavnost přistoupit teprve tehdy, nelze-li dotčené ustanovení použít, aniž by byla porušena ústavnost neshledal nutnost napadená zákonná ustanovení rušit, namísto toho je potřeba se s danou problematikou vyrovnat v oblasti správné ústavně konformní aplikace těchto zákonných ustanovení.¹⁹¹

Pouze okrajově souvisí se samotnými právy vyplývajícími z čl. 15 Listiny i problematika řešená nálezem ze dne 6.6.2001 č. 279/2001 Sb. (Pl. ÚS 46/2000), kterým Ústavní soud zamítl návrh na zrušení § 6 zákona č. 119/1990 Sb., ve kterém se kromě jiného stanoví lhůta pro podání návrhu na soudní rehabilitaci. Pro malou aktuálnost této problematiky ponechám tento nálezn bez většího komentáře, snad jen za ilustrativní pro jiné případy lze mít tyto závěry soudu: stanovení časového limitu pro uplatnění návrhu předně nemůže být ani v rozporu s namítaným principem rovnosti občanů zakotveným v čl. 1 Listiny, neboť tím se nezvýhodňuje žádná sociální skupina na úkor jiné ani se nediskriminuje některá sociální skupina, nýbrž se tak dává jen průchod potřebě, aby se právo uplatnilo ve stanovené lhůtě, stejně tak i skutečnost, že se opakovaně usilovalo o aplikaci Listinou garantovaných práv zpět do vzdálenější minulosti, což je možné, pokud jsou však dodrženy pozitivně právní podmínky stanovené pro takovou rehabilitaci. Samotné vymezení časového rámce pro takový postup není v rozporu s ústavně chráněnými právy.¹⁹²

Pouze položkově si dovoluji uvést přehled rozhodnutí Ústavního soudu mající vztah k odmítnutí branné povinnosti z důvodu svědomí či náboženského vyznání:

- usnesení ze dne 18.4.1995 sp. zn. I. ÚS 26/1995
- usnesení ze dne 26.6.1995 sp. zn. I. ÚS 53/1995
- nálezn ze dne 18.9.1995 sp. zn. IV. ÚS 81/1995
- usnesení ze dne 11.6.1996 sp. zn. II. ÚS 54/1996
- nálezn ze dne 14.10.1997 sp. zn. I. ÚS 322/1996
- nálezn ze dne 28.8.1997 sp. zn. IV. ÚS 82/97

¹⁹¹ Nález pléna Ústavního soudu ze dne 3. 2. 1999, Pl. 19/1998 vyhlášený pod č. 38/1999 Sb., částka 15, str. 1073-1077

¹⁹² Nález pléna Ústavního soudu ze dne 6. 6. 2001, Pl. 46/2000 vyhlášený pod č. 279/2001 Sb., částka 105, str. 6515-6519

- nález ze dne 7.10.1998 sp. zn. II. ÚS 285/1997
- usnesení ze dne 4.5.1998 sp. zn. I. ÚS 149/1998
- usnesení ze dne 16.2.1999 sp. zn. IV. ÚS 18/1999
- nález ze dne 12.3.2001 sp. zn. II. ÚS 187/2000
- nález Ústavního soudu ze dne 4.7.2001, I. ÚS 26/2001
- nález ze dne 1.3.2004, IV. ÚS 792/02
- nález ze dne 11.3.2003 sp. zn. I. ÚS 671/2001
- v širším smyslu i nález Ústavního soudu ze dne 26.3.2003, sp. zn. Pl. ÚS 42/02, publikovaného pod č. 106/2003 Sb.
- nález Ústavního soudu ze dne 1.4.2003, sp. zn. II. ÚS 674/01
- nález Ústavního soudu ze dne 1.3.2004, IV. ÚS 792/2002
- nález Ústavního soudu ze dne 15.4.2004, IV. ÚS 178/2003
- usnesení ze dne 15.4.2004, IV. ÚS 190/03
- nález Ústavního soudu ze dne 1.12.2005, II. ÚS 290/2005.

Výše uvedeným přehledem rozhodnutí uzavírám početně jinak nejobsažnější skupinu rozhodnutí Ústavního soudu reflektující vztah svobody svědomí, náboženského přesvědčení a branné povinnosti, popř. povinnosti civilní služby, jež však šíří řešených právních otázek významně přesahují primárně řešenou problematiku, která již v současné době ztratila význam bezprostřední aktuálnosti a potřebnosti obsažnějšího výkladu.

5.6 Rozhodnutí Ústavního soudu týkající se majetku a restitučních nároků církví a náboženských společností

V této kapitole se zabývám některými rozhodnutími Ústavního soudu týkajícími se majetku skutečného či zabaveného církvím, o kterém rozhodovaly obecné soudy, resp. následně samotný Ústavní soud. Moji snahou je demonstrovat postupný vývoj v rozhodovací oblasti Ústavního soudu ohledně těchto otázek s prezentací těch nejdůležitějších právních názorů a stanovisek vyjádřených Ústavním soudem, i z tohoto důvodu a pro účely alespoň dílčího zestručnění jinak obsáhlé skupiny rozhodnutí Ústavního soudu jsem provedl stručnější souhrn

rozhodnutí vydaných zhruba do r. 2008 první podkapitoly tohoto oddílu. Přibližně počínaje r. 2009 dochází k jistému byt' nikoliv bezvýjimečnému obratu v rozhodovací činnosti Ústavního soudu v této věci, proto se věnuji těmto „novějším“ rozhodnutím více pozornosti. Je rovněž nutné poznamenat, že tato oblast společenských vztahů se sice dotýká sféry církví a náboženských společností včetně jejich ekonomického zajištění, bezprostředně však již nesouvisí s právy zakotvenými v čl. 15 a 16 Listiny.

Konečně je potřeba podotknout, že se jedná o jednu z velmi aktuálních oblastí rozhodování soudů, včetně soudu ústavního, dotýkající se církví a náboženských společností, a to kromě jiného zejména z důvodu, že judikatura Ústavního soudu byla jedním z významných faktorů, na základě kterých byla odůvodňována nutnost přijetí právní úpravy řešící otázku restitucí církevního majetku a otázky s tím související. Je pochopitelně, že nejvíce pozornosti v rámci této kapitoly věnuji nálezu Ústavního soudu, kterým soud rozhodoval o souladu přijatého restitučního zákona s Listinou, který byl přijat Plénem Ústavního soudu v nedávné minulosti, jakož i rozhodnutím, které tomuto nálezu časově předcházela.

5.6.1 Rozhodnutí Ústavního soudu ve věcech majetkových vydaných do r. 2008

V řízení vedeném pod sp.zn. Pl. ÚS 32/04 se zabýval Ústavní soud návrhem skupiny poslanců Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky na zrušení položky 64, druhá alinea přílohy č. 1 k zákonu č. 298/1990 Sb., o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého, v platném znění a shledal, že uvedená položka sama o sobě protiústavní není. Jiná věc podle Ústavního soudu je, že v návaznosti na konkrétní skutková zjištění o tom, že majetek v příloze pod napadenou položkou uvedený není majetkem protiústavně odňatým v padesátých letech řeholním řádům a kongregacím, se jeví „problematickým“ nabytí vlastnictví takového majetku podle předpisu usilujícího o nápravu křivd způsobených právě v padesátých letech. Vyřešení této otázky a stejně tak i otázky právní subjektivity v příloze k zák. č. 298/1990 Sb. uvedených osob, jakožto osob oprávněných podle restitučních předpisů, včetně otázky totožnosti právních subjektů, však spadá do oblasti nalézání práva a jeho aplikace obecnými soudy, jak to ostatně zákonodárce v § 3 zák. č. 298/1990 Sb. výslovně zakotvil, vědom si možných nesrovnalostí

při zvolené technice normotvorby.¹⁹³

V řízení vedeném pod sp.zn. I. ÚS 280/96 řešil ve vztahu k potenciální restituci církevního majetku Ústavní soud poprvé stížnost, ve které se zabýval povahou restitučních předpisů ve vztahu k církvím a v níž vyslovil právní názor, který byl následně v nejednom případě Ústavním soudem opakován. Ústavní soud ústavní stížnost jakožto nedůvodnou odmítl, vypořádav se přitom s jednotlivými námitkami stěžovatele. Pokud jde o namítané porušení vlastnického práva podle čl. 11 odst. 1 a 4 Listiny základních práv a svobod, pak Ústavní soud opětovně zdůraznil, že čl. 11 Listiny základních práv a svobod chrání pouze vlastnické právo skutečné, již existující, a nikoliv takové, jehož povaha je sporná. Ústavní soud dále podotkl, že zúčastněné soudy vycházely správně z platných zákonů, které upravují restituci majetku, kterého se stát neoprávněně zmocnil, a které stanoví i rozsah, v němž náprava křivd způsobených protiprávním odnětím majetku bude provedena. Zákon č. 403/1990 Sb., o zmírnění následků některých majetkových křivd, v platném znění, jakož i zákon č. 87/1991 Sb. či zákon č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, v platném znění, které upravují zmírnění následků některých majetkových křivd, k nimž došlo vůči vlastníkům majetku v období let 1948 až 1989, jsou speciálními restitučními zákony. Ústavní soud dochází na tomto místě k závěru, že pokud pak tyto zákony vyloučily řády a kongregace z okruhu oprávněných osob, jejichž majetek získal stát buď na základě neplatného právního úkonu či bez jakéhokoliv důvodu, resp. pokud stanovily, že majetek, jehož původním vlastníkem byly církve, náboženské společnosti, řády a kongregace, nelze převádět do vlastnictví, tedy restituovat, jiným osobám do přijetí zákonů o tomto majetku, postupovaly soudy oprávněně v souladu se speciálními předpisy pro vydání protiprávně odňatého církevního majetku, jímž je zákon č. 298/1990 Sb., o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého, a zákon č. 338/1991 Sb. jej doplňující a měnící.¹⁹⁴ Výše uvedený právní závěr Ústavního soudu bude v dalších rozhodnutích ještě více rozveden a pouze po uplynutí delší doby se bude rozhodovat bez aplikování tohoto závěru soudu, resp. důsledků, které lze z tohoto závěru v obdobných kauzách vyvozovat.

Ve věci vedené pod sp.zn. I. ÚS 479/99 týkající se posouzení platnosti darovacího prohlášení Náboženské matice se Ústavní soud vrátil k historickým aspektům odnětí

¹⁹³ Nález pléna Ústavního soudu ze dne 2. 3. 1995, Pl. ÚS 32/1994, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení – svazek 3. Praha, C.H. Beck, 1995, str. 341 a násl.

¹⁹⁴ Usnesení Ústavního soudu ze dne 5. 12. 1996, I. ÚS 280/1996, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení – svazek 6. Praha, C.H. Beck, 1997, str. 33 a násl.

vlastnického práva církvím, jakož i dalším subjektům. V této souvislosti uvedl, že český stát učinil v oblasti restitucí několik významných kroků, které řada jiných států, jež se ocitly v obdobné situaci, neučinila, a mnohdy ani z ekonomických a politických důvodů učinit nemohla. V první řadě zde byla snaha obnovit narušené ekonomické vztahy a postavení občanů i státu v nich a restituovat především nemovitý majetek, který přešel do rukou státu, v rozsahu, který ekonomický a politický stav státu dovoľoval. Odstranit chaos v lidských i vlastnických vztazích bylo nad lidské síly a možnosti, neboť jeho počátek, jak zdůraznil Ústavní soud, se datuje již od předválečného období v r. 1938 odtržením pohraničních území Československa, vznikem protektorátu Čechy a Morava, odloučením území Slovenska, následky druhé světové války, existencí válečných poměrů a represálií a určením důsledků, stanovených vítěznými mocnostmi cestou Postupimské dohody a cestou reparací. Ani to však neznamenalo konec chaosu pro obnovení Československa a působení marxistické ekonomiky v letech 1948 - 1989 přineslo řadu nových převratných událostí v ekonomice státu a z toho plynoucích důsledků pro občany. Za takových ekonomických i historických podmínek přistupoval stát ke krokům, které jsou výše zmíněny. Ústavní soud po posouzení faktorů, které vedly k restitucím v oblasti majetku, jež se v plynulé době dostal do vlastnictví státu protiprávně či bez právních důvodů, konstatoval, že rozsah a podmínky restitucí, které mají být realizovány, musí být stanoveny zákonem a jen v jejich rámci o nich může rozhodovat soud. Podle toho musí být určeny osoby oprávněné, resp. povinné, a rozsah převodu vlastnictví k určitému majetku ze státu buď jmenovitě nebo jiným vyčerpávajícím způsobem. Jen v rámci projevu vůle státu k restituci, která má být provedena, a jakým způsobem, mohou na základě více či méně podrobně definovaných podmínek o restituci rozhodovat obecné soudy. Z těchto důvodů musel Ústavní soud návrh ústavní stížnosti stěžovatele považovat pro jeho obsah za zjevně neopodstatněný, a pokud by šlo o majetek, k němuž zákonem nebyla stanovena osoba či osoby oprávněné přímo či nepřímo, za návrh, k jehož projednávání není Ústavní soud příslušný.¹⁹⁵

V odůvodnění nálezu ze dne 2.2.2005 sp.zn. II. ÚS 528/02 kromě jiného konstatoval, že v poslední době jsou stále častěji žaloby o určení vlastnictví využívány k pokusům o navrácení majetku tam, kde restituční předpisy nevytvořily podmínky pro jeho vydání. K tomu však podle Ústavního soudu žaloby o určení sloužit nemohou. Nelze totiž dovodit naléhavý právní zájem na určení vlastnictví tam, kde podle restitučního zákona bylo možné uplatnit nárok na vrácení majetku, a z nějakých důvodů takovému požadavku vyhověno

¹⁹⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 31. 10. 2000, I. ÚS 479/1999, < <http://nalus.usoud.cz/Search/Results.aspx> > [cit. 2007-09-02]

nebylo. Ústavní soud dále zdůraznil, že restituční předpisy vycházely z předpokladu, že majetek, který v rozhodné době přešel na stát, bez ohledu na to, zda se na základě platného titulu stal vlastnictvím státu. (§ 6, odst. 2 zákona č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích, obdobně též § 6 odst. 1 písm. p) a písm. r) zákona č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, dále jen zákon o půdě). Ústavní soud z tohoto pohledu posoudil předmětný spor za spor restituční. Přestože Ústavní soud konstatoval, že se obecné soudy při svém rozhodování nevypořádaly s kogentním ustanovením § 29 zákona o půdě, nemohlo ani takto dojít k porušení stěžovatelčina práva na spravedlivý proces, neboť i při jeho správné aplikaci by nemohly obecné soudy dospět k odlišnému výsledku, než ke kterému v řízení došly. Podle odlišného stanoviska soudce Ústavního soudu názoru JUDr. PhDr. Stanislava Balíka bylo v předmětné věci na místě zrušit ústavní stížností napadené rozsudky, a to pouze z důvodu, že obecné soudy v průběhu řízení opomněly zvážit eventualitu aplikace kogentního ustanovení § 29 zákona o půdě. Porušení, nesprávnou aplikaci či přehlédnutí kogentní normy považuje tento soudce za tak zásadní porušení práva na spravedlivý proces, že zrušení rozhodnutí pro takové pochybení pokládá za jediné, nikoliv za formalistické řešení, ať by byl hypotetický výsledek dalšího řízení jakýkoliv.¹⁹⁶

Nálezem z 10.5.2005, sp.zn. I. ÚS 382/04 rozhodoval Ústavní soud o skutkově poměrně složité záležitosti, když pro účely této práce se zmíním jen stručně o části odůvodnění tohoto nálezu, které však nemá většího zobecňujícího potenciálu pro jiné případy, je spíše ilustrativním příkladem posuzování konkrétní skutkové záležitosti Ústavním soudem.

Jednou z klíčových sporných záležitostí v této souzené věci byla otázka právních důsledků absence splnění odkládací podmínky souhlasu Státního úřadu pro věci církevní, a to v době od 1.1.1952, když tento souhlas byl již v této době legitimně nahrazen souhlasem nastupujícího příslušného orgánu – KNV nebo ONV. Odlišně od hodnocení tohoto skutkového zjištění obecnými soudy za této situace Ústavní soud usuzuje, že by bylo nepřiměřeně formalistické setrvat na doslovném textu tržové smlouvy zakotvujícím podmínku souhlasu Státního úřadu pro věci církevní, jestliže byla příslušným opatřením jeho působnost přenesena na jiný státní orgán. Uváděnou podmínku je totiž třeba vykládat se zřetelem na smysl tehdejšího státního souhlasu s nakládáním s církevním majetkem, jímž byl dozor totalitního státu nad církvemi i v oblasti majetkové; je nepochybné, že tento smysl byl zcela naplněn i tehdy,

¹⁹⁶ Nález Ústavního soudu ze dne 2. 2. 2005, II. ÚS 528/2002, Ústavní soud: Sbirka nálezů a usnesení – svazek 36. Praha, C.H. Beck, 2005, str. 287 a násl.

jestliže byl – v souladu s tehdy již platným usnesením vlády – dán souhlas k takové smlouvě příslušným ONV.¹⁹⁷

Klíčovým předmětem otázky řešené v nálezu z 8.8.2005 sp.zn. IV. ÚS 298/05 je, zda přijetí zákona č. 298/1990 Sb., o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého, novelizovaného zákonem č. 338/1991 Sb. vylučuje podle obecných předpisů úspěšně žalovat na určení vlastnictví té církevní právnické osobě, která je v uvedeném zákonu (jeho příloze) uvedena, pokud sporné nemovitosti v příloze tohoto zákona vyjmenovány nejsou. Podle na tomto místě citovaném nálezu jestliže však soudy 1) přijaly závěr o existenci naléhavého právního zájmu stěžovatelky na určení vlastnictví, 2) měly za to, že stěžovatelce svědčilo vlastnické právo před tím, než Náboženská matice uzavřela darovací smlouvu ze dne 29.8.1958, 3) uzavřely své úvahy stran uvedené smlouvy tak, že ta je neplatná, bylo jejich povinností poskytnout ochranu existujícímu vlastnickému právu stěžovatelky a tedy žalobě vyhovět; pakliže tak neučinily, porušily stěžovatelčino základní právo garantované čl. 11 odst. 1 Listiny. Ústavní soud konstatoval, že skutečnost, že žádný zákonodárce po přijetí citovaného zákona, novelizovaného zákonem č. 338/1991 Sb., nepřistoupil k přijetí obecného restitučního zákona, jehož účelem by byla skutečná, byť i podle rozumných kritérií omezená, restituce majetku církví, s sebou nenese žádné jiné důsledky, než že takový restituční zákon v právním řádu České republiky neexistuje, a že tedy církve nemají na rozdíl od jiných fyzických či právnických osob k dispozici žádné právní prostředky, jimiž by mohly zjednodušenou cestou za obecně vymezených restitučních podmínek své dříve jim vlastnický náležející věci restituovat. V žádném případě ovšem neexistence takového předpisu nemůže přivodit zákonodárcem nezamýšlený stav, kdy se podle obecných předpisů právnické osoby v tomto zákoně uvedené svého vlastnictví domáhat nemohou.¹⁹⁸

Stanoviskem ze dne 1.11.2005 st. 21/05 publikovaným pod č. 477/2005 Sb. byly plénem Ústavního soudu přijaty tyto právní věty:

I. Tvrzením vlastnického práva, zejména toho, jež vyžaduje záznam do katastru nemovitostí, v případě absence legitimního očekávání na straně navrhovatele není naplněna preventivní funkce žaloby podle § 80 písm. c) občanského soudního řádu, a není tedy dána ani naléhavost právního zájmu na jejím podání.

¹⁹⁷ Nález Ústavního soudu ze dne 10. 5. 2005, I. ÚS 382/2004, Ústavní soud: Sbirka nálezů a usnesení – svazek 37. Praha, C.H. Beck, 2006, str. 345 a násl.

¹⁹⁸ Nález Ústavního soudu ze dne 8. 8. 2005, IV. ÚS 298/2005, Ústavní soud: Sbirka nálezů a usnesení – svazek 38. Praha, C.H. Beck, 2006, str. 241 a násl.

II. Žalobou o určení vlastnického práva nelze obcházet smysl a účel restitučního zákonodárství. Nelze se účinně domáhat podle obecných předpisů ani ochrany vlastnického práva, k jehož zániku došlo před 25.2.1948, a zvláštní restituční předpis nestanovil způsob zmírnění nebo nápravy této majetkové újmy.

Uvedené stanovisko je velmi podrobně odůvodněné, a připojeno je rovněž odlišné stanovisko dvou soudců Ústavního soudu. S ohledem na další vývoj pohledu na dané otázky uvedu toliko velmi stručně některé skutečnosti z odůvodnění tohoto rozhodnutí. Základní restituční zákon, kterým je zákon o mimosoudních rehabilitacích v preambuli výslovně vyloučil z restitucí majetek, který přešel na stát před rozhodným obdobím. Není tedy pravda, že tento zákon neřeší jiný majetek, než ten, který přešel na stát až v rozhodném období, ale ve skutečnosti se týká veškerého majetku státu, který stát vlastnil ke dni přijetí tohoto zákona a který nabyt za období do konce roku 1989. Tím, že v preambuli vylučuje nápravu majetkových křivd „z období ještě vzdálenějších, včetně křivd na občanech německé a maďarské národnosti“, uzákonil, že tento majetek je ve vlastnictví státu, a nelze na něj uplatňovat nároky podle obecných předpisů. Ústavní soud opakovaně připomněl, že restituční předpisy tvoří komplex, a je třeba je vždy vykládat v jejich vzájemné souvislosti, s ohledem na cíl, který byl jejich přijetím vytyčen (srov. např. nálezy sp. zn. IV. ÚS 691/01, věta první), a to zmírnění některých majetkových křivd nastalých v tzv. rozhodném období. Určovací žaloba zde tedy není nástrojem prevence, nýbrž nástrojem, jímž mají být nahrazeny právní prostředky ochrany ve své době nevyužité nebo neúspěšné a zpochybněna zákonnost před šedesáti lety uskutečněných veřejnoprávních postupů; ve skutečnosti tedy nemíří k nastolení právní jistoty na straně žalobce, nýbrž k jejímu narušení na straně nynějšího vlastníka věci (srov. v tomto ohledu závěry ve shora citovaném nálezu Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 114/04). Samotné plynutí času je podle názoru Ústavního soudu skutečností tak závažnou, že i tehdy, kdy s ním nelze ve všech případech zánik vztahu k věci ve smyslu právním, nebo naopak jeho vznik, spojovat, je třeba přiznat mu faktické účinky. Poskytnutím ochrany tvrzenému vlastnickému právu, které zaniklo před téměř šedesáti lety, by tak byla narušena právní jistota osob, které v průběhu této doby vlastnictví k věci (bez ohledu na to, zda se jedná o nemovitost zapsanou v katastru nemovitostí či nikoliv) nabyly od státu nebo od předchozího vlastníka a mohou spoléhat pouze na zásadu důvěry v katastrální zápis. Odmítnutí ochrany tvrzenému právu nemůže být v takových případech v rozporu s čl. 11 Listiny. Nelze tedy napadnout, mimo zvláštními zákony vymezený rámec, vlastnické právo osob, které je nabyly od státu, cestou zpochybnění právních skutečností, jež nastaly dříve, než došlo k uvedené

deformaci právního řádu, a to bez ohledu na to, zda byl přechod vlastnictví promítnut do zápisů ve veřejných rejstřících k tomu účelu určených (pozemkových knihách, katastru nemovitostí, patentovém rejstříku a dalších) či nikoliv. Nelze tak dát před materiálním vlastnictvím, podloženým zápisem v katastru nemovitostí, uskutečněným před téměř šedesáti lety, přednost formálnímu vlastnickému právu, jsou-li namítány pochybnosti o jeho zániku jen proto, že následně k uvedené deformaci došlo. Na otázku, zda je možné domáhat se ochrany vlastnického práva, k jehož zániku došlo před rokem 1948, prostřednictvím zpochybnění právních skutečností, na jejichž základě k takovému zániku došlo, a tedy nikoli způsoby stanovenými restitučními předpisy, nýbrž za použití obecných občanskoprávních institutů (tedy žaloby na určení práva, jakož i žaloby na vyklizení a žaloby na vydání věci), odpověděl tedy Ústavní soud záporně.¹⁹⁹

Konečně ve stanovisku ze dne 1.11.2005 st. 22/05 byla plénem Ústavního soudu přijata tato právní věta: Zákon č. 298/1990 Sb. je svojí povahou součástí restitučního zákonodárství.

Podstatnou otázkou je posouzení povahy zákona č. 298/1990 Sb., a to v tom směru, zda se jedná o lex specialis či nikoliv, resp. zda se jedná o zákon, který je svojí povahou zákonem restitučním. II. senát Ústavního soudu při svých úvahách vycházel z toho, že pojem „restituční zákon“ je označení nikoliv v podobě zákonného institutu, nýbrž pouze pojem, který si v podobě zkratky vytvořila praxe. Pojem „restituční zákonodárství“ označuje přitom skupinu zákonů, kterými došlo ke zmírnění některých majetkových křivd z období totality podle rozhodnutí demokratického zákonodárce. Pokud jde o to, zda je zákon č. 298/1990 Sb. přes svůj výčtový charakter, vykazující minimální znaky obecnosti „zákonem v pravém slova smyslu“, dospěl II. senát k závěru, že je tento právní předpis nutno vnímat nesporně jako zákon ve formálním slova smyslu. Nelze přehlédnout, že podle citovaného zákona č. 298/1990 Sb. došlo k řadě majetkových převodů již před více než patnácti lety, přičemž ústavnost tohoto zákona pro jeho materiální stránku za celé toto období dosud nikdo před Ústavním soudem ČR, a pokud je Ústavnímu soudu známo, ani před soudy obecnými nezpochybňoval. Restituční charakter zákona č. 298/1990 Sb. bere v úvahu i důvodová zpráva k tomuto zákonu, podle níž tento zákon „umožňuje alespoň částečně napravit tyto v minulosti páchané křivdy“. Závěrem Ústavní soud jako obiter dictum zdůraznil, že stát musí svůj závazek vydat restituční zákon, vyplývající z blokačního ustanovení § 29 zákona č. 229/1991

¹⁹⁹ Stanovisko Ústavního soudu ze dne 1. 11. 2005, st. 21/2005 vyhlášený pod č. 477/2005 Sb., částka 166, str. 8855-8864

Sb., ohledně církevního majetku splnit, neboť musí splnit legitimní očekávání na straně církevních právních osob, které se opírá o zákonné ustanovení. Se stanoviskem samým pak nesouhlasil Miloslav Výborný, k jehož stanovisku se připojily soudkyně Vlasta Formánková a Eliška Wagnerová.²⁰⁰ ..

Tímto stanoviskem jsou završeny rozhodnutí vydané před r. 2009, které až na výjimky ve svých důsledcích znamenala negativní konsekvence pro jednotlivé církevní subjekty domáhající se ochrany svých práv. Dále se již budu zabývat rozhodnutími vydanými po r. 2008, které ve své většině znamenala z hlediska církví pozitivní průlom do předchozí rozhodovací činnosti Ústavního soudu, jakož i pochopitelně soudů obecných.

5.6.2 Nález ze dne 24.6.2009 sp. zn. I. ÚS 663/06

První průlom do předešle uváděných plenárních stanovisek představuje nález výše uvedené sp.zn., který se pokusím co nejvíce abstrahovat od materie konkrétní kauzy, v níž byl vysloven, a to na samou podstatu přístupu k otázkám restituce církevního majetku.

Podle Ústavního soudu při výkladu a aplikaci právních předpisů tedy nelze opomíjet jejich účel a smysl, který není možné hledat jen ve slovech a větách toho kterého předpisu, v němž jsou vždy přítomny i principy uznávané demokratickými právními státy. Ústavní soud považuje za samozřejmé a určující pro nalézání práva, že je vždy nezbytné vycházet z individuálních rozměrů každého jednotlivého případu, které jsou založeny na zjištěných skutkových okolnostech. Mnohé případy a jejich specifické okolnosti mohou být značně komplikované a netypické; to však nevyvazuje obecné soudy z povinnosti udělat vše pro spravedlivé řešení, jakkoliv se to může jevit složité.

Ústavní soud, ač přirozeně reflektující svá stanoviska sp. zn. Pl. ÚS - st. 21/05 a sp. zn. Pl. ÚS - st. 22/05, dospěl k závěru, že by bylo vůči stěžovateli zjevně nespravedlivé trvat, za použití rigidní gramatické interpretace, na aplikaci uvedeného stanoviska i v této konkrétní souzené věci. Ústavní soud však shledal v dané věci i jiný – a to podstatný – důvod, proč bylo nutno ústavní stížnosti vyhovět. Obdobnou problematikou se totiž již v minulosti zabýval ve věci výše rovněž uvedené, tj. v nálezu sp. zn. II. ÚS 528/02, který tehdy uzavřel kromě jiného konstatováním, že stát ovšem musí svůj závazek vydat restituční zákon, vyplývající z citovaného ustanovení zákona o půdě (pozn. tj. § 29 zákona č. 229/1991 Sb., v platném znění) ohledně církevního majetku splnit, neboť musí splnit legitimní očekávání na straně

²⁰⁰ Stanovisko Ústavního soudu ze dne 1. 11. 2005, st. 22/2005 vyhlášený pod č. 13/2006 Sb., částka 6, str. 170-172

církevních právnických osob, které se opírá o zákonné ustanovení.

Ve věci tak podle Ústavního soudu hraje zásadní roli právě plynutí času. Legitimní očekávání na straně církevních právnických osob dosahuje 24. června 2009 pomyslné „zletilosti“ a zákonodárce, ač je mu jeho povinnost naplnit zmiňované legitimní očekávání známa déle než čtyři roky a byl na svůj závazek založený na § 29 zákona o půdě relevantním způsobem upozorněn, zůstává nečinný (pozn.: přísněji vzato, lze jeho nečinnost datovat již od června 1991, jak je patrné z předchozího textu patrné). Dlouholetou nečinností Parlamentu České republiky v jiné věci se Ústavní soud zabýval již v nálezu ze dne 28. února 2006 sp. zn. Pl. ÚS 20/05. V tomto nálezu zdůraznil, že se stal „z vůle ústavního zákonodárce odpovědným za dodržování ústavního pořádku v České republice, a proto nehodlá rezignovat na tuto svoji povinnost a k plnění povinností povolává i obecné soudy“.

Analogická situace, tedy dlouhodobá nečinnost Parlamentu ČR, nastala též v této souzené věci. Je nutno dodat, že smysl ustanovení § 29 zákona o půdě, míněného zprvu jako norma směřující k ochraně budoucích restituentů, nelze vykládat jako záměrnou blokadu dalšího postupu přislíbené restituce ad infinitivum.

Za tohoto zcela specifického, atypického a v judikatuře dosud neřešeného stavu (s výjimkou citovaného, před více než čtyřmi lety vydaného, nálezu sp.zn. II. ÚS 528/02, v němž však plynutí času a legitimní očekávání ještě zásadní roli nesehrálo) přistoupil Ústavní soud v dané věci k závěru, že občanskoprávní žaloba stěžovatele vyloučena není, přičemž je třeba ji pojmout jako žalobu svého druhu (blížíci se žalobě restituční), mající za cíl dosáhnout zaplnění mezery vzniklé dlouhodobou nečinností zákonodárce v rozporu se závazkem plynoucím z § 29 zákona o půdě, a to postupem odpovídajícím smyslu nápravy křivd po roce 1989, se zřetelem na relevantní konkrétní okolnosti této souzené věci. Tato žaloba (svého druhu) se opírá o legitimní očekávání stěžovatele, jež je dovoditelné právě teprve z uplynutí adekvátního času, což – jak již bylo uvedeno – vyplývá ze závazku státu vydat nový restituční zákon, který je založen na ustanovení § 29 zákona o půdě (bod 5. výše).²⁰¹

Jak se ukáže dále, význam tohoto nálezu spočívá především v tom, že Ústavní soud v rozhodovací oblasti, která byla pro církev dlouhodobě až na jednu výjimku nepříznivá, toto prolomil s odkazem na plynutí doby a nenaplněné legitimní očekávání církve v dané oblasti, a tím připravil do jisté míry základ pro další obdobná rozhodnutí, která budou dále níže rozvedena.

²⁰¹ Nález ze dne 24. 6. 2009 sp. zn. I. ÚS 663/06, <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=62856&pos=1&cnt=1&typ=result>

5.6.3 Nález ze dne 1.7.2010 sp. zn. Pl. ÚS 9/07 (zveřejněný pod 232/2010 Sb.)

Jedním z nejdůležitějších plenárních rozhodnutí předcházejícím samotnému rozhodnutí o ústavnosti zákona č. 428/2012 Sb. patří nepochybně výše uvedený nález, kterým byl zamítnut návrh na zrušení § 29 zákona č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku a kterým bylo ze strany Ústavního soudu vysloveno, že dlouhodobá nečinnost Parlamentu České republiky spočívající v nepřijetí zvláštního právního předpisu, který by vypořádal historický majetek církví a náboženských společností, je protiústavní a porušuje čl. 1 Ústavy České republiky, čl. 11 odst. 1 a 4, čl. 15 odst. 1 a čl. 16 odst. 1 a 2 Listiny základních práv a svobod a čl. 1 Dodatkového protokolu k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod.

Tento nález představuje velmi významná výkladová stanoviska k ustanovení § 29 zákona o půdě, jakož i problematice tzv. církevních restitucí, proto jej rozvedu o trochu obšírnějším způsobem. Z citovaného ustanovení § 29 zákona o půdě podle navrhovatele vyplývá, že nebylo vůlí zákonodárce řešit v zákonu o půdě problematiku tzv. církevních restitucí. Vzhledem k tomu, že nezanedbatelná část majetku patřila původně do vlastnictví církví, náboženských řádů a kongregací, vyjádřil zákonodárce v zákonu o půdě explicitně, že tento majetek nebude řešen zákonem o půdě, ale v jiných zákonech, které teprve budou přijaty. Zákonodárce podle navrhovatele zamýšlel v krátkém časovém období přijmout zákony, jejichž předmětem bude vymezení postavení církví, vztahu církví a státu, financování církví a v souvislosti s tím i restituce původního církevního majetku. Vzhledem k tomu, že zákonodárce předpokládal, že původní církevní majetek (nebo jeho část) bude církvím vydán, má ustanovení § 29 zákona o půdě tzv. blokační charakter, neboť s tímto majetkem nelze nakládat (nelze jej převádět). Délka tohoto přechodného období omezení vlastnického práva není zákonem limitována. Ze smyslu napadeného ustanovení a z jeho dosavadní interpretace Ústavním soudem (navázání na shora rekapitulovanou judikaturu) plyne, že jeho účelem není toliko samotná „blokace“ určité části státního majetku (zčásti též majetku evidovaného ve vlastnictví třetích osob, zejm. obcí), tedy např. snaha o zachování určitého majetkového statu quo. Podstatu napadeného ustanovení je nutno spatřovat především v závazku (příslibu) zákonodárce v časově odložené době přijmout právní úpravu vypořádávající historický majetek církví a náboženských společností, která zohlední objektivní specifika pojednávané materie a ustanovení § 29 zákona o půdě fakticky konzumuje. V případě dotčených církví a náboženských společností se jedná nejen o obecný praktický i symbolický význam přijetí

zákonů „o zmírnění některých majetkových křivd“, tedy o morální závazek demokratického právního státu vůči osobám stíženým systematickým porušováním základních práv v době komunistického režimu, které často zároveň patří k těm, kterým Česká republika vděčí za svůj nynější demokratický a právní charakter, nýbrž zároveň - co do někdejší ekonomické základny církevní a náboženské činnosti - o zejména tristní historickou realitu plnění explicitních závazků státu vůči (historickým) církvím a náboženským společnostem, které na sebe převzal zákonem č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem, ve znění pozdějších předpisů (srov. § 1, 4, 6, 8, § 11 odst. 1 a § 12), na jedné straně a požadavku na materiální naplnění záruk plynoucích z čl. 15 odst. 1 a čl. 16 odst. 1 a 2 Listiny základních práv a svobod na straně druhé. Ve vztahu k legitimnímu očekávání (majetkovým zájmům) církevních právnických osob se jedná o čl. 11 Listiny a čl. 1 Dodatkového protokolu k Úmluvě.

Ústavní soud dále dospěl k závěru, že zrušení § 29 zákona o půdě by umožnilo převod historického majetku církví třetím osobám, čímž by bylo podstatně ohroženo, ne-li znemožněno, majetkové vyrovnání prostřednictvím naturální restituce (jako jedné z klíčových metod zmírňování majetkových křivd). Převod vlastnického práva k původnímu církevnímu majetku na třetí osoby (nabývající tento majetek v dobré víře) by v praxi znamenal podstatné zúžení diskrece zákonodárce o metodách jakéhokoliv budoucího majetkového narovnání, nadto s možnými zvýšenými nároky na státní rozpočet. V obecné rovině je podle Ústavního soudu myslitelnou alternativou k naturální restituci převážný důraz na jiné metody zmírnění křivd, např. finanční kompenzace majetku (relutární restituce), který by neblokován (odblokován) zůstal v konečném vlastnictví státu (resp. dalších subjektů). Tuto úvahu - která by teoreticky mohla znamenat mírnější zásah do existujících majetkových vztahů, ovšem možná též pouze zdánlivě - se Ústavní soud necítí povolán rozvinout s ohledem na to, že by se dostal na pole vyhrazené zákonodárci - zvláště v otázkách politických a ekonomických. Restituce relutární totiž přináší odlišný typ zátěže pro státní rozpočet (majetkové postavení státu), přičemž není v tomto ohledu úkolem Ústavního soudu vhodnost poměru restitučních metod posuzovat. V tomto smyslu, je-li naturální restituce (v určitém v budoucnu stanoveném rozsahu v kombinaci s dalšími metodami) legitimním cílem zákonodárce, nepředstavuje zajištění dotčeného majetku ustanovením § 29 zákona o půdě zásah nad rámec nezbytnosti. Ústavní soud nemůže vlastní úvahou zákonodárci určité poměry mezi metodami naturální a relutární restituce nařizovat. Ústavní soud tak neshledal, že by zákonodárce měl k dispozici „mírnější“ prostředek než blokaci dotčeného majetku, pokud má být do jisté míry teprve na

jeho budoucím ekonomickém i politickém uvážení, jaké metody zmírnění křivd zvolí, resp. jakou diferenciaci ve svých úvahách ve vztahu k určitým okruhům majetku, typům dotčených subjektů či dalším okolnostem zvolí. Vzhledem k vymezenému účelu napadeného ustanovení a dosavadní roli obcí v restitučním procesu, kde koncepčně vystupují i jako osoby povinné, se tak v obecné rovině nejeví samotná blokáce určitého specifického majetku, byť evidovaného jako vlastnictví obcí, jako účinek nepřiměřený. V této rovině nelze zájmy samosprávných obcí na jedné straně a autonomních církví a náboženských společností na straně druhé stavět do protikladu, neboť obecný rozvoj obcí není podmíněn vlastnictvím původních církevních nemovitostí přímo obcí, nýbrž může být stejně dobře naplněn hospodařením jakékoliv třetí osoby. Dále je dle Ústavního soudu rovněž zřejmé, že napadené ustanovení § 29 zákona o půdě neobsahuje konkrétně stanovenou lhůtu pro přijetí zákona o původně církevním majetku. Doba, po kterou je od účinnosti napadeného ustanovení dotčený majetek blokován, je stanovena pouze relativně, a to ve vztahu k přijetí zmiňovaného zvláštního zákona. Ústavní soud konstatuje, že v obecné rovině takový postup není apriorně vyloučen. Jedná se spíše o otázku legislativní techniky a její vhodnosti, přičemž zákonný odkaz na zvláštní zákon, který má teprve vzniknout, vždy obsahuje prvek relativní právní nejistoty o obsahu takového zákona, je ovšem odůvodnitelný limitovanými lidskými možnostmi moci výkonné a zákonodárné připravovat a přijímat pouze omezený počet zákonů v daném čase. Z dnešního pohledu legislativně nestandardní konstrukce napadeného ustanovení není překvapující v kontextu úrovně restituční legislativy z počátku 90. let. V této souvislosti je nutno poukázat na ústavně významné pochybnosti o splnění nároků kladených na obecnost právního předpisu i např. u tzv. výčtového zákona č. 298/1990 Sb., které nelze v testu proporcionality překlenout jinak než poukazem na výjimečné důvody pro jeho přijetí [jak uvedl Ústavní soud v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 27/09 ze dne 10.9.2009 (N 199/54 SbNU 445; 318/2009 Sb.), část VI./a]. Obdobné výjimečné důvody - plynoucí z charakteristických okolností, s nimiž se potýkal zákonodárce po roce 1989 - Ústavní soud vztahuje i na nyní projednávanou věc. Na základě výše uvedeného tedy Ústavní soud neshledal důvody pro vyhovění návrhu na zrušení § 29 zákona o půdě, neboť toto ustanovení protiústavním není. Právní skutečnost plynutí času, jak navrhovatel zdůrazňuje, má v tomto případě ústavněprávní důsledky nikoliv do ústavnosti samotného napadeného ustanovení, nýbrž v případě nenaplnění tohoto ustanovení postupně se stupňující důsledky absence právní úpravy do sféry okruhu beneficentů normy, a to eventuálně až do intenzity protiústavnosti. V takové situaci zrušení napadeného ustanovení na právním postavení beneficentů právní normy ničeho nemění, naopak může jejich postavení (právní jistotu) dále zhoršit, neboť určitý okruh právních vztahů zůstává neupraven. Plynutí

času v projednávané věci a s ním spojená nečinnost zákonodárce nebyly důvodem pro zrušení napadené normy, staly se však podkladem pro II. výrok tohoto nálezu, jímž návrhové požadoval konstatovat protiústavní nečinnost Parlamentu.

Ústavní soud proto v dané věci zvolil takové řešení, které výslovně konstatuje ústavní relevanci a naléhavost zájmů obcí a třetích osob, jejichž dispozice s někdejší církevní majetkem je omezena, i církví a náboženských společností, o jejichž historický majetek, protiprávně zabavený komunistickým režimem, se jedná. Zároveň však konstatuje, že zrušení napadeného ustanovení § 29 zákona o půdě by odporovalo principu přiměřenosti v materiálním právním státě, neboť užitek z takového postupu by byl v důsledku (dalšího) zkomplikování budoucího vypořádání historického majetku církví a náboženských společností, i s ohledem na ekonomickou situaci státu, značně nejistým. Následně Ústavní soud konstatoval blíže, jaké povinnosti plynou zákonodárci z příslibu v ustanovení § 29 zákona o půdě a judikatury Ústavního soudu, jakož i z ochrany legitimního očekávání a konečně i z titulu závazku ochrany základních práv a svobod. Ústavní soud ve svém rozhodnutí zvážil některá rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva, jakož i např. Ústavního soudu Maďarské republiky. Tento plenární nálezh byl následně poměrně hojně citován i v jednotlivých senátních věcech týkajících se tzv. historického církevního majetku, proto jej v některých dílčích aspektech ještě rozvedu při jeho praktické aplikaci.

Odlíšné stanovisko k uvedenému nálezu připojil soudce Vladimíra Kůrky (podle něj z ustanovení § 29 zákona o půdě ani „závazek“ ani „příslib“ zákonodárce v časově odložené době přijmout právní úpravu vypořádávající historický majetek církví a náboženských společností přímo neplyne, tím méně je možné z ustanovení § 29 zákona o půdě dovodit z tohoto ustanovení tzv. legitimní očekávání církevních subjektů na vypořádání jejich historického majetku), soudce Jiří Mucha (rovněž nesouvisí s vyvozovaným legitimním očekáváním z § 29 zákona o půdě, dle něj má jen blokační charakter), soudce Jana Musila (domníval se, že tzv. blokační ustanovení obsažené v § 29 zákona o půdě mělo být zrušeno pro rozpor s článkem 101 odst. 3 Ústavy České republiky, když blokační ustanovení omezuje vlastnická práva obcí jako územních samosprávných celků a brání jim v nerušeném výkonu práva územní samosprávy, zaručeného v článku 8 Ústavy, soudce též nesouhlasí se závěrem stran legitimního očekávání církví) a konečně soudce Pavel Rychetský (i tento soudce podporoval při jednání pléna zrušení napadeného ustanovení s přiměřeným odkladem účinnosti derogace tak, aby moc výkonná i zákonodárná měly prostor pro politické i legislativní řešení neústavního stavu, nesouhlasil ani

s druhým citovaným výrokem nálezu).²⁰²

5.6.4 Nález ze dne 31.3.2011 sp. zn. II. ÚS 2326/07

Určitou výjimkou v trendu průlomových rozhodnutí Ústavního soudu ve prospěch církevních subjektů v oblasti zabaveného církevního majetku je zamítnutá stížnost Katedrální kapituly při chrámu Svatého Ducha v Hradci Králové, jíž se domáhala zrušení rozhodnutí obecných soudů. Ve svém nálezu se Ústavní soud zabýval účelem ustanovení § 29 zákona o půdě, přičemž podle Ústavního soudu nespočívá smysl tohoto ustanovení toliko v samotné blokaci určité části státního majetku, ale podstatu napadeného ustanovení je nutno spatřovat především v závazku (příslibu) zákonodárce v časově odložené době přijmout právní úpravu vypořádávající historický majetek církví a náboženských společností, která zohlední objektivní specifika pojednávané materie a ustanovení § 29 zákona o půdě fakticky konzumuje. Dispoziční omezení s historickým církevním majetkem slouží pouze k ochraně tohoto majetku do doby přijetí zvláštního zákona [nález sp. zn. Pl. ÚS 9/07 ze dne 1.7.2010 (N 132/58 SbNU 3; 242/2010 Sb.), bod 25]. Proto tedy zákonodárce stanovil, že převod (přechod) majetku, jehož vlastníky byly k rozhodnému datu církve a náboženské společnosti, resp. jejich právnické osoby, jest jakožto akt contra legem stížen absolutní neplatností (v případech jdoucích proti smyslu majetkového vyrovnání) [nález sp. zn. Pl. ÚS 9/07, bod 38]. Ústavní soud se vyslovil k povaze uvedeného ustanovení již dříve, a to v nálezu sp. zn. II. ÚS 528/02 ze dne 2.2.2005 (N 23/36 SbNU 287), ve kterém poprvé konstatoval, že zákon o půdě tímto ustanovením předpokládá, že zemědělský majetek, který byl dříve ve vlastnictví církevních právnických osob, bude řešen samostatným restitučním zákonem, a do doby jeho vydání je chráněn. Na tento majetek je proto nutno vztahovat režim restitučních zákonů v tom smyslu, že tyto předpisy vycházely z předpokladu, že majetek, který v rozhodné době přešel na stát bez ohledu na to, zda na základě platného titulu, se stal vlastnictvím státu. Za této situace není dán prostor pro podávání žalob na určení vlastnictví, a to pro absenci naléhavého právního zájmu. Z tohoto závěru také vyplývá, že žaloba na určení vlastnictví k majetku, na který dopadá uvedené ustanovení zákona o půdě, není restitučním sporem. Teprve zákon, který v této věci bude přijat, stanoví podmínky majetkové restituce, a je čistě na rozhodnutí Parlamentu, jakou formu zvolí [rovněž nález sp. zn. Pl. ÚS 9/07, body 40, 42]. Uvedené závěry pak byly potvrzeny stanoviskem pléna Ústavního soudu (sp. zn. Pl. ÚS-st. 21/05 ze dne 1.11.2005 (ST 21/39 SbNU 487; 477/2005 Sb.)). Současně však Ústavní soud zdůraznil,

²⁰² Nález ze dne 1. 7. 2010 sp. zn. Pl. ÚS 9/07

<http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=66702&pos=1&cnt=2&typ=result>

že při pokračující protiústavní nečinnosti zákonodárce (trvající absenci předmětného zákona) by se nemohl zříci své role orgánu ochrany ústavnosti. Z toho plyne, že by, jak již v minulosti učinil, poskytl ochranu základním právům dotčených subjektů jako nositelů základních práv, která byla nečinností zákonodárce porušena (což by ostatně bylo i povinností obecných soudů). Odlišné stanovisko oproti senátní většině měl soudce Stanislav Balík, který se vyjádřil stručným způsobem: „Hlasoval jsem pro vyhovění návrhu, a to z jediného důvodu: Nepokradeš?“²⁰³

5.6.5 Nález ze dne 31.8.2011 sp. zn. I. ÚS 562/09

Shora uvedeným nálezem zrušil Ústavní soud rozsudky obecných soudů, jimiž nebylo vyhověno příslušné římskokatolické farnosti stran její žaloby o určení vlastnictví k vybranému nemovitému majetku, a to zejm. z důvodu, že soud I. stupně neshledal subjekty, které jsou podle zákona č. 298/1990 Sb., „oprávněné k majetku vypočteném v příloze tohoto zákona“, legitimované k uplatnění vlastnického práva k majetku, který v příloze tohoto zákona není uveden. Soud tedy dospěl k závěru, že se jedná o majetek, na který se vztahují restituční předpisy; proto o něm musí být rozhodováno podle těchto speciálních restitučních předpisů a nemůže být vydán na základě žaloby podle předpisů obecných. Odvolacím soudem byl rozsudek potvrzen, byť pro jiné právní důvody, zejm. pak absenci naléhavého právního zájmu na podání určovací žaloby s odkazem na stanovisko pléna Ústavního soudu přijaté dne 1.11.2005 a uveřejněné pod č. 477/2005 Sb. Ústavní soud shledal podanou stížnost důvodnou. Odkázal přitom na srovnatelnost skutkových i právních okolností, jimiž se zabýval již v nálezu ze dne 24.6.2009, sp. zn. I. ÚS 663/06, jakož i vyslovený právní názor v nálezu pléna Ústavního soudu ze dne 1.7.2010, sp. zn. Pl. ÚS 9/07 a v nálezu ze dne 31.3.2011, sp. zn. II. ÚS 2326/07. Pro posouzení věci jsou dle Ústavního soudu tyto tři vzájemně nezávislé důvody: povinnost zákonodárce plynoucí z příslibu v ustanovení § 29 zákona o půdě a z judikatury Ústavního soudu, dále povinnost zákonodárce plynoucí z ochrany legitimního očekávání a konečně povinnost zákonodárce plynoucí ze závazku ochrany základních práv a svobod fyzických a právnických osob. K prvnímu důvodu uvedl Ústavní soud: "Naléhavost veřejného zájmu na odstranění právní nejistoty plynoucí z provizorního právního stavu (zákon č. 298/1990 Sb. ve spojení s § 29 zákona o půdě) k dnešnímu dni již přesahuje tolerovatelnou a ospravedlnitelnou mez. Nepřijetí zvláštního zákona, k čemuž se zákonodárce explicitně zavázal, po dobu devatenácti let, ač byl Ústavním soudem na problematičnost své nečinnosti

²⁰³ Nález ze dne 31.3. 2011 sp. zn. II. ÚS 2326/07,

< <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=69802&pos=1&cnt=1&typ=result>

upozorňován, je projevem nepřipustné legislativní libovůle, a porušuje čl. 1 odst. 1 Ústavy. Ke druhému důvodu poukázal Ústavní soud na „mechanismus, jakým bylo naloženo s právně významnými nároky oprávněných osob z řad církví a náboženských společností s ohledem na konkrétní zvolený model celkové koncepce restitučního zákonodárství v Československu po roce 1989. Naprostá většina aktů, kterými komunistický stát zcela odňal církvím a náboženským společnostem jejich hospodářskou samostatnost, by neobstála nejen s ohledem na tehdy již zcela nepochybný mezinárodní standard základních práv, ale ani ve světle dobových československých zákonů.“ Konečně třetí důvod byl shledán s poukazem na to, že „ústavní pořádek České republiky neobsahuje pouze imperativ nezávislosti státu na církvích a náboženských společnostech (jako součást ideologické a náboženské neutrality státu), nýbrž i požadavek nezávislosti církví a náboženských společností na státu při naplňování jejich cílů.“ Stav, kdy je stát v důsledku své vlastní nečinnosti dominantním zdrojem příjmů dotčených církví a náboženských společností, navíc bez zjevné vazby na výnosy ze zadržovaného historického majetku církví, tak ve svých důsledcích porušuje čl. 16 odst. 1 Listiny co do volnosti projevovat víru ve společnosti veřejným působením a tradičními formami nábožensky motivovaných obecně prospěšných aktivit s využitím příslušných historicky formovaných ekonomických zdrojů, a zvláště pak čl. 16 odst. 2 Listiny, a to v hospodářské složce církevní autonomie.

K aplikaci těchto zásad na nyní zkoumaný případ Ústavní soud především konstatuje, že existence pouhé poznámky zamýšleného výkupu předmětných nemovitostí v evidenci nemovitostí (srov. výše), mající toliko informativní charakter, přechod vlastnického práva sama o sobě nemohla, a to ani za dřívějšího režimu, způsobit. Vůli k převzetí určitého majetku musel stát učinit pravomocným rozhodnutím příslušného státního orgánu; existence žádného takového rozhodnutí však v řízení prokázána nebyla. Příslušná farnost navíc není ve smyslu zákona č. 298/1990 Sb. ani řeholním řádem či kongregací ani arcibiskupstvím olomouckým, na něž tento zvláštní restituční zákon hodnocený dle svého obsahu či názvu dopadá. Situace analogická věci I. ÚS 663/06, tedy dlouhodobá nečinnost Parlamentu ČR, nastala též v této souzené věci. Je nutno dodat, že smysl ustanovení § 29 zákona o půdě, míněného zprvu jako norma směřující k ochraně budoucích restituentů, nelze vykládat jako záměrnou blokaci dalšího postupu přislíbené restituce ad infinitum. Od přijetí ustanovení § 29 zákona o půdě (tzv. blokační paragraf) již uběhlo více než 20 let, od vydání nálezu sp. zn. II. ÚS 528/02, v němž Ústavní soud poprvé na existenci ústavně relevantního problému upozornil, již více než šest let. I lhůtu, označenou nálezem sp. zn. II. ÚS 2326/07,

odpovídající "plnohodnotnému legislativnímu procesu" lze již považovat za překročenou, neboť od vydání nálezu sp. zn. Pl. ÚS 9/07 uplynul již více než jeden rok, a legislativní proces v dané věci - podle veřejně dostupných informací - dosud nebyl ani zahájen, natož aby odpovídající zákon vstoupil v účinnost. Za tohoto stavu přistoupil Ústavní soud shledal, že žaloba stěžovatele jako žaloba svého druhu vyloučena není. Tato žaloba (svého druhu) se opírá o dnes již existující majetkový nárok stěžovatele, jehož nezbytná soudní ochrana je dovoditelná právě z uplynutí adekvátního času, což - jak již bylo uvedeno - vyplývá ze závazku státu vydat nový restituční zákon, jak bylo vysloveno i v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 9/07.²⁰⁴

5.6.6 Nález ze dne 31.8.2011 sp. zn. III. ÚS 3207/10

Předmětem jurisdikční činnosti Ústavního soudu byl i přezkum rozhodnutí obecných soudů, v nichž soudy řešily otázku odstranění zapsané duplicity vlastnického práva k předmětným nemovitostem, a to jednak ve prospěch církevního subjektu a jednak ve prospěch pozemkového fondu ČR. Soud I. stupně žalobě církve vyhověl a určil, že je vlastníkem předmětných nemovitostí, odvolací soud naopak určovací žalobu stěžovatele zamítl s odůvodněním, že soud I. stupně nesprávně posoudil otázku aplikace ustanovení § 29 zákona č. 229/1991 Sb. a tím i otázku naléhavého právního zájmu stěžovatele na požadovaném určení, přičemž se odůvodnění rozhodnutí dovolává také nálezu Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 528/02. Dovolání stěžovatele bylo následně Nejvyšším soudem zamítnuto jako nedůvodné, neboť se podle dovolacího soudu jedná o typický restituční případ převzetí nemovitostí státem bez právního důvodu, a existence duplicitního zápisu vlastnického práva v katastru nemovitostí na těchto závěrech nic nemění, neboť jen z toho důvodu nelze naléhavý právní zájem na požadovaném určení dovodit.

V daně věci Ústavní soud dospěl na rozdíl od odvolacího a dovolacího soudu k názoru, že zjištěný fakt již existujícího duplicitního zápisu vlastnického práva v katastru nemovitostí k předmětným pozemkům, který navozuje stav nepochybně odporující principu právní jistoty, naléhavý právní zájem stěžovatele na požadovaném určení dostatečně osvědčuje a také posuzovaný případ se od případů, z nichž vycházela označená stanoviska pléna Ústavního soudu, odlišuje. V dané věci právě fakt existence zápisu vlastnického práva pro dva vlastníky v evidenci nemovitosti považuje Ústavní soud za určující pro posouzení naléhavosti právního zájmu stěžovatele, a to s ohledem na již zmiňovaný princip právní

²⁰⁴ Nález ze dne 31.8. 2011 sp. zn. I. ÚS 562/09,
<http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=71340&pos=1&cnt=1&typ=result>

jistoty v souvislosti s exkluzivitou vlastnického práva, jež vylučuje, aby k jedné a téže věci mělo vlastnické právo více osob, nejde-li o spoluvlastnictví. Na uvedený závěr pak podle názoru Ústavního soudu v posuzované věci nemůže mít vliv okolnost, že duplicitní zápis vlastnického práva se vztahuje k církevnímu majetku, resp. že jedním z duplicitně zapsaných vlastníků je církev.²⁰⁵

5.6.7 Nález ze dne 29.8.2012 sp. zn. II. ÚS 3120/10

V dané věci Ústavní soud přezkoumával rozhodnutí obecných soudů, kterými sice soudy neurčily, že by vlastníkem předmětných lesních subjektů nebyl příslušný církevní subjekt, zároveň však zamítly vydání těchto pozemků ze strany spol. Lesy ČR a.s., tedy nezakročily proti situaci, kdy na druhé straně v těchto lesních pozemcích obohacuje stát prostřednictvím státního podniku, aniž by byl oprávněn a schopen prokázat státní vlastnictví.

Ústavní soud v dané věci konstatoval, že obecně lze říci, že v projednávané věci soudy postupovaly podle své dosavadní rozhodovací praxe, jež je v oblasti jednoduchého práva usměrňována Nejvyšším soudem, jakož i stanovisky Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS-st. 21/05 a sp. zn. Pl. ÚS-st. 22/05.

Ústavní soud konstatoval, že Ústavní soud stejně jako stěžovatel stojí v odlišné situaci, než v jaké byl v době vydání nálezu sp. zn. II. ÚS 528/02. Zásadní roli zde hraje právě plynutí času. Legitimní očekávání na straně církevních právnických osob dosahuje již dávno pomyslné „zletilosti“. Zákodárce, ač byl Ústavním soudem opakovaně upozorňován na povinnost splnit závazek založený ustanovením § 29 zákona o půdě a tím naplnit zmiňované legitimní očekávání, tuto svou povinnost doposud nesplnil. Ústavnímu soudu je známo, že Parlament České republiky v současné době projednává návrh zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi, a tento legislativní proces se nachází ve stádiu, kdy Poslaneckou sněmovnou schválený restituční zákon byl Senátem zamítnut a vrácen Poslanecké sněmovně, vzhledem k běhu času (provizorní právní stav trvá přes závazek státu více než 21 let) a dosud nedokončenému legislativnímu procesu, jehož výsledek ostatně ani nelze v současné době předjímat, musí Ústavní soud postupovat v nyní projednávané věci v intencích již zmiňovaného stanoviska Pléna Ústavního soudu Pl. ÚS-st 22/05, jakož i zde připomínaného nálezu sp. zn. I. ÚS 562/09. Jiný postup Ústavního soudu by mohl vést k dalšímu prodlužování provizorního ústavně nekonformního právního stavu. Ústavní soud proto dospěl k závěru, že pokud obecné soudy v daném případě nepřihlédly k legitimnímu

²⁰⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 31.8.2010 sp. zn. III. ÚS 3207/10, <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=71372&pos=1&cnt=1&typ=result>

očekávání stěžovatelky opřenému o ustanovení § 29 zákona o půdě, jež nabylo na intenzitě v souvislosti s uplynutím adekvátního času, a toliko s paušálním odkazem na dosavadní judikaturu se odmítly zabývat věci individuálně bez ohledu na daná specifika, bylo jejich hodnocení věci neúplné, a založilo tím libovůli v jejich rozhodování, která v konečném důsledku vedla k porušení ústavně zaručeného práva stěžovatelky na spravedlivý proces podle čl. 36 odst. 1 Listiny ve spojení s čl. 2 odst. 2 Listiny.²⁰⁶

5.6.8 Nález ze dne 2.10.2012 sp. zn. I. ÚS 3314/11

I v této věci podstata sporu spočívá v posuzování otázek podobných jako v případě předchozí. Řešení přijaté soudy se, poněkud zjednodušeně řečeno, koncentrují do závěru, že stěžovatel má vyčkat přijetí restitučního předpisu týkajícího se církví a restituční žalobu tedy podat nemůže. Nemůže podat ani žalobu určovací pro absenci naléhavého právního zájmu, jelikož by obcházel budoucí restituční zákonodárství. Oproti tomu, lze dovozovat názor obecných soudů, že stát a jeho orgány mohou určovací žalobu podat vždy. Ústavní soud uvedl, že v důsledku dlouholeté nečinnosti Parlamentu České republiky v této restituční oblasti Nejvyšší soud i další obecné soudy chybují, pokud odmítají poskytnout ochranu právům fyzických a právnických osob, které se na ně obrátily se žádostí o spravedlnost, pokud jejich žaloby zamítaly pouze s formalistickým odůvodněním a odvoláním se na nečinnost zákonodárce (neexistenci příslušné právní úpravy). Ústavní soud konečně prohlásil „dlouhodobou nečinnost Parlamentu ČR za neslučitelnou s požadavky právního státu.“ Je nutno dodat, že smysl ustanovení § 29 zákona o půdě, míněného zprvu jako norma směřující k ochraně budoucích restituentů, nelze vykládat jako záměrnou blokadu dalšího postupu přislíbené restituce ad infinitum. Obecně platí, že formální úkony totalitního státu, který s majetkem jiných nakládal podle svého zájmu bez ohledu na jejich skutečného vlastníka nelze nyní, ve státě usilujícím být právním státem ve smyslu materiálním, vykládat jen k tíži takových stěžovatelů; tento postup by zjevně hrozil další křivdou. Ústavní soud v této souvislosti připomíná, že případné legislativní nedůslednosti jakéhokoli druhu, jakož i nepředvídatelnost v postupu různých státních orgánů v průběhu času nelze bez dalšího vykládat v neprospěch účastníků řízení, ale, ve vztahu ke konkrétní věci, s ohledem na platné konstitutivní hodnoty a principy demokratického právního státu tak, jak jsou vyjádřeny

²⁰⁶ Nález Ústavního soudu sp. zn. II.ÚS 3120/10 ze dne 29.8.2012, <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=75837&pos=1&cnt=1&typ=result>

v ústavním pořádku České republiky.²⁰⁷

5.6.9 Nález ze dne 22.2.2011 sp. zn. I. ÚS 2166/10

Podle tohoto nálezu postupem porušujícím čl. 1 odst. 1 Ústavy České republiky bylo stížností napadenými rozhodnutími obecných soudů porušeno základní právo stěžovatele garantované čl. 11 odst. 1 Listiny základních práv a svobod a předmětná rozhodnutí obecných soudů byla proto zrušena. Podle Ústavního soudu se v daném řízení jedná z ústavněprávního pohledu o střet vlastnického práva stěžovatele jako majitele staveb sloužících k podnikání a vlastnického práva státu k pozemkům dotčeným blokačním paragrafem, resp. práva na legitimní očekávání ve smyslu čl. 1 Dodatkového protokolu k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod církve, a to v řízení o přikázání těchto pozemků do vlastnictví stěžovatele. Obecné soudy dospěly k závěru, že v daném řízení, vzhledem k oprávněnosti staveb stěžovatele, nelze analogicky aplikovat § 135c OZ, a žalobu stěžovatele zamítly, aniž by se blíže zabývaly okolnostmi případu v jejich širším kontextu, zejm. povahou předmětných věcných práv účastníků. Při střetu dvou základních práv, tak jako je tomu v daném případě, musí obecné soudy nejprve rozpoznat, která základní práva jednotlivých účastníků sporu jsou ve hře, a poté, s přihlédnutím ke všem rozhodným okolnostem daného případu, musí soudy rozhodnout tak, aby, je-li to možné, zůstalo zachováno z obou základních práv co nejvíce, a není-li to možné, pak dát přednost tomu základnímu právu, v jehož prospěch svědčí obecná idea spravedlnosti, resp. obecný princip.

V dalším výkladu ohledně tohoto nálezu se omezím toliko na výklad režimu tzv. blokačního paragrafu v tomto konkrétním případě. Ústavní soud především připomněl, že se problematikou blokačního paragrafu zabýval opakovaně a odkázal zejm. na svůj nálezu sp. zn. Pl. ÚS 9/07, v němž uvedl, že ze smyslu napadeného ustanovení a z jeho dosavadní interpretace Ústavním soudem plyne, že jeho účelem není toliko samotná „blokace“ určité části státního majetku (zčásti též majetku evidovaného ve vlastnictví třetích osob, zejm. obcí), tedy např. snaha o zachování určitého majetkového statu quo. Podstatu napadeného ustanovení je nutno spatřovat především v závazku (příslibu) zákonodárce v časově odložené době přijmout právní úpravu vypořádávající historický majetek církví a náboženských společností, která zohlední objektivní specifika pojednávané materie a ustanovení § 29 zákona

²⁰⁷ Nález Ústavního soudu sp. zn. I.ÚS 3314/11 ze dne 02.10.2012, <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=76400&pos=1&cnt=1&typ=result>

o půdě fakticky konzumuje. Dispoziční omezení s historickým církevním majetkem slouží toliko k ochraně tohoto majetku do doby přijetí zvláštního zákona. Takto pojatý účel napadeného ustanovení vychází jak z konkrétních historických okolností tvorby tzv. restitučního zákonodárství, neboť tento unikátní proces provázející nejzásadnější společenské změny lze hodnotit výhradně v dobových kontextech, tak i z pozdějšího výkladu provedeného Ústavním soudem ve vybraných věcech, o kterých jsem výše podal příslušný výklad.

V rámci abstraktní kontroly norem pak dospěl ve shora citovaném nálezu Ústavní soud k závěru, že v posuzované věci je především zřejmé, že zrušení § 29 zákona o půdě by umožnilo převod historického majetku církví třetím osobám, čímž by bylo podstatně ohroženo, ne-li znemožněno, majetkové vyrovnání prostřednictvím naturální restituce (jako jedné z klíčových metod zmírňování majetkových křivd). Převod vlastnického práva k původnímu církevnímu majetku na třetí osoby (nabývající tento majetek v dobré víře) by v praxi znamenal podstatné zúžení diskrece zákonodárce o metodách jakéhokoliv budoucího majetkového narovnání, nadto s možnými zvýšenými nároky na státní rozpočet. Ačkoliv v obecné rovině je věcí zákonodárce, jak bude při nápravě křivd postupovat a které prostředky zvolí (v teoretické rovině je myslitelná restituce naturální či relutární - resp. kombinace těchto prostředků), je právě naturální restituce i s ohledem na dosavadní restituční zákonodárství, příp. při ochraně jiných základních práv a svobod, metodou primární. Ústavní soud tak neshledal, že by zákonodárce měl k dispozici mírnější prostředek než blokaci dotčeného majetku, pokud má být do jisté míry teprve na jeho budoucím ekonomickém i politickém uvážení, jaké metody zmírnění křivd zvolí, resp. jakou diferenciaci ve svých úvahách ve vztahu k určitým okruhům majetku, typům dotčených subjektů či dalším okolnostem zvolí. Jak ovšem zdůraznil Ústavní soud, to neznamená, že by zákonodárce měl ve vztahu k naložení s blokováním majetku zcela volnou úvahu. Naopak budoucí legislativní řešení musí být založeno na vážení oprávněných zájmů všech dotčených subjektů. Právě vzhledem k jejich (ústavně chráněným) zájmům, jak budou existovat v době přijetí legislativního řešení, zákonodárce musí zvolit konkrétní kombinaci metod zmírnění křivd, aby - kromě jiného - nevznikly křivdy nové.

Ve vztahu k blokačním paragrafem dotčenému majetku dovedil opakovaně Ústavní soud existenci legitimního očekávání (majetkového zájmu) dotčených církevních subjektů, které plyne jak ze zákonného ustanovení, tak z ustálené interpretační a aplikační praxe. Legitimní očekávání církevních subjektů se však, vzhledem k výše uvedenému, neváže jen na

vydání předmětného pozemku, ale je odrazem snahy státu, institucionalizované na blokační paragraf navazující činností (ve skutečnosti však spíše nečinností) veřejnoprávních orgánů, o nápravu majetkových křivd, neboť volba prostředků nápravy je v jeho dikci.

V nálezu sp. zn. Pl. ÚS 9/07 uvedl Ústavní soud, že při abstraktním přezkumu ústavnosti není schopen objektivně prokázat nebo hypoteticky vymodelovat všechny myslitelné situace, které napadené ustanovení (pozn. blokační paragraf) v individuálním případě může vyvolat. Předmětem posouzení tedy nyní nemohou být ani specifické případy jednotlivých vlastníků, u nichž s přihlédnutím ke konkrétním okolnostem včetně např. relevance nabývacího titulu, k existenci dobré víry či k dosavadní roli typu dotčeného subjektu v restitučním procesu může Ústavní soud své posouzení upřesnit v budoucnu. Lze ještě doplnit, že případné legislativní nedůslednosti různého druhu, vzniklé v průběhu delší doby, nota bene zahrnující období totalitního režimu, jakož i nepředvídatelnost v postupu různých státních orgánů, nelze vykládat v neprospěch účastníků řízení, ale - ve vztahu ke konkrétní věci - s ohledem na platné konstitutivní hodnoty a principy demokratického právního státu, jak jsou vyjádřeny v ústavním pořádku České republiky. Jinak řečeno, po konstatování ústavní konformity blokačního paragrafu v rámci abstraktní kontroly norem připustil Ústavní soud, že individuální okolnosti případu mohou odůvodnit jeho „prolomení.“ Právě v tomto konkrétním případě shledal Ústavní soud závažné okolnosti spočívající zejména ve složité skutkové situaci vlastnictví dříve státem privatizovaných staveb a funkčně propojených pozemků pro to, aby byl blokační paragraf prolomen a aby mohl tak být spojen právní režim restituovaných budov i s pozemky jimi zastavěnými. Lze v dané věci uzavřít, že specifické okolnosti případu odůvodňují dle názoru Ústavního soudu výjimečné prolomení blokace církevního majetku, protože jejího účelu a naplnění legitimního očekávání církve může být dosaženo i jinými prostředky. Nadto je maximou při volbě metod zmírnění křivd nezpůsobení křivd nových, a to i na straně třetích osob. V dané věci vlastnické právo stěžovatele totiž vymezuje, resp. tvoří hranici pro domáhání se ochrany legitimního očekávání církve skrze naturální restituci.

Skutečnost, že ovšem i interpretace režimu blokačního paragrafu není z ústavního hlediska jednoznačná, dokumentuje odlišné stanovisko soudkyně Ivany Janů, dle které odůvodnění nálezu dezinterpretuje a posléze obchází závěry nálezu sp. zn. Pl. ÚS 9/07, a dostává se tak s nimi do rozporu. Závěry, které nálezu sp. zn. Pl. ÚS 9/07 vyslovil k určitým fyzickým a právnickým osobám, tedy podle soudkyně zjevně dopadají buď na nositele konstatovaného legitimního očekávání (tedy církve a náboženské společnosti), nebo na

aktuální evidované vlastníky blokováného majetku odlišné od státu. Toliko na straně těchto subjektů Ústavní soud shledal existenci práv, kterým může být poskytnuta ochrana, naopak žádnou část nálezu sp. zn. Pl. ÚS 9/07 nelze interpretovat tak, že by konstatovala existenci základních práv (tím méně jejich kolizi se základními právy jinými a nutnost soudní ochrany) vztahujících se k historickému majetku církví na straně jakýchkoliv dalších osob - tj. lapidárně řečeno: všech nevlastníků historického majetku církví.²⁰⁸

5.6.10 Nález ze dne 2.10.2012 sp. zn. I. ÚS 3314/11

Můj ostravský kolega Mgr. Roman Krakovka činný pro Biskupství ostravsko-opavské se bránil ve věci vedené u Ústavního soudu pod sp.zn. I. ÚS 3314/11 rozhodnutím obecných soudů, kterými mělo dojít k zápisu nového vlastníku, tj. státu zastoupeného Lesy ČR v katastru nemovitostí, a to v důsledku rozhodnutí o výkupu z r. 1949, které však nebylo po desítky lety zapsáno v příslušné evidenci majetkových vztahů, a v důsledku těchto rozhodnutí obecných soudů by naopak pozbylo vlastnictví Biskupství ostravsko-opavské, které jej získalo na základě darovací smlouvy od jedné ze svých římskokatolických farností v diecézi. Ústavní soud zrušil ústavní stížností napadená rozhodnutí obecných soudů s odůvodněním, že v projednávané věci je podle názoru Ústavního soudu stěžejní otázka, zda se obecné soudy dostatečným a především ústavně konformním způsobem vypořádaly s tím, zda stěžovateli, tj. Biskupství ostravsko-opavskému jako nabyvateli nesvědčí v dané věci dobrá víra, a to i když prý - podle těchto soudů - nabyl předmětné nemovitosti od nevlastníka; ani to však v dané věci nelze považovat za zcela jednoznačné. Obecně je možno uvést, že princip dobré víry, chránící účastníky soukromoprávních vztahů, je možno chápat jako jeden z klíčových projevů principu právní jistoty, který je odvoditelný z ústavního principu právního státu. Ústavní soud dále uvedl, že řešení přijaté obecnými soudy se, poněkud zjednodušeně řečeno, koncentrují do závěru, že stěžovatel má vyčkat přijetí restitučního předpisu týkajícího se církví a restituční žalobu tedy podat nemůže. Nemůže podat ani žalobu určovací pro absenci naléhavého právního zájmu, jelikož by obcházel budoucí restituční zákonodárství. Oproti tomu, lze dovozovat názor obecných soudů, že stát a jeho orgány mohou určovací žalobu podat vždy.

Z obecnějšího hlediska pro celkové směřování k přijetí tzv. restitučního zákonodárství v oblasti církevního majetku, že Ústavní soud opět připomenul a zdůraznil, že dlouholetou

²⁰⁸ Nález ze dne 22. 2. 2011 sp. zn. I. ÚS 2166/10, <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=69561&pos=1&cnt=1&typ=result>

nečinností Parlamentu České republiky v této restituční oblasti se zabýval již v nálezu ze dne 28. února 2006 sp. zn. Pl. ÚS 20/05, kde zdůraznil, že se stal „z vůle ústavního zákonodárce odpovědným za dodržování ústavního pořádku v České republice, a proto nehodlá rezignovat na tuto svoji povinnost, k plnění povinností povolává i obecné soudy a odmítá spoléhat pouze na tlak Evropského soudu pro lidská práva“. Ústavní soud zde také dovedl, že „jestliže některá ze složek moci přestoupí ústavní rámec svého vymezení, svoji pravomoc, nebo naopak neplní své úlohy a tím brání v řádném fungování druhé (v posuzovaném případě soudní moci), musí nastoupit kontrolní mechanismus brzd a vyvažování. Nejvyšší soud i další obecné soudy chybují, pokud odmítají poskytnout ochranu právům fyzických a právnických osob, které se na ně obrátily se žádostí o spravedlnost, pokud jejich žaloby zamítaly pouze s formalistickým odůvodněním a odvoláním se na nečinnost zákonodárce (neexistenci příslušné právní úpravy)“. Ústavní soud konečně prohlásil „dlouhodobou nečinnost Parlamentu ČR za neslučitelnou s požadavky právního státu.“ Je nutno dodat, že smysl ustanovení § 29 zákona o půdě, míněného zprvu jako norma směřující k ochraně budoucích restituentů, nelze vykládat jako záměrnou blokadu dalšího postupu přislíbené restituce ad infinitum. Ústavní soud konečně uvedl, že za daných podmínek lze za přiměřenou dobu pro přijetí předmětné právní úpravy považovat již pouze dobu, která odpovídá časové náročnosti plnohodnotného legislativního procesu, a rovněž soud připomíná, že při pokračující protiústavní nečinnosti zákonodárce by se Ústavní soud nemohl zříci své role orgánu ochrany ústavnosti a musel by poskytnout ochranu základním právům dotčených subjektů, která byla nečinností zákonodárce porušena, což by ostatně bylo i povinností obecných soudů.²⁰⁹

5.6.11 Nález ze dne 29.5.2013 sp. zn. Pl. ÚS 10/13, 177/2013 Sb.

Na tomto místě se dostávám ke klíčovému nálezu Ústavního soudu, kterým posuzoval soulad zákona č. 428/2012 Sb., o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi a o změně některých zákonů (zákon o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi), či jeho částí s ústavním pořádkem ČR. Podle mého názoru se jedná do značné míry o samotný vrchol, vyústění dosavadní judikatury v oblasti tzv. církevní restituční judikatury, byť jistě tento můj úsudek potvrdí či popřípadě vyvrátí další vývoj. Dále bych na tomto místě chtěl podotknout, že samotný nález byl vydán v různých formátech na cca 100

²⁰⁹ Nález ze dne 2. 10. 2012 sp. zn. I. ÚS 3314/11, <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=76400&pos=1&cnt=1&typ=result>

stránkách velmi intenzivního textu, toliko text nálezu je členěn na 344 bodů (co bod, to kratší či obsažný odstavec) a není úplně snadné vybrat to nejdůležitější ve významné redakci jeho textu, proto necht' je další výklad pojmán pouze jako pokus vystihnout to nejpodstatnější, a to rovněž zejm. v kontextu se zaměřením a cíly této práce. Pro usnadnění v orientaci obsáhlého odůvodnění nálezu se přidržím metodiky referování k příslušnému číselnému označení bodů jeho odůvodnění.

Na úvod výkladu explicitně uvedu, co by jinak příslušelo na samý závěr, tedy sdělím, jak Ústavní soud ve věci rozhodl, tj. soud ustanovení § 5 písm. i) ve slovech „spravedlivé“ zákona č. 428/2012 Sb. zrušil dnem vyhlášení nálezu ve Sbírce zákonů, návrh v části směřující proti ustanovením § 19 až 25 zákona č. 428/2012 Sb. odmítl, ve zbývajících částech jej zamítl.

Dále toliko telegraficky připomenu, že návrh na zrušení zákona, popř. jeho částí podala skupina 18 senátorů Senátu Parlamentu České republiky (zastoupeni advokátem JUDr. Karolem Hrádelou), dále skupina 47 poslanců ČSSD Poslanecké sněmovny (zastoupeni PhDr. Lubomírem Zaorálkem) a konečně skupina 45 poslanců KSČM Poslanecké sněmovny (zastoupeni JUDr. Zuzkou Bebarovou-Rujbrovou). Vymezení a rekapitulaci návrhu včetně argumentace skupiny navrhovatelů proti obsahu napadeného zákona a argumentace zpochybňující ústavnost legislativního procesu přijetí zákona o vyrovnání s církvemi lze sledovat v bodech 1-49 citovaného nálezu. Se shrnutím vyjádření Poslanecké sněmovny, Senátu a zejména argumentací vlády na podporu ústavní konformity obsahu napadeného zákona se lze seznámit v bodech 50-58 nálezu, s rekapitulací nařízeného ústního jednání poté v bodech 59 až 67 nálezu. Samotná přezkoumání zákona se nachází až v následujících bodech nálezu, když v bodech 68 až 92 se Ústavní soud vypořádává námitkami stěžovatelů dotýkajícími se zejména způsobu přijetí tohoto zákona, tedy otázkami legislativního procesu. Pro stručnost lze toliko uzavřít, že přes značný počet námitek proti „čistotě“ legislativního procesu přijetí tohoto zákona Ústavní soud tedy nepřistoupil ke zrušení napadeného zákona z důvodů porušení pravidel legislativního procesu, neboť neshledal, že by tento proces ve svém celku neumožňoval racionální diskurs, slyšení stran a otevřenou diskuzi mezi zastánci konkurenčních názorů, včetně názorů menšinových, podpořených možnostmi aktivní participace účastníků v jeho průběhu. Ve vztahu k ostatním námitkám Ústavní soud podotýká, že není oprávněn přezkoumávat ústavnost takových aspektů zákonodárného procesu, jakými jsou zájem médií (včetně veřejnoprávních) o názory představitelů opozice, sliby mezi představiteli (bývalé) vládní koalice, vládní interpretace judikatury Ústavního soudu či ochota

vlády reagovat na otázky opozičních poslanců. To vše jsou otázky především politické kultury v České republice, jejímž ochráncem Ústavní soud není (čl. 83 Ústavy a contrario). Jakkoliv Ústavní soud odsuzuje morální pokleslost pozadí legislativního procesu, a to přičiněním obou znesvářených skupin poslanců, nemůže, nemá-li se z odborného orgánu ochrany ústavnosti stát morálním arbitrem a vychovatelem politických reprezentací, přistoupit k derogaci napadeného zákona pouze z důvodu neúcty jedné části zákonodárců⁹³ k druhým.

V bode 93 až 108 následuje přehled relevantní judikatury Ústavního soudu ke zkoumané problematice, a to jednak judikatury Ústavního soudu ve věcech restitučních (obecné) a jednak judikatury ve věcech majetkových nároků církevních subjektů, když tato oblast je již výše dostatečně popsána a netřeba ji tedy opakovat. Z této velmi obsažné části nálezu lze vybrat tu, v níž Ústavní soud ve své judikatuře opakovaně připomíná, že restituční zákonodárství je směřováno ke zmírnění toliko některých majetkových křivd a že záměrem zákonodárcovským nemůže být i při jeho sebelepší vůli odstranění všech protiprávním komunistickým režimem napáchaných křivd. Z dosavadní konzistentní judikatury Ústavního soudu v restitučních věcech je nepřehlédnutelné, že jako negativní zákonodárce v intencích shora zmíněného favoris restitutionis jako negativní zákonodárce nikdy nezrušil ustanovení restitučního předpisu v neprospěch fyzických a právnických osob, kterým zákonodárce formou zákona zmírnění jim spáchaných křivd umožnil. Derogační judikatura Ústavního soudu tak byla vždy v zásadě ve prospěch osob restituujících (trvalý pobyt, národní kulturní památky). Zajímavou částí rozhodnutí Ústavního soudu je pak i ta, v níž konstatuje, že není povolán k tomu, aby rozsoudil spor o smysl českých dějin, jehož dílčí argumentační segment navrhovatelé přinášejí. Ústavní soud pokládá za účelné připomenout, že například „sama povaha nepomucenského problému umožňuje, aby tu vedle sebe žily různé názory a aby se dialog vedl bez intolerance a demagogie. Jestliže může být pochybováno o svatosti generálního vikáře Johánka, pak svatojánský kult a svatojánská legenda jsou historické danosti, které zpochybňovat nelze. Obdobně nadčasově zní závěr Ústavního soudu, že on obdobně jako soudy obecné, není toliko sudištěm pro rozhodování ve věcech, v nichž nedojde mezi účastníky ke shodě, ale též soudem, jehož činnost by měla vést k předcházení sporům a hledání smírných řešení. V souzené věci se jedná o poměr státu a církvi, tedy o problematiku, která byla, je a bude neoddělitelně spjata s dějinami české státnosti. Ústavní soud má za to, že aplikace principu minimalizace zásahu, jehož důsledkem je zamítnutí návrhu, otevírá prostor pro upevnění konsenzu dosaženého mezi státem a církvemi více, než by tomu bylo v případě, kdyby svým aktivismem znovu otevřel problém hledání řešení.

Počínaje bodem 109 začíná samotné meritorní přezkum obsahu napadeného zákona, které obsahuje jednak pojmové vymezení restituce, dále se zabývá počínaje článkem 112 charakterem katolického církevního majetku po soukromoprávní stránce, v článku 126 a následujícím charakter katolického církevního majetku po veřejnoprávní stránce, v článku 137 a dále námitkou „neúplného“ vlastnictví včetně námitky „veřejného“ vlastnictví. V článcích 153 až 172 konečně předkládá Ústavní soud současnou doktrinní a judičiální stanoviska a zabývá se účinky změn veřejnoprávní regulace církví v čase na majetkové vyrovnání včetně všech ostatních námitek. Nad rámec tohoto telegrafického přehledu této části nálezu Ústavního soudu bych připomněl samotnou základní tezi Ústavního soudu o tom, co je to tzv. restituce, tedy že restitutio in integrum v přísném významu civilistickém nebylo a nemohlo být cílem žádného ze zákonů, kterými byly po více než čtyřiceti (nyní šedesáti) letech zmírňovány některé majetkové křivdy. Takovou ambici žádný z restitučních zákonů mít nemohl a neměl, neboť restitutio po tak dlouhé době není možná po faktické (věci podléhají změnám) ani po právní stránce (právní řád prošel od roku 1948 zásadními proměnami a takový požadavek by vyžadoval po roce 1989 obtížně myslitelné uplatnění zásady formální diskontinuity s tzv. socialistickým právem). Proto zcela nepochybně v případě žádné z oprávněných osob po roce 1990, a ani v případě žádné z oprávněných osob podle zákona č. 428/2012 Sb., se nejedná o restitutio stricto sensu, nýbrž spíše o obnovu vlastnického práva v současných právních – a to zejména veřejnoprávních – poměrech. V tomto zákon č. 428/2012 Sb. není výjimkou, nýbrž se zcela logicky drží souvislostí současného právního řádu, zejména pak ústavního pořádku. Takový postup je u dosavadního restitučního zákonodárství samozřejmostí, nikoliv nedostatkem. Pokud se jedná pak o právní povahu vlastnictví církevních subjektů, je na místě alespoň připomenout, že co do určení subjektu vlastnického práva k jednotlivým věcem spadajícím do původního majetku vycházela rakouská a později československá nauka převážně z tzv. teorie institutové, která v případě (katolického) církevního majetku vycházela z toho, že vlastníky jsou jednotlivé – dnešní terminologií – církevní právnické osoby. Stejně tak v otázce, zda věci náležející do církevního jmění, zvláště věci kvalifikované kanonickým právem jako res sacrae (věci svaté, zejm. kostely, kaple, oltáře, bohoslužebné náčiní), mohly být předmětem právního obchodu, tedy i předmětem vlastnictví, panovala rovněž v převážné doktríně i praxi, přinejmenším od 2. poloviny 19. století, shoda. („Předměty vlastnictví nemění svoji fyzickou podstatu tím, že se stanou církevními, tím se nemění ani jejich právní povaha. Tím je také samotné církevní majetkové právo podřízeno zásadám soukromého práva stejným způsobem jako každé jiné“). Pokud se jedná o charakter katolického církevního majetku po veřejnoprávní stránce, pak jistá

„účelovost“ majetku především nebyla jakýmsi specifíkem právě církevního jmění. Je nutno mít na zřeteli, že státní dohled nad církevním jměním de iure i de facto vycházel z principů dozoru státu nad nadacemi obecně prospěšnými. Pokud Ústavní soud zmiňuje současná doktrinální a judiciální stanoviska, má na mysli vyjádření těchto renomovaných vědeckých pracovišť. Jedná se o statě: K problematice vlastnictví katolické církve a restitucí církevního majetku (Masarykova univerzita v Brně); Posouzení otázky církevního vlastnictví (Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta právnická); Odborný posudek (Ústav státu a práva Akademie věd České republiky); Právně-historická expertiza Univerzity Karlovy v Praze právního postavení tzv. katolického církevního majetku v druhé polovině 19. a ve 20. století na území dnešní ČR. Za jednoznačný závěr vyplývající z těchto expertíz pak Ústavní soud činí, že církve, resp. jednotlivé církevní subjekty církve katolické, byly naukou, judikaturou i praxí považovány za vlastníky věcí spadajících do tzv. církevního jmění (pochopitelně kromě věcí s výhradou vlastnictví třetí osoby), a to ve smyslu práva občanského (o. z. o.). Nepochybně tak vyvracejí námitku státního vlastnictví, či dokonce zvláštního druhu vlastnictví. Veřejná regulace správy církevního jmění, zejména podmíněnost zcizování a zatěžování majetku státním souhlasem, ztrátu vlastnictví nemohla způsobit.

V bodech 173 až 214 se Ústavní soud zabývá posouzením ústavnosti naturální restituce, tj. konkr. § 1–14 zákona o vyrovnání s církvemi. Z této části odůvodnění nálezu Ústavního soudu vybírám v maximální možné stručnosti připomínku soudu, z ústavního pořádku neplyne, že by restituční zákon nemohl zároveň upravovat právní vztahy do budoucna, tj. vedle naturální restituce i finanční kompenzaci a úpravu tzv. přechodného období. Ústavní soudu rovněž odmítl tezi, že by zákon č. 428/2012 Sb. překračoval a nahrazoval na rozdíl od jiné restituční legislativy „všechny“ křivdy. Otázka vymezení tzv. rozhodného období nemá – jak vyplývá rovněž z dosavadní judikatury Ústavního soudu – ústavněprávní relevanci, neboť se jedná o rozhodnutí politické, a jeho stanovení tak není věcí ústavního přezkumu. Pokud jde o obavu navrhovatelů, že údaje z pozemkových knih nejsou průkazným údajem o vlastnictví, pak je podle Ústavního soudu zřejmé, že tzv. poznámka sine praesentato nebyla určena specificky pro církevní subjekty, a už vůbec nevypovídala nic o obsahu či „věrohodnosti“ zapisovaného údaje. Stejně tak soud neshledal podloženým tvrzení, že by oprávněným osobám podle předchozích restitučních zákonů neměl být vydáván majetek, který byl do pozemkových knih zapsán přenosem údajů ze starších evidencí, a není ani zřejmé, z jakého důvodu by tomu tak mělo být. V případě omylů při zápisech měl pochopitelně skutečný vlastník možnost soudní ochrany, k tomuto postupu je však obecně

možno poznamenat, že námitky měly být vzneseny již před více než sto lety, nikoliv nyní. K argumentaci o obecném zpochybnění postavení právnických osob v restitučním procesu, a to jako osob oprávněných (a to včetně Náboženské matice), odkazuje Ústavní soud ve svém nálezu na dosavadní restituční zákony, v nichž právnické osoby toto postavení měly, aniž by to vyvolalo jakékoliv ústavněprávní otázky, jakož i jím dříve vyslovený závěr, že Ústavní soud není příslušný k posouzení, do jaké míry je rozsah restitucí vymezený zákonodárcem dokonalý nebo úplný, pouze zdůrazňuje, že právě tento rozsah je ústavním pořádkem České republiky svěřen výlučně zákonodárci, a nikoliv Ústavnímu soudu, jak vyplývá např. již z nálezu sp. zn. Pl. ÚS 14/04 ze dne 25.1.2006. Zobecněné závěry stran kritérií pro určení okruhu oprávněných osob (tedy jejich odlišení od jiných subjektů) jsou tak dle Ústavního soudu aplikovatelné i na zákon č. 428/2012 Sb., když dle Ústavního soudu nelze vážně tvrdit, že vymezení původního majetku církví, záměr zmírnění majetkových křivd způsobených odnětím majetku vyjmenovaným oprávněným osobám, a zvláště pak záměr provést hospodářskou odluku církví od státu, svědčí ještě jiným subjektům než právě těm uvedeným ve výčtu § 3. Tedy, že existují ještě další subjekty, které by v rámci těchto vztahů byly v zaměnitelném postavení. Jedná se o samostatnou právní i ústavněprávní problematiku (kromě čl. 11 jsou ve hře čl. 2 odst. 1, čl. 15, 16 Listiny), přičemž neexistují další subjekty, u nichž by existovalo právně či ústavněprávně shodné postavení. Otázka vypořádání historického majetku církví byla od počátku 90. let spojována právě s nutností celkové úpravy vztahu státu a církve. Zákon č. 298/1990 Sb. v tomto představoval pouhé provizorium (sp. zn. Pl. ÚS-st. 22/05). Právě tuto skutečnost Ústavní soud zohlednil, když dal zákonodárci prostor, aby přijal „právní úpravu vypořádávající historický majetek církví a náboženských společností, která zohlední objektivní specifika pojednávané materie a ustanovení § 29 zákona o půdě fakticky konzumuje“ (nález sp. zn. Pl. ÚS 9/07, bod 25), s vědomím komplexnosti a politické rizikovosti dané problematiky. Upustí-li Ústavní soud od výše vyloučeného absolutního chápání rovnosti, potom lze jenom poukázat na objektivní skutečnosti, které dávají racionální základ pro samostatnou právní úpravu, a nikoliv nutně pro právní úpravu, která zahrne ještě další typy právnických osob. Navrácení majetku církvím koresponduje s jejich účelem, tradičními funkcemi a organizační strukturou, protože je tím naplňován předpoklad, aby zákon částečně zmírnil „škody způsobené státem ve vztahu k ústavnímu právu na svobodný výkon náboženství, a nikoliv (primárně) škody způsobené na právu vlastnickém“ (sp. zn. Pl. ÚS 9/07, bod 105). Ústavní soudu na tomto místě zdůrazňuje, že historická role církví ve společnosti a na veřejnost orientovaný charakter jejich činností je do jisté míry odlišuje od jiných fyzických či právnických osob (při zohlednění povahy jejich

majetku) a zároveň umožňuje jejich komparaci – co do požadavku nezávislosti na státu – s místními samosprávami (obcemi), které jsou jako celky rovněž neoddelitelné od individuálního práva občana na sebeurčení (rozuměj: samosprávu)“, jak již dříve konstatoval v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 9/07, bod 105. Ústavní soud rovněž připomněl, že absence právní úpravy, která by vypořádala historický majetek církví, před přijetím napadeného zákona č. 428/2012 Sb. dosáhla intenzity protiústavnosti (sp. zn. Pl. ÚS 9/07, výrok II), a tedy se otázka přijetí právní úpravy ve vztahu k církevním subjektům (z hlediska jejich účelu) stala mimořádně naléhavou. A je nutno rovněž zdůraznit, že výčet oprávněných osob a konstrukce zákona je do značné míry odůvodněna snahou upravit prostřednictvím majetkového vyrovnání budoucí vztah státu a církví odstraněním ekonomické závislosti, kdy došlo ke zrušení zákona č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem. Přitom eventuální pokračování určité podoby tzv. hospodářského zabezpečení v souběhu s částečnou majetkovou restitucí se sice nejeví jako politicky udržitelné, nikoliv však právně jako vyloučené. Ve vztahu k budoucímu vztahu státu a církví měl zákonodárce širší prostor pro úvahu než ve vztahu k částečnému zmírnění majetkových křivd, kde dosavadní restituční legislativa nabízela určité ustálené či osvědčené postupy. Z tohoto komentáře Ústavního soudu lze vyvodit, že soud není názoru, že spolu s naturální restitucí a finanční rentou muselo dojít k úplné odluce církve od státu a že tedy mohla být zachována do určité míry finanční podpora církví ze strany státu tak, jak se tomu např. stalo po realizaci restitučního procesu na Slovensku.

Velmi citlivým způsobem reagoval Ústavní soud i na námitku navrhovatelů, že fyzické osoby tvořící církve a náboženské společnosti dnes již nejsou totožné s věřícími a duchovními k 25. únoru 1948, konstatuje Ústavní soud, že ani v rozhodném období ani dnes není církevní majetek ve vlastnictví jednotlivých příslušníků církve (nepřísluší jim majetkové podíly; zvláště ve vztahu k duchovním srov. charakter obročnictví vyložený výše), a tedy se nejedná o uspokojování majetkových nároků jednotlivých věřících či duchovních ani jejich dědiců, přičemž je naopak zřejmé, že účely a působení církví a náboženských společností, jak se tradičně projevují ve společnosti, přesahují individuální soukromé zájmy jednotlivých věřících. Zároveň se jedná o argument mimořádně cynický s ohledem na to, že řada příslušníků církví v rozhodném období zemřela ne zrovna přirozenou smrtí a církvím obecně lze obtížně přičítat k tíži, že nejsou tvořeny stejnými osobami jako před šedesáti lety. Ve vztahu k vlastnictví v katolické církvi pak Ústavní soudu v reakci na určité výtky navrhovatelů připomíná, že výše již zmíněná institutová teorie ve své době považovala,

v případě katolické církve, za vlastníky jednotlivé církevní subjekty (církevní právnické osoby), a to na základě dobového práva, neříkala však, že se katolická církev nesmí v hranicích státu právnickou osobou vůbec stát a připomíná, že katolická církev jako celek je v ČR chápána jako právnická osoba min. od přijetí zákona č. 308/1991 Sb. (viz jeho příloha obsahu seznam registrovaných církví). Ústavní soud se dále věcně a přesvědčivě vypořádává i s tvrzením navrhovatelů, že se v případě realizace naturální restituce bude jednat o „majetek Vatikánu“ a uzavírá k této námitce, hodnocení katolické církve jako „cizí moci“ postrádá jakoukoliv věcnou argumentaci. Současně Ústavní soudu připomíná i zásadně nezpochybněnou právní kontinuitu církevních právnických osob, na jejíž existenci nemohl mít vliv ani postup Ministerstva kultury v roce 2001, kdy se záměrem předejít uplatňování majetkových nároků ze strany původních církevních subjektů (dnes oprávněných osob) byl na základě příkazu ministra kultury č. 32/2001 zrušen příslušný veřejný rejstřík s předpokladem, že zanikne právní subjektivita těchto osob. Usnesení Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 2/04 ze dne 19.8.2004 následně označilo tento akt za toliko „interní normativní směrnici, směřující k úpravě povinností strukturálních částí, případně zaměstnanců Ministerstva kultury,“ z níž „v žádném případě neplyne regulace okruhu registrovaných právnických osob.“, rovněž navazující nálezu sp. zn. IV. ÚS 34/06 z 21.11.2007 již zcela konkrétně vyslovil, že „k pozbývání právní subjektivity platí obecné pravidlo, že pouhým zrušením úpravy právního režimu určitého druhu právnických osob bez toho, že by tyto osoby byly výslovně zrušeny, nemůže být nastolen stav zpochybnění jejich existence,“ tedy ani „zrušení tohoto souhrnného evidenčního seznamu tedy nemohlo mít vliv na právní existenci v něm vedených právnických osob“.

Ve vztahu k vymezení rozsahu povinných osob v zákoně Ústavní soud neshledal nesprávnosti a uvedl, že v dlouhodobém náhledu Ústavního soudu není restituce ve vztahu k povinné osobě (nežádoucím) vyvlastněním, nýbrž odstraněním protiprávnosti. Obdobně se vyjádřil i ve vztahu ke konstrukci tzv. majetkové křivdy podle § 5 zákona č. 428/2012 Sb., kterou neshledal z hlediska principů právního státu a forem dosavadního restitučního zákonodárství jakkoliv vybočující a dále se zabývá jednotlivými typy v zákoně uvedených majetkových křivd (včetně obsáhlého výkladu v bodu 208. stran aplikace-neaplikace tzv. Benešových dekretů ve vztahu k ustanovení § 5 písm. j) a konstatuje, že v případě jednotlivých restitučních titulů ve spojení s návěťím odkazujícím explicitně na tzv. rozhodné období je „prolomení“ data 25. února 1948 vyloučeno již pojmově (jakkoliv se ani z hlediska vymezení rozhodného období nejedná o otázku ústavního významu). Ústavní soud nevidí

důvod, proč by tomu právě v případě církevních subjektů mělo být jinak. Zdá se, že tato námitka, které našla živnou půdu zejména na půdě Parlamentu, jak ze stenografických záznamů plyne, je založena toliko na neznalosti dobové právní úpravy.

Dále se Ústavní soud dostává ve svém odůvodnění k vysvětlení, z jakého důvodu přikročil v § 5 písm. i) zákona č. 428/2012 Sb. ke zrušení adjektiva „spravedlivé“. Podle soudu se v daném kontextu jedná se o pojem neurčitý, když není např. zřejmé, zda „spravedlnost“ náhrady je vztahována k období vyvlastnění, nebo k dnešním podmínkám a úrovni ochrany základních práv. Zatímco samotná otázka vyplacení náhrady se pohybuje ve skutkové rovině pouze v poloze vyplacena/nevyplacena, otázka posouzení spravedlnosti, přiměřenosti a dalších aspektů se může jevit jako prakticky nerealizovatelná, zvážíme-li, že se jedná o skutečnosti, které nastaly před 60 lety, a rozsah dokazování o stavu, hodnotě a vlastnostech vyvlastňované věci by měl zahrnovat řadu dobových skutkových zjištění. Tento postup se jeví jako v praxi objektivně nemožný, a to bez ohledu na skutečnost, že uvedený časový odstup lze přičítat pouze státu. Současně připomněl, že ani předchozí restituční předpisy (např. zákon č. 87/1991 Sb. či zákon č. 229/1991 Sb.) tuto podmínku neobsahovaly. V tomto kontextu proto text napadeného ustanovení vyvolává podle Ústavního soudu zásadní právní nejistotu o obsahu restitučního titulu § 5 písm. i) zákona č. 428/2012 Sb., což se jeví jako rozporné s čl. 1 odst. 1 Ústavy (principy právního státu). V aplikační praxi by v důsledku tohoto hrozil rozdílný a nepředvídatelný postup různých povinných osob a založení nerovnosti mezi jednotlivými oprávněnými osobami, po derogaci ustanovení v uvedeném rozsahu jsou slovní vyjádření i účel uvedené restituční skutkové podstaty totožné s korespondujícími ustanoveními v předchozích restitučních zákonech, přičemž výklad těchto ustanovení již byl Ústavním soudem ustálen mnohými nálezy, na které Ústavní soud rovněž odkazuje. Konečně se i Ústavní soud vypořádává jednou z námitek navrhovatelů, který považuje výčtovou metodu za vhodnější, a uvádí, že není zřejmé na základě čeho má být vhodnější. Výčtová metoda, jejíž legislativně-technické zvážení Ústavní soud ponechává na zákonodárci, se však pro vyšší riziko obsahových chyb nemusí jevit jako vhodná, jak se již v minulosti ukázalo. Řešení naturální restituce prostřednictvím výčtového zákona by vyžadovalo v praxi přílohy v rozsahu řádově desítek tisíc položek, což se může jevit již za hranicí proveditelnosti. Výčtový zákon však především není v právním státě zcela samozřejmým nástrojem v rukou zákonodárce. Tím má Ústavní soud na mysli ústavně významné pochybnosti o splnění nároků kladených na obecnost právního předpisu právě v případě výčtového zákona, které nelze v testu proporcionality překlenout jinak než

poukazem na výjimečné důvody pro jeho přijetí.

V bodech 215 až 278 se Ústavní soud zabývá posouzením ústavnosti finanční náhrady a smlouvy o vyrovnání, a to posouzením obecných východisek za použití tzv. testu racionality, vyrovnává se i s otázkou přiznání finanční náhrady i církvím bez restitučního nároku), celkovou výší finanční náhrady), tvrzenou protiústavní nerovností restituentů, jakož i dalších námitek navrhovatelů včetně tvrzené protiústavnosti inflační doložky obsažené v § 15 odst. 5 zákona a námitkami navrhovatelů ve vztahu k uzavřeným smlouvám mezi státem a dotčenou církví včetně tvrzené absence zmocnění vlády podle čl. 78 Ústavy. Pokud jde o postoj soudu k výši finanční náhrady, podle něj nestojí a ani nemusí stát na ryze ekonomickém a matematickém základě. Toho by bylo ostatně obtížné dosáhnout i proto, že by pak měla například zahrnovat i náhradu za užívání státem odňatých nemovitostí, a to za dobu od jejich odnětí, případně alespoň za dobu protiústavní nečinnosti zákonodárce. Ústavní soud i z důvodů respektování principu minimalizace zásahu a analogicky z důvodů, pro něž nemůže být například podroben ústavnímu přezkumu zákon o státním rozpočtu, neshledává okolností zakládající protiústavnost to, že zákonodárce stanovil výši finanční náhrady kombinovaným způsobem vycházejícím z více faktorů. Vztah mezi státem a jednotlivými církvemi založený napadenými ustanoveními zákona a následně smlouvami, majícími však s ohledem na převažující konsenzuální prvek a politický přesah především povahu memorand, přináší přechod k nové úpravě poměru státu a církve. Pokud jde o vypořádání finanční náhrady, zakládá závazkový vztah, v němž má stát postavení dlužníka a jednotlivé církve a náboženské společnosti postavení věřitelů. Ani z historické perspektivy ani v kontextu současného demokratického a právního státu Ústavní soud nepokládá dvoustranné řešení za protiústavní a má za to, že naopak zakládá důstojné vztahy mezi státem a církvemi a že – pokud jde o finanční vypořádání – by mělo být ideálním východiskem pro případné ekonomickými okolnostmi vynucené kroky vedoucí například ke změně „splátkového kalendáře“ či přizpůsobení okolnostem „inflačního indexu“ apod. Ani v dlouhodobé perspektivě nelze totiž očekávat, že by církve v České republice zanikly. Pro posouzení otázek týkající se finanční renty je dle Ústavního soudu nutné chápat vyložený účel napadeného zákona a nelze jednotlivá ustanovení zákona č. 428/2012 Sb. od sebe izolovat a vykládat samostatně. Konkrétní podoba záměru ukončit přímé financování církví a náboženských společností s cílem ekonomické odluky od státu je dle soudu v zásadě politickým rozhodnutím. V rozsahu určení hodnoty nevydávaného majetku a co do rozložení výplaty finanční náhrady ve splátkách se jedná o ekonomické uvážení zákonodárce s ohledem

na rozpočtové možnosti státu. Pokud se jedná o tzv. test racionality právní úpravy (rational basis test), což je s ohledem na povahu námitek navrhovatelů v podstatě jediné hledisko, ponecháme-li stranou otázku tzv. náboženské neutrality státu dle čl. 2 odst. 1 Listiny, pak dle soudu testem ústavnosti projde taková zákonná úprava, u níž lze zjistit sledování nějakého legitimního cíle, a která tak činí způsobem, jež si lze představit jako rozumný prostředek k jeho dosažení, byť nemusí jít o prostředek nejlepší, nejvhodnější, nejúčinnější či nejmoudřejší. Pravidelnou součástí testu racionality je pak posouzení, zda napadené ustanovení není zjevně důsledkem svévolného rozlišování (diskriminace). Pokud ve vztahu k finanční náhradě byla vznesena námitka porušení rovnosti v restitučních vztazích, zejména co do výše finanční náhrady, čímž má být porušen rovněž čl. 11 odst. 1 Listiny, který zaručuje právo každého vlastnit majetek s tím, že vlastnické právo všech vlastníků má stejný zákonný obsah a ochranu, Ústavní soud konstatoval, že porušení tohoto základního práva je pojmově vyloučeno. Dále Ústavní soud zdůraznil, že vzhledem k účelům zákona č. 428/2012 Sb. má finanční náhrada smíšený charakter: v rámci finanční kompenzace bude církvím celkem vyplaceno 59 mld. Kč v průběhu 30 let při rozdělení mezi církev a náboženské společnosti v poměru: 80 % římskokatolická církev, 20 % ostatní církve a náboženské společnosti, finanční náhrada podle § 15 tak nemá čistě kompenzační (restituční) charakter, nýbrž zákonodárce jí sledoval částečné vyrovnání v postavení dotčených církví a náboženských společností oproti Církvi římskokatolické. V tomto je nutno upozornit, že ani ustanovení § 15 nekonstruuje finanční náhradu ve vztahu k tržním cenám jednotlivých nevydávaných nemovitostí. Kompenzační a vyrovnávací složka finanční náhrady je tak zjevně rozdílná u každé jednotlivé církve a náboženské společnosti: u Církve římskokatolické je dána plná kompenzační (restituční) složka, u církví jiných může vyrovnávací složka zcela převažovat (část nebo celá finanční kompenzace bude vyplacena nad rámec původního majetku). Konkrétní poměry obou složek finanční náhrady u každé jednotlivé církve jsou pro posouzení ústavnosti irelevantní. Ve vztahu k různému charakteru podílů jednotlivých církví na finanční náhradě je Ústavní soud názoru, že 1. částečná redistribuce (modifikace) finanční náhrady mezi jednotlivé církve v omezeném rozsahu je v politické dispozici zákonodárce a že 2. již vyslovený souhlas dotčených církví a náboženských společností vylučuje protiprávnost, resp. ústavně relevantní nerovnost oprávněných osob. Naznal-li tedy zákonodárce, že důraz na čistě restituční principy při majetkovém vyrovnání může znamenat v současných podmínkách nepřiměřenou tvrdost, která by negativně dopadla na nekatolické církve a náboženské společnosti, lze to odůvodnit ohledem na důvěru těchto církví v zákon č. 218/1949 Sb., jemuž se řada aktivit církví při absenci jiného výhledu nutně přizpůsobila.

Účelem zákona č. 428/2012 Sb. nepochybně není náhlé omezení či ukončení (zpravidla dlouhodobých) aktivit nekatolických církví, které nebyly významnějšími vlastníky zemědělských nemovitostí k 25.2.1948. Ad 2. je nutno též připomenout, že poměr částečné redistribuce finanční náhrady mezi jednotlivé církve a náboženské společnosti byl od počátku koncipován jako (politická) dohoda mezi dotčenými církvemi a náboženskými společnostmi (viz přílohu vyjádření vlády „zaslání výsledku dohod církví na rozdělení finanční náhrady za nevydaný původní církevní majetek“), což tedy není až tak podstatné, jako spíše související fakt, že následný právně relevantní souhlas dotčených církví a náboženských společností byl dán prostřednictvím smluv dle § 16, v nichž je otázka podílů jednotlivých církví a náboženských společností na finanční náhradě stipulována (viz smlouvy o vypořádání založené vládou do spisu na základě žádosti Ústavního soudu). Ve vztahu ke skutečnosti, že podíly jednotlivých církví na finanční náhradě podle § 15 odst. 2 neodpovídají jejich podílu na původním majetku, tedy Ústavní soud uzavírá, že v testu racionality ob stojí, neboť vede k odstranění hospodářské závislosti církví na státu, resp. zmírňuje (spolu s nároky dle § 17) účinky okamžitého zrušení tzv. hospodářského zabezpečení podle zákona č. 218/1949 Sb., do jisté míry vyrovnává historicky podmíněné rozdílné majetkové poměry různých církví a náboženských společností, čímž minimalizuje náhlé negativní účinky aktů veřejné moci na činnost církví (a náboženskou svobodu obecně). Je nutno podotknout, že tento argument navrhovatelů a vedlejších účastníků by ani teoreticky nemohl vést k paušálnímu zrušení napadené právní úpravy ve vztahu ke všem dotčeným církvím, nýbrž toliko ve vztahu k těm církvím, jejichž výše finančního příspěvku obsahuje vyrovnávací složku nad rámec čistě restituční náhrady. Podle Ústavního soudu nelze hovořit o protiústavní diskriminaci ani těch církví, které o „hospodářské zabezpečení“ v minulosti neprojevíly zájem, tzn. nepodaly návrh na získání zvláštního práva být financován státem, pokud takto pouze v důsledku vlastního rozhodnutí zůstaly mimo okruh oprávněných osob podle § 15 odst. 1 a § 17.

Pokud byla namítána nespojitost mezi majetkovou újmou způsobenou konkrétní církevní právnické osobě a církví jako celkem v oblasti výplaty finanční renty, pak z hlediska daného církevního účelu a ochrany čl. 16 odst. 1, 2 Listiny je dle Ústavního soudu nepochybně dána právně relevantní spojitost mezi registrovanou církví a jednotlivými právnickými osobami, které jsou později zřizovány podle příslušných zákonů s již konkrétně vymezeným posláním (farnosti, sbory, charity, diakonie, školy, sociální ústavy, zdravotnická zařízení apod.). Lze tedy uzavřít, že pokud se tedy jedná o stanovení okruhu dotčených církví a náboženských společností podle § 15 odst. 1, 2 zákona o vyrovnání s církvemi na základě

kritéria existence zvláštního práva na „hospodářské zabezpečení“ dle § 7 odst. 1 písm. c) zákona č. 3/2002 Sb. ve znění účinném ke dni 31.12.2012, nejedná se ze strany zákonodárce o postup svévolný, nýbrž zcela racionálně vystihující dosavadní vztah mezi státem a dotčenými církvemi právě na základě zákona č. 218/1949 Sb., který byl zákonem č. 428/2012 Sb. zrušen.

Pokud jde o výši samotné finanční náhrady, shrnuje Ústavní soud veškeré námitky navrhovatelů, jež se staly dříve v legislativním procesu všeobecně známými a konstatuje, že nich není zřejmé, které z nich mají podporovat tvrzení protiústavnosti zákona, resp. konkrétního ustanovení. Vznesené námitky jsou dvojí intenzity: a) rozsah původního majetku zahrnuje i nemovitosti, na něž se vztahoval zákon č. 142/1947 Sb., o revizi první pozemkové reformy, ve znění pozdějších předpisů, čímž byly údaje v důvodové zprávě nadhodnoceny o několik řádů oproti skutečnosti; b) rozsah původního majetku, jak je obsažen v důvodové zprávě, při nedostatku dalších podkladů není přesný. K oběma námitkám je nutno uvést, že ze samotného zákona č. 428/2012 Sb. neplyne, že by se v případě finanční náhrady podle § 15 odst. 1, 2 mělo jednat o výsledek konkrétní ekonomické či matematické metody, která by byla aplikována na konkrétní soubor majetku, zvláště s ohledem na výše uvedený účel finanční náhrady, který má proměnlivý poměr náhradové a vyrovnávací složky ve vztahu ke každé z církví. Z hlediska testu ústavnosti zákona s rozpočtovými dopady je rozhodující, do jaké míry má částka finanční náhrady elementární vazbu na dostupné údaje a cenové relace, tedy zda napadená ustanovení § 15 odst. 1, 2 nejsou výsledkem iracionálního chování zákonodárce, náhodných změn (omylů) v průběhu legislativního procesu apod. Ústavní soud ve vztahu k rozsahu odškodňovaného majetku uvedl, že je zřejmé, že stát (žádný z jeho orgánů) v minulosti nevedl a ani dnes nevede samostatný seznam církevního jmění ani církevního majetku ve vlastnictví oprávněných osob či jejich právních předchůdců ani seznam původního majetku, jak je vymezen v § 2 písm. a), existují toliko kvalifikované odhady, na které soud ve svém nálezu odkazuje. Pokud se pak dále jedná o poměr mezi vydávaným a nevydávaným (nahrazovaným) majetkem, jedná se v zásadě o odečtení vydávaného majetku na základě evidence Pozemkového fondu České republiky a Lesů České republiky, s. p., od celkového majetku. Na základě uvedeného Ústavní soud konstatuje, že při zvážení výše uvedených skutečností je zřejmé, že výměra původního majetku, z níž vycházela důvodová zpráva (a předchozí jednání mezi státem a církvemi), má-li být měřítkem racionality, resp. ústavnosti § 15 odst. 1, 2 zákona o vyrovnání s církvemi, nevykazuje znaky libovůle či omylu zákonodárce, nýbrž že má rozumnou a přiměřenou vazbu na dostupné historické údaje. Ústavní soud znovu zdůraznil, že pro tento závěr nebylo třeba nijak dále ověřovat či

prokazovat přesnost uvedených údajů. K otázce namítané diskriminace oprávněných osob podle dřívějších restitučních zákonů především Ústavní soud odkázal na shora vymezený účel napadeného zákona č. 428/2012 Sb. a rovněž tak specifické postavení církví a náboženských společností při majetkovém vyrovnání se státem, které je odlišuje od jiných fyzických či právnických osob, ve druhém sledu rovněž podotkl, že komparovatelná není ani povaha „finanční náhrady“ podle zákona č. 428/2012 Sb. a „peněžité náhrady“ podle zákona č. 229/1991 Sb. Ani v tomto ohledu nebyla shledána svévole zákonodárce, která by zakládala protiústavní nerovnost různých skupin restituentů, neboť byl shledán dostatek objektivních důvodů pro přijetí odlišné právní konstrukce, než se vyskytovala v restitučním zákonodárství na počátku 90. let. Stran ostatních námitek dané části odůvodnění nálezu, postačí snad odkázat na již výše učiněný jejich telegrafický přehled.

V bodech 279 až 302 se Ústavní soud zabývá závěrečnými ustanoveními zákona, tj. zejména tzv. přechodným obdobím (a v něm vypláceném státním příspěvku na podporu jejich činnosti), přechodnými a závěrečnými ustanoveními zákona. Ve stručnosti lze uvést, že pokud Ústavní soud v minulosti ani nenaznačil protiústavnost samotných zvláštních práv podle zákona č. 3/2002 Sb. ve znění tehdy účinném, neshledává ani protiústavnost jejich (materiálně nahlíženo) postupného ukončení (konkrétně: zvláštního práva být financován, a to formou regresivního plnění v přechodném období). V tomto napadená právní úprava (ukončení přímého financování státem) nevytváří pro církev nově vzniklé v budoucnu nepřátelské či odrazující prostředí, dokonce ani právní a ekonomické prostředí indiferentní, nýbrž toliko prostředí lišící se mírou státní podpory oproti právnímu stavu účinnému do 31.12.2012. Ústavní soud dokonce ve svém nálezu naznačuje, že z hlediska financování církví a náboženských společností, které vzniknou v budoucnu a splní podmínky stanovené zákonodárcem, nemůže Ústavní soud a priori vyloučit možnost přijetí nové právní úpravy v budoucnu, která může představovat určitý model nové formy podpory registrovaným církvím a náboženským společnostem, když takováto právní úprava ve vztahu k církvím a náboženským společnostem dotčených zákonem č. 428/2012 Sb. pak např. zohlední i průběh přechodného období. Ústavní soud se rovněž vypořádává s námitkou navrhovatelů, že by se úvaha zákonodárce měla, jak je naznačováno, opírat o „přihlášení se obyvatel České republiky k údajím o náboženském vyznání, resp. k příslušnosti k církvi a náboženské společnosti podle výsledků sčítání lidu, domů a bytů z let 1991, 2001 a 2011.“ Je však dle soudu notoricky známo, že uvedená rubrika náboženského vyznání při sčítání lidu, domů a bytů není povinnou, což se projevuje nízkým počtem odpovědí a celkově omezenou

vypovídací hodnotou. Zároveň uvedená rubrika nebyla nijak (ani v teoretických úvahách) dána do souvislosti s modelem financování církví a náboženských společností, tedy nebyla respondentům naznačena jakákoliv váha údaje o náboženské afiliaci, která by měla následně mít vliv na výkon veřejné moci. Z uvedeného statistického údaje tudíž nelze vycházet stejným způsobem jako z exaktní evidence členství v dané církvi, jak je koncipována pro účely např. církevní daně ve Spolkové republice Německo, nebo jako z veřejného hlasování sui generis o postavení církví a náboženských společností. Pokud byla zmiňována obava z mediálního vlivu církví, jež si díky finančním poměrům budou moci patrně zaplatit, pak dodal Ústavní soud, že obecně (nahlíženo historií moderního státu) veřejná podpora církví a náboženských společností státem neplyne ze snahy státu „prosazovat určité náboženství“, nýbrž je založena na ocenění vnějšího, kulturního, sociálního a obecně prospěšného, nikoliv tedy nutně kultového, působení církví ve společnosti. Po zvážení uvedených aspektů příspěvku – dočasnost, degrese a odvození od dříve přiznaného zvláštního práva na financování státem – Ústavní soud neshledal, že by napadená úprava byla protiústavní, v tomto smyslu založená na iracionální či svévolné úvaze zákonodárce. Napadená právní úprava nezpůsobuje neodůvodněnou nerovnost, neboť existence dříve přiznaného zvláštního práva na financování státem podle zákona č. 3/2002 Sb. je objektivní skutečností, na niž lze založit přechodný příspěvek na podporu dotčeným církvím a náboženským společnostem. Ústavní soud neshledal protiústavní ani přechodná či závěrečná ustanovení zákona.

Ve zbývajících bodech odůvodnění nálezu, tj. v bodech 303 až 344 se Ústavní soud zabývá otázkou náboženské neutrality státu ve smyslu čl. 2 odst. 1 Listiny, činí test náboženské a světonázorové neutrality, vypořádává se s požadavkem navrhovatelů na předložení předběžné otázky Soudnímu dvoru Evropské unie, zda registrované církve a náboženské společnosti a církevní právnické osoby jsou podnikem ve smyslu čl. 107 odst. 1 Smlouvy o fungování Evropské unie (dále též jen „SFEU“), činí obiter dictum a souhrnné závěry. K těmto otázkám lze v nejstručnější míře učinit tato shrnutí: existence a působení církví a náboženských společností není ústavním pořádkem chápána jako hrozba pro sekulární základ státu, pokud zároveň tentýž ústavní pořádek přiznává rozsáhlou náboženskou svobodu a církevní autonomii, a to ani v rozsahu dosavadní kooperace (koordinace) mezi státem a církvemi v určitých tradičních oblastech společenského života. Konečně je nutno zdůraznit, že koncept náboženské a ideologické neutrality nezavazuje stát odmítnout své hodnotové a historické kořeny, na něž měla náboženská zkušenost významný vliv. Filozofické, kulturní a sociální dědictví, nesené více než tisíc let zejména křesťanstvím a křesťanskými církvemi a

projevující se ve společnosti i nadále, je ovšem věcí faktu, nikoliv náboženského přesvědčení. Ani při provedení testu náboženské a světonázorové neutrality nebylo shledáno excesivní propojení státu a církví ve smyslu imperativu náboženské neutrality státu. Lze tedy uzavřít, že zákon č. 428/2012 Sb. nepředstavuje nerovné a diskriminační zacházení státu s určitými náboženskými a světonázorovými směry, neboť pro rozlišení (stanovení rozsahu působnosti zákona) byla užitá objektivní a rozumná kritéria, a naopak nebyla použita kritéria preference či odmítnutí některého náboženského směru či světonázoru. Pokud byl zmiňován návrh na předložení předběžné otázky Soudnímu dvoru Evropské unie, zda registrované církve a náboženské společnosti a církevní právnické osoby jsou podnikem ve smyslu SFEU, Ústavní soud konstatoval, že tato otázka je mimo sféru přezkumu ústavnosti zákona č. 428/2012 Sb., zvláště přezkumu procedury přijetí zákona v intencích, zda se jednalo o přijetí zákona ústavně předepsaným způsobem (§ 68 odst. 2 zákona o Ústavním soudu). Evropské právo, a to ani primární, při respektu k jeho zásadnímu formálnímu či neformálnímu vlivu na činnost Ústavního soudu, není součástí ústavního pořádku, tedy ani referenčním měřítkem ústavnosti. Přesto Ústavní soud předkládá dále úvahy, pro které se domnívá, že ani tento návrh není důvodný. Po následné rekapitulaci stěžejních momentů svých úvah Ústavní soud své rozhodnutí uzavírá.

Proti přijatému nálezu připojili odlišná stanoviska celkem 4 ústavní soudci, a to Jaroslav Fenyk, Vojen Güttler, Jan Musil a Pavel Rychetský. V tomto směru si dovolím těžiště jejich nesouhlasu vystihnout spíše telegraficky.

Soudce Jaroslav Fenyk považuje záměr zákonodárce naplnit legitimní očekávání části společnosti na vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi považuje za správný, i když opožděný. Avšak nejen opožděnost, ale i způsob, kterým se zákonodárce svého úkolu zhostil, za zcela správné, legitimní a vyvážené považovat nemohu. Proto zastávám stanovisko, které s nálezem Ústavního soudu učiněným v této věci nesouhlasí. Rozsah úpravy přijaté zákonem 428/2012 Sb. není jen restituční, ale významně překračuje předmět restitučního záměru, neboť nad jeho rámec řeší fakticky vztah státu a církve. Vůči zákonu č. 428/2012 Sb. má soudce Fenyk vážné výhrady založené především na pochybnostech o naplnění principu rovnosti před zákonem a zákazu diskriminace (čl. 1 a čl. 3 odst. 1 Listiny). V předchozích restitučních úpravách se oprávněné subjekty musely svého práva domáhat pracným administrativním a soudním způsobem a jejich restituční nároky byly často uspokojeny pouze zlomkem původního majetku, zatímco podle posuzované úpravy se však oprávněné osoby dle soudce nároků dočkaly přímo ze zákona. Námitky soudce Fenyka dále směřují vůči tomu, že

se posuzovanou právní úpravou stát zavazuje k plnění, která za pomoci veřejných zdrojů pro církevní právnické osoby a náboženské společnosti uvedené v § 15 odst. 2 posuzovaného předpisu vytvoří mnohem lepší soutěžní postavení, než které budou mít ostatní soutěžitelé. Samostatný problém dále tvoří i bezúčelová dotace z veřejných zdrojů uvedená v § 17 odst. 1 zákona a ji doprovázející daňové osvobození (§ 17 odst. 5). Dále soudce Fenyk vyslovuje obavu, že církve namísto svého primárního zaměření na kultovní cíle se v důsledku zákona č. 428/2012 Sb. budou věnovat hospodářské činnosti. Současně je soudce Fenyk přesvědčen, že vláda České republiky byla povinna provést notifikaci již věcného záměru zákona Evropské komisi a vyčkat jejího stanoviska ve smyslu čl. 108 SFEU a nařízení č. 659/1999. Shodně měl dle tohoto soudce Ústavní soud před zahájením přezkumu návrhu na zrušení zákona č. 428/2012 Sb. položit Soudnímu dvoru Evropské unie podle článku 267 SFEU předběžnou otázku, zda Komise Evropské unie měla být vládou České republiky způsobem uvedeným v čl. 108 SFEU informována o záměru přijmout právní úpravu a v jejím rámci umožnit čerpání státní podpory (§ 15 a 17 posuzovaného zákona) církvím a náboženským společnostem uvedeným v § 15 odst. 2 zákona č. 428/2012 Sb.

Soudce Vojen Güttler vedle připomínek k procesním otázkám (byl pro výslech některých navržených svědků), jakož i pro položení předběžné otázky Evropskému soudnímu dvoru, měl řadu výhrad k části nálezu, v níž Ústavní soud návrh zamítl. Namítá zejména neurčitost pojmu „původní majetek“, má za to, že zákon je vůči církevním subjektům ve srovnání s dosavadními restituenty velmi vstřícný. To není plně v souladu s principy laického, nábožensky neutrálního státu (věřící x ateisté), jak plyne mj. z čl. 2 odst. 1 Listiny, má tedy za to, že mělo být zrušeno ustanovení § 2 písm. a) zákona v celém rozsahu. Soudce Güttler nesouhlasí ani s majetkovým vyrovnáním s církví formou finanční náhrady, když zakotvení finanční náhrady – byť v paušální částce – považuje nyní za předčasné a neproporcionální. I v tomto směru lze spatřovat nadměrné zvýhodnění církví ve srovnání s běžnými restituenty, a tedy postup protiústavní; ostatně, je to dáno i tzv. inflační doložkou podle § 15 odst. 5 zákona. Za tohoto stavu má za to, že mělo být zrušeno ustanovení § 17 zákona v celém rozsahu. Konečně má soudce Güttler i výhrady vůči ustanovení o smlouvě o vypořádání (§ 16 zákona).

Podle soudce Jana Musila měl být celý zákon zrušen, a to pro protiústavnost legislativní procedury, jakož i nenáležitě vypořádání se s otázkou, zda přijímaný zákon není v rozporu s předpisy Evropské unie. Namítá neurčitost pojmu „křivda“ a „zmírňování křivd“, rovněž se domnívá, že zákon o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými

společnostmi nesplňuje požadavky na nediskriminující podmínky (zejména výplata finančních náhrad podle starších cenových předpisů, tedy výrazně nižších, námitka inflační doložky, jakož i skutečnosti, že finanční náhrada se poskytuje i takovým církvím a náboženským společnostem, které v rozhodné době vůbec neexistovaly, a tudíž žádnou majetkovou újmu neutrpěly). Navíc způsobem finančního vypořádání prý dochází i k porušení principu náboženské neutrality státu. Podpora poskytovaná státem církvím ze státního rozpočtu je prý zacílena ve prospěch toliko ideologicky (nábožensky) definovaného segmentu obyvatel (věřících členů církví) – přitom však zasahuje do majetkových práv (ve formě placení daní) všech obyvatel, tedy i bezvěrců a nečlenů církví. Dále si soudce Musil všim stále klesajícího počtu věřících v české populaci na základě poznatků z provedených sčítání lidu, když se domnívá, že z ústavního principu demokratického státu vyplývá pro zákonodárce příkaz vzít tyto skutečnosti při tvorbě zákonů v potaz. Ze všech uvedených důvodů se domnívá, že zákon č. 428/2012 Sb. je v rozporu s ústavními předpisy a že návrhům na jeho zrušení mělo být vyhověno.

Soudce Pavel Rychetský uplatnil rovněž odlišné stanovisko a to zejména z těchto důvodů: z důvodu problematičnosti ústavnosti procedury (problematika postupného odkládání hlasování až do doby složení mandátů třemi poslanci, kteří deklarovali nesouhlas s návrhem zákona a podle veřejně dostupných informací byli „odměněni“ za tento „vstřícný“ krok lukrativními pozicemi v řídicích orgánech státních institucí, a jejich nahrazení náhradníky, nesouhlas s výkladem Pléna stran interpretace významu lhůty stanovenou slovy „na nejbližší schůzi, nejdříve však za deset dnů“, protiprávní odnětí slova poslanci, který byl pověřen přednesením stanoviska poslaneckého klubu, hlasování o návrhu zákona o vyhlášené přestávce Jednotlivá procesní pochybení Poslanecké sněmovny by zřejmě sama o sobě jednotlivě nedosahovala intenzity zakládající dostatečný důvod pro derogaci celé napadené normy, a proto jsem považoval za nezbytné doplnit dokazování výsledkem svědků z řad Poslanecké sněmovny, návrhu na odročení jednání za účelem dalšího dokazování plénem nevyhovělo, proto soudci Rychetskému nezbylo než navrhnout zrušení celé normy pro rozpor s čl. 1 Ústavy České republiky. Pokud jde o povahu zákona, vůči ní soudce Rychetský namítá, že zákonodárce se po odstranění minulého režimu rozhodl zmírňovat křivdy způsobené v rozhodném období odlišně u osob fyzických, kde zvolil obecnou úpravu naturálního vrácení majetku spojenou se subsidiárně zakotvenou finanční kompenzací za majetek, který nebylo možno vrátit, zatímco ve vztahu k osobám právnickým zvolil převážně cestu tzv. výčtových zákonů, ve kterých vyjmenoval majetek, který se rozhodl

vyjmenovaným právníckým osobám vydat. Tato koncepce však byla napadeným zákonem zcela opuštěna – jednak obecnou úpravou naturálních restitucí ve vztahu k jediné skupině právníckých osob a dále finanční kompenzací, přičemž její výše je v daném případě evidentně stanovena odlišným způsobem od dosud uplatňovaných pravidel. V této souvislosti je třeba zdůraznit, že žádný ze zákonů zmírňujících majetkové křivdy způsobené v rozhodném období právníckým osobám neobsahoval finanční náhrady za majetek, který nebylo možné vydat, zatímco nyní přezkoumávaná norma zakládá nárok na finanční kompenzace ve výši 59 miliard korun. Ústavní soud se přitom zcela vyhnul dokazování ohledně způsobu oceňování a výpočtu finančních náhrad za nevydaný majetek, když ostatně není a při projednávání a přijímání napadeného zákona ani nemohl být znám jak rozsah majetku, na jehož vydání bude ze strany oprávněných osob uplatněn úspěšně nárok na vydání, tak rozsah majetku, který se zákonodárce rozhodl finančně kompenzovat. S ohledem na tyto skutečnosti se zákonitě otevírá otázka, zda takto rozdílný přístup ke všem oprávněným osobám (fyzickým i právníckým) ob stojí před základními principy demokratického právního státu postulovanými v čl. 1 Ústavy. Pokud míra uplatnění nerovného přístupu přesahuje únosnou míru z hlediska testu proporcionality – přiměřenosti – zakládá podle mého soudu ústavněprávní důvod pro zrušení takového předpisu, jak jsem při poradě pléna navrhl. Pokud jde o finanční vypořádání, pak dle soudce Rychetského je tato část zákona nepřezkoumatelná, protože přiznáním finančních částek jednotlivým vyjmenovaným subjektům řeší dva odlišné účely – jednak finanční kompenzaci za majetek, který nelze podle části první vydat, a dále jakýsi finanční příspěvek na činnost v souvislosti s postupnou odlukou církví od státu a odstupňovaným snižováním dosud vyplácených příspěvků až k nulovému stavu uplynutím 17 let; celá hlava III měla být nálezem Ústavního soudu zrušena s tím, že zákonodárce by měl ohledně náhrady za nevydáváný majetek přijmout samostatnou normu upravující uplatňování a výpočty náhrad analogicky k příslušné úpravě v zákoně č. 87/1991 Sb., případně v zákoně č. 229/1991 Sb. Současně se připojuje soudce Rychetský k odlišnému stanovisku soudce Jaroslava Fenyka i stran námitky postupovat podle čl. 108 Smlouvy o fungování Evropské unie. Soudce Rychetský uzavírá svůj dissent připojením několika dílčích námitek k jednotlivým ustanovením zákona.²¹⁰

Je zřejmé, že teprve delší časový odstup ve spojení s reálnou zkušeností stran aplikace zákona č. 428/2012 Sb., jakož i test jeho naplňování v době vlád zcela odlišných politických reprezentací od té, které se zasadila o jeho přijetí, poskytne hlubší prostor pro jeho hodnocení,

²¹⁰ Nález ze dne 29.5. 2013 sp. zn. Pl.ÚS 10/13

<http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=79493&pos=1&cnt=4&typ=result>

jakož i přínos pro sféru církví a náboženských společností, potažmo pro společnost, která se s církvemi a náboženskými společnostmi jakkoliv neidentifikuje. Již nyní lze však dle mého názoru pozitivně hodnotit, že po více než 23 letech byla přijata Parlamentem ČR velmi dlouho očekávaná restituční právní úprava v oblasti církevního majetku, po které se stále větší naléhavostí volal samotný Ústavní soud. Je přitom zřetelné, že přijatý zákon je nedokonalým lidským dílem, v mnohém pro jednu i druhou stranu nevýhodným kompromisem, který v očích veřejnosti vrhá na církve a náboženské společnosti stín touhy po majetku a bohatství, do života českých církví pak přináší opuštění dosavadního jistě nedokonalého, přesto však fungujícího způsobu financování duchovních a jeho nahrazení novým modelem, který do života církví a náboženských společností může přinést řadu úskalí, počínaje jistým rizikem, že přeci jen hlásání evangelia bude částečně v životě církví zastíněno bojem o ekonomické přežití, tedy o správu svěcených hřiven, tj. podnikání se všemi úskalími, které takové konání může přinést, zejm. pak rizikem vlastních selhání, jakož i selháních těch, s nimiž budou církve ve svých ekonomických aktivitách spolupracovat. Přes všechna úskalí, rizika a potenciální těžkosti, jež aplikace nového zákona do života církví může přinést, se domnívám, že zejm. v podobě odluky státu a církve skýtá tento zákon šanci celkově hlubší svobody od závislosti církví a náboženských společností na státu. Jsem toho názoru, že především bude záležet na církvích a náboženských společnostech, do jaké míry využijí přijatého zákona jako výzvy, která jim pomůže k plnění jejich hlavního poslání, či do jaké míry jejich základní smysl existence a působení ve společnosti bude spíše zastírat.

Pokud jde o nález Ústavního soudu, který posuzoval ústavnost přijatého zákona, při podrobném prostudování tohoto nálezu včetně fundovaných komentářů k tomuto nálezu, mám za to, že Ústavní soud se zhostil své role v dané věci velmi zodpovědným způsobem, jednotlivé body odůvodnění nálezu jsou velmi obsáhlé, věcně vzájemně kompatibilní, přesvědčivé a vypořádají se postupně se všemi námitkami jednotlivých navrhovatelů. Pokud byl nález přijat kvórem 11:4, pak jde o přiměřeně dostatečnou většinu, když odlišná stanoviska 4 soudců Ústavního soudu spíše vyjadřují složitost celé problematiky včetně velmi pestrého možného pohledu na věc, jakož i demokracie uplatňující se při fungování Ústavního soudu. Význam samotného nálezu bude rovněž doceněn v budoucnosti, a to nejen proto, že zákon v důsledku tohoto nálezu platí, ale i proto, že Ústavní soud díky podrobnému komentáři k principům zákona jako celku, ale i k jednotlivým ustanovením, z nichž lze dovozovat, jak tato ustanovení správným způsobem interpretovat a aplikovat.

6 Závěr

V této práci jsem se zabýval ústavními základy konfesního práva. Z hlediska právních oborů, kterých se konfesní právo týká, pak s ohledem na akcent věnovaný ústavněprávní rovině ochraně těchto práv je tak nepochybně právo ústavní, pokud se jedná o právní úpravu církví a náboženských společností, otázky týkající se jejich právní subjektivity, způsobu jednání, veřejné evidence apod., jakož i svěřeným veřejnoprávním úlohám a funkcím, které jsou církvím a náboženským společnostem za určitých podmínek přiznány, pak tyto otázky spadají do správního práva, popř. i práva občanského.

Na začátku této práce jsem se pokusil vystihnout nejdůležitější momenty z hlediska vývoje konfesního práva na území ČR. Je zřejmé, že mnoho těchto momentů má velký význam na stávající podobu konfesněprávních předpisů, jakož i rozhodovací činnost Ústavního soudu v dané oblasti.

Za samotný základ českého konfesního práva lze nesporně považovat článek 15 odst. 1 a 3 a článek 16 odst. 1 až 4 Listiny. Velmi praktické dopady pro výkon svobody náboženského vyznání i autonomii církví a náboženských společností má však i samotná zákonná úprava dané oblasti. Za stěžejní předpisy po roce 1989 v dané oblasti lze považovat zejména zákon č. 308/1991 Sb., o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností (dále jen zákon č. 308/1991 Sb.) a následně zákon č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů ve znění příslušných novelizujících předpisů včetně nálezu Ústavního soudu č. 4/2003 Sb. (dále jen zákon o církvích, popř. zákon č. 3/2002 Sb.). Právě zákon č. 3/2002 Sb. vzbudil vícekrát nejen moji pozornost a stal se předmětem širších debat včetně opakovaného rozhodování Ústavního soudu o ústavnosti tohoto zákona.

V článku IV. jsem se pokusil o systematický výklad čl. 15 a 16 Listiny za pomoci uvedení mnohých komentářů, jakož i zobecňujících právní vět vyplývajících z rozhodnutí Ústavního soudu k těmto článkům. Pokud se jedná o vymezení ústavních principů náboženské svobody v ústavním pořádku České republiky, pak pro účely tohoto shrnutí je potřeba poukázat na princip laického státu, na němž je Česká republika založena. Podle čl. 2 odst. 1 Listiny je totiž stát založen na demokratických hodnotách a „nesmí se vázat ani na výlučnou ideologii, ani na náboženské vyznání“. Je tedy zřejmé, že Česká republika musí akceptovat a tolerovat náboženský pluralismus, tzn. především nesmí diskriminovat či naopak bezdůvodně zvýhodňovat některý z náboženských směrů. Z citovaného článku dále vyplývá, že stát musí

být oddělen od konkrétních náboženských vyznání.

Zásada náboženského pluralismu a tolerance je dále provedena v čl. 15 odst. 1 a v čl. 16 Listiny. Na rozdíl od svobody svědomí a náboženského vyznání lze svobodu výkonu náboženství nebo víry omezit zákonem z uvedených důvodů. Jde zde však přitom o možnost omezení výkonu těchto práv, nikoliv o jejich úpravu státem. Z toho je zřejmé, že náboženskou svobodu lze zásadně vymezit především jako „forum internum“ (čl. 15 odst. 1 Listiny), tzn. jako svobodu každého vyznávat určité náboženství a víru, do níž není možno ze strany třetích osob a zejména veřejné moci zasahovat. Jde o tzv. „status negativus“, resp. „libertatis“ (G. Jellinek), charakteristický vymezením svobodného prostoru jedince, do něhož veřejná moc nemůže vstupovat. Zároveň však je zřejmé, že omezení náboženské svobody na forum internum je nepostačující, neboť již pojmovým znakem náboženské svobody je právo každého projevit svoje náboženské vyznání navenek, přirozeně při respektování omezujících kautel stanovených v čl. 16 odst. 4 Listiny.

Z toho, co bylo uvedeno, rovněž přímo vyplývá zásada autonomie církví a náboženských společností, spočívající především v tom, že stát do činnosti církví a náboženských společností nesmí zasahovat, a pokud se aktivita církví omezí na vnitřní záležitosti (zejména na organizační členění), není principiálně možno tato opatření přezkoumávat před státními soudy.²¹¹ Důsledkem této zásady je absence pravomoci státních soudů stran rozhodování o trvání služebního poměru duchovního k církvi či náboženské společnosti, neboť takovým rozhodováním by došlo k nepřijatelnému zásahu do vnitřní autonomie církve a do její samostatné a nezávislé rozhodovací pravomoci v takové záležitosti.

Na druhou stranu je zřejmá nutnost respektovat kautely stanovené v čl. 16 odst. 4 Listiny pro výkon práv stanovených v tomto článku. Za příkladný vzor aplikace tohoto omezení považuji záležitost řešenou nálezem Ústavního soudu III. ÚS 459/03 z 20.8.2004. V daném případě došlo ze strany rodičů k odmítnutí potřebné péče spojené s transfuzí krve kromě jiného z náboženského důvodu. Jde-li o náboženský důvod, výkon práva zakotveného v čl. 16 odst. 1 Listiny lze za určitých podmínek omezit, přičemž podmínky pro toto omezení podle čl. 16 odst. 4 Listiny v daném případě splněny byly. Pokud se tedy rodiče nezletilého v dané záležitosti dovolávali svých práv vyplývajících z mezinárodních úmluv a ústavních dokumentů (čl. 6 odst. 1 Úmluvy, čl. 32 odst. 4 a čl. 36 odst. 1 Listiny, čl. 6 odst. 2 Úmluvy na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie čl. 9 odst. 1, 2 a čl. 12 Úmluvy o právech dítěte), ty deklarují a zajišťují soubor práv a povinností

²¹¹ Nález pléna Ústavního soudu ze dne 27. 11. 2002, Pl. 6/2002 vyhlášený pod č. 4/2003 Sb., částka 3, str. 92-93

sledujících ochranu především dítěte, přičemž však rodiče zcela opomněli skutečnost, že nespornou prioritou v soustavě práv lidské bytosti a současně podmínkou realizace všech dalších ústavních práv lidské bytosti je její právo na život. Do této soustavy práv lidské bytosti patří nepochybně i práva vyplývající z čl. 15 a 16 Listiny, nicméně o těchto právech platí, že podmínkou jejich realizace je právo lidské bytosti na život.²¹²

Kapitola IV. je konečně doplněna i o stručný exkurs o nauce církve o vztahu státu a církve v učení II. vatikánského koncilu, v němž jsem se snažil všimnout nejen samotného obsahu této nauky, ale i její dynamiky oproti době dřívější. Dospěl jsem přitom k závěru, že nauka II. vatikánského koncilu o vztahu církve a státu se v zásadních otázkách neliší od moderních ústavněprávních doktrín západoevropských států, do které náleží i ústavněprávní pořádek ČR, zejm. pak ustanovení čl. 15 a 16 Listiny. Je zřejmé, že obě strany si jsou vědomy svých odlišných rolí a funkcí, pravděpodobně i s určitou historickou reflexí nutností tyto role nesměšovat, naopak je vzájemně respektovat a rozumným způsobem vedle sebe koexistovat. Je pochopitelné, že nauka církve se ve svém vymezení své role, jakož i svého vztahu k státu opírá o důležitá teologická východiska vyplývající z biblického zjevení, jakož i církevní tradice, zatímco stát stejné cíle odůvodňuje nábožensky neutrálním způsobem.

Pokud jde o výkon práv vyplývajících z čl. 15 odst. 1 a 3, čl. 16 odst. 1 a 3 Listiny, mám za to, že dosavadní vývoj poskytované ochrany ze strany Ústavního soudu těmito právy je na zcela dostatečné úrovni a nelze mu vytýkat závažnějších vad či nedostatků. Je v tomto směru srovnatelný i s vývojem ústavního soudnictví srovnávaných zemí, tj. Slovenska, SRN, USA, ale i s rozhodovací praxí Evropského soudu pro lidská práva. V tomto směru zcela sdílím stanovisko Antonína Hrdiny, který konstatuje, že konfesněprávní úprava České republiky plně odpovídá mezinárodním standardům garance základních lidských práv mimo jiné i v oblasti náboženské svobody, což v uvedené oblasti individuální náboženské svobody (svobody náboženského přesvědčení a vyznání) platí bez výhrad.²¹³

Pokud jde o výkon práv vyplývajících z čl. 16 odst. 2 Listiny, zejména práva církví a náboženských společností na vnitřní autonomii a jejich nezávislosti na státních orgánech, pak Česká republika prošla ne zcela optimálním vývojem, a to jednak, pokud jde o legislativní vývoj, interpretaci a aplikaci zákonné úpravy o církvích a náboženských společnostech ze strany Ministerstva kultury ČR, popř. i dalších státních orgánů. Bohužel i v případě nálezu

²¹² Nález Ústavního soudu ze dne 20. 8. 2004, III. ÚS 459/2003, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení – svazek 34. Praha, C.H. Beck, 2005, str. 228-229.

²¹³ Hrdina, A. I.: Náboženská svoboda v právu České republiky, 1. vydání, Praha, Eurolex Bohemia, 2004, str. 251

Pl. 2/2006 nebyl většinou pléna shledán za důvodný zásah Ústavního soudu do omezení autonomie církví a náboženských společností přijatého novelou zákona o církvích č. 495/2005 Sb., a to zejména v otázkách týkajících se jejich možnosti zakládat právnické osoby nadané uznanou právní subjektivitou bez výraznější nutné součinnosti státu (evidence se zcela zřejmými registračními prvky), a to právnické osoby, které by jako hlavní činnost svého poslání měly působit také v oblasti zdravotnictví, sociální a vzdělávací, nejen tedy vyznávání náboženské víry či poskytování charitativních služeb.

I přes tyto závěry zúžil zákon č. 495/2005 rozsah právnických osob v režimu zákona o církvích na dva typy. Takovýto výčet je nutné považovat za nepřiměřeně úzký, zcela v něm chybí tzv. církevní školství, ačkoliv samotný název „církevní školství“ již podle současné legislativy nevystihuje podstatu dnešního stavu, neboť se nejedná o školy provozované církvemi – jako součástí církve – nýbrž je tak pouze formálním (názvovým) označením pro činnost „civilních, světských“ právnických osob. Dochází tak k především (bezdůvodnému) oddělování materiálních prostředků a lidských zdrojů ze sféry jednotlivých církví.²¹⁴

Zastávám názor, že pro prohloubení vnitřní autonomie církví a náboženských společností za respektování hranic stanovených v čl. 16 odst. 4 Listiny, tj. pro zlepšení standardu v oblasti kolektivních práv vyplývajících z náboženské svobody by bylo vhodné vyslyšet kritické námitky církví a náboženských společností ve vztahu k zákonu o církvích, zejména jeho novele č. 495/2005 Sb., a příslušný zákon v tomto směru upravit. Cílem této změny by kromě celkového zjednodušení poměrně jinak složité a zbytečně podrobné právní úpravy měl být zákon, který důsledně zachová evidenční princip stran zápisu právnických osob zřizovaných církvemi a náboženskými společnostmi do příslušného veřejného rejstříku, přiměřené rozšíření rozsahu právnických osob, které budou církve a náboženské společnosti podle takového zákona oprávněny zakládat, otevře větší prostor pro aplikaci principu funkční partnerské spolupráce (kooperativního principu) ve vztahu státu a církví v obdobném smyslu, jaký je již realizován například ve Slovenské republice.

Na druhou stranu lze podle mého názoru vysoce hodnotit postupný názorový vývoj ústavních soudců v oblasti pohledu na práva církví k zcizenému majetku v době totalitního režimu, když tlak Ústavního soudu v oblasti aplikace blokačního paragrafu a s tím Ústavním soudem přijatou doktrínu tzv. legitimního očekávání na straně církví a náboženských společností na přijetí tzv. restitučního (církevního) zákonodárství sehrál pravděpodobně

²¹⁴ Nález pléna Ústavního soudu Pl. 2/2006 Sb. ze dne 30. 7. 2007 vyhlášený pod č. 10/2008 Sb., částka 4, str. 349 a násl.

klíčovou roli pro přijetí zákona č. 428/2012 Sb. Zdá se, že pro další vývoj života církví a náboženských společností a jejich vnímání ze strany širší veřejnosti bude nyní klíčové, jak církve a náboženské společnosti využijí této historické šance získání nezávislosti na státu a jak se vypořádají s vysokou odpovědností spojenou s péčí o svěřené majetkové hodnoty. Pokud církve především neztratí ze zřetele své hlavní poslání, které nepochybně nespočívá v podnikání a správě svého majetku, ale v hlásání evangelia a s ním spojených hodnot celému světu, a pokud ze strany církve půjde o řádnou správu svěřených hřiven, tedy nakládání s nabytým majetkem s péčí řádného hospodáře, pak mají církve a náboženské společnosti šanci i před širší veřejností v této situaci obstát.

Dalšímu vymezení a zejména zajištění práv vyplývajících z čl. 15 a 16 Listiny by nepochybně prospělo i jejich zakotvení do závazné mezinárodní smlouvy uzavírané se Svatým Stolicem, na které by mohla navázat obdobná smlouva s církvemi sdruženými v Ekumenické radě církví, obdobná například slovenskému modelu, to vše za důsledného zachování výše zmiňovaného principu laického státu zakotveného v čl. 2 odst. 1 Listiny. Cílem prohlubování těchto práv přitom není samotný prospěch církví a náboženských společností, ale všeobecný prospěch obdobný tomu, jaký lze například očekávat v případě investic do vzdělání, kultury a ochrany těchto sektorů. Dovolím si uzavřít tuto práci slovy II. vatikánského koncilu již v této práci citovanými, nicméně ve vztahu k hlavnímu tématu této práce pro jejich hloubku a plnost je uvedu opakovaně: „Stát a církev, každý ve své oblasti, jsou jeden na druhém nezávislí a autonomní. Obě společenství však slouží, i když z různého titulu, osobnímu i společenskému povolání člověka. Tuto službu pro dobro všech mohou vykonávat tím účinněji, čím lépe pěstují mezi sebou zralou spolupráci.“²¹⁵ Kéž se tak stane. Amen.

²¹⁵ Konstituce *Gaudium et spes*, o církvi v dnešním světě, č. 76, 3, in Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha, Zvon, 1995, str. 251

7 Seznam použitých zdrojů

Monografie

- 1) Albergio, G.: Stručné dějiny II. vatikánského koncilu, Brno, Nakladatelství Barrister & Principal, 2008, 172 s., ISBN 978-80-7364-047-7.
- 2) Boguszak, Jiří, Čapek Jiří, Gerloch, Aleš. Teorie práva, Praha, Eurolex Bohemia, 2001 323 s. ISBN 80-86432-13-0.
- 3) Čepčíková, M.: Štát, cirkvi a právo na Slovensku, Košice, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2005, 192s. ISBN 80-7097-586-5.
- 4) Dohoda o duchovní službě ve věznicích, Praha, vyd. Sekretariát České biskupské konference, 1994, ISBN neuvedeno.
- 5) Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha, Zvon, 1995, 603 s., ISBN: 80-7113-089-3
- 6) Drgonec, J.: Ústava Slovenskej republiky, Šamorín, Univerzitná knižnica UPJŠ, 2004
- 7) Drgonec, J.: Ústava Slovenskej republiky, komentár, Šamorín, Heuréka, 2007, 1200 s. 80-89122-38-8.
- 8) Evangelium vitae; Encyklika Jana Pavla II. O životě, který je nedotknutelné dobro z 25. března 1995, čl. 74, Praha, Zvon, 1995, s. 141, ISBN 80-7113-154-7.
- 9) Filip, J.: Ústavní právo I. díl, Brno, Masarykova univerzita v Brně, 1993, ISBN 80-210-0649-8.
- 10) Hanuš, J. a kolektiv: Ve znamení naděje; Proměny teologie a církve po II. vatikánském koncilu, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997, 107 s., ISBN: 80-85959-19-4
- 11) Horák, Z.: Církev a české školství, Praha, Grada Publishing, 2011, 264 s., ISBN 978-80-247-3623-5.
- 12) Hrdina, A. I.: Náboženská svoboda v právu České republiky, 1. vydání, Praha, Eurolex Bohemia, 2004, 265 s. ISBN 80-86432-67-X.
- 13) Klíma, K.: Ústavní právo, 1. vydání, Český Těšín, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2002. 782 s. ISBN 80-864773-20-1.
- 14) Klíma, K.: Ústavní právo, 2. vydání, Český Těšín, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, 824s .
- 15) Klíma, K.: Komentář k Ústavě a Listině, Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, 1024 s. ISBN 80-86898-44-X.
- 16) Knapp, V., Gerloch, A.: Logika v právním myšlení, Praha, Eurolex Bohemia, 2000, 230 s. 8086432025.
- 17) Kodex kanonického práva; Úřední znění textu a překlad do češtiny, Kán. 377 § 5, Praha, Zvon, 1994, 832 s., ISBN 80-7113-082-6.
- 18) Koníček, J. Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa (1918 – 1993). Společnost pro dialog církve a státu, Olomouc, 2006a. 310 s. ISBN 80-239-6073-3.
- 19) Kříž, J.: Zákon o církvích a náboženských společnostech. Komentář. Praha, C.H.Beck, 2011, ISBN 978-80-8082-335-1.
- 20) Madleňáková, L.: Výhrada svědomí jako součást svobody myšlení, svědomí a náboženského vyznání, Praha, Linde, 2010 183 s., ISBN 978-80-7201-805.
- 21) Martinková, J.: Náboženské výnimky, Bratislava, Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2004, 164 s. ISBN 80-89096-16-6.
- 22) Pacem in terris; Encyklika Jana XXIII. o míru mezi všemi národy v pravdě, spravedlnosti, lásce a svobodě z 11. dubna 1963, čl. 14, Praha, Zvon, 1996, 48s., ISBN 80-7113-154-7.

- 23) Pavlíček, V.: Ústava a ústavní řád České republiky; Komentář; 2. díl: Právo a svobody, Praha, Linde a.s., 1999 1164 s., ISBN 80-7201-391-2.
- 24) Pesch, O. H.: Druhý vatikánský koncil 1962 - 1965, Praha, Nakladatelství Vyšehrad, 1996, 440 s, ISBN 80-7021-194-6.
- 25) Příbyl, S.: Konfesněprávní studie, 1. vydání, Brno, L. Marek, 2007, 264s, ISBN 978-80-86263-95-3.
- 26) Robbers, G.: Stát a církev v zemích EU, Praha, Academia, 2001 788s. ISBN 80-7201-056-5.
- 27) Skalický, K.: Radost a naděje; Církev v dnešním světě, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství v Kostelním Vydří, 2000, 300 s., ISBN 80-7192-430-X.
- 28) Tretera, J. R., Příbyl, S.: Konfesní a církevní právo, Praha, nakl. J. Krigl, 1997, 331 s., ISBN 80-902045-2-X.
- 29) Robbers, G.: Church Autonomy, A Comparative Survey, Frankfurt a/M., 2001.
- 30) Tretera, J. R.: Stát a církve v České republice, 1. vydání, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství s.r.o., 2002, 156 s. ISBN 80-7192-707-4.
- 31) Valeš, V.: Konfesní právo – průvodce studiem, Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2008, 239 s. ISBN 978-80-7380-135-9.
- 32) Wagnerová, E.: Listina základních práv a svobod; Komentář, Praha, Wolters Kluwer ČR, a.s., 2012, str. 931, ISBN 978-80-7357-750-6.
- 33) Zoubek, V.: Základní Práva a Svobody v České republice, Plzeň, LAIWA PRESS, 1997.

Periodika

- 1) Czernin, J.: Kritická poznámka k vládnímu návrhu novely zákona č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů, Revue církevního práva, 2005, číslo 2, str. 147 - 148
- 2) Čeplíková, M.: Postavení církví a náboženských společností v právním poriadku Slovenskej republiky, Revue církevního práva, 2001, číslo 2, str. 116-120
- 3) Dostál, M.: Zákon o církvích a náboženských společnostech II. - komentář 1., Jurisprudence. Judikatura ve světle právní vědy a praxe, 2003, číslo 1, str. 17
- 4) Kallistová, J.: Zákon č. 3/2002 Sb. před Ústavním soudem, Revue církevního práva, 2002, číslo 2, s. 160
- 5) Kvasničková, J.: Nezávislost církví a náboženských společností podle Ústavy Slovenské republiky, Justiční revue, 2002, číslo 2, str. 143n
- 6) Příbyl, S.: Český zákon o církvích z roku 2002 a jeho změny, Revue církevního práva, 2005, číslo 3, str. 241-246
- 7) Příbyl, S.: Pojetí tzv. „zvláštních práv“ církví a náboženských společností podle zákona č. 3/2002 Sb., Revue církevního práva, 2004, číslo 1, str. 7-13
- 8) Příbyl, S.: Význam nálezu Ústavního soudu ČR č. 4/2003 Sb. pro vývoj vztahů státu a církví v ČR, Revue církevního práva, 2004, číslo 3, str. 206-212
- 9) Revue církevního práva 1998, číslo 2, str. 129-135
- 10) Revue církevního práva 1999, číslo 3, str. 235-240
- 11) Revue církevního práva 2008, číslo 3, str. 214-219
- 12) Stuna, S., Švestka, J.: Několik úvah nad postavením církví a náboženských společností v českém právním řádu, Právní rozhledy: časopis pro všechna právní odvětví s pravidelnou přílohou Evropské právo, 2001, svazek 9, číslo 12, str. 578-579
- 13) Suchánek, R.: Modus vivendi 1928, Revue církevního práva, 2002, číslo 3, s. 205-224
- 14) Tretera, J. R.: Náboženství jako povinně volitelný školní předmět. Úvaha de lege ferenda, Revue církevního práva, 2012, číslo 3, str. 9-16

Právní předpisy

- 1) Zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem (platný do 31.12.2012)
- 2) Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů
- 3) Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů
- 4) Zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, ve znění pozdějších předpisů
- 5) Zákon č. 84/1990 Sb., o právu shromažďovacím, ve znění pozdějších předpisů
- 6) Zákon č. 85/1990 Sb., o právu petičním, ve znění pozdějších předpisů
- 7) Zákon č. 163/1990 Sb., o bohosloveckých fakultách, ve znění pozdějších předpisů
- 8) Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů
- 9) Vyhláška Federálního ministerstva práce a sociálních věcí č. 571/1990 Sb., o odměňování učitelů náboženství, ve znění pozdějších předpisů
- 10) Zákon č. 298/1990 Sb., o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého, ve znění pozdějších předpisů
- 11) Zákon č. 308/1991 Sb., o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností (platný do 7.1.2002)
- 12) Zákon č. 483/1991 Sb., o České televizi, ve znění pozdějších předpisů
- 13) Zákon ČNR č. 161/1992 Sb., o registraci církví a náboženských společností (platný do 7. 1.2002)
- 14) Zákon č. 338/1992 Sb., o dani z nemovitostí, ve znění pozdějších předpisů
- 15) Zákon č. 357/1992 Sb., o dani dědické, dani darovací a dani z převodu nemovitostí, ve znění pozdějších předpisů
- 16) Zákon č. 586/1992 Sb., o dani z příjmů, ve znění pozdějších předpisů
- 17) Zákon č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbytování státního občanství České republiky, ve znění pozdějších předpisů
- 18) Zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, ve znění pozdějších předpisů
- 19) Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 109/1994, kterou se vydává řád výkonu vazby, ve znění pozdějších předpisů
- 20) Zákon č. 40/1995 Sb., o regulaci reklamy a o změně a doplnění zákona č. 468/1991 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání, ve znění pozdějších předpisů
- 21) Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.
- 22) Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů
- 23) Zákon č. 220/1999 Sb., o průběhu základní nebo náhradní vojenské služby a vojenských cvičení a o některých právních poměrech vojáků v záloze, ve znění pozdějších předpisů
- 24) Zákon č. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání, ve znění pozdějších předpisů,
- 25) Zákon č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany České republiky, ve znění pozdějších předpisů
- 26) Zákon č. 325/1999 Sb., o azylu a o změně zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů, (zákon o azylu), ve znění pozdějších předpisů
- 27) Zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů
- 28) Zákon č. 328/1999 Sb., o občanských průkazech, ve znění pozdějších předpisů
- 29) Zákon č. 329/1999 Sb., o cestovních dokladech a podobně, ve znění pozdějších předpisů

- 30) Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů
- 31) Zákon č. 361/2000 Sb., o provozu na pozemních komunikacích a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů
- 32) Zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů
- 33) Zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých dalších zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů
- 34) Zákon č. 117/2001 Sb., o veřejných sbírkách a o změně některých zákonů (zákon o veřejných sbírkách), ve znění pozdějších předpisů
- 35) Zákon č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání, ve znění pozdějších předpisů
- 36) Zákon č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů
- 37) Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů
- 38) Zákon č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech, ve znění pozdějších předpisů
- 39) Vyhláška Ministerstva kultury č. 232/2002 Sb., kterou se provádí zákon č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů, ve znění pozdější předpisů
- 40) Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů
- 41) Zákon č. 221/2003 Sb., o dočasné ochraně cizinců, ve znění pozdějších předpisů
- 42) Zákon č. 361/2003 Sb., zákona o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů, ve znění pozdějších předpisů
- 43) Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), v platném znění
- 44) Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů
- 45) Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
- 46) Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
- 47) Zákon č. 428/2012 Sb., o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi a o změně některých zákonů (zákon o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi)

Nálezy Ústavního soudu

- 1) Nález pléna Ústavního soudu ze dne 27.11.2002, Pl. 6/2002 vyhlášený pod č. 4/2003 Sb., částka 3, str. 82 a násl.
- 2) Nález pléna Ústavního soudu Pl. 2/2006 Sb. ze dne 30. 7. 2007 vyhlášený pod č. 10/2008 Sb., částka 4, str. 349 a násl.
- 3) Nález Ústavního soudu ČR Pl. ÚS 18/98. Ústavní soud ČR: Sbírka nálezů a usnesení – sv. 14, Praha, C.H. Beck 2000, str. 181 a násl.
- 4) Nález Ústavního soudu ze dne 11.3.2003, I. ÚS 671/2001, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení – svazek 29. Praha, C.H. Beck, 2003, str. 309 a násl.
- 5) Nález Ústavního soudu ze dne 18.6.2003, I. ÚS 146/2003, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení – svazek 31. Praha, C.H. Beck, 2004, str. 33 a násl.
- 6) Nález Ústavního soudu ze dne 3.8.2005, II. ÚS 189/2002, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení – svazek 38. Praha, C.H. Beck, 2007, str. 175 a násl.
- 7) Usnesení Ústavního soudu ze dne 8.10.1998, IV. ÚS 171/1997, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení – svazek 12. Praha, C.H. Beck, 1999, str. 457 a násl.
- 8) Usnesení Ústavního soudu ze dne 9.4.1998, III. ÚS 65/1998, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení – svazek 10. Praha, C.H. Beck, 1998, str. 443 a násl.
- 9) Usnesení Ústavního soudu ze dne 3.3.2000, I. ÚS 540/1998, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení – svazek 17. Praha, C.H. Beck, 2001, str. 357 a násl.
- 10) Nález Ústavního soudu ze dne 19.10.1995, I. ÚS 27/1995, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení – svazek 4. Praha, C.H. Beck, 1996, str. 139 a násl.
- 11) Nález Ústavního soudu ze dne 26.3.1997, I. ÚS 211/1996, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení – svazek 7. Praha, C.H. Beck, 1997, str. 227 a násl.
- 12) Usnesení Ústavního soudu ze dne 31.8.2000, III. ÚS 136/2000, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení – svazek 19. Praha, C.H. Beck, 2001, str. 283 a násl.
- 13) Usnesení Ústavního soudu ze dne 10.4.1998, II. ÚS 227/1997, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení – svazek 10. Praha, C.H. Beck, 1998, str. 447-450
- 14) Nález Ústavního soudu ze dne 20.8.2004, III. ÚS 459/2003, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení – svazek 34. Praha, C.H. Beck, 2005, str. 223 a násl.
- 15) Nález Ústavního soudu ČSFR ze dne 10.12.1992, Pl. ÚS 78/1992, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení ÚS ČSFR pod č. 15
- 16) Nález pléna Ústavního soudu ze dne 2.6.1999, Pl. 18/1998 vyhlášený pod č. 151/1999 Sb., částka 52, str. 3026-3031
- 17) Nález pléna Ústavního soudu ze dne 3.2.1999, Pl. 19/1998 vyhlášený pod č. 38/1999 Sb., částka 15, str. 1073-1077
- 18) Nález pléna Ústavního soudu ze dne 6.6.2001, Pl. 46/2000 vyhlášený pod č. 279/2001 Sb., částka 105, str. 6515-6519
- 19) Nález Ústavního soudu ze dne 12.3.2001, II. ÚS 187/2000, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení – svazek 21. Praha, C.H. Beck, 2002, str. 353 a násl.
- 20) Nález Ústavního soudu ze dne 11.3.2003, I. ÚS 671/2001, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení – svazek 29. Praha, C.H. Beck, 2003, str. 309 a násl.
- 21) Nález Ústavního soudu ze dne 4.7.2001, I. ÚS 26/2001, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení – svazek 23. Praha, C.H. Beck, 2002, str. 19 a násl.
- 22) Nález pléna Ústavního soudu ze dne 26.3.2003, Pl. 42/2002 vyhlášený pod č. 106/2003 Sb., částka 43, str. 2879-2883
- 23) Nález Ústavního soudu ze dne 1.4.2003, II. ÚS 674/2001, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení – svazek 30. Praha, C.H. Beck, 2003, str. 33 a násl.
- 24) Nález Ústavního soudu ze dne 1.3.2004, IV. ÚS 792/2002, Ústavní soud: Sbírka nálezů a usnesení – svazek 32. Praha, C.H. Beck, 2005, str. 281 a násl.

- 25) Nález Ústavního soudu ze dne 15.4.2004, IV. ÚS 178/2003, Ústavní soud: Sbíрка nálezů a usnesení – svazek 33. Praha, C.H. Beck, 2005, str. 429 a násl.
- 26) Nález Ústavního soudu ze dne 1.12.2005, II. ÚS 290/2005, <http://nalus.usoud.cz/Search/GetText.aspx?sz=pl-24-10> [cit. 2007-08-05]
- 27) Nález pléna Ústavního soudu ze dne 2.3.1995, Pl. ÚS 32/1994, Ústavní soud: Sbíрка nálezů a usnesení – svazek 3. Praha, C.H. Beck, 1995, str. 341 a násl.
- 28) Usnesení Ústavního soudu ze dne 5.12.1996, I. ÚS 280/1996, Ústavní soud: Sbíрка nálezů a usnesení – svazek 6. Praha, C.H. Beck, 1997, str. 33 a násl.
- 29) Nález Ústavního soudu ze dne 31.10.2000, I. ÚS 479/1999, <http://nalus.usoud.cz/Search/Results.aspx> [cit. 2007-09-02]
- 30) Nález Ústavního soudu ze dne 2.2.2005, II. ÚS 528/2002, Ústavní soud: Sbíрка nálezů a usnesení – svazek 36. Praha, C.H. Beck, 2005, str. 287 a násl.
- 31) Nález Ústavního soudu ze dne 10.5.2005, I. ÚS 382/2004, Ústavní soud: Sbíрка nálezů a usnesení – svazek 37. Praha, C.H. Beck, 2006, str. 345 a násl.
- 32) Nález Ústavního soudu ze dne 8.8.2005, IV. ÚS 298/2005, Ústavní soud: Sbíрка nálezů a usnesení – svazek 38. Praha, C.H. Beck, 2006, str. 241 a násl.
- 33) Stanovisko Ústavního soudu ze dne 1.11.2005, st. 21/2005 vyhlášený pod č. 477/2005 Sb., částka 166, str. 8855-8864
- 34) Stanovisko Ústavního soudu ze dne 1.11.2005, st. 22/2005 vyhlášený pod č. 13/2006 Sb., částka 6, str. 170-172
- 35) Nález ze dne 24.6.2009 sp. zn. I. ÚS 663/06, <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=62856&pos=1&cnt=1&typ=result>
- 36) Nález ze dne 1.7.2010 sp. zn. Pl. ÚS 9/07 <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=66702&pos=1&cnt=2&typ=result>
- 37) Nález Ústavního soudu ze dne 31.8.2010 sp. zn. III. ÚS 3207/10, <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=71372&pos=1&cnt=1&typ=result>
- 38) Nález ze dne 22.2.2011 sp. zn. I. ÚS 2166/10, <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=69561&pos=1&cnt=1&typ=result>
- 39) Nález ze dne 31.3.2011 sp. zn. II. 2326/07, <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=69802&pos=1&cnt=1&typ=result>
- 40) Nález ze dne 31.8.2011 sp. zn. I. ÚS 562/09, <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=71340&pos=1&cnt=1&typ=result>
- 41) Nález Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 3120/10 ze dne 29.8.2012, <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=75837&pos=1&cnt=1&typ=result>
- 42) Nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 3314/11 ze dne 02.10.2012, <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=76400&pos=1&cnt=1&typ=result>
- 43) Nález ze dne 29.5.2013 sp. zn. Pl. ÚS 10/13 <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=79493&pos=1&cnt=4&typ=result>

Jiné prameny

- 1) Klail, J: Rigorózní práce: Ústavněprávní ochrana svobody svědomí, náboženského vyznání a autonomie církví a náboženských společností, Plzeň, Právnická fakulta ZČU, 2008
- 2) Důvodová zpráva k novele zákona o církvích a náboženských společnostech, < <http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=378>> [cit. 2007-05-25]
- 3) Důvodová zpráva k zákonu o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech),

<<http://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?C=342&T=k1998psp3t&E=doc>> [cit. 2006-09-15]

- 4) Majetkové vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi
<http://www.mkcr.cz/cirkve-a-nabozenske-spolecnosti/majetkove-narovnani/default.htm>
- 5) <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/dohoda-posttraumatickepece.pdf>
- 6) <http://cirkevni-restituce.webnode.cz/pravni-normy/duvodova-zprava-cirkevni-restituce/>
- 7) Majetkové vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi
<http://www.mkcr.cz/cirkve-a-nabozenske-spolecnosti/majetkove-narovnani/default.htm>
- 8) <http://www.parlamentnimagazin.cz/tomas-sokol-cirkevni-restituce/>

8 Přílohy

Příloha č. I.

Smlouva o vypořádání mezi Českou republikou a Církví římskokatolickou

Česká republika

za níž jedná vláda zastoupená RNDr. Petrem Nečasem, předsedou vlády

na straně jedné

a

Církev římskokatolická

za níž jedná: kardinál Dominik Duka OP, předseda České biskupské konference

na straně druhé

uzavírají na základě zákona č. 428/2012 Sb., o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi a o změně některých zákonů (zákon o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi), tuto

smlouvu o vypořádání :

Článek 1 Úvodní ustanovení

Předseda České biskupské konference kardinál Dominik Duka OP prohlašuje, že je statutární orgán Církve římskokatolické, který je oprávněn jednat jejím jménem.

Článek 2 Vypořádání nároků

1. Církev římskokatolická se vůči České republice zavazuje, že uzavřením této smlouvy jsou veškeré nároky Církve římskokatolické za původní majetek Církve římskokatolické, právnických osob zřízených nebo založených jako součást Církve římskokatolické včetně řádů a kongregací a právnických osob zřízených nebo založených za účelem podpory činnosti Církve římskokatolické k duchovním, pastoračním, charitativním, zdravotnickým, vzdělávacím nebo administrativním a hospodářským účelům, jenž se stal v období od 25. února 1948 do 1. ledna 1990 předmětem majetkové křivdy v důsledku některé ze skutečností uvedených v § 5 zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi, a který se podle zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi nevydává, vypořádány, a to včetně nároků, které ke dni uzavření této smlouvy nejsou známy.

2. Vydávání věcí podle zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi není ujednáním v odstavci 1 dotčeno.

Článek 3 Finanční náhrada

1. Česká republika, aby byl fakticky proveden její závazek stanovený zákonem o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi, se zavazuje, že vyplatí Církvi římskokatolické zákonem stanovenou paušální finanční náhradu (dále jen „finanční náhrada“) v celkové výši 47 200 000 000,- Kč (slovy: čtyřicetsedmmiliarddvěstěmilionů korun českých).
2. Finanční náhrada se vyplatí ve třiceti bezprostředně po sobě následujících ročních splátkách. Výše roční splátky se vypočte jako podíl nesplacené částky finanční náhrady a počtu dosud neuhrazených ročních splátek.
3. Česká republika a Církev římskokatolická se mohou dohodnout, že roční splátka finanční náhrady nebo její část bude vypořádána prostřednictvím převodu státních dluhopisů.
4. Splátka finanční náhrady se vyplácí za kalendářní rok, a to vždy nejpozději do 31. prosince kalendářního roku, za který je určena, a to počínaje rokem 2013. Pro vypořádání prostřednictvím převodu státních dluhopisů může být sjednán termín dřívejší.
5. Po vyplacení první roční splátky se výše nesplacené částky finanční náhrady každoročně zvyšuje o míru roční inflace zveřejněnou Českým statistickým úřadem pro kalendářní rok o dva roky předcházející kalendářnímu roku výplaty konkrétní roční splátky.
6. Závazek vyplatit finanční náhradu nemůže bez dohody smluvních stran zaniknout jinak než splněním.

Článek 4 Příspěvek na podporu činnosti

1. Česká republika se dále zavazuje, že Církvi římskokatolické po dobu 17 let ode dne nabytí účinnosti zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi (dále jen „přechodné období“) bude vyplácet příspěvek na podporu její činnosti (dále jen „příspěvek“).
2. V prvních třech letech přechodného období se výše příspěvku rovná částce poskytnuté dotčené církvi a náboženské společnosti na základě zákona č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem, ve znění pozdějších předpisů, v roce 2011.

3. Výše příspěvku se od čtvrtého roku přechodného období každoročně snižuje o částku odpovídající 5 % částky vyplacené v prvním roce přechodného období.
4. Příspěvek se vyplácí na kalendářní rok, a to vždy nejpozději do 31. ledna kalendářního roku, na který je určen.

Článek 5 Společná ustanovení

1. Česká republika a Církev římskokatolická se zavazují tuto smlouvu dodržovat a nemařit její účel.
2. Účel této smlouvy se řídí zákonem o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi ve znění účinném ke dni uzavření této smlouvy.
3. Na tuto smlouvu o vypořádání se použijí ustanovení občanského zákoníku, s výjimkou ustanovení o neplatnosti a odporovatelnosti právních úkonů, ustanovení o změně v osobě dlužníka nebo věřitele, nejde-li o právní nástupnictví, a dále s výjimkou ustanovení o zániku závazku bez uspokojení věřitele, zejména ustanovení o odstoupení od smlouvy, ustanovení o výpovědi a ustanovení o nemožnosti plnění. Ohledně vyplacení finanční náhrady má Česká republika postavení dlužníka a Církev římskokatolická postavení věřitele. Proti pohledávce na finanční náhradu nebo splátce finanční náhrady není přípustné započtení, ani výkon rozhodnutí nebo exekuce.

Článek 6 Závěrečná ustanovení

1. Tato smlouva nabývá účinnosti dnem 22. února 2013
2. Tato smlouva bude vyhlášena ve Sbírce zákonů formou sdělení Ministerstva kultury do 2 měsíců ode dne jejího uzavření.

Dáno v Praze dne 22. února 2013

za Českou republiku

za Církev římskokatolickou

.....
RNDr. Petr Nečas v.r.
předseda vlády České republiky

.....
kardinál Dominik Duka OP v.r.
předseda České biskupské konference

Příloha č. II.

Rejstřík církví a náboženských společností k 18.7.2013

00489778	Apoštolská církev
00445231	Bratrská jednota baptistů
73634174	Buddhismus Diamantové cesty linie Karma Kagjü
73631647	Česká hinduistická náboženská společnost
00445223	Českobratrská církev evangelická
00445193	Církev adventistů sedmého dne
00445215	Církev bratrská
00445185	Církev československá husitská
49371517	Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů v České republice
26522942	Církev Křesťanská společenství
73634891	Církev Nová naděje
73632465	Církev řeckokatolická
73632848	Církev římskokatolická
73635189	Církev Slovo života
73635715	Církev víry
73634387	Církev živého Boha
62936611	Evangelická církev augsburského vyznání v České republice
00445240	Evangelická církev metodistická
00438341	Federace židovských obcí v České republice
47475111	Jednota bratrská
00460541	Křesťanské sbory
63025159	Luterská evangelická církev a. v. v České republice
73631639	Mezinárodní společnost pro vědomí Krišny, Hnutí Hare Krišna
00460524	Náboženská společnost českých unitářů
60163291	Náboženská společnost Svědkové Jehovovi
00460532	Novoapoštolská církev v ČR
73631094	Obec křesťanů v České republice
00445177	Pravoslavná církev v českých zemích
73634166	Ruská pravoslavná církev, podvorje patriarchy moskevského a celé Rusi v České republice
00445312	Slezská církev evangelická augsburského vyznání
00445304	Starokatolická církev v ČR
73633259	Ústředí muslimských obcí
73634255	Višva Nirmala Dharma

Převzato z http://www3.mkcr.cz/cns_internet/

9 Summary

Article 15, paragraphs 1 and 3 as well as Article 16, par. 1 to 4 can be indisputably considered the very basis of the Czech confession law regulating confession nature issues, state-ecclesiastical law in particular. Nevertheless, the regularization itself also has a real impact upon religious liberty exercise along with the church and parish autonomy, namely the crucial law passed following 1989, i.e. Act No. 308/1991 Coll. on belief liberty and church & parish status (hereinafter Act No. 308/1991 Coll.), and consecutively Act No. 3/2002 Coll. on religious liberty along with church and parish autonomy as well as some law amendments as subsequently amended including decision of the Constitutional Court No 4/2003 Coll. (hereinafter the Act on the Church, possibly Act No 3/2002 Coll.)

For transparency reasons, the subject matter covered in the thesis has been divided into several parts. The first one deals with confession law sources split by sources of law; the second part covers with interpretation of Article 15 of the Charter (Declaration of Fundamental Rights and Freedoms), namely freedom of thought, conscience and religious liberty; statutory exception to military service for religious or conscience reasons. Article 16, paragraph 2 of the Charter legitimizes inner autonomy of the church and parish, Article 16 paragraph 3 of the Charter codifies right to teach religious education at public schools, while Article 6 paragraph 4 of the Charter deals with rights confirmed in previous Article 15, par. 1 to 3 of the Charter, sc. constitutional principle of confession law itself.

The fact proving confession law is not only purely theoretical discipline, neither on the constitutional level, is obvious in the next chapter of the thesis, analysing the Constitutional Court judicature concerning Articles 15 and 16 of the Charter. Focal point of the paper lies in here, aiming to collect and give a true picture of Constitutional Court's basic nature decisions, in which the above-mentioned Charter Articles are applied and their interpretation of particular circumstances relating to individual cases is given, eventually Constitutional Court decisions having significant impact on the church and parish sphere of interests (decisions concerning possession and restitution claims of the church, in particular). Decisions are sorted by their content, whereas the main attention is given to both plenary Constitutional Court decisions regarding the Act No. 3/2002 Coll., i.e. Pl. 6/2002 and Pl. 2/2006 decisions. Furthermore, the chapter covers with decisions relevant to the church registration, possibly their fundamental documents, legal entity record, church bodies or other related artificial persons. I also payed attention to Constitutional Court decisions concerning clergymen

function and other various aspects of religious freedom bounds. Having done an analysis of this sort, chapters containing comparisons with selected foreign court decisions follow. First of all, I referred to legal regulations dissimilarity of the Slovak Republic in confession law domain as well as some decisions of the Slovak Constitutional Court. I also attached the content of particular European Court of Human Rights case-law, as well as Federal Republic of Germany Constitutional Court and the Supreme Court of the USA. Ideological principle of these court decisions is sometimes quoted in the Czech Constitutional Court decisions, thus becoming the source of inspiration for relevant constitutional rules interpretation.

As for the most accurate right of conscience term definition and practical impact of this liberty upon an individual conduct from the Czech Constitutional Court decision-making practice standpoint, I would like to advert to the decision of the Court in re I. ÚS 671/2001. Above all, right of conscience has constitutive importance for democratic legally consistent state respecting a liberal idea of responsible and respectable individual precedence before the state - i.e. an idea of respect and state protection towards the individual rights of a man and citizen (Article 1 paragraph 1 of the Czech Constitution). Right of conscience belongs amongst so-called „absolute basic rights“, which cannot be confined by a regular law, aiming to restrict such an absolute basic right, concretely right of conscience. In its consequence, an absolute nature of the rights following from Article 15 paragraph 1 of the Charter means that no-one can be subjected to such a measure, having an aim to change the process and attitude of mind; no man can be forced to change his thinking, religion or faith.

However, expressions of thinking, conscience, religion or faith in the public do not enjoy an absolute freedom of expression of their holders; unlike their inner principle. The same way as Article 9 paragraph 2 of the Convention, Articles 16 par. 4 (right to express one's religion and faith freely and without restraint) and 17 par. 4 (freedom of speech) of the Charter subordinate exercise of these rights to democratic society needs and admit eventuality of their restraint, in case of measures taken for the sake of right and freedom protection of other people, state security, public welfare, public health protection and morality. Limitation of these rights may be done on the basis of law only, respecting other general principles confirmed in the Constitution and Charter at the same time, discrimination ban in particular.

In relation to definition of religious freedom constitutional principles in the constitutional order of the Czech Republic, before anything else it is necessary to refer to the „lay state“ principle, on which is the Czech Republic based on. Under Article 2 par. 1 of the Charter, the state is established on democratic values and „cannot be bound neither by

particular ideology nor religion“. Therefore it is apparent the Czech Republic is bound to respect and tolerate religious pluralism, which above all means it cannot discriminate or contrariwise or unreasonably advantage any of religious movements. Religious pluralism and tolerance principle is further developed in in Articles 15 and 16 of the Charter.

As far as rights exercise arising from Article 15 par. 1 and 3 and Article 16 par. 1 a 3 of the Charter goes, I assure the actual protection development provided by the Constitutional Court to these rights is at satisfactory level and no more serious imperfections or drawbacks can be reproached. Factually, it is comparable to constitutional judiciary of other compared countries, i.e. Slovakia, Federal Republic of Germany and the USA, but also with decision-making practice of the European Court of Human Rights.

As for the rights exercise arising from Article 16 par. 2 of the Charter, regulating particularly church and parish rights to inner autonomy and independence from state authorities, the Czech Republic has not gone through quite optimal development, concerning legislative development, church and parish law interpretation and application carried out by the Ministry of Culture, potentially other state bodies. Unfortunately, in case of Pl. 2/2006 Coll. decision, a Constitutional Court interference into church autonomy restriction (church law amendment – Act No. 495/2005 Coll.) was not found well-grounded by the general assembly.

I hold the view it would be very useful for deepening inner church and parish autonomy as well as standards improvement in the sphere of collective rights arising from religious freedom to hear critical church objections in relation to the effective church law, its amendment No. 495/2000 Coll. in particular, and amend relevant law in this context. What would be the objective of such an amendment? Radical simplification of relatively complex and unnecessarily extensive law; the law observing registration principle as to legal entity registration which are being constituted by church and parish and should be put into appropriate public register; adequate legal entity range extension which would be entitled to establish church and parish under the law of this kind. The law also should open greater scope for functional partnership co-operation principle application („co-operative principle“) on the subject of the state and church in a simile way realized in the Slovak Republic.

In addition to that, it would also be valuable to further rights definition and provision arising from the Articles 15 and 16 of the Charter to have them confirmed in binding international treaty entered into with Holy Chair which might be further developed by analagous treaty made with the Ecumenical Church Council similar to the Slovak pattern on

consistent observing of the above-mentioned laystate principle confirmed in Section 2 Article 1 of the Charter.

Abstrakt

KLAIL, J. JUDr. Ústavní základy konfesního práva ČR.
České Budějovice 2013. Diplomová práce.
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta. Katedra teologických věd.
Vedoucí práce: [doc. JUDr. Stanislav Příbyl, Ph.D., JCD](#)

Klíčová slova: konfesní právo, ústavní základy konfesního práva ČR, zákon o církvích č. 3/2002 Sb., nálezy Ústavního soudu, vztah státu a církve.

Práce se zabývá ústavními základy konfesního práva. Práce vymezuje pojem a prameny konfesního práva. Práce podrobně vymezuje ústavněprávní rámec vymezených svobod v čl. 15 a 16 Listiny. Skutečnost, že konfesní právo není čistě teoretickou disciplínou, a to ani ve své ústavněprávní rovině, je nejlépe zřejmá z další kapitoly této práce, ve které se zabývám judikaturou Ústavního soudu ČR týkající se čl. 15 a 16 Listiny. Jedná se ve své podstatě o těžiště této práce, jejímž cílem bylo shromáždit a vystihnout základní obsah rozhodnutí Ústavního soudu, v nichž jsou výše uvedené články Listiny aplikovány. Rozhodnutí jsou přitom uspořádána podle svého obsahu a na základě jejich interpretace jsou učiněny návrhy na vylepšení stávající právní úpravy.

Abstract

KLAIL, J. JUDr. Constitutional basics of confession law of the Czech Republic

Key words: confession law, constitutional basics of confession law, law on churches Act. No. 3/2002, Constitutional Court decisions, relationship between the State and the Church.

The work deals with the constitutional protection of freedom of conscience, religion and autonomy of churches and religious societies (hereinafter Freedoms). The work defines the concept and sources of confession law. The work defines a framework of constitutional freedoms set out in Articles 15 and 16 of the Charter. The fact that the confession law is not purely theoretical discipline, even in its constitutionally level, is best evident in the next chapter of this work, which deals with the case law of the Constitutional Court concerning Articles 15 and 16 of the Charter. The Essentials focus of this work was to collect and capture the basic content of the decision of the Constitutional Court , in which the above-mentioned articles of the Charter were applied. Decision is arranged according to their content and through their interpretations suggestions for improvements to the existing legislation are made.